أبو بكر رضي الله عنه

عمر رضي الله عنه

ALTIN KUŞAK

Hulefâ-i Râşidîn

AHMET KURUCAN

عثمان رضي الله عنه

علي رضي الله عنه

ALTIN KUŞAK

Hulefâ-i Râşidîn

AHMET KURUCAN

ALTIN KUŞAK

Hulefâ-i Râşidîn

Ahmet KURUCAN

ALTIN KUŞAK

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN

(Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)

Ahmet KURUCAN

ALTIN KUŞAK
Hulefâ-i Râşidîn

Editör
Ömer ÇETİNKAYA

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-7402-54-1

Yayın Numarası
42

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

İkinci Bölüm
FÂRÛK-U ÂZAM HZ. ÖMER
(radıyallahu anh)

Üçüncü Bölüm
HAYÂ ÂBİDESİ HZ. OSMAN
(radıyallahu anh)

Dördüncü Bölüm
HAYDAR-I KERRÂR HZ. ALİ
(radıyallahu anh)

Maddî, manevî destekleriyle
her an bana zahîr olan ANAM'a ve BABAM'a

TAKDİM

Karıncayı emirsiz, arıyı ya'subsuz[1] bırakmayan Kudret-i Ezeliye; elbette beşeri de nebîsiz bırakmamış ve her dönemde farklı simalarla insanları istikamete davet etmiştir. Tamamen Allah'ın lütfu olan bu hususla beşer, içinde bulunduğu asrın seylaplarına kapılıp gitmekten kurtulmuş ve sırat-ı müstakim üzere yaşama ufkuna ulaşmıştır. Zaman zaman peygamberlerle yapılan bu lütuf kuşağına, çoğu zaman da birincilerin atmosferinde yetişip ışıklarını onlardan alarak yansıtan örnek simalar katılmışlardır.

İnsan, kendisine verilen akıl, şuur, idrak, sentez ve terkip yapabilme gibi kabiliyetlerin yanı sıra, önünde rehber olabilecek örnek şahsiyetlere de ihtiyaç duymaktadır. Bugün için -bilhassa eğitim alanında- örnek insana duyulan ihtiyaç herkesin mâlumudur. Teoride verilen derslerin hayata geçirilebilmesi, çoğu zaman kendini yetiştirmiş, özü sözü bir, yaşadığı gibi inanan ve inandığı gibi yaşayan örnek insanların varlığıyla doğru orantılıdır. Bunun içindir ki anlattıklarını yaşayan öğretmen, vaiz ve eğitimin her seviyesindeki insanlar muhatapları üzerinde diğerlerine nisbetle daha farklı bir tesir bırakmakta ve bir bakıma kitleleri arkalarından

1 Arı beyi, baş, reis..

daha etkili bir şekilde sürükleyebilmektedirler. Hele hele günümüz insanının gözü, kendi haklılığı için medhiyeler düzen yıldız böceklerini değil, kitlelerin selâmeti adına şahsî isteklerine bile kement vurup toplumları için yaşayan yüce kâmetleri aramakta ve rehber olarak onları tanımaktadır.

İnsan vardır, üç gün sonra unutulup gider; insan vardır, senelerce zihinlerde yer eder; yine insan vardır, asırların dev hâdiseleri bile onları unutturamaz ve onlar, her devir ve dönemde kitlelere rehber, toplumlara önder, aranan şahsiyetler ve yolundan gidilen kudvelerdir. Her geçen gün onlar, daha belirgin bir şekilde insanlığın ufkunda parlamakta, söz ve davranışlarıyla geleceğe ışık tutmaktadır. Bugün, sadakatle sıddıkiyetin temsilciliğinden; zenginlikle tasaddukta zirveyi yakalamadan; yâr-ı vefâdar olmakla sohbette insibağı kavramaktan bahsedip Hz. Ebû Bekir'i hatırlamamak mümkün müdür? Öbür tarafta, şecaat ve cesaretten dem vurup, bâtıla kıymet vermeme yanında hakkı, izzetine yakışır şekilde tutup kaldırmadan, fitne ve entrikaların önünde kol-kanat gerip onun, toplumun katmanlarına yayılmasına engel olmadan, fikir ve düşüncelerindeki durulukla Kur'ân'ın aynı çizgide birleşmesinden dem vurup Hz. Ömer'i yâd etmemek ne mümkündür!.. Beri tarafta, hilm ve silmiyle ön plâna çıkıp dünya ve içindekileri O'nun maiyyetine tercih eden ve iki ayrı bağla Allah Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) yakınlık tesis edip Zinnureyn ünvanını alan Hz. Osman'ın unutulmasına imkân var mıdır? Yaşının küçüklüğüne rağmen, elini sinesine vurup daha ilk günlerde O'nunla beraber olduğunu ilan edip, rüku' ve secdedeki kesretiyle evliyaullahın pîri ünvanını elde eden ve nesl-i Nebî'nin devamına vesile Hz. Ali, baştan sona denge timsali hayatıyla ne güzel rehberdir!..

İlkler ordusunun öncülerinden bu dört büyük insan, dün olduğu gibi bugün için de önemini yitirmemek bir tarafa, her

gün ayrı bir değer kazanan numûne şahsiyetlerdir. Elbetteki Sahabe'nin hepsi önemlidir; ancak dört halîfenin önemi bir başkadır. Onun içindir ki Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunların herbiri için iltifat-âmiz ifadelerle kıymetlerini ümmete bildirmiş ve bu farka dikkat çekmiştir.

Kendi kültürüne sahip çıkmanın bir gereği olarak ümmet, öteden beri bu şahsiyetler hakkında değişik eserler ortaya koyarak, onları gelecek nesillere tanıtmak istemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında gerek müstakil eser olarak, gerekse değişik eserlerin ilgili bölümlerinde bir hayli bilgiye ulaşmak mümkündür. Ancak, zamanın ilerlemesiyle ortaya çıkan ve yorum yapma ihtiyacı hissettiren alanların olduğu da muhakkak. Derlemedeki üslup ve eseri ele alış keyfiyetiyle olaylara yaklaşım tarzı da önemli bir unsur. Hele asırlar ötesinde cereyan eden hâdiselerin diliyle günümüze bakıp problemlere çözüm ve çıkış yolları bulmak, sadece ehlinin yapabileceği ayrı bir meziyet.

Bu açıdan bakıldığında, kıymetli hocamız Ahmet Kurucan'ın, ilk kaynaklara ulaşarak yeniden derleyip, olayları günümüz metodolojisiyle değerlendirdiği bu eser, büyük bir boşluğu dolduracak zenginlikte. Ufkumuzda ümit mevcelenmeleri meydana getiren bir mevkûteyle ilk kıvılcımları beliren, ancak sonrasında çekilen zihnî sancılarla kemâle ulaşıp mayasının tuttuğu görülen çalışmanın, günümüz insanına kazandıracağı çok şey olsa gerek. Muhtevası itibarıyla eserin, Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) dizinin dibinde yetişmiş, vahye şahit olmuş, aynı hâdiseleri beraber yaşayarak çözüm noktalarındaki espriyi kavramış ve geriye, bütünüyle örnek alınması gereken bir hayat bırakmış dört önemli simanın şahsında, İslâm'ın inceliklerini, derûnundaki güzellikleri kavramaya yeni yeni menfezler açması oldukça önemli.

Sadakat, vefa, temsil, tebliğ, feragat ve fedakârlık gibi birçok memduh hasletin, hem de doruk noktada temsilcileri olan bu

dört büyük insanın örnek hayatlarını, yeni yorumlarla kültürümüze kazandıran Hocamıza, bundan sonraki çalışmalarında da muvaffakiyetler temenni etme yanında, Hulefâ-i Râşidîn'le başladığı bu bezmi, diğer sahabilerle devam ettirip, onlardan sonraki nesiller arasında tebarüz etmiş örnek şahsiyetlerle zenginleştirerek numûne bir kutlular geçidi hâlinde ilim ve irfan dünyamıza kazandırmasını ümit eder, eserden istifade edenler açısından da anlatılanların ışığında dünyamızda yeniden altın bir neslin oluşması için beklenenin ötesinde bir tesir yaratmasını Allah'tan niyâz ederek bu kıymetli çalışmayı takdim ederim.

Reşit Haylamaz

ÖNSÖZ

"Yeni Ümit" dergisine bazı İslâm ülkelerinde yayınlanan çeşitli dergilerden tercümeler yapıyor, yaptığım tercümelerin alanını da Sahâbe, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn'in hayatları ile sınırlandırıyordum. Bir defasında "Tercüme yerine telif yazsanız?" teklifini aldım. Aslında bu teklif benim için bir emirdi. O emir gereği Hz. Ebû Bekir'i yazmaya başladım. Temel düşüncem her bir sahabiyi 4-5 sayfalık makale hâlinde yazmaktı. Hz. Ebû Bekir'i bu ölçüye uyarak yazdım fakat zorlandım. Hz. Ömer'e sıra gelince ne kadar arzu etsem de buna muvaffak olamadım. Hilâfeti dönemine kadar Hz. Ömer'e geldiğimde elimde 13 sayfalık metin vardı. Bu safhadan sonra ben de kalemimi saldım. Derken Hz. Osman ve Hz. Ali'ye sıra geldi. Dört halîfe bittiğinde Hz. Ebû Bekir'e geri dönerek onu genişlettim. İşte bu dört makalenin bütünü, karşımıza elinizde tuttuğunuz kitabı çıkardı.

İnsanlığın İftihar Tablosu'na ömürleri boyunca sadık yârânlık yapmış, özellikle İslâm sonrası hayatları itibarıyla insanlığın ufkunu açacak uygulamalara imzalarını atmış, bu kudsî insanları anlatmak çok zor. Şahsen ben, bunun zor olduğunu teorik planda kabul ediyordum ama; iş pratiğe yansıyınca o zorluğun derecesini

ayne'l-yakîn müşahede ettim. Onların gönüllerimizde taht kuran abidevî şahsiyetler olması, haklarındaki doğru veya yanlış bazı bilgilerimiz, her ne kadar iman-İslâm ortak paydasında birleşsek de aradan geçen 15 asrın bizde meydana getirdiği iman, duygu ve düşünce za'fiyeti, örf-âdet farklılığı, merak vb. birçok faktör, gerek onları anlamada, gerekse anlatılan ve anlaşılanları başkalarına intikal ettirmedeki zorluklar cümlesinden. Elinizde tuttuğunuz kitabın bu zorlukları aştığını söylemek imkânsız. Bu açıdan "Altın Kuşak" sahasında hiçbir iddia taşımamakta; aksine bu sahada bir derleme ve deneme olduğunu itiraf etmektedir.

Bütün eksik ve kusuruna rağmen istifadeli olacağı kanaatiyle, kitabın sizin elinize ulaştığı âna kadar geçen bütün aşamalarda emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Ahmet Kurucan

Birinci Bölüm

SIDDIKLAR ALEMDÂRI
HZ. EBÛ BEKİR
(radıyallahu anh)

HZ. EBÛ BEKİR (R.A.)

Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yâr-ı vefâdârı, peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi, dünyada iken Cennet'le müjdelenenlerin ilki. Rabbi'sinin "Ben ondan razıyım, acaba o da Benden razı mı?" hitabının mazharı. Fedâkârlık, feragat, dava uğrunda çile, ibadet, günahlardan uzak durma, tevazu, sabır gibi ahlâk-ı âliyeye ait bütün vasıfların zirve noktasında temsilcisi. "Sıddık" unvanının sahibi, insan olma yerine kuş veya ağaç olmayı isteyecek kadar mesûliyetini müdrik, hicrette de Efendimizin yol arkadaşı. İran Sasanî devletini yerle bir edecek stratejinin sahibi. İslâm devletini, devletler çapında söz sahibi edecek sistemin plânlayıcısı. Devrindeki iç karışıklıkları akıl almaz firaset ve kararlılığı ile çözen, hazineler dolusu altın ve gümüşün içinde yüzmesine rağmen evlatlarına hiçbir şey bırakmadan âhirete irtihal eden, Hz. Ömer'in ifadesiyle "arkada kalanlara yaşanmaz bir hayat bırakan", hâsılı, o gün bugün bütün mü'minlerin önder, lider ve rehberlerinden biridir.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ebû Bekir, meşhur Fil Vak'ası'ndan iki buçuk yıl sonra doğmuştur. Asıl adı Abdullah b. Osman b. Âmir b. Amr b. Kâ'b

b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Kâ'b b. Lueyy el-Kureşî et-Teymî'dir. Cahiliyye döneminde adı Abdullât, Abdulkâ'be veya Abduluzza olan Ebû Bekir'e, Abdullah adını Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vermiştir. Babasının adı Osman olup Ebû Kuhâfe lâkabıyla meşhurdur. Annesinin adı ise Selma binti Sahr'dır. Annesi, Mekke'de bütün hayırların annesi mânâsına Ümmü'l-Hayr lâkabıyla tanınmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in nesebi Mürre b. Kâ'b'da Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birleşir.

2. Lâkabı

Hz. Ebû Bekir'in ilk lâkabı "Atîk"dir. Güzel, soylu, eski ve âzad edilmiş mânâlarına gelen bu lâkabın, ona hangi sebeple verildiği bilinmemektedir. Allah Resûlü'nün "Sen, Allah'ın Cehennem'den âzad ettiği kimsesin." veya "Kim Cehennem'den âzad olan birine bakmak isterse, Ebû Bekir'e baksın." hadîslerinden hareketle bu lâkabın ona verilmiş olabileceği en kuvvetli ihtimaldir. İbn Hacer, ed-Dûlâbî'nin el-Kûna adlı eserinden naklen, Ebû Bekir'in annesinin hamileliği esnasında, başka çocuğu olmadığı, doğan çocuklarının yaşamadan vefat etmeleri sebebiyle Kâbe'ye giderek "Allah'ım! Bu senin âzadlındır." diye dua ettiğinden dolayı ona "Atîk" lâkabının verilmiş olabileceğini kaydeder.

Hz. Ebû Bekir'e, çok şefkatli ve merhametli olması nedeniyle "Evvâh", servetinin çokluğuna rağmen, onu Allah yolunda infak ederek, eski elbiseler giymesini tercihinden dolayı "Zü'l-hilal", Allah Resûlü'nün vefatından sonra hilâfet makamına geçtiği için de "Halîfetü Resûlillah" lâkaplarının verildiği bilinen tarihî gerçeklerdendir. "Bekir" adında çocuğu olmamasına rağmen, ona Bekir'in babası mânâsına gelen "Ebû Bekir" lâkabının verilmesinin sebebi ise bilinmemektedir. Bu konuda yorum yapanların bazıları, yüzünün güzelliğinden dolayı bu lâkabı Allah Resûlü'nün verdiğini, bazıları da Allah'ın gökten inzal ettiğini söylerler.

Onun en meşhur lâkabı ise hemen herkesin bildiği gibi "Sıddık"tır. Mirâc hâdisesi sonrasında müşriklerin Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gecede Beytü'l-Makdis'e gitmesini yalanlamalarına mukabil "Şayet bunu O söylüyorsa doğrudur." diye tasdik etmesi sonucu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona "sıddık" lâkabını vermiştir.

3. Şemâili

Hz. Ebû Bekir; beyaz tenli, zayıf bedenli, arık yüzlü, seyrek ve az sakallı, çukur gözlü ve çıkık alınlı idi. İbn Hacer İbn Sa'd'ın, Hz. Âişe tarikiyle Vâkidî'den; İbn Ebi'd-Dünya da Zührî'den "Hz. Ebû Bekir beyaz tenli, lâtif, kıvırcık saçlı biriydi." dediklerini nakleder.

4. Ailesi

Hz. Ebû Bekir, birkaç hanımla evlenmiştir. İlk evliliğini cahiliye döneminde Kuteyle binti Abdilluzza isimli birisi ile yapmış ve ondan Abdullah ile Esmâ adında bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. Ümmü Rûman isimli hanımından Hz. Âişe ve Abdurrahman, Medine'ye hicretten sonra evlendiği Hârice b. Zeyd'in kızı Habîbe'den Ümmü Gülsüm; Esmâ isimli hanımından ise Muhammed adlarında çocukları dünyaya gelmiştir.

5. Müslüman Oluşu

Hz. Ebû Bekir, cahiliye döneminde Kureyş'in liderleri arasında yer alan, olabildiğine kültürlü, herkesin hürmet gösterdiği birisi idi. Kan davaları, diyet problemleri, alacak-borç meseleleri kendisine götürülürdü. Güzel ahlâklı, dürüst, alış verişlerde hile yapmayan, sözünde duran, yoksullara yardım eden, misafir ağırlamayı seven bir insandı. Hz. Peygamber'in Suriye ve Yemen'e

yaptığı bütün ticarî seyahatlerde Hz. Ebû Bekir'in de olduğu kaynaklarda zikredilir. Küçük yaşlarda babasının onu Kâbe'ye götürdüğü ve putları göstererek "Senin ilâhın bunlardır." diyerek putlarla baş başa bıraktığı, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in putlardan, karnını doyurmalarını ve kendisine elbise vermelerini istediği, bu istek yerine getirilmeyince de eline aldığı küçük taşlarla putları kırarak, onlara secde etmediği rivayet olunur. Yine onun cahiliye dönemi muvahhidlerinden Kuss b. Sâide'nin Ukaz Çarşısında verdiği hutbelerden çok etkilendiği, Allah Resûlü'nün, Rahip Bahîra ile görüştüğü Şam seferinde cereyan eden olaya onun da şâhit olduğu, yine bir Yemen seferinde Nastura adındaki bir rahibin, yakında bir peygamberin zuhur edeceğine dair sözleri, gördüğü rüyalar ve hepsinden öte Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile olan yakın arkadaşlığı, onun İslâm'ı hemen kabul etmesini sağlayan faktörler arasında sayılabilir.

Allah Resûlü'ne peygamberlik vazifesinin verildiği dönemlerde kendisi, ticaret amacıyla gittiği Yemen'de bulunmaktadır. Dönüşünde gelişen hâdiseleri duyar ve haberi tahkik için Hz. Peygamber'in bulunduğu mekâna gider. O'ndan Kureyş'in söylediklerinin doğru olup olmadığını sorar. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ebû Bekir! Şüphesiz ki ben Allah'ın elçisi ve peygamberiyim. Risaletini tebliğ etmek üzere beni gönderdi. Seni Allah'a davet ediyorum. Allah'a yemin ederim ki peygamber olarak gönderilişim doğrudur. Ey Ebû Bekir! Seni tek, ortaksız ve kendisinden başkasına ibadet edilmeyen Allah'a çağırıyorum. O itaat edilmeye lâyıktır, O'na itaat etmeye devam etmeni istiyorum." der ve yeni nâzil olan âyetleri okur. Bunun üzerine o, hiç tereddüt etmeden hemen Müslüman olur. Onun için Nebiler Serveri, Hz. Ebû Bekir hakkında "Kimi İslâm'a çağırdımsa, muhakkak onda bir duraklama, bir tereddüt olmuştu. Ama Ebû

Bekir, İslâm'ı teklif ettiğimde, ne duraksadı, ne de tereddüt gösterdi." buyurur.

Böylece ilk Müslüman erkek olma şerefini kazanan Hz. Ebû Bekir, daha sonraları inandığı dava uğrunda hizmet etmeye başlar. Hemen ifade edelim ki onun imanı sıradan, tekdüze bir iman değildi. O ve onun safında yer alan sahâbe-i kiramın hemen hepsi iman ettikten sonra cahiliye günlerine dönmeyi küfür veya döneklik kabul eden bir zihniyete sahiplerdi. Bu tesbiti isbat adına, Hz. Ebû Bekir'in yeni nâzil olan bir âyet karşısında takındığı tavra bakalım. Kendisi anlatıyor: "Hz. Peygamber'in yanında bulunduğum bir sırada '*Kim kötü iş yaparsa onun cezasını bulur ve Allah'tan başka, kendisini o azaptan kurtaracak ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamaz.*" (Nisâ, 4/123) âyet-i kerimesi nâzil oldu. Vahiy sona erdiğinde Hz. Peygamber "Ey Ebû Bekir! Şu anda nâzil olan bir âyeti sana okuyayım mı?" buyurdular. "Evet Ey Allah'ın Resûlü, okuyun." dedim. Hz. Peygamber yukarıdaki âyeti okuduklarında belimin kırıldığını zannettim ve kendimden geçer gibi oldum. Bu durumu fark eden Hz. Peygamber "Ey Ebû Bekir! Ne oluyor?" diye sordular. "Ey Allah'ın Resûlü! Hangimiz kötülük işlemedik ki? Şimdi biz bütün bu yaptıklarımızdan dolayı cezaya mı çarptırılacağız?" dediğimde de şöyle buyurdular: "Mü'minler işlemiş oldukları kötülüklerin karşılığını bu dünyada çekecekler. Böylece kıyamet gününde Allah'ın huzuruna günahsız olarak çıkacaklardır. Diğerlerine gelince, Allah kıyamet gününde cezalandırılmak üzere onların günahlarını biriktirecektir." buyurdular.

Burada, yine onun salabet-i imanını gösteren ve yukarıda ona Sıddık lâkabının verilişi ile ilgili kısaca temas ettiğimiz hâdiseyi, teferruatıyla aktarmanın faydalı olacağına inanıyoruz.

Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Hz. Peygamber, Mescid-i Aksa'ya doğru gece yolculuğuna çıktığı Mirâc gecesinin sabahında,

bu hâdiseyi halka anlattı. Daha önceden iman etmiş olan bazı kimseler bu hâdise üzerine dinden döndüler. Bu kişiler Ebû Bekir Sıddık'a koşarak "Arkadaşının ne dediğini duydun mu? O, bu gece Beytü'l-Makdis'e gidip geldiğini söylüyor." dediler. Bunun üzerine o "Bunu Hz. Peygamber mi söylüyor?" diye sordu. Onların "Evet, O söylüyor." demeleri üzerine de "Eğer O söylemişse kesinlikle doğrudur." cevabını verdi. Şaşıran müşrikler "Ne yani, şimdi sen Muhammed'in bu gece Beytü'l-Makdis'e gidip de sabahleyin tekrar Mekke'ye döndüğünü tasdik mi ediyorsun?" dediler. Ebû Bekir "Evet. Hatta ben O'nun sabah akşam gökten haber aldığına inanmaktayım." dedi. Bu sözünden ötürü Hz. Ebû Bekir'e "Sıddık" unvanı verildi." İşte Bediüzzaman Hazretlerinin ifadeleriyle "İman hem nurdur, hem kuvvettir. Hakiki imanı elde eden adam kâinata meydan okuyabilir." diyerek tavsif ettiği imanın sahibi Hz. Ebû Bekir, başta ölüm olmak üzere her türlü tehlikeyi göze alarak, inandığı davayı başkalarına anlatmaya başladı.

Kureyş içindeki içtimaî konumu münasebetiyle, toplumun elit tabakasını teşkil eden fertlere rahatlıkla ulaşan Hz. Ebû Bekir'in gayretleri sonucu ilk etapta Müslüman olanlar şunlardır: Osman b. Affân, Talha b. Ubeydillah, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Osman b. Maz'ûn, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Seleme el-Mahzûmî, Hâlid b. Saîd b. Âs, Ubeyde b. Hâris, Habbâb b. Eret, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Saîd b. Zeyd, Umeyr b. Ebî Vakkâs, Mes'ûd b. Sebia, Selît b. Amr, Ammâr b. Yâsir, Suheyb b. Sinan.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Ebû Bekir

a. Çilesi

Çile, ihtiva ettiği mânâlar itibarıyla çok geniş bir kavramdır. Bu mânâların bütününü nazara aldığımızda hayatında çile çekmeyen

insan yoktur. Fakat bizim burada kasdettiğimiz, ilk dönem Müslümanlarının Mekkeli müşriklerden görmüş oldukları eziyet ve işkencelerdir. İşte dâsitânî hüviyetiyle 14 asırdan bu yana hemen hemen bütün mü'minlerin bildikleri, o ilklerin çektiği çilelerden Hz. Ebû Bekir de nasibini almıştır. Bize bakan yönüyle bu, ne kadar acı da olsa, Hz. Ebû Bekir açısından elemi lezzete ve mükâfata dönen ameller cümlesindendir.

Hz. Ebû Bekir, Kureyş'in hürmet gösterdiği, sevip-saydığı bir insan olmasına rağmen, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) iman etmesiyle, müşriklerin düşman diye nitelendirdiği saflar arasına iltihak etmiş oluyordu. Onların hiçbir sınır tanımayan öfke, kin ve nefretleri maalesef Hz. Ebû Bekir'e de isabet ediyordu. Müşriklerin onun şahsına da ayrı bir kızgınlıkları vardı. Zira Mekke'nin eşref tabakasına hep o nüfuz etmiş ve yukarıda isimlerini verdiğimiz şahısların Müslüman olmalarına vesile olmuştu. Hz. Ebû Bekir ayrıca iman düşmanı Mekkelilerin eziyet ettiği, işkenceye tâbi tuttuğu köleleri sahiplerinden satın alıyor ve hürriyetlerine kavuşturuyordu. Hatta babası Ebû Kuhâfe bir gün oğluna "Yavrucuğum! Bakıyorum hep zayıf köleleri satın alıp âzad ediyorsun. Şayet bunların yerine güçlü kişileri satın alıp âzad edersen, seni korur ve desteklerler." demiş, Hz. Ebû Bekir de onları Allah'ın rızasına kavuşmak için âzad ettiğini söylemişti. Bunun üzerine "*Kim (fakirlere) verir, (günahlardan) korunursa ve en güzel sözü doğrularsa, ona kolaylaştırırız.*" (Leyl, 92/5-7) âyetlerinin nâzil olduğu söylenir. Hâsılı, Hz. Ebû Bekir'deki bu özellikler müşriklerin kin ve nefretini artıran faktörlerdi.

Hz. Ebû Bekir'in maruz kaldığı eziyetler şunlardır: Kureyş'in ileri gelenleri bir gün Hacerü'l-Esved'in yanında oturup Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşurken, Allah Resûlü oraya gelir. Onlar Efendimizi (sallallâhu aleyhi ve sellem) aralarına alıp, yakasından çekerek sataşırlar. Biri bu hâdiseyi hemen Hz. Ebû Bekir'e haber verir.

O koşa koşa Harem'e gelerek "Yazıklar olsun size! Siz Rabbim Allah'tır diyen birisini öldürmek mi istiyorsunuz? Hâlbuki O, size apaçık delillerle Rabbinden gelmiştir!" der. Müşrikler Hz. Ebû Bekir'in bu çıkışı üzerine Hz. Peygamber'i bırakıp ona yönelir ve döverler.

Utbe b. Rabîa, Harem'de Allah Resûlü'nün isteğiyle konuşma yapan Hz. Ebû Bekir'i öldüresiye döver. Öyle ki Hz. Ebû Bekir, tanınmaz hâle gelir. Teym kabilesinden bazıları gelip onu kurtarır ve evine götürürler. Hayatından ümidi kesen Teymliler, eğer Ebû Bekir ölürse Utbe de ölür diye bağırmaya başlarlar. Bir süre sonra Hz. Ebû Bekir kendine gelir. Kendine gelir gelmez onun ilk sorduğu şey "Resûlullah ne oldu?" olur. Allah Resûlü'nün sağlık ve sıhhat içinde olduğu cevabı onu tatmin etmez. Annesi Ümmü'l-Hayr'ın yardımı ile Efendimizin bulunduğu Erkam b. Ebi'l-Erkam'in evine gider. İki dost birbirini sağ salim görünce doyasıya sarılır ve ağlarlar. Bu arada Hz. Ebû Bekir, İnsanlığın İftihar Tablosu'ndan annesinin Müslüman olması için dua talebinde bulunur. Bu duanın akabinde annesi Ümmü'l-Hayr Müslüman olur.

Müşriklerin eziyet ve işkencelerinin dur-durak bilmemesi sonucu Hz. Ebû Bekir, Habeşistan'a hicret etmek için Nebiler Sultanından izin alır. Amacı Mekke'den ayrılıp Kızıldeniz yoluyla Habeşistan'a ulaşmaktır. Yola çıkar. Kızıldeniz yakınlarında İbn Dügunne ile karşılaşır. Ona "Halkım beni rahatsız etti ve beni dışarıya sürdü. Onların kötülüklerinden korunmak için rahat edebileceğim bir yere gitmek istiyorum." der. İbn Dügunne "Sen kabilenin ileri gelen tüccarlarından birisisin, herkese yardım eder, hakkı korur doğruluktan ayrılmazsın. Geri dön, çünkü sen benim korumam altındasın." der ve Hz. Ebû Bekir İbn Dügunne'nin himayesinde geriye dönerek Mekke'ye tekrar yerleşir. Evinin avlusunda Kur'ân okumaya, namaz kılmaya devam eder. Kadınlar, erkekler, çocuklar Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân okuduğu zamanları

kollar ve onu dinlemeye gelirler. Bu ise müşrikleri oldukça rahatsız eder. İbn Dügunne'ye giderek "Senin himayene aldığın kişi, Muhammed'in getirdiğini okuyup hiç kimsenin ağlayamayacağı bir şekilde ağlıyor. Bundan da güçsüzlerimiz, kadınlarımız ve hizmetçilerimiz etkileniyorlar. Bu davranışından vazgeçmesini, evinin başka bir yerini namazgâh yapmasını ona emret" derler. Hz. Ebû Bekir bu teklifi kabul etmeyince İbn Dügunne himayesini geri alır. O zaman "Ben senin himayeni reddedip, Allah'ın himayesine razı oluyorum." der. Bu hâdiseden sonra müşrikler Hz. Ebû Bekir'e işkence yapmaya tekrar başlar.

Fakat bütün bu olaylar sair Müslümanlarda olduğu gibi onun da imanını artırmış, Allah Resûlü'ne bağlılığını ziyadeleştirmiştir. Zira onlar ısmarlama Nebinin, ısmarlama arkadaşları olarak hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı çok erken dönemlerde tefrik etmiş ve doğru bildikleri o yoldan dönmeyi hatırlarından bile geçirmemiştir.

b. Cömertliği

Hz. Ebû Bekir, Mekke'nin en zengin insanlarından biriydi. Müslüman olduğu dönemde 40.000 dirhemlik bir servete sahip olduğu, hicrete kadar bu servetin 35.000 dirhemini harcadığı tarih kitaplarında kayıtlıdır. İhtimal bu servetin büyük bir kısmı Müslüman kölelerin satın alınmasında harcanmıştı. Onun satın alıp hürriyete kavuşturduğu kölelerden bazılarının isimleri şunlardır: Hz. Bilâl, Âmir b. Füheyre, Züneyre (Zenîre), Nehdiyye, İbn-i Âmir b. Müemmel'in cariyesi ve Ümmü Ubeys.

Hz. Ebû Bekir hicret sonrası Medine'de 5000 dirhemlik bir sermaye ile ticarete başlamıştır. Ancak o bu yolla sahip olduğu serveti, Mekke döneminde olduğu gibi yine Allah yolunda infak etmişti. Tebük Savaşı öncesinde Nebiler Sultanı Bizans'a karşı savaşacak ordunun teçhizatı için halktan yardım talep ettiğinde, Hz. Ebû Bekir, sahip olduğu bütün mal varlığını getirip teslim

etmişti. Bununla ilgili olarak Hz. Ömer şunları anlatır: "Bir gün Hz. Peygamber sadaka vermemizi emir buyurdu. O sırada benim malım çoktu. Kalbimden "Eğer Ebû Bekir'i geçeceğim bir gün varsa o, bu gündür." dedim ve malımın hepsini hesaplayarak, yarısını getirdim. Peygamber Efendimiz bana:

– Sen çocuklarına ne bıraktın, diye sordu.

– Getirdiğim kadar da onlara bıraktım, dedim. Sonra Ebû Bekir geldi. Meğer o nesi varsa hepsini getirmiş. Peygamber Efendimiz ona da:

– Sen çocuklarına ne bıraktın, diye sordu. Ebû Bekir:

– Ben onlara Allah ile Peygamberini bıraktım, dedi.

O zaman kalbimden "İmkânı yok, ben Ebû Bekir'i hiçbir zaman geçemem dedim."[2]

Evet, sadece bir devri değil, kıyamete kadar gelecek bütün asırları aydınlatan, güneşin önüne çekilmiş nikabı kaldıran, insanlığa yol gösteren o yüce kâmetlerin gösterdiği fedakârlıkların en başında, yârdan, anadan, serden vazgeçmek olduğu gibi maldan da vazgeçmek vardır. İşte Hz. Ebû Bekir, hayatı boyunca bunu gerçekleştirmiş elindeki bütün mal varlığını İslâm'ın yücelmesi ve yükselmesi uğrunda sarf etmiştir. Mekke'nin zenginlerinden olan bu zat, vefat ederken İslâm devletine halîfelik yapmış olmasına rağmen evlad ü ıyaline hiçbir şey; ama, hiçbir şey bırakmadan rahmeti Rahman'a yürümüştür.

İsterseniz bu cömertliğin Hz. Ebû Bekir'e ne kazandırdığına bir göz atalım. İbn Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oturmuş, arkadaşlarıyla konuşuyordu. Ebû Bekir'in üzerinde yalnız bir abâ vardı. Abânın iki yakasını dikenle birbirine bağlamıştı. Derken Cibril (aleyhisselâm) indi ve Peygamberimiz'e Allah'ın selâmını ilettikten sonra 'Ya Resûlallah, Ebû Bekir'in

---

2 Ebû Dâvûd, *Zekat*, 41; Tirmizî, *Menâkıb*, 16.

üstündeki, yakaları dikenle birbirine bağlı olan bu abâ nedir?' dedi. Peygamber Efendimiz 'Ya Cibril, bu adam Mekke'nin fethinden önce bütün malını benim yolumda harcadı.' dedi. Cibril (aleyhisselâm), 'Cenâb-ı Hak tarafından kendisine selâm söyle ve de ki: Cenâb-ı Hak: Ebû Bekir bu fakir hâli ile Benden memnun mudur, yoksa değil midir?' diye soruyor, dedi.

Bunun üzerine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebû Bekir'e dönüp 'Ya Ebâ Bekir, Cibril (aleyhisselâm), sana Allah'ın selâmını iletir ve Cenâb-ı Hak 'Ebû Bekir, bu fakir hâli ile Benden hoşnut mudur, yoksa değil midir? diye soruyor.' dedi. Hz. Ebû Bekir ağlayarak 'Ben Rabbime nasıl darılırım? Ben Rabbimden hoşnutum, ben Rabbimden hoşnutum.' diyerek karşılık verdi."

c. Tevazuu

Tevazu, mahviyet, alçak gönüllülük mü'min sıfatıdır. Hz. Ebû Bekir gibi İslâm dairesi içinde en mümtaz yere sahip olan bir kişinin, başkalarını fahra, gurura, kibre sevk edebilecek vasıflara sahip olmasına rağmen, olabildiğine mütevazı olması onun en belirgin özellikleri arasındadır. O bu özelliğini hayatının bütününde muhafaza etmesini bilmiştir. Öyle ki Mekke'den hicret etmek zorunda kaldığında da Medine'de Allah Resûlü'nün yanındaki mümtaz yerini aldığında da hilâfeti döneminde de Hz. Ebû Bekir mütevazı özelliğine ters hiçbir davranışta bulunmamıştır. Bu hususu bir-iki müşahhas örnekle biraz açalım.

Hz. Âişe ve İbn Ömer anlatıyorlar: "Hz. Ebû Bekir ticaretle uğraşan bir zattı. Her gün pazara gider, alış veriş yapardı. Kendisinin bir sürü koyunu vardı. Bu koyunlar akşam ona getirilirdi. Bazen kendisi çıkarak koyunları güder, bazen de bu işi başkası yapardı. Halîfe olduğu zaman o mahalleden bir genç 'Artık bizim koyunlarımızı sağmazsın." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Hayır, hayatıma yemin ederim ki onları sizin için sağacağım.

Umarım ki yüklenmiş olduğum vazife daha önceki iyi ahlâkımı değiştirmeyecektir.' dedi ve eskisi gibi bir müddet daha mahallenin koyunlarını sağmaya devam etti."

Ata b. Sâib'in anlattığına göre o halîfe olmasına rağmen pazara gitmeye ailesinin rızkını temin için tıpkı eskisi gibi çalışmaya devam etmek istiyordu. Ama onca devlet işinin altında buna vakit ayırmak hakikaten zor bir işti. İşte bu gerçeği gören Hz. Ömer, yine bir gün Ebû Bekir pazara giderken sordu:

– Nereye gidiyorsun?

– Pazara!

– Müslümanların idaresini üstlendin. Pazarda ne işin var?

– Pazara gitmezsem çoluk çocuğumun yiyeceğini nasıl sağlayacağım?

– Buyur, Ebû Ubeyde'ye gidelim, o sana maaş bağlasın.

Birlikte Ebû Ubeyde'nin yanına geldiler. Ömer durumu izah edince Ebû Ubeyde (radıyallahu anh):

– Sana, muhacirlerden orta halli birinin masrafı kadar yiyecek, nafaka, ayrıca kışlık ve yazlık elbiseler takdir ediyorum. Eskittiğini getirir, yenisini alırsın, dedi.

Böylece Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hz. Ebû Bekir'e nafaka olarak her gün için -kelle ve sakatâtı hariç- yarım koyun gövdesi verilmesini kararlaştırdılar.

Günümüz ölçüleri içinde bunları anlamak, kavramak ve inanmak gerçekten zor olabilir. Yani koskoca İslâm devletinin halîfesinin yaşamış olduğu böylesi bir hayatı ve o hayatın altında yatan temel zihniyeti, günümüze yansıtmak imkânsız. Böyle bir hayat tarzını insanların kabul etmesi bir yana, bunu teklif dahi çok ciddî cüretkârlık sayılır. Değişen toplumsal şartlar itibarıyla bunların tekrar yaşanma ihtimali var mıdır diyerek, bu düşünceye itiraz da edilebilir. Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus zihniyettir,

dünya görüşüdür. Bu zihniyet kabullenildikten sonra bahsi edilen toplumsal şartlar, liderin konumu vb. özellikler nazara alınarak elbette yeni düzenlemelere gidilebilir. Fakat şu bir gerçek ki gerçek İslâmî inanış, halîfe de olsa -yukarıda örneği görüldüğü gibi -inanan insanları herkesin imreneceği bir fazilet âbidesi hâline getirebiliyor. İşte Hz. Ebû Bekir bu fazilet halkasının sertâcıdır.

d. Sabrı

Sabır denince, meselenin çok geniş bir çerçevede ele alınıp, değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla bazılarının anladığı gibi inancı uğrunda yapılan bazı maddî işkencelere katlanma mânâsında bir sabır anlayışının, sabrın çerçevesini daraltma olduğunu zannediyoruz. Bu çizgide Bediüzzaman Hazretlerinin "ibadetlere, masiyetlere ve musibetlere karşı sabır" diyerek yaptığı tasnif ölçü olabilir. İsterseniz Hz. Ebû Bekir'in sabrını bu tasniften hareketle izaha çalışalım.

İbadet, insanın gaye-i hilkati, aynı zamanda fıtratının neticesidir. Bu dersi, hem hâlen, hem de sözlü olarak Allah Resûlü'nden alan, Hz. Muhammed mektebinin şerefli, soylu, ilk ve en mümtaz talebesi Hz. Ebû Bekir'in bundan bîgane kalması elbette düşünülemez... Evet o, kul olmanın ağırlığını hayatının sonuna kadar vicdanında duymuş, duydukça inlemiş, gerek sabahlara kadar namaz kılarak, gerek günlerce oruç tutarak, gerekse hasta ziyaret ederek hep o kuşakta yaşamış bir insandır. Dolayısıyla o, ibadet, ubûdiyet ve ubûdeti bünyesinde cem etmiş nâdide bir fıtrattır.

Ebû Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir defasında Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Bugün içinizden kim oruç tuttu?" diye sordu.

Ebû Bekir (radıyallahu anh) "Ben" dedi.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Hasta ziyaretine gideniniz var mı?"

Yine Ebû Bekir (radıyallahu anh) "Ben" dedi.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Hanginiz bir cenazenin teşyiinde bulundu?"

Yine Ebû Bekir (radıyallahu anh) "Ben" dedi.

Resûlullah Efendimiz en son "Bugün kim bir yoksulun karnını doyurdu?" diye sorunca,

Ebû Bekir (radıyallahu anh) "Ben" dedi.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Bu hasletleri bir günde kendisinde toplayan adam muhakkak Cennet'e girer." buyurdu.

Evet, şimdi de hayatını, inancının gereğini yerine getirme diyebileceğimiz böylesi amellerle örgüleyen bir insanın ağaç dalına konan kuş karşısında söylediği şu sözlere kulak verelim: "Ne mutlu sana! Vallahi isterdim ki ben de senin gibi ağaç dallarına konan, hiçbir hesabı ve azabı olmayan, ağaç meyvelerini yiyen ve uçup giden bir kuş olaydım. Vallahi isterdim ki herhangi bir yolun kenarında bir ağaç olaydım da yanımdan geçen develer beni ağızlarına alıp, çiğneyip yutaydılar, sonra pislik olarak çıkarıp ataydılar. Yeter ki beşer olmayaydım."

Musibetlere karşı sabrına gelince, varını-yoğunu İslâm'a feda etmesi sebebiyle, Hz. Ebû Bekir açlık içinde kıvrım kıvrım kıvranıyor. Sadece o mu? Hayır! İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Ömer (radıyallahu anh) dâhil daha niceleri aynı musibete giriftar. İşte yine böyle bir gün, sıcağın en şiddetli bir zamanında Hz. Ebû Bekir evinden çıkıp mescide geliyor. Hz. Ömer soruyor: "Niçin bu vakitte evinden çıktın?" Hz. Ebû Bekir cevaben: "Açlığımdan dolayı." diyor. Bu iki dost, bu çerçevede muhavere ededursunlar, biraz sonra oraya

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de çıkagelir. Sorar: "Bu vakitte işiniz ne?" "Açlık" cevabını alınca Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Kalkın, Ebû Eyyûb'e gidelim." Evet, atf-ı cürümlerin başlayabileceği, Efendimize "Bunları bizim başımıza Sen getirdin." denilebileceği bir ortamda sabır gösterme, Ufuk İnsana izhar-ı sadakatte bulunma, bulunabilme her babayiğidin yapabileceği iş olmasa gerektir.

Şimdi aktaracağımız vak'a ise onun dâsitanî hüviyetine ayrı bir derinlik kazandırmaktadır.

Taif günü Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah'a bir ok isabet eder ve 40 gün sonra ok yarasından dolayı Abdullah vefat eder. O, oğlunun vefatına çok üzülmesinin yanında, okun sahibini aramayı da ihmal etmez. Nihayet oğlu Abdullah'ı öldürenin Benî Aclan'dan Sa'd b. Ubeyd olduğunu öğrenir. Zaten o da olayı ikrar ve itiraf eder. Ciğerparesini kaybetmiş o baba, vicdanı kan ağlarken oğlunun kâtiline sadece şunları söyler. "Hamd olsun o Allah'a ki senin elinle Abdullah'a şeref ve kerem verdi. Abdullah'ın eliyle seni Cehennemlik etmedi."

Masiyete gelince; Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) etrafında hâlelenen hangi sahabiyi ele alırsak alalım, onların hepsinin değişik özellikleri itibarıyla ısmarlama fıtratlar olduğunu görürüz. "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine iktida etseniz hidayete erersiniz." sözüyle de Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) zaten bu hakikati dile getirmektedir. Hz. Ebû Bekir'e gelince, Nebi'nin en yakın arkadaşı, hicrette yâr-ı vefadârı, vefatından sonra da halîfesi olacak bu insanın ısmarlama olmaması düşünülemez. İşte bu hakikate binaen görüyoruz ki Müslümanlığından sonra zaten hiç haram işlemeyen o nâdide fıtrat, İslâm'a girmeden önce de haramlarla hiç içli dışlı olmamış, yüz kızartıcı hiçbir fiil işlememiş. Zina etmemenin ayıplandığı, fahişelerin caddede, sokakta kol gezdiği bir ortamda yetişmesine rağmen o, hiç zina etmemiş, içki

içmemiş, putlara secde etmemiş. Hâsılı o, ibadet, musibet ve masiyet konularında sabrın hep zirvesinde dolaşmış birisidir.

e. Hicreti

Hz. Ebû Bekir inanmış olduğu dinini tam anlamıyla yaşayabilmek, müşriklerin eziyet ve sıkıntılarından kurtulabilmek için sair Müslümanların yaptığı gibi Habeşistan'a hicret etmek için yola çıkmış ve Kızıldeniz yakınlarında karşılaştığı İbn Dügunne'nin teklifiyle geri dönmüştü. Daha sonraki gelişmeler nedeniyle İbn Dügunne himayesini geri almıştı. Bu arada Medine'ye hicret izni çıkmış ve hemen herkes birer-ikişer hicret etmeye başlamıştı. Hz. Ebû Bekir, Medine'ye hicret için Allah Resûlü'nden izin isteyince, Nebiler Sultanı "Acele etme, belki Allah sana bir arkadaş verir." sözleriyle, onun izin isteğini geri çevirmiştir. Firaseti ile meseleyi kavrayan ve Resûlullah ile birlikte hicret etme şerefine nail olacağını anlayan Hz. Ebû Bekir iki deve satın alarak, onları beslemeye başlamıştı. Hicret günü gelip çattığında cereyan eden olayları, görgü şahidi olan Hz. Âişe bize şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber bize ya sabah, ya akşam gelirdi. Ancak Allah'ın kendisine hicret için izin verdiği gün, tam öğle saatinde geldi. O saatte hiç gelmezdi. Babam O'nu görünce "Hz. Peygamber bu saatte gelmezdi. Mutlaka önemli bir sebebi vardır." dedi. Efendimiz, içeri girince babam oturduğu yerden kalkıp yerini O'na verdi. Babamın yanında ben ve kız kardeşim Esma vardı. Allah Resûlü, babama "Onları dışarı çıkar." dedi. Babam "Ey Allah'ın Resûlü! Onlar benim kızlarımdır. Anam babam sana feda olsun. Acaba bu iş nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Allah bana Mekke'den çıkmaya ve hicrete izin verdi." dedi. Babam "Ey Allah'ın Resûlü! Sana arkadaş olmak istiyorum." dedi. Hz. Peygamber de "Ben de seni beraber götürmek için geldim." dedi. O güne kadar bir kimsenin sevincinden ağladığını görmemiştim. O gün babam sevincinden

hüngür hüngür ağladı ve "Ey Allah'ın Resûlü! Şu iki deveyi bunun için hazırlamıştım." dedi. Sonra kendilerine yol göstermek ve rehberlik yapması için Abdullah b. Uraykıd'ı kiraladılar.

Neticesinde ölümün de olabileceği böyle bir yolculuk için sevinçten ağlamak. Aklı-fikri maddenin dar kalıpları içine sıkışmış insanlar için bunu anlamak ve anlatmak ne kadar da zor!

Ve nihayet yola çıkılır.

Hemen herkesin bildiği gibi hicretin en heyecanlı yeri, müşriklerin takibinden kaçarken Efendimiz ve Ebû Bekir'in Hira dağındaki Sevr Mağarasına sığınmalarıdır. Kendilerini takip eden müşrikler, mağaraya geliyorlar ve bir örümcek ağı ile karşılaşıp geriye dönüyorlar. O anda Hz. Ebû Bekir, Efendimiz'e "Allah'a yemin ederim ki kendim için üzülmüyorum. Fakat hoşuma gitmeyen bir şeyin sana ulaştığını görürsem çok üzülürüm." der. İtminan ve eman Paygamberi ise "Üçüncüleri Allah olan iki kişi için niye bu kadar üzülüyorsun ki? Tasalanma. Allah bizimle beraberdir!" buyurarak kendisi için endişelenen arkadaşını teselli eder.

Uzun, tehlikeli ve yorucu yolculuktan sonra Medine'ye varıldığında, Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından Hârice b. Zeyd b. Ebî Züheyr ile kardeş kılınır. Kendine gösterilen yere yerleştikten sonra yine Abdullah b. Uraykıd aracılığı ile eşi Ümmü Rûmân, Esma ve Âişe'yi, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hanımı Sevde, kızları Fâtıma ve Ümmü Gülsüm'le birlikte Medine'ye getirtir.

f. Firâseti

Firâset, peygamber mantığı diye tanımladığımız fetanetin ayrı bir boyutu ve önemli misyon sahiplerinin vazgeçilmez vasfıdır. Bunu, olaylara tekaddüm etme, meselelerin perde arkasını hemen kavrayabilme, problemler karşısında çok alternatifli

çözümler üretebilme diye de tarif edebiliriz. Bu tariften hareket edecek olursak, Hz. Ebû Bekir bu anlamdaki firâsetin kendisinde tecessüm ettiği bir kişidir. Onun bu özelliğine delâlet edecek birçok hâdiseyi peşi peşine sıralamamız mümkün. Mesela; o, Hz. Ömer gibi bir dâhiyi dahi sarsıntıya sevk eden Hudeybiye Antlaşması'nı Allah Resûlü'nün kabul etmesi karşısında hiç şaşırmamış, başta Hz. Ömer olmak üzere, kendisine gelen herkese Hz. Peygamber'in bir bildiği olduğunu söyleyerek sabır ve temkin tavsiye etmişti. Şu sözler Hz. Ebû Bekir'e ait: "İslâmiyet'te Hudeybiye fethinden daha büyük fetih olmamıştır. Fakat halk o gün Muhammed'le Rabbi arasındaki sırrı idrak edemiyor ve acele ediyorlardı."

Onun firâsetinden ayrı bir örneği Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor: "Peygamber Efendimiz, vefat ettiği hastalığında başına bir sargı bağlayıp mescide geldi ve yavaş yavaş ilerleyip, minberin yanına vardı. Biz de O'na bakıyorduk. Nihayet minbere çıkıp oturdu ve:

– Ey nâs! Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben şimdi Kevser Havuzu başındayım. Şunu bilin ki bir kula Cenâb-ı Allah 'İstiyorsan ben sana dünyayı ve dünyanın bütün zevk ve nimetlerini vereyim.' demiş, o ise âhireti seçmiştir." dedi.

Ebû Saîd diyor ki; hiç kimse Peygamberimizin bu sözünden bir şey anlayamadı. Ancak Ebû Bekir, gözleri yaşararak:

– Anam babam sana feda olsun. Babalarımızı, analarımızı, kendimizi ve mallarımızı sana kurban ederiz! dedi.

Zaten Peygamber Efendimiz'i bir daha minberde görmek bize nasip olmadı.

Hz. Ebû Bekir'in Allah Resûlü'nün vefatı münasebetiyle cereyan eden olaylarda oynamış olduğu rol, onun firâsetinin ayrı göstergesidir. Vak'anın müşahidi İbn Abbâs, bunları şu şekilde dile getiriyor:

"Peygamber Efendimizin vefatında Hz. Ebû Bekir Resûlullah'ın yanından çıktığı zaman Hz. Ömer halka: "Resûlullah ölmemiştir!" diyordu. Ebû Bekir (radıyallahu anh):

"Ya Ömer! Otur!" dediyse de Ömer oturmamakta diretti. Ebû Bekir minbere çıktı. Bunun üzerine halk Ömer'i bırakıp Ebû Bekir'i dinlemeye koyuldular. Ebû Bekir Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi:

"Sizden kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Ve kim Allah'a ibadet ediyor idiyse, bilsin ki Allah bâkidir ve O'nun için ölüm yoktur. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Mübin'de 'Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Demek eğer o ölür veya öldürülürse geri mi döneceksiniz? Kim geri dönerse Allah'a hiçbir surette zarar veremez. Allah ise şükredenlere karşılık verecektir.' (Âl-i İmrân, 3/144) buyurmuştur."

Ashab o kadar büyük bir şaşkınlık içine girmişlerdi ki Hz. Ebû Bekir okuyana kadar Allah'ın bu âyeti indirdiğini sanki bilmiyorlardı da Ebû Bekir'den öğrenmişlerdi. Bunları Hz. Ebû Bekir'den işiten her sahabi bu âyeti okumaya başlamıştı. Ömer (radıyallahu anh) de "Vallahi Ebû Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar Peygamberin vefatı hakkında kanaatim yoktu. Onun okuduğunu işitince dehşet içinde kaldım. Ayaklarım beni tutmaz olmuştu. Nihayet Ebû Bekir'den 'Habibim, tabi Sen de öleceksin, onlar da ölecekler.' (Zümer, 39/30) âyetini işitince artık Hz. Peygamber'in vefatına kanaat getirerek bulunduğum yere düştüm." demiştir.

g. Savaşlardaki Konumu

Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün katılmış olduğu bütün savaşlara iştirak etmiştir. Onun hatıralarda iz bırakan ve Bedir, Uhud, Hudeybiye denince akla gelen birkaç hâdisesini kısaca aktarmada fayda mülâhaza ediyoruz.

Bedir, İslâm tarihinin dönüm noktasında bulunan ve tarihin şekillenmesinde çok önemli yeri olan bir savaştır. Ashab-ı kiramın hemen hepsi bunun farkında ve şuurundadır. Bunu cemaatine telkin eden Nebiler Sultanı "harb stratejisi" adına yapılması gerekli olanları yaptıktan sonra kendini duaya salmıştır. Kendini helak edecek derecede duada bulunan Allah Resûlü'nü gören Hz. Ebû Bekir "Allah'a yemin ederim ki Allah sana zafer nasib edecek, yüzünü ak çıkartacaktır." diyerek, Nebiler Serveri'nin daha fazla üzülmesini önlemek istemiştir. Savaş esnasında o günlerde müşrikler safında yer alan oğlu Abdurrahman "Var mı benimle savaşacak?" diye Müslümanlara meydan okuduğunda, Hz. Ebû Bekir oğlu ile savaşmak için ayağa kalkmış, fakat Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) mani olmuştur. Abdurrahman daha sonraları Müslüman olmuş ve yukarıdaki hâdiseden bahis açarak, babasına "Şayet Bedir'de karşıma çıksaydın, vuruşmaktan vazgeçer seni öldürmezdim." demiş; buna karşılık Hz. Ebû Bekir "Sen bana hücum etseydin, ben vazgeçmezdim." diye cevap vermiştir.

Hz. Ebû Bekir, Uhud Savaşı'nın en tehlikeli anlarında dahi Allah Resûlü'nün yanından hiç ayrılmamış ve O'nun muhafızı olmuştur. Hatta savaş sonunda Ebû Süfyan'ın Efendimiz'i ararken dağa sığınmış topluluğa "Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) aranızda mı?" dedikten sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i de sorması şâyân-ı dikkattir.

Hz. Ebû Bekir Benî Mustalık Savaşı'nda muhacirlerin sancaktarlığını yapmış, Zâtu's-Selâsil Gazvesine katılmış, Hudeybiye'de herkesin bildiği temkini ve tevekkülü içersinde kendisine yaraşan vazifeyi yapmış, Hayber Savaşı sırasında cereyan eden istişarede hurma ağaçlarının yakılmaması noktasında beyan ettiği fikir kabullenilmiş, Huneyn Savaşı'nda İbn Hişam'ın ifadesiyle, yerinden oynamayan bir kaya gibi sebat etmiştir. Yine onun ifadesiyle çeşitli seriyyelerde bulunmuş, hicretin 9. senesinde Allah

Resûlü'nün emriyle Hac Emirliği vazifesini deruhde etmiş ve Efendimizin vefatı öncesinde cemaate namaz kıldırmıştır.

Çeşitli yönleri ile Hz. Ebû Bekir üst başlığı altında, o yüce kâmetin bazı özelliklerini misaller ışığında anlatmaya çalıştık. Bu faslı İbn Abbâs'ın Hz. Ebû Bekir ile ilgili yaptığı değerlendirme ile bitiriyoruz.

"Allah u Teâlâ Ebû Bekir'e rahmet etsin. Vallahi o Kur'ân okur, taraf tutmaz, gayr-i meşru yola sapmaz, şeriatın hoş karşılamadıklarından men eder, dinini bilir, Allah'tan korkar, gecelerini namaz, gündüzlerini oruçla geçirirdi. Dünyaya bel bağlamazdı. Halk arasında adaletle hükmetmeye son derece dikkat ederdi. Ma'rûfu emreder, iyiliğe koşardı. Her hâlukârda şükrederdi. Dünyaya bel bağlamamak ve az ile yetinmekte arkadaşlarından üstündü. Onu ayıplayana ve onda eksiklik bulana da Allah kıyamet gününe kadar lânetçileri musallat kılsın."

7. Hilâfeti Zamanındaki Olaylar

a. Halîfe Seçilmesi

Allah Resûlü'nün vefatını takip eden zaman dilimi, yönetim biçiminin tespit ve tayini açısından İslâm tarihinin belki de en kritik dönemidir. Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkadaş olma şerefine nail olmuş sahâbenin hemen hepsi bu durumun şuurunda ve farkındadırlar. Ne var ki Nebiler Serveri'nin, vefatından önce yerine geçecek kimseyi tayin etmemiş oluşu, yönetim biçimi problemini girift bir hâle getirmiştir. Tam bu aşamada yolların ayrım noktasında bulunan sahâbe, farklı düşüncelerin saikiyle meşhur Sakîfetü Benî Sâide'de toplanmış ve Efendimizin yerine geçecek kişiyi tespit etmek için müzakerelere başlamışlardı. Çoğunluğunu Ensar'ın oluşturduğu bu toplulukta genel düşünce, kendilerinden olan Sa'd b. Ubâde'nin halîfe seçilmesi

merkezindeydi. Bu konuda ileri sürülen tezler, oradaki cemaati ikna edecek mahiyet arz ediyordu. Yalnız, topluluk içinden bazıları bu fikre karşı çıkınca "Ensar'dan bir emir, Muhacirîn'den bir emir" seçilmesinde karar kılındı.

Bu arada bazı kişiler, Allah Resûlü'nün "ümmetin emini" dediği Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın emir seçilmesini istiyordu. Teklif kendisine ulaştırıldığında "Sıddık ve ikinin ikincisi aranızda iken nasıl bana gelirsiniz?" diyerek bu teklifi geri çevirdi. Onun "sıddık" ve "ikinin ikincisi" dediği kişi Hz. Ebû Bekir'den başkası değildi.

Aslında Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) her ne kadar bir emir tavsiyesi veya tayininde bulunmamış olsa da hastalığı esnasında Hz. Âişe'nin vâki bütün itirazlarına rağmen, namazı Hz. Ebû Bekir'in kıldırmasını emretmesi; bir kadının "Sizden sonra buraya geldiğimde sizi bulamazsam kime gideyim?" sorusuna "Ebû Bekir'e git." demesi, birçok sahabînin görüşüne göre Hz. Ebû Bekir'in emir tayin edilmesinin göstergeleri idi. Bütün bunlara ilaveten, yukarıda da geçtiği üzere, Uhud Savaşı sonrası dağa sığınan Resûl-i Ekrem Efendimizin öldüğü duyulmuştu. Haberin tahkiki adına Ebû Süfyan, dağın eteklerine kadar gelip, Efendimiz'in sağ olup olmadığını sorduktan sonra hemen ardından Hz. Ebû Bekir'i sorması, onun, Müslümanlar içindeki konumunun dışarıdan bile bilindiğini ifade etmesi açısından yeterli fikir vereceği kanaatindeyiz.

Nitekim Sakîfetü Benî Sâide'de devam eden toplantıyı haber alan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'i de yanına alarak, oraya gider. Ensar ve Muhacirîn'den birer emir olması üzerinde varılan kararı öğrenir. Bunun üzerine kalkıp Ensar'a hitaben bir konuşma yapmak ister. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e mani olur ve kendisi şu tarihî konuşmayı yapar: "Şüphesiz Allahu Teâlâ bizim aramızda ümmetine şahit olmak üzere bir Resûl gönderdi. Yalnız O'na ibadet edip birlesinler diye... Hâlbuki onlar o vakit Allah'tan başka taştan ya

da ağaçtan yapılmış çeşitli tanrılara tapınmakta idiler. Araplar atalarının dinlerini bırakmayı bir türlü hazmedemediler. Allah O'nun kavminden ilk Muhacirleri, O'nu tasdik etmek ve O'nu teselli etmek, kavminin onlara çeşitli eziyetlerine ve onları yalanlamalarına karşı sabırlı olmak konusunda özellikle seçti. Bütün insanlar onlara karşı aslanın kükremesini andıran bir şekilde muhalefet etti. Fakat onlar az oldukları için ve insanlar onların dediklerini kabul etmiyorlar diye yalnızlık duygusuna kendilerini kaptırmadılar. Bu bakımdan onlar bu toprak parçasında Allah'a ilk ibadet edenler, Allah'a ve Resûlüne ilk iman eden kimseler oldular. Onlar Resûlullah'ın dost ve aşiretinin fertleridirler. Bu yüzden onlar bu işe en çok hak sahibi olanlardır. Zalimlerden başka kimse onlarla çekişmez" dedikten sonra Ensar'ın hakkını da teslim ederek onların İslâm'a olan hizmetlerini ve Müslümanlar arasındaki konumunu şu şekilde özetledi: "Ey Ensar topluluğu! Sizlerin dinde fazilet, İslâm'da ise öncelik sahibi olduğunuzu kimse inkâr edemez. Allah sizlerden dininin ve Resûlü'nün yardımcısı olarak razı oldu. Bu yüzden Elçisi'nin yanınıza hicret etmesini istedi. Ashabının ve hanımlarının çoğu sizlerden oluşmaktadır. İlk hicret edenlerin dışında sizin konumunuzda olan kimseyi göremiyoruz. Bu yüzden biz emir; siz ise vezirsiniz. Siz olmadan hiçbir istişare yapılmayacağı gibi hiçbir iş de kesilip atılamaz."

Yalnız Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmayı yapmaktan maksadı, kendisinin değil Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde'den birinin emir seçilmesi istikametindedir. Nitekim bunu teklif de eder. Fakat onlar "Sen muhacirlerin en faziletlisi, Resûlüllah'ın sığındığı mağarada O'na arkadaşlık eden tek şahıs ve namazları kıldırmakla görevlendirdiği kişisin. Namaz, İslâm dininde en faziletli ibadettir. Bu yüzden kimse senin önüne geçemez." derler ve hemen Hz. Ebû Bekir'e biat ederler. Peşi sıra Beşir b. Sa'd ve orada bulunan kişiler biat ederler. Ertesi gün biat merasimi mescitte tekrar edilir. Hz. Ali

ve Zübeyr'in biat esnasında mescitte bulunmadığı, bunun üzerine bulundukları yerden çağırtılarak biat ettikleri rivayet edilmektedir.

b. İlk Hutbesi

Hz. Ebû Bekir'in ilk hutbesi, günümüzde herkesin kabulüne vabeste olan kavram ile 'hükümet programı' mahiyetini taşımaktadır. O bu hutbesinde hilâfeti boyunca takip edeceği genel siyaseti kısa ve öz bir şekilde ifade etmiştir. Hutbesi şöyledir:

"Başınıza geçmiş olmam, içinizde benden iyisi yoktur demek değildir. Fakat Kur'ân-ı Kerim nâzil olmuş, Allah Resûlü dinin hükümlerini açıklamış ve bize aklın en üstününün takva olduğunu, akılsızlığın en koyusunun da fısk olduğunu bildirmiştir. Şunu bilin ki en kuvvetliniz; benim yanımda mazlûmun hakkını kendisinden alıncaya kadar en zayıfınızdır. En zayıfınız da yanımda hakkını zâlimden alıncaya kadar en kuvvetlinizdir.

Ey insanlar! Ben ancak Resûlüllah'ın yoluna tâbiyim. Ben aklıma ve arzuma göre hareket etmeye yetkili değilim. Şu hâlde ben, eğer iyi olur, iyilik edersem bana yardım ediniz. Ve eğer doğru yoldan çıkarsam beni doğru yola çağırınız. Bu sözümü söyler, kendim ve sizler için Allah'tan mağfiret dilerim."

Fazileti dost-düşman herkes tarafından kabul edilen Hz. Ebû Bekir'in aktarmaya çalıştığımız ortamda halîfe olması, muhtemel bin bir türlü fitneyi önleyici bir unsur olmuştur. Onun vefatını müteakip cereyan eden olaylar da bu tesbiti doğrulayan birer vâkıadır.

c. Üsame Ordusunun Bizans'a Gönderilişi

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından az önce Üsame b. Zeyd komutasında bir orduyu Bizans üzerine göndermeyi hedeflemiş ve bunun için toplanan ordu Medine'den üç mil uzak bir yerde karargah kurmuştu. Fakat ordu hareket etmeden önce

Efendimizin vefatı, durumu değiştirdi. Hz. Ömer'in de içlerinde bulunduğu bir grup, ordunun sefere çıkmasına, irtidat edenlerden dolayı Medine'nin tehlike içinde bulunması ve bu orduya ihtiyaç bulunduğunu nazara alarak karşı çıkmış, Hz. Ebû Bekir ise "Vallahi Resûlullah'ın bağladığı bir bayrağı çözmem. Alıcı kuşlar bizi kapsa da köpekler mü'minlerin annelerinin çarşaflarını çekiştirse de Üsame ordusunu göndereceğim." diyerek kararlılığını belirtmişti. Zira Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) emrini verdiği bir meselenin şûrâya danışılacak meselelerden olmadığına inanıyordu. O arada bazıları, âzadlı bir kölenin oğlu olan Hz. Üsame b. Zeyd'in ordu komutanlığından azlini istedi. Hz. Ebû Bekir ise "Resûlullah'ın tayin ettiği kimseyi azletmemi mi istiyorsunuz? diye onlara şiddetle karşı çıktı. Evet, işte firâset, azim ve kararlılık sahibi bu zât, ordusunu Bizans önlerine yaya olarak uğurlarken, atının üzerinde giden Hz. Üsame b. Zeyd ile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

– "Ey Resûlüllah'ın halîfesi! Ben binmişim, sen yaya yürüyorsun. Ya sen de bineceksin veya ben de ineceğim.

Ebû Bekir:

– Vallahi ne sen inersin, ne de ben binerim. Ben de Allah yolunda bir saat yürüyüp ayaklarımı tozlandırsam ne olur? Zira Allah yolunda gazâ eden bir kimsenin attığı her adım başına, Cenâb-ı Hak yedi yüz hasene yazar, yedi yüz derece verir ve yedi yüz günahını siler, dedikten sonra ona:

– Ömer b. Hattâb'ı bana yardımcı olarak bırakmayı uygun görürsen memnun olurum, dedi.

Hz. Üsame de Hz. Ebû Bekir'in bu teklifini kabul edip Hz. Ömer'in kalması için izin verdi.

Bu arada Hz. Ebû Bekir'in ordu kumandanı Hz. Üsame'ye yaptığı şu tavsiye, İslâm Savaş Hukuku adına çok önemli gerçekleri

ihtiva etmektedir. "Hiyanet etmeyin, aşırılık yapmayın, ahdinizi bozmayın. Öldürülmüş olan insanların organlarını kesmeyin. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesip yakmayın. Meyve veren hiçbir ağacı kesmeyin. Koyun, sığır veya develeri yemek ihtiyacı dışında boğazlamayın. Yolda manastırlara kapanmış kişilere rastlarsanız, onlara dokunmayın."

d. Yalancı Peygamberlerle Savaşması

Allah Resûlü'nün hayatında ve vefatını takip eden yıllarda peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan bazı insanlar olmuştur. Bunlardan en meşhurları, Müseylimetü'l-Kezzâb, Secâh binti Hâris, Esvedü'l-Ansî olarak bilinen Ayhale b. Kâ'b b. Avf el-Ansî ve Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el-Esedî'dir. Bunlardan Müseylime'nin "senetü'l-vüfûd" adı verilen, heyetlerin akın akın Medine'ye gelip Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile görüştüğü sene, mensup olduğu Benî Hanife kabilesi heyetiyle Medine'ye geldiği rivayet edilir. O görüşmede Müseylime, Efendimiz'e "Ölümünden sonra peygamberlik işini bana bırakırsan, sana tâbi olurum." teklifini yapmış, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise elindeki hurma dalını ona göstererek "Şayet benden şu kadarcık hurma dalı istemiş olsaydın onu bile asla sana vermezdim. Ben Allah'ın, senin hakkındaki emrine aykırı hareket edemem. Bana itaat etmekten yüz çevirirsen Allah seni mutlaka tepeleyecektir." cevabını vermiştir. Kaynaklar Medine dönüşü Müseylime'nin peygamberliğini ilan ettiğini anlatır. İçki ve zinayı helal kılan, kendine muhalefet edenleri öldüren, ezana "Müseylime, Allah'ın Resûlüdür." ilâvesini yapan Müseylimetü'l-Kezzâb, bir defa Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki elçi göndererek kendisinin de peygamber olduğunu bildirir. Efendimiz gelen elçilere "Siz onu tasdik ediyor musunuz?" diye sorar. Onlar, bunu tasdik ettiklerini bildirince, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Şayet elçilerin

öldürülmesi caiz olsaydı sizi öldürürdüm!" der ve şu mektubu yazdırır: "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla; Allah'ın Elçisi Muhammed'den yalancı Müseylime'ye. Allah'ın selâmı hidayete tâbi olanların üzerine olsun. Allah, kullarından dilediğini yeryüzüne vâris kılar. Âkıbet, Allah'tan korkup sakınanlarındır."

Yalancı peygamberlerin ortaya çıkış sebebi olarak yapılan yorumlar, özellikle Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de site devletini kurmasından sonra liderliğin peygamberlikle başarıya ulaşacağı hususunda bir genel kabulün olduğu, bu sebeple liderlik iddiasında bulunan insanların, bu iddialarını halkın anlayışına mümaşât ederek peygamberlikle birleştirdiği merkezindedir. Nitekim gerek Müseylime, gerek Esved'in bu çıkışları, tarihî, siyasî ve sosyal şartlar zaviyesinden incelendiğinde, yukarıda yapılan yorumun haklılığı ortaya çıkmaktadır. Bu arada cahiliye Arap anlayışında var olan, kabile taassubunun, böylesi hareketlerin çıkışında olmasa dahi, zuhur sonrası güç ve kuvvet bulmasında rol oynadığı söylenebilir. Mesela şu vak'a bu konuda başlı başına bir delildir: Nemr kabilesinden Talha, bir gün Müseylime'nin yanına gelerek peygamberlik iddiası hakkında bazı sorular sordu. Verilen cevaplardan sonra "Senin yalancılığına, Muhammed'in ise doğruluğuna şehadet ederim. Ne var ki Rabia'nın yalancısı, Mudar'ın doğru sözlüsünden bana daha sevimli geliyor." dedi ve Müseylime saflarına katıldı.

İşte Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı, ortaya çıkmış veya ortaya çıkmak için fırsat kollayan böylesi insanların zuhuruna imkân vermiş oldu. Ve bunlar teker teker ortaya çıkarak, etrafına taraftar toplamaya başladılar. Bu, İslâm'ın vahdetini zedeleyen ve mutlaka önlenmesi gereken isyan hareketleri idi. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir, Tuleyha b. Huveylid'in üzerine Hz. Hâlid'i göndermeye karar verdi. Yalnız önce ona tâbi olan Benî Esed, Gatafan, Tayy kabileleri ile konuşmak üzere Adiyy b. Hâtim'i gönderdi. Adiyy bu

kabilelerle yaptığı konuşmalarda Tayy kabilesinden yaklaşık 1000 kişiyi inançlarından vazgeçirerek Hz. Hâlid'in ordusuna katmayı başardı. Hz. Hâlid, savaş öncesi Tuleyha ile son kez görüştü ise de onların fikirlerinden vazgeçmeyeceğini anladı. 6000 kişilik İslâm ordusu, Tuleyha ve taraftarlarını Buzaha adı verilen bu savaşta müthiş bir yenilgiye uğrattı. Tuleyha yenileceğini anladığı anda karısı ile birlikte Şam'a doğru kaçtı ve orada Kelb kabilesinin himayesine girdi. Daha sonraları Esed ve Gatafan kabilelerinin Müslüman olduğu haberini alan Tuleyha, tevbe ederek samimi bir Müslüman oldu. Hz. Ebû Bekir ile yüz yüze gelmekten kaçınan Tuleyha, Hz. Ömer'e biat etti. Onun zamanında Irak ve Nihavend savaşlarına katıldığı rivayet edilir.

Müseylime'ye gelince: Hz. Ebû Bekir onun üzerine peşi peşine İkrime b. Ebî Cehil ve Şurahbil b. Hasene'yi gönderdi. Yalnız İkrime, Şurahbil ordusu gelmeden Müseylime ile savaşmış ve yenilmişti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i takviye kuvvet olarak gönderdi. Hâlid'in Medine'den yola çıktığını haber alan Müseylime, Yemame içlerine doğru çekilerek ordusunu toparladı. Nihayet (Yemame yakınlarında) "Akraba" adı verilen yerde iki ordu savaştı. Çok kanlı bir savaş oldu. Savaşta 700'ü Kur'ân hafızı olan 1200 Müslüman'ın şehit oluşu, bu konuda bir fikir verir zannediyoruz. Allah'ın izniyle savaş, Müslümanların galibiyeti ile neticelendi. Müseylime, Hz. Hamza'yı Uhud'da şehid eden Hz. Vahşî b. Harb tarafından öldürüldü. Onun, Müseylime'yi öldürmesinden sonra "Ey insanlar! Ben Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi'yim. Kâfir iken insanların en hayırlısı Hamza b. Abdilmuttalib'i, Müslüman olduğumda ise insanların en kötüsü Müseylimetü'l-Kezzâb'ı öldürdüm!" demesi çok meşhurdur. Savaş sonunda, Hz. Hâlid, Benî Hanife'den Müccae ile anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre altınlar, gümüşler, silahlar ve esirlerin yarısı Müslümanların olacaktı. Bu savaşta Hz.

Ömer'in ağabeyi Zeyd b. Hattâb, Ebû Huzeyfe b. Utbe, onun kölesi Sâlim, Sâbit b. Saîd el-Ensari, Abbâd b. Bişr, Abdullah b. el- Âmirî, Ma'n b. Adiyy ve Ubeyy b. Selûl'ün oğlu Abdullah gibi sahâbe-i kiramın ileri gelenleri şehit olmuştur.

Secah binti Hâris ise Mezopotamya'da Benî Tağlib kabilesi arasında ikamet eden Hıristiyan bir kadındır. Aynı zamanda bir kâhin olan bu kadın, peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra dinini terk ederek Arabistan'a gelir. Orada Hz. Ebû Bekir'i kabullenmek istemeyen Benî Temim kabilesi ile anlaşır. Secâh önce irtidat etmeyen ve Hz. Ebû Bekir idaresine bağlı kalan Benî Temim kabilesinin bazı beyleri ile savaşır. Sonra askerleri ile birlikte Yemame'ye Müseylime üzerine gider. Kaynaklar bir taraftan İkrime ve Şurahbil diğer taraftan Secâh ile savaşmayı göze alamayan Müseylime'nin Secâh ile "Yeryüzünün yarısı senin, yarısı benim!" şartı ile anlaşma yaptığını, hatta onunla evlenerek mehir olarak Yemame mahsullerinin yarısını Secâh'e verdiğini kaydeder. Secâh, Hâlid b. Velîd'in Yemame'ye yaklaştığı haberini aldığında mehir olarak kabul ettiği Yemame mahsullerinin yarısını alarak Mezopotamya'ya geri döner. Kabilesi Benî Tağlib ile birlikte Müslüman olur. Daha sonraları Basra'ya yerleşen Secâh, Semure b. Cündüp'ün Basra valiliği yıllarında vefat eder.

Esvedü'l-Ansî ise Hicrî 10. yılda Yemen'de peygamberlik iddiası ile ortaya çıktı. Kendisine "Rahmanü'l-Yemen" adını veren Esved, insanları çok etkileyen bir kişiliğe sahipti. Allah Resûlü hayatta iken peygamberliğini ilan eden Esved, etrafına çok taraftar toplamıştı. Yapılan savaşlar sonunda Yemen'in neredeyse bütününü ele geçirdi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Yemen Valisi Muaz b. Cebel'e, Esved'in öldürülmesi emrini verdi. Muaz bu emri alır almaz Yemen'de kabileleri teker teker dolaşarak, bir taraftan İslâm'ı anlattı, diğer taraftan Esved'e karşı ordu topladı. Esved, San'a şehrini ele geçirdiğinde, kendisine ilk karşı

çıkanlardan biri olan Şehr b. Bâzân'ı öldürmüş ve onun karısı Azâd ile evlenmişti. Fakat Azâd kocasını öldüren Esved'i hiç istemiyor ve ondan nefret ediyordu. Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) Esved'in öldürülme emri gelince, Firuz ed-Deylemî, amcasının kızı olan Azâd'a bunu söyledi ve kendisine yardımcı olmasını istedi. Azâd onlara yardımcı oldu. Azâd bir gece amcası oğlu Firuz ve arkadaşları ile Esved'i yatağında öldürdü. Böylece bir fitnenin daha önü alınmış oldu. Esved'in öldürüldüğü haberi, Nebiler Sultanı'na vefat ettiği günün sabahı ulaştı.

e. İrtidat Hâdiseleri ve Yapılan Savaşlar

İrtidat, lügat mânâsı itibarıyla yüz çevirmek, vazgeçmek, reddetmek, geri dönmek demektir. Istılahta ise bu kelime, iman ettikten sonra İslâm'dan dönme anlamında kullanılır. Buna göre mürted, İslâm dininden vazgeçen insan anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim "Sizden her kim dininden döner ve kâfirlikte devam ederek ölürse, işte onların dünyada da âhirette de yaptıkları boşa gider. Bunlar Cehennemlik olup orada ebedî kalacaklardır." (Bakara, 2/217) âyetiyle dinden dönme ve onun uhrevî cezasına işarette bulunmuştur.

İrtidat olayları, Hz. Ebû Bekir hilâfet makamına geçer geçmez başlayan ve bulaşıcı hastalık gibi bir yerde patlak veren ve çok kısa bir sürede neredeyse çevre kabilelerin bütününü içine alan dinî görünümlü siyasî hâdiselerdir. Bunun yanı sıra, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde problem olmayan Yahudi ve Hıristiyanların da Hz. Ebû Bekir idaresine baş kaldırdığı bilinen hâdiselerdendir. Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra İslâmî esaslar çerçevesinde yeniden yapılanmak zorunda olan devlet mekanizmasındaki zorluklar ve belirsizlik bir tarafa, bir de iç bünyede meydana gelen bu irtidat hâdiseleri Hz. Ebû Bekir'i alabildiğine üzmüş ve yormuştu. İhtimal Hz. Ebû Bekir'den

başkası bu güçlüklere tahammülde zorluk çekerdi. Nitekim Hz. Âişe validemiz bu gerçeğe temas ederek şöyle der: "Resûlullah vefat ettiğinde, babamın karşılaştığı zorluklar sağlam dağlara yüklenseydi, onları paramparça ederdi. Allah'a yemin ederim ki babam insanların ihtilâfa düştükleri her konuyu, İslâm'daki değer ve ilgisine göre en süratli bir biçimde çözdü."

İrtidat eden kabileler şunlardır: Fezare, Gatafan, Benî Âmir, Benî Süleym, Benî Temim, Benî Bekr, Kindeliler'den bir grup ve Benî Yerbu kabilesi. Bu kabilelerin irtidat ediş sebepleri üzerinde çeşitli mülâhazalar serdedilmiştir. Biz bu mülâhazalardan bazılarını, irtidat hâdiselerinin daha iyi anlaşılmasına faydalı olacağı düşüncesiyle kısa kısa sunmak istiyoruz.

1. Hemen herkesin bildiği gibi Ceziretü'l-Arap'taki kabilelerin birçoğu, Mekke fethinden sonra Müslüman olmuştu. Mekke fethi ile Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı arasında geçen yaklaşık 2 yıllık süre içinde, bu kabileler İslâm'ı tam anlamıyla öğrenememiş, iman kalplerinde oturaklaşmamıştı. Böylece eski inanç, örf ve âdetlerini terk edecek kadar köklü bir imana sahip olamayan bu insanlar, Hz. Peygamber'in vefatını takip eden devrede, sahte peygamberlerin safında yerlerini rahatlıkla aldılar.

2. Bu insanlar İslâm'ı kendileri ile sadece Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında geçerli olan bir akit olarak kabul ediyorlardı. Allah Resûlü'nün vefatından sonra bu akdin hükmünün kalktığına inanıyorlardı.

3. Çöl hayatının serbestiyeti içinde kendi başlarına buyruk olan, kanun, nizam dinlemeyen, bir otoriteye boyun eğmeye alışmamış olan bu insanlar, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatını bahane ederek irtidat etmişlerdi.

4. İman ve İslâm'a ait esasların, irtidat eden kişilerin kalbinde oturaklaşmadığını yukarıda söylemiştik. Bu sebepten olsa gerek, bunlar İslâm'ın beş şartından biri olan zekâtı, halîfenin

kendilerinden zorla aldığı bir vergi olarak kabullendiler ve onu vermemekte direndiler.

5. Bir başka görüşe göre bunlar zekâtın farz bir ibadet olduğunu kabul ediyor; ama onun sadece Resûlüllah'a verileceğine inanıyorlardı. Hatta bu görüşte olanlar "Onların mallarından zekât al ki bununla onları temizleyesin ve arındırasın. Onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur ve tatmin kaynağıdır. Allah her şeyi hakkıyla işitir, bilir." (Tevbe, 9/103) âyetini delil göstererek, "Biz zekâtımızı ancak duası bizim için huzur ve sükûn vesilesi olan Resûlüllah'a veririz. O vefat ettiğine göre kimseye zekât vermek mecburiyetinde değiliz." diyorlardı. Dolayısıyla, onlara göre Hz. Ebû Bekir'in, bu kişilerden zekât istemeye ne hakkı, ne de yetkisi vardı.

6. Allah Resûlü'nün vefatından sonra cahiliye dönemi inanışlarına geri dönerek hilâfetin Kureyş'ten birinin eline geçmesini hazmedemediler. Bazıları da onun Kureyş'in elinde saltanata dönüşeceği endişesini taşıyordu. Kabilecilik taassubunun yeniden gün yüzüne çıktığı bu devrede, Kureyş'in vesayetine girmek istemeyenler irtidat etti. Nitekim daha önce de kaydettiğimiz gibi Talha'nın Müseylimetü'l-Kezzâb'a "Senin yalancı olduğuna şehadet ederim; fakat bana Rabia'nın bir yalancısı, Mudar'ın doğru sözlü bir peygamberinden daha sevimli geliyor." sözleri bu konuda bizlere fikir vermektedir.

Birkaç madde hâlinde sebeplerini arz etmeye çalıştığımız bu gelişmeler karşısında Hz. Ebû Bekir çok kararlı bir tutum sergiledi. Onun anlayışına göre İslâm bir bütündü. Zekât gibi bir yönüyle ibadet, diğer yönüyle iktisadî yanı ağırlık kazanan bir ameli yerine getirmemek, hatta bunu "Namaz kılarız; ama zekât vermeyiz." diyerek pazarlık mevzûu hâline getirmek, İslâm'ı parçalamaktan başka bir şey değildi. Bu sebeple o, böylesi düşünceler içinde bulunanları mürted kabul etti ve onları siyaseten ölümle

cezalandırdı. Zira bunlar İslâm devleti aleyhine bir güç oluşturmuşlar ve onu tehdit edecek bir kıvama gelmek istidadındaydı. Eğer şimdiden tedbir alınmazsa, bu tehdit, sonraki günlerde daha da tehlikeli boyuta yükselebilirdi. Onun için Hz. Ebû Bekir, etrafında yer alan bazılarının "Ey Ebû Bekir! İnsanlara yakınlık göster, onlara yumuşak davran. Hz. Peygamber 'Ben lailâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu diyen Allah'ın hakkının dışında, canını ve malını benden korumuştur.' dediği hâlde sen bu kişilerle nasıl savaşırsın!" itirazlarına hiç kulak asmamış ve kendi kararlılığı içinde yürüyerek onlara "Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekâtın arasını ayırana kesinlikle savaş açarım, Allah Resûlü'ne verip de bana vermedikleri bir deve yuları dahi olsa yine onlarla savaşırım!" diye cevap vermiştir. Hz. Ebû Bekir'in bu kararına o zaman itiraz edenler arasında Hz. Ömer de vardı. Hz. Ebû Bekir ona "Ben senden yardım beklerken, tersine benim maneviyatımı kırıyorsun. Sen cahiliyede sert mizaçlı biri idin, Müslüman olunca gevşedin. Onlarla nasıl geçineyim. Şiir mi okuyayım? Büyü mü yapayım? Heyhat! Resûlüllah hayattan geçmiş ve vahyin arkası kesilmiştir. Allah'a yemin ederim ki eğer benden bir deve yularını dahi esirgeseler, elim kılıç tutabildikçe, onlarla savaşacağım!" der.

Hz. Ebû Bekir, bu kararlılığını fiiliyata dökerek Bahreyn'e Alâ b. Hadramî'yi, Umman'a Huzeyfe b. Mihsan ve Arfece el-Barikî'yi, Yemen'e Muhacir b. Ebî Ümeyye'yi, Kudaa'ya Amr b. Âs'ı, Şam tarafına Saîd b. Âs'ı, Hevazin ve Benî Süleym'e Tarfe b. Hâciz'i, Tihametü'l-Yemen'e Süveyd b. Mukarrin'i gönderir. Bazıları uzun, bazıları kısa süren mücadeleler sonucu irtidat hâdiselerinin kökü kazınarak, Efendimizin vefatından sonra İslâm Devleti'nin en çok ihtiyacı olan vahdet, Hz. Ebû Bekir'in kararlı tutumu sonucu kısa sürede yeniden sağlanmış olur.

Son olarak bu hususla alâkalı Hz. Ömer ve Abdullah b.

Mes'ûd'un değerlendirmelerini sunalım: Hz. Ömer "Ben irtidat savaşları sırasında Ebû Bekir'in benden daha sert ve azimkâr olduğunu gördüm. O halîfe iken milleti İslâm âdâbına o kadar alıştırmıştı ki ben başa geçtiğim zaman yönetimde hiç zorluk çekmedim." İbn Mes'ûd ise "Hz. Peygamber'den sonra öyle bir konuma geldik ki şayet Allah bize Ebû Bekir'i ihsan etmemiş olsaydı, neredeyse helak olup gidecektik. Biz bir deve yavrusu veya yuları için savaşılamayacağı üzerine görüş birliğine varmıştık. Allah, Ebû Bekir'e savaşmak azmini vermişti. Allah'a yemin ederim ki o irtidat edenleri küçük düşüren plânını ya da sürgünlerle sonuçlanacak savaştan başkasını kabul etmiyordu."

f. Fetihler

Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde, dünyada söz sahibi olan iki devlet vardı. Merkezi Medâin olan Sasanî devleti ile başkenti Konstantinopolis (sonradan Hz. Fatih eliyle Müslümanların eline geçen bu şehir, İstanbul adını alacaktır) olup Mısır ve Suriye topraklarını hâkimiyet alanı içine katmış bulunan Bizans veya Doğu Roma İmparatorluğu. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken bu iki devletin başında bulunan şahıslara mektuplar göndermiş, hatta Sasanî Devlet Başkanı (Kisra-Şehinşah), Yemen valisine hitaben yazdığı mektupta Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) kast ederek "Beni yeni bir dine davet eden bu (hâşâ) çoban kimdir? Onu bana gönder!" demişti. Hz. Peygamber zamanında, Bizans devleti ile ilk temas Mu'te savaşı ve Tebuk seferi ile olmuştu.

Hz. Ebû Bekir, irtidat hâdiseleri biter bitmez, İyaz b. Ganem ve Hâlid b. Velîd'i Sasanîler üzerine gönderdi. Hâlid, halîfenin bu emrini aldığında daha Yemame'de idi ve Medine'ye dönmemişti. Bu emri alır-almaz Sasanî orduları komutanı Hürmüz'e "Müslüman ol kurtul veya ehl-i zimmet olmayı kabul et, cizye ödemeye razı ol. Aksi hâlde her şeye hazır ol. Sizin yaşamayı sevdiğiniz kadar,

ölmeyi seven bir ordu ile geliyorum." mesajını gönderir. Böylece bütün Irak topraklarının fethi, Sasanî devletinin tarihe karışması ile son bulacak savaşlar serisini başlatmış olur. Yapılan bu savaşların hepsinde galip gelen büyük askerî dâhi Hz. Hâlid'in fetih haberleri karşısında Hz. Ebû Bekir'in "Kadınlar Hâlid gibisini doğurmaktan âcizdir." dediği nakledilir.

Bu arada Dûmetü'l-Cendel isimli mevkide bir kuşatmaya maruz kalan İyaz b. Ganem, Hz. Hâlid'e haber göndererek yardımına gelmesini ister. Tarihe askerî alanda en kısa mesaj olarak geçen cevabında Hâlid b. Velîd "Geliyorum." der ve o mevkie süratle intikal ederek, yapılan savaşta galip gelir ve kuşatmayı kırar.

Sasanî cephesinde bu savaşlar devam ederken, Hz. Ebû Bekir; Amr b. Âs, Yezid b. Ebî Süfyan, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Şurahbil b. Hasene komutasında büyük bir orduyu Bizans üzerine gönderir. Her birinin savaş alanı farklı olan bu komutanlar, Bizans İmparatoru Heraklius'un Hıms'a gelerek büyük bir savaş hazırlığı içinde olduğunu öğrenince, aralarında mektuplaşarak tek bir cephede savaşmanın daha uygun olacağını kararlaştırırlar. Savaş alanı olarak Yermuk vadisi seçilir ve ordular orada toplanmaya başlar. Ordunun toplam sayısı 36.000 civarındadır. Bu gelişmelerden haberdar olan Hz. Ebû Bekir o sıralarda Hire'de bulunan Hâlid b. Velîd'e bir mektup gönderir, yerine Müsenna b. Hârise'yi vekil bırakarak Şam'a takviye kuvvet olarak hareket etmesini emreder. Bu arada Amr b. Âs'ın, Hâlid'i gelişmelerden haberdar ettiği bir mektupta yardım istediği vâkidir. Hz. Ebû Bekir bu isteğe Hz. Hâlid'i göndermekle cevap vermiştir ama Amr b. Âs'a gönderdiği cevabî mektubunda çok önemli bir gerçeğe şöyle işaret etmiştir; "Sizin gibi kimseler, azlıktan dolayı yenilgiye uğramaz. Ne var ki on binlerce kişi günahlarından dolayı yenilgiye uğrayabilir. Bu nedenle kendinizi günahlardan koruyunuz. Bir araya gelip istişare ediniz. Her biriniz kendi askerleriyle bağlantı kursun."

Hz. Hâlid takviye kuvvet olarak Yermuk'a ulaştığında savaş başlamak üzeredir. Fakat İslâm ordusunun dört ayrı komutan başkanlığında, dört ayrı cephede savaşma hazırlıklarını çok uygun bulmaz ve onlara "Bu bir ölüm kalım savaşıdır. Böyle bir günde övünme, büyüklük taslama kimseye yakışmaz. Allah için savaşıyoruz. Savaşta ihlâstan ayrılmayalım. Cihadınızda Allah'ın rızası gayeniz olsun. Bu savaş, geleceği tayin edecek. Bugün yenilirsek bir daha kendimize gelemeyiz. Yanlış bir savaş düzeni kurmuşsunuz. Hz. Ebû Bekir böyle yaptığınızı bilse mani olur. Her komutan kendi birliği ile değil, bütün İslâm ordusunu yönetsin ve bu sıra ile olsun. Bugün bir komutan yarın başka bir komutan orduya emir versin. İlk günü bana bırakın. Şu Bizanslıları siperlerine gömelim." teklifini yapar ve teklif kabul edilir. Bu yeni savaş düzeni içinde İslâm ordusu savaşa başlar ve gecenin geç vakitlerine kadar devam eden savaş sonucunda Bizans ordusu yenilgiye uğratılır. Kaynaklara göre yüz yirmi bin Bizans askerinin öldürüldüğü bu büyük savaş sonucunda, Heraklius'un, ikâmet mekânı olan Hıms'tan kaçarken "Elveda sana Suriye, ebediyyen elveda!" dediği rivayet edilir. Böylelikle o günkü coğrafyada en güçlü iki devlet konumunda bulunan İran ve Bizans'tan İran, tarihe karışmış, Bizans ise Anadolu sınırlarına hapsedilmiştir. Savaş devam ederken, Medine'de Hz. Ebû Bekir vefat etmiş ve yerine Hz. Ömer geçmiştir.

8. Hz. Ebû Bekir'e Dair Bazı Satır Başları

Hz. Ebû Bekir hadîslerin lafzen rivayet edilmesi cihetini savunduğu için hata ederim endişesi ile çok fazla hadîs rivayet etmemiştir. Rivayet ettiği toplam hadîs sayısı 142'dir. Rivayet ettiği hadîs sayısının bu kadar az olmasına, sahâbenin büyük çoğunluğunun onun hayatta olduğu dönemde yaşaması, Hz. Peygamber'den sonra iki yıl gibi kısa bir süre hayat sürmesi ve bu sürenin tümünü de devlet işleriyle doldurması gibi sebepler

gösterilebilir. Onun Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemlerde bazı meselelere fetva verdiği bilinen gerçeklerdendir. Bu konuda İbn Ömer "Allah Resûlü'nün hayatında fetva veren Ebû Bekir ve Ömer'den başkasını bilmiyorum." der. 23 yıllık Kur'ân'ın nüzul sürecine baştan sona şahid olmuş olan Hz. Ebû Bekir, zaman zaman yapmış olduğu yorumlarla âyetlerin yanlış anlaşılmalarını engellemiştir. Bilmediği meselelerde ise hiç konuşmamayı tercih etmiştir. Mesela; Abese sûresi 31. âyetinde yer alan "ebben" kelimesinin mânâsını soranlara o "Bilmediğim hususlarda konuşur, kendi re'yimle te'vile ve tefsire kalkışacak olursam, hangi sema beni gölgelendirir, hangi arz beni barındırır? Benî azab-ı İlâhî'den kim kurtarabilir?" diyerek, ümmet-i Muhammed'e bilmediği hususlarda konuşulmaması noktasında örnek olmuştur.

Hz. Ebû Bekir, halîfeliği sırasında kendisine verilen "Halîfetullah: Allah'ın halîfesi" unvanını kullanmamış, bunun yerine "Halîfetü Resûlillah: Resûlüllah'ın halîfesi" unvanını kullanmıştır. Cahiliye döneminde kan davaları ve diyetlerdeki ihtilâflara bakma, ensab (soy) ilmine vâkıf olma, devrin çirkin işlerine bulaşmama, ahlâk ve mizaç itibarıyla herkesin gıpta ettiği bir makamda bulunma gibi özellikleri ile saygın bir konumda bulunan Hz. Ebû Bekir, bu konumunu İslâm'da da devam ettirmiştir. Hz. Peygamber'in hemen bütün işlerinde kendisine danışması sebebiyle ona "Peygamber veziri" de denilmektedir.[3] Hz. Ebû Bekir, fasih ve beliğ konuşması ile ashab arasında temayüz etmiş biridir. Muhteva itibarıyla dolu, kısa ve özlü sözlerinden bazıları şunlardır:

"Sana yol göstermek isteyenden durumu gizleme, aksi takdirde kendini aldatırsın."

"Bir hayrı kaçırırsan onu yakalamaya çalış, ulaşınca da onu geç."

---

3 Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in vezir olduklarına dair bir hadîs için bkz.: Tirmizî, *Menâkıb*, 16.

"Sabır imanın yarısı, yakîn ise tamamıdır."

"Ölüme karşı harîs ol, o sana hayat verir."

"Akrabalar arasındaki düşmanlık, ormandaki ateş gibidir."

"Veciz konuşmanın sırrı, boş konuşmayı terk etmektir."

"Dünya mü'minin pazarıdır. Gece ile gündüz sermayesi, güzel ameller ticaret malları, Cennet kazançları, Cehennem ise zararlarıdır."

"Sırrın senin kanındır, onu akıtma."

Konuşmalarından bazı pasajların da bilinmesinde fayda mülâhaza ediyoruz:

"Ey Allah'ın kulları! Biliniz ki siz ne zaman biteceğini bilmediğiniz bir ömür süresi içinde gidip geliyorsunuz. Eğer siz, ömrünüzün salih amel işlerken bitmesini temin edebilirseniz, bunu yapınız. Bunu da ancak Allah'ın yardımıyla elde edebilirsiniz. Öyleyse, ömrünüz tamamlanmadan, kötü amellerinizle baş başa kalmadan, imkânlarınızı değerlendirip, sevaplı ameller işlemede acele ediniz. Bazıları bu imkânı başkalarına tanımış; fakat kendilerini unutmuşlardır. Siz onlar gibi olmayınız. Çok acele ediniz! Çok acele ediniz; çünkü arkanızdan çok acele gelen ve sizi yakalamak isteyen bir düşman vardır."

"Öyleyse, gün be gün, saat be saat çalışın. Mazlumun bedduâsından sakının. Kendinizi ölülerden sayın ve sabredin. Çünkü, amelin sırrı sabırdır. Haram işlemekten sakının, Zira bu, fayda verir. İyi şeyleri yapın, kabul edilir. Cenâb-ı Allah'ın sizi sakındırdığı şeyden kendinizi koruyun ve size vaad ettiği rahmetini kazanmaya koşun. Anlayışlı olun. Cenâb-ı Allah, sizden öncekileri helâk etmesinin sebebini; kurtulanların da ne ile kurtulduklarını bildirmiş, kitabında helâli ve haramı, sevdiği ve sevmediği şeyleri açıklamıştır. Bu hususta elimden geleni sizden esirgemem. Yardım ancak Allah'tan istenir ve bütün kuvvet ve kudret Allah'a mahsustur."

"Ey Allah'ın kulları! Sizden evvel ölen kimselerden ibret alınız. Onların hâlini düşününüz. Dün sizinleydiler, bugün neredeler? Hani o korkunç ve zâlim hükümdârlar? Hani o savaş meydanlarında ün salan kahramanlar? Hani yeryüzünü süsleyen ve şenlendiren şahlar, hanlar? Dünya hepsini toprağa gömmüş ve vücutları çürüyüp toprak olmuştur. Hiçbirinden bir haber yok, hepsi uzaklaşıp gitmiş, hatta isimleri dahi unutulmuştur. Sanki daha önce hiç yoklarmış, dünyaya hiç gelmemişler gibi. Bütün istek ve arzuları kesilmiş, sadece günahlarının hesabını vermek zorundadırlar. Giderlerken amellerini beraber götürdüler, dünyayı ise başkalarına bıraktılar. Bugün biz onların yerine geçmiş bulunuyoruz. Eğer onların durumundan ibret alırsak kurtuluruz. Fakat gafil davranırsak onlar gibi oluruz."

"Hani o güzel ve parlak yüzlü olanlar, gençlik ve zindeliklerine güvenenler? O gençlik ve güzellik bugün toprak olmuş, sevdikleri, zevk ve safa duydukları şeyler onlar için hasret ve pişmanlık olmuştur."

"Hani şehirler inşâ edip etrafında yüksek surlar yapanlar, türlü türlü acâiplikler meydana getirenler? Yaptıklarını kendilerinden sonrakilere bırakarak hepsi dünyadan ayrılmışlar. Kendileri karanlık kabirlerde yatarken, meskenleri hâk ile yeksân olmuş. Onlardan hiçbirini görüyor veya bir fısıltı işitiyor musunuz?"

9. Hz. Peygamber'in Diliyle Hz. Ebû Bekir

Hadîs kitaplarının hemen hepsinde yer alan Fedâilü's-Sahâbe, Menâkıb vb. bölümlerde, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabı ile ilgili söylediği hadîsleri bulmak mümkündür. Bunların başında Hz. Ebû Bekir gelir. Bu hadîslerin bazılarına daha önce bazen sarahaten, bazen de işareten temas etmiştik. Buna rağmen "Hz. Peygamber'in diliyle Hz. Ebû Bekir" başlığı altında bazı hadîsleri, sebeb-i vürudları ile birlikte aynen aktarmak istiyoruz.

1. Bir gün Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer (radıyallahu anhumâ) bir meseleden ötürü münakaşa ettiler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i kızdırdı. Hz. Ömer de kızgın vaziyette çekip gitti. Bu defa Hz. Ebû Bekir kendisini bağışlamasını rica ederek peşine düştü. Hz. Ömer bağışlamadı. Hatta kapıyı yüzüne kapattı. Derken Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem Efendimizin yanına geldi. Ebu'd-Derdâ, 'Biz de O'nun yanındaydık.' diyor. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizin şu arkadaşınız hasımlaşmıştır." buyurdu.

Ebu'd-Derda anlatmaya şöyle devam etti: "Hz. Ömer de yaptığına pişman olarak gelip selâm verdi. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına oturdu. Resûlullah'a olup biteni anlattı. Resûlullah Efendimiz celallendi.

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) "Vallahi ya Resûlallah, ben suçluydum." demeye başladı.

Bunun üzerine Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Arkadaşımı bana bırakır mısınız? Arkadaşımı bana bırakır mısınız? Şüphesiz ben 'Ey insanlar, Allah'ın hepinize gönderdiği elçiyim.' dedim. 'Yalan söyledin!' dediniz. Herkes yalanlarken, Ebû Bekir, 'Doğru söyledin.' dedi, buyurdu."[4]

2. Allah Resûlü "Kıyamet gününde insan en çok yapmış olduğu amelle çağırılır. Şayet namaz en üstün ise namazla çağırılır. Oruç en üstün ise oruçla çağırılır. Cihadı üstünse cihadla çağırılır. Sonra Cennet kapılarından Reyyan denilen oruçluların çağrıldığı kapıya gelir." buyurdu. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh):

– Ya Resûlallah! Orada iki amelle çağırılan biri var mı, diye sordu.

– Evet, Senin bunlardan birisi olacağını ümid ediyorum.[5]

3. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyuruyor: "İnsanlardan

4 Buhârî, *Tefsiru Araf*, 3.
5 Müslim, *Zekât* 86; Tirmizî, *Menâkıb*, 16.

halil (dost) edinseydim, muhakkak ki Ebû Bekir'i halil edinirdim. Sizin kardeşiniz Allah'ın dostudur.[6]

4. Peygamberimiz'e sordular: "Ya Resûlallah, insanlar içinde size en sevimli olan kimdir?"

Peygamberimiz cevap verdi: "Âişe'dir."

"Erkeklerden kimdir?" dediler.

"Onun babası." diye cevapladı.[7]

5. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir gün evlerinden çıktı, mescide girdi. Sağında Hz. Ebû Bekir, solunda Hz. Ömer vardı. Ellerinden tutmuştu. Şöyle buyurdu: "Biz kıyâmet günü bu şekilde diriltileceğiz."[8]

6. Ebû Musâ el-Eşârî rivayet ediyor: "Resûlullah'la birlikte Medine bahçelerinden birinde bulunuyorduk. Birisi geldi ve içeri girmek için izin istedi. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'Kapıyı aç ve kendisini Cennet'le müjdele.' buyurdu. Kapıyı açtım, baktım ki gelen Ebû Bekir'dir. Kendisini Cennet'le müjdeledim. Allah'a hamd etti."[9]

7. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ebû Bekir'e, "Sen benim Kevser Havuzu ve mağara arkadaşımsın." buyurdu. Bir gün Peygamberimiz mescitte otururken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer içeri girdi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onları görünce şöyle buyurdu: "Beni sizinle kuvvetlendiren Allah'a hamdolsun."[10]

8. Enes bin Mâlik (radıyallahu anh) rivayet ediyor: "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hirâ Dağı üzerindeydi. Bir ara dağ şiddetle sarsıldı. Peygamberimiz, 'Sâkin ol, senin üzerinde bir peygamber,

6 Tirmizî, *Menâkıb* 14; İbn Mâce, *Mukaddime* 11; Müsned, 1: 377, 389, 395.
7 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 8; Tirmizî, *Menâkıb*, 14; İbn Mâce, *Mukaddime*, 101.
8 İbn Mâce, *Mukaddime*, 99; Tirmizî, *Menâkıb*, 16.
9 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 28.
10 *Müstedrek*, 3:74

bir sıddık ve bir de şehid vardır.' buyurdu. O sırada dağda, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Bekir, Ömer, Osman bulunuyordu."[11]

10. Vefatı

Hz. Ebû Bekir, ölüm hastalığına yakalandığında ashabın önde gelenlerinden olan Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affân, Saîd b. Zeyd, Üseyd b. Hudayr gibi kimselerle kendisinden sonra halîfe olacak kişi hakkında istişarelerde bulundu. Kendi görüşü, Hz. Ömer'in halîfe olması istikametindeydi. İstişare ettiği kişilerden bazıları bu görüşe katıldı. Bazıları ise onun sert ve haşîn bir mizaca sahip olması sebebiyle, daha yumuşak birini tavsiye etmesini istediler. Hz. Ebû Bekir bu görüş sahiplerine Hz. Ömer'in yakını veya akrabası olmadığını, gaybı Allah'tan başka kimsenin bilmediğini, Hz. Ömer'in bu işi yerine getirmede en liyakatli kişi olduğunu ama makama geldikten sonra değişirse bunu da kendisinin şimdiden bilmesinin mümkün olmadığını ifade ederek, onları ikna etmiştir. Sonra Hz. Osman'ı çağırtarak şu vasiyeti yazdırır.

"Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebû Bekir'in dünya hayatının son deminde, âhiret hayatının başında, kâfirin inandığı, günahkârın tevbeye geldiği, yalancının doğruyu söylediği bir dönemde yazdırdığı ahid ve vasiyetidir. Ömer b. Hattâb'ı kendi yerime halîfe tayin ediyorum. Onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz."

Bu vasiyeti zarfa koyup, mühürledikten sonra Hz. Ömer'i yanına çağırtarak, gerekli tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler arasında şu sözler dikkat çekicidir: "Musibet ne kadar büyük olursa olsun, size dininizin emir ve tavsiyelerini unutturmasın. Resûlullah

11 Buhârî, *Fedâilü'l-Ashab*, 101; Tirmizî *Menâkıb*, 27.

(sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde nasıl davrandığımı sen gördün. Hâlbuki insanların başına Resûlullah'ın ölümü kadar büyük bir musibet gelmemiştir. Eğer o gün ben Allah ile Peygamberinin tavsiyelerine uymakta gecikseydim perişan olacaktık ve Medine alevler içinde kalacaktı."

Hz. Âişe validemiz, babasının son anlarını söyle anlatır: "Babam Ebû Bekir, hastalığı ağırlaşıp bayılınca, ben 'Kişi gözyaşlarını damarları içinde ne kadar saklarsa saklasın, bir gün muhakkak o gözyaşlarını boşaltacaktır.' mealinde bir şiir okudum. Babam ayılınca bana:

– Yavrucuğum, öyle deme. Bari Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldiğinde, "*Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana 'İşte' denir, 'Senin en çok nefret edip kaçtığın şey!'*" (Kâf: 50/19) âyetini oku, dedi. Sonra da:

– Resûlullah hangi gün vefat etmişti, diye sordu.

– Pazartesi günü.

– Bugün ne?

– Pazartesi.

– Allah'tan, bu gece ile arama başka bir gece sokmamasını umarım, dedi.

Babam yine sormuştu:

– Resûlullah kaç kefene sarılmıştı?

– O'nu, beyaz ve yeni üç "Sehûliyye" elbisesine kefenlemiştik. Bunların içinde gömlek ve sarık yoktu, dedim. Babam:

- Şu elbisemi yıkayın. Onda za'feran lekesi var. Yanına da iki yeni elbise katarak beni onlara kefenleyin, dedi.

– Ama o eski, dedim.

– Olsun. Yeni elbiseye ölülerden çok diriler muhtaçtır. Kaldı ki ölünün kefeni çürüyecektir, karşılığını verdi.

Hz. Ebû Bekir, hicretin 13. yılı 22. Cemâziyelâhir (22 Ağustos 634) Salı günü akşamı, altmış üç yaşında iken vefat eder. Cenazesini hanımı Esma binti Umeys yıkar, cenaze namazını ise Hz. Ömer kıldırır. İki yıl üç ay on gün halîfelik yapan Hz. Ebû Bekir'in geride bırakmış olduğu miras ise bir sağmal deve, bir hizmetçi ve içine süt sağılan bir çanaktan ibarettir.

O, vefatı öncesinde, halîfe olduktan sonra kendisine kabul ettirilen maaştan artan kısmını "Ben ölünce bunları Ömer'e teslim ediniz." demiştir. Hz. Ömer, bu emanetler kendisine teslim edildiğinde "Allah Ebû Bekir'e rahmet etsin. Ey Ebû Bekir! Kendinden sonrakine çok güç, yaşanması zor bir örnek bıraktın." demiş ve gözyaşlarını tutamamıştır.

Rabbim bizleri O'nun şefaatine nail eylesin! Âmîn.

İkinci Bölüm

FÂRÛK-U ÂZAM
HZ. ÖMER
(radıyallahu anh)

HZ. ÖMER (R.A.)

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ömer, İbn-i İshak tarikiyle gelen rivayetlere göre Ficar Savaşı'ndan 4 yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Bu tarih Hz. Peygamber'e peygamberlik vazifesinin verilmesinden 30 yıl öncesine denk gelir. Kendisinden nakledilen bir diğer rivayete göre Hz. Ömer, meşhur Fil Vak'ası'ndan 13 yıl önce doğmuştur.

Asıl adı Ömer b. Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzza b. Reyâh b. Abdillah b. Kurt b. Rizah b. Ady b. Kâ'b b. Lüeyy b. Gâlibi'l-Kureşî. Künyesi ise Ebû Hafs'dır. Kureyş kabilesinin Mahzûm oymağına mensub olan Hz. Ömer'in annesinin adı Hanteme binti Haşim'dir.

2. Şemâili

Hz. Ömer, uzun boylu, iri cüsseli, beyaz tenli, alnı geniş, bıyıkları uzun ve saçları dökük birisiydi. Çocukluğunda deve çobanlığı yapan Hz. Ömer, gençliğinde neseb ilmi, silah kullanma gibi Araplarca şerefli işler arasında kabul edilen şeylerle meşgul oluyordu. Hz. Ömer aynı zamanda çok iyi bir hatipti.

3. Ailesi

Hz. Ömer, 8 erkek 4 kız çocuk babasıdır. Oğulları arasında Abdullah, Abdurrahman, Âsım, İslâm tarihine çeşitli özellikleri ile mâl olmuş meşhur kişilerdir. Abdullah, hadîs ve fıkhı; Âsım, ilim, fazilet, zühd ve takvası ile meşhurdur. Kızlarından Hz. Hafsa ise Hz. Peygamber ile evlenme şerefine nâil olarak, bütün mü'minlerin annesi olma unvanını kazanmıştır.

4. Lâkabı

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah'ım, Ömer b. Hattâb veya Ebû Cehil'den senin nazarında sevimli olanı ile İslâm'ı güçlendir."[12] duasının mazharı olan Hz. Ömer'in lâkabı "Fârûk"tur. Fârûk, hak ile bâtılın arasını ayıran demektir. Hayatını bu çizgi üzerinde hiç sapmadan sürdüren Hz. Ömer'e bu lâkab, bizatihi İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından verilmiştir. Hikâyesi ise şöyledir:

Müslüman oluşunu "her şeye rağmen" deyip ilk açığa vuran kişiler arasında yer alan Hz. Ömer, Müslümanlığını müteakip Hz. Peygamber'e şu suali sorar: "Ya Resûlallah! Biz ölsek de yaşasak da hak üzere değil miyiz?" Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu suale "Evet, siz ölseniz de yaşasanız da hak üzeresiniz." cevabını verir. Fıtratında hak ve hakikati bir tohum hâlinde saklayıp bunu İslâm ile açığa çıkaran bu dev kâmet, birden ayağa kalkar ve Efendimiz'e "Allah seni hak üzere gönderdi, öyleyse neden gizlenelim, artık açığa çıkalım!" der. O güne kadar Dâru'l-Erkâm'da gizlenen Müslümanlar, ortada Allah Resûlü, sağında ve solunda Hz. Ömer ile Hz. Hamza olduğu hâlde, Mekke içine çıkıp, Kâ'be'ye kadar giderler. İşte o gün Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ömer'e "Fâruk" unvanını verir.

---

12 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.

5. Müslüman Oluşu

Abdullah b. Mes'ûd'a "Cevâhir kadrini, cevher-fürûşân olmayan bilmez." fehvâsınca "O Müslüman olduğundan beri hep izzetli olmuşuzdur." sözünü söyleten Hz. Ömer'in İslâm'a girişi hakkında kaynaklarda şu rivayetlere rastlıyoruz. Hz. Ömer, kendisi anlatıyor: "Resûlullah'a kendimi arz etmek için çıktım. Fakat onun benden önce mescide girdiğini ve Hâkka sûresini okumaya başladığını görünce, arkasına oturdum. O Kur'ân'ı okudukça ben şaşırıyordum. Bir ara (içimden), bu Kureyş'in dediği gibi bir şâirdir, dedim. Bunun üzerine 'Bu Kur'ân, pek kerim bir elçinin (getirip okuduğu) sözdür. O, bir şairin sözü değildir, inanmanız ne de az sizin!' (Hâkka, 69/40-41) âyetini okudu. Ardından, öyleyse kâhindir dedim. Ama 'O bir kâhinin sözü de değil! Ne de az düşünüyorsunuz!' ve devamla 'O, Rabbülâlemin'den indirilen bir derstir. Eğer o Resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik.' (Hâkka, 69/42-46) âyetlerini okudu. Artık bundan sonra İslâm, kalbime her yönüyle oturdu."

Bu konuda daha meşhur olan bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Ömer, bir gün kılıcını kuşanarak Resûl-i Ekrem Efendimizi öldürme niyetiyle yola çıkar. Yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaşır. Nereye gittiğini soran Nuaym'a niyetini söyler. Nuaym, "Muhammed'i öldürdüğün takdirde, Benî Zühre ve Benî Haşim kabilelerinden kendini nasıl koruyacaksın?" der. Bu söz, Ömer'in niyetinde bir değişiklik meydana getirmez. Hatta "O, babalarının dinini terk etti, sâbii oldu!" diye karşılık verir. Bunun üzerine Nuaym "Ömer, sana bundan daha garibini söyleyeyim mi?" der ve ilave eder: "Enişten ve kız kardeşin de dinlerini değiştirdiler." Bu sözleri işiten Hz. Ömer öfkeli bir hâlde yolunu değiştirerek, kız kardeşinin evine gider. O arada Habbâb b. Eret, evde yeni nâzil olan Tâhâ sûresini tâlim etmektedir. Ömer'in gelişini duyan kız

kardeşi Fatıma ve beyi Saîd b. Zeyd, Habbâb'ı saklarlar, Kur'ân parçalarını da bir yere gizlerler.

Dışarıdan sesleri duyarak içeri giren Ömer, kız kardeşine, işittiği seslerin ne olduğunu sorar. Bu sorusuna net bir cevap alamayan Ömer, galiba dininizi değiştirdiniz, der. Kız kardeşinden "Ömer, eğer hak senin dininde değilse, ne yaparsın?" sözlerini işitir işitmez, kız kardeşini döver. Kız kardeşi yüzünden kanlar akarken gerçeği haykırarak, kelime-i şehadet getirir. Bu manzara karşısında insafa gelen Ömer onlardan, okudukları şeyleri getirmelerini ister. Tâhâ sûresini baştan "Muhakkak ki ben Allah'ım. Benden başka tanrı yoktur. (Yalnız) Bana kulluk et ve Beni anmak için namaz kıl." (Tâhâ, 20/14) âyetine kadar okur okumaz, "Bana Muhammed'in yerini gösterin." der. Bu arada Habbâb, saklandığı yerden çıkarak, Allah Resûlü'nün 'İslâm'ı Ebû Cehil veya Ömer ile aziz et.'[13] duasını anlatır. Bundan sonrasını Hz. Ömer'in ağzından dinleyelim: "Safa tepesi yanında bulunan Allah Resûlü'nün yanına gidip karşısına oturdum. Resûlullah gömleğimden tutup bana; "Ey Ömer, Müslüman ol. Allah'ım ona hidayet ver." dedi. Ben de kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldum. Bunun üzerine Müslümanlar öyle yüksek sesle tekbir getirdiler ki Mekke'nin sokakları o sesle inledi.

Bir başka rivayette ise Daru'l-Erkam'a gelen Ömer, Hz. Hamza tarafından içeri alınır. Efendimiz kendisine "Bu hâlinden vazgeçmeyecek misin Ya Ömer? Yoksa Allah'ın, Velîd b. Mugîre hakkında indirdiği gibi senin hakkında da rezil rüsvay edici, ibret verici âyetler indirmesini mi bekliyorsun? Allah'ım, bu Ömer b. Hattâb. Dinini Ömer ile aziz kıl Allah'ım." der.

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında bir diğer rivayet ise şöyledir. Hz. Ömer kendisi anlatıyor. "Kız kardeşimi sarstıktan sonra evden Kâbe'ye doğru çıktım. Kâbe'nin örtüsü altına o karanlık gecede gizlendim. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) geldi. Bir

---

13 Tirmizî, *Menâkıb*, 16; Müsned, 2:95; İbn Hibban, nr. 6881.

müddet namaz kıldı. O geceye gelinceye kadar hiç duymadığım şeyleri duydum. Namazdan sonra Allah Resûlü'nü takip ettim. Beni yolda fark etti. 'Kim o?' deyince, Ömer dedim. 'Gece ve gündüz beni hiç terk etmeyecek misin?' deyince, beddua edeceğinden endişe ettim ve hemen Müslüman oldum. Allah Resûlü bana 'Müslümanlığını gizle!' dedi. Ben de Sen'i hak ile gönderen Allah'a kasem olsun ki şirki ilan ettiğim gibi Müslümanlığımı da ilan edeceğim, dedim. Ebû Nuaym el-İsfahanî'nin *Hilyetu'l-Evliyâ'*sında naklettiği bu rivayet birkaç farklı nokta ile İbn Kesir'in telif ettiği *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de de yer alır. Buna göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşu karşısında ağlar ve gönlü İslâm'a açılır. Daha sonra Allah Resûlü'nü takip eder. Hz. Peygamber, takip edildiğini fark ettiğinde, kötülük yapmak için bu işin yapıldığını zannederek Hz. Ömer'e "Bu vakitte ne işin var!" diye çıkışır. Hz. Ömer de Müslüman olma dileğini ileterek, Müslüman olur.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Ömer

Müslüman olmakla, İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed 'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) terbiyesi altına girerek, İslâm'ın sadık bir talebesi, sonraki dönemleri itibarıyla de bütün insanlığa üstad olan Hz. Ömer, İslâm öncesinde yetiştiği toplumun izlerini taşıyan birisiydi. Develerle güreş yapar, herkese sataşır, alabildiğine cesur, azametli, heybetli ve sözü dinlenir bir insandı. Fakat Müslüman olmakla bunlar yerini birer birer İslâmî çizgide olması gereken hasletlere bıraktı. Artık karşımızda, karıncaya bile basmayan, hassas, ince ruhlu muhasebe duygusu ile dopdolu, cihad aşkıyla yanan, mazlumun, mağdurun yanında olan dev bir kâmet vardı. İslâm'ın emir ve yasaklarını sistematize ederek, onun devlet hâline gelmesinde inkâr edilmez rolü olan Hz. Ömer'i, sayılamayacak kadar çok yönlerinden bazıları ile tanımaya ve tanıtmaya çalışalım.

a. Sabrı

Mekke dönemi, bütün Müslümanlar için çilenin, ıstırabın, gözyaşının, hasretin ve daha nice olumsuzlukların yudum yudum yudumlandığı bir dönemdir. Tam on üç sene, başta Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere, İslâmiyet'e giren herkes, toplum yapısındaki mevkiine göre bu olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Evet, küfürle başları dönmüş, bakışları buğulanmış bu insanlar, "Rabbim Allah" diyenlere karşı `ilan-ı harb etmişlerdi. Kaldı ki bu sadece Mekke dönemi ile de kayıtlı değildi. Aynı ıstıraplı, çileli, işkenceli hayat, değişik boyutları ile Medine dönemi için de geçerliydi. İşte Hz. Ömer, bütün bunlardan nasibini aldı. İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre babası, Müslüman olduğunu, Kâ'be'nin en kalabalık olduğu bir an, Mekke'nin en gür sesli adamı Cemil b. Ma'mer'e ilan ettirir. Bunun üzerine Kureyşliler, "Ömer, dininden dönmüş!" deyip ona saldırırlar. Yaklaşık öğleye kadar devam eden karşılıklı vuruşmalar, Âs b. Vâil'in gelmesiyle son bulur. O, Kureyşlilere "Nedir bu hâliniz?" der. Aldığı cevap karşısında da "Bırakın onu. Adam kendisine bir yol seçmiş. Ne istiyorsunuz ondan. Hem Adiyy oğullarının, ileri gelenlerini size böyle teslim edeceğini mi sanıyorsunuz?" diyerek Hz. Ömer'in serbest bırakılmasını sağlar.

Hz. Ömer'in sabrını, sadece yukarıda arz ettiğimiz misalde olduğu gibi başkalarından görülen eziyet ve işkenceye rağmen dini terk etmeme şeklinde anlamak yanlıştır. Bu anlayış, sabrın mânâsını alabildiğine daraltmaktadır. O, İslâm öncesi müreffeh hayatında istediği her şeyi alıp yiyebilirken, daha sonraları günlerce aç kaldığı olmuştur. Yetiştiği devir ve çevrenin her türlü (İslâm'a göre) menfî izlerini taşıyan ve hayatına tatbik eden Hz. Ömer, bunları bir çırpıda terk etmiştir. Bütün bunlar onun sabrının değişik boyutlardaki tezahürlerinden ibarettir.

b. Zühdü

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Eğer benden sonra peygamber gelecek olsaydı, bu Ömer olurdu."[14] beyanı ışığında, peygamberâne bir fıtrat taşıdığını öğrendiğimiz Hz. Ömer, zühd konusunda zirvelerde bir hayat yaşıyordu. Halîfeliği sırasında on iki yamalı bir cübbe giymesi; Kâdisiye Savaşı'nda elde edilip kendisine gönderilen ganimetler karşısında hıçkıra hıçkıra ağlayıp "Bugün sevinç ve keyif günüdür, gülmen gerekirken ağlıyorsun!" diyenlere "Evet, doğrudur ama Allah kimlere bolluk vermiş ise mutlaka aralarına düşmanlık ve dargınlık koymuştur." diyerek bir taraftan dünya malına meyl ü muhabbeti olmadığına diğer taraftan toplumları helâke götüren, Allah'ın umumî bir kanununa işaret etmesi; bir gün arkadaşları ile mezbelelikten geçerken duyulan kokular karşısında "İşte hırs ile koşuştuğunuz dünyanız budur!" diyerek onları irşadı; çeşit çeşit elbiseler giyme imkânı olduğu hâlde, bir tek elbise ile idare etmesi ve onu giyilemeyecek dereceye gelinceye kadar giymesi, onun zühdü hakkında fikir vermeye yetecek misallerdir.

İkrime b. Hâlid anlatıyor: Bir gün Hz. Hafsa, İbn Ömer ve İbn Mutî, Hz. Ömer'e "Eğer lezzetli ve kuvvetli yemekler yersen daha iyi vazife görebilirsin." derler. Bu teklif karşısında Hz. Ömer "Biliyorum ki hepiniz benim hakkımda sâdık ve hayırhâh kimselersiniz. Fakat ben iki arkadaşımı belli bir yolu takip eder gördüm. Eğer onların yolundan ayrılırsam, vardıkları konağa yetişemem." diye cevap verir.

Şu sözler de ona aittir: "Tamahkârlık fakirliktir. Başkalarından bir şey beklememek ise zenginliktir."

"Kış mevsimi âbidlerin ganimetidir."

"Allah'a yemin olsun ki biz hayatın lezzetlerine önem vermeyiz. Eğer bir oğlağın kesilip, pişirilmesini, en güzel ekmeklerin

---

14 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.

yapılmasını, kuru üzümlerin suya konulup keklik gözü gibi olunca bana getirilmesini emretseydim, yapardım, bu oğlaktan yer, bu hoşaftan içerdim. Fakat biz bu zevklerimizi âhiret hayatımıza bırakmak istiyoruz. Çünkü Allah ötede 'Siz bütün güzel şeylerinizi dünya hayatında harcadınız, onların zevkini sürdünüz' (Ahkâf, 46/20) buyuracaktır."

c. Muhasebe ve Murakabesi

Nefis ve vicdan mekanizmalarını oluşturan her şeyi sorgulamak anlamına gelen muhasebe ve murakabe, İslâm'ın insanlığa kazandırmak istediği önemli bir davranıştır. İslâm'ın güzelliklerine uyanamamış ve onun kriterlerine göre hayat sürdürmeyenler, 'otokontrol' deyip bunu hayata geçirmek, böylece birçok menfî düşünce ve fiillerin önünü almak isteseler de bunda başarılı olmaları düşünülemez. Evet, ukbayı dünya gibi mütalâa etmeyen, burada yaptığı küçük-büyük her şeyin orada hesabını vereceğine inanmayan, Cennet, Cehennem gibi mefhumlara alabildiğine kapalı insanların otokontrolleri sadece bir aldatmacadan ibarettir.

İşte sadece bizim dünyamızda görülen, gerçek mânâ ve muhtevasını İslâm ile bulan muhasebe ve murakabe, Hz. Ömer gibi dünyada iken Cennet'le müjdelenmiş devâsâ bir kâmette doruk noktadadır.

Hz. Ömer'in muhasebesine ait örnekleri aşağıda okurken, onun hiç kimseye hesap vermeye mecbur olmadığı koskoca bir İslâm devletinin halîfesi olduğunu unutmamakta yarar var. Buna rağmen bu idrak, bu şuur, bu iz'an karşısında hayret etmemek mümkün değil.

"Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekin. Tartılmadan önce nefsinizi tartın."

"Allah'a yemin olsun ki yeryüzü dolusu altınım olsaydı, O'nun

azabı gelmezden önce hepsini verip kendimi o azabtan kurtarmaya çalışırdım."

"İnsanların en iyisi bana ayıplarımı gösterendir."

"Eğer Fırat kıyısında bir deve kaybolarak ölüp gitse (veya bir koyun suya düşüp boğulsa) Allah'ın onu bana soracağından korkarım."

Yerden bir saman çöpü alarak "Keşke şu saman çöpü olsaydım; keşke hiç yaratılmasaydım; keşke annem beni hiç doğurmasaydı; keşke hiçbir şey olmasaydım; keşke unutulup gitseydim, keşke bir koç olsaydım. Sahiplerim kendilerine göre beni besleyip, sevdikleri için kesseydiler. Etimin bir kısmını kebap, bir kısmını kavurma yapıp yeseler, sonra dışkı olarak dışarı atsaydılar; ama beşer olmasaydım." "Eğer gökten birisi seslenerek 'Ey insanlar, biriniz hariç hepiniz Cehennem'e gireceksiniz!' deseydi, o kişi ben olabilirim diye ümitlenir, 'Ey insanlar, biriniz hariç hepiniz Cennet'e gireceksiniz.' deseydi, o kişi ben olabilirim korkusunu taşırdım."

"Benim valilerimden biri, halkına zulmetse, o zulüm bana ulaşsa, ben de onun o hâlini değiştirmezsem, o zaman ben zulmetmişim demektir."

İbn Ömer anlatıyor: "Vefatından az önceydi. Şöyle söyleniyordu 'Eğer Rabbim bana merhamet etmeyecek olursa, vay benim hâlime, vay anamın hâline.'"

Bunlar, bugünün insanının, kadınıyla erkeğiyle, idarecisiyle, ibadet ü taatında derinleşeniyle, derinleşemeyeniyle; hâsılı herkesin ama herkesin düşünce ufuklarını açacak, hayat çizgisine yön verecek çok ince sözler!

ç. Allah ile İrtibatı

"Allah ile irtibat" ilk bakışta çok müphem bir kavram. Bundan ne kastedildiği ancak beyanla anlaşılabilecek cinsten. Zira O'nun Kayyumiyetinin tecellileri ile hayatını sürdürebilen kâinat

ve onun içindeki tüm varlıkların Allah'tan kopuk olduğu söylenemez ki! O'ndan kopukluk, ferdî planda ölümün, umumî plânda kıyametin kopması demektir. Hz. Ömer gibi bir dâhinin İslâm'a uyandıktan sonra Allah'tan kopuk olduğu düşünülemez bile. Öyleyse Hz. Ömer'in Allah ile irtibatı derken, bu irtibat vesilelerinin en kuvvetlisi olan namazı, daha doğrusu onun namazını kasdettiğimizi ifade edelim. Evet, namaz Ma'bud-kul münasebetinin en kestirme yolu, irtibat vesilelerinden en çok başvurulanı ve şartlarına riayetle madde-mânâ bütünlüğü içinde eda edilirse insanı Allah'a ulaştıran bir unsurdur.

Geceleri kalkıp sabahlara kadar namaz kılan, yana-yakıla dua eden Hz. Ömer, aile efradını da gece ibadeti için "*Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir.*" (Tâhâ, 20/132) âyetini okuyarak uyandırırdı. Ağlamaktan dolayı yüzünde iki siyah çizgi oluşan, gönül ve kalb dünyamızın mimarlarından, mânâ âleminin sultanlarından olan Hz. Ömer, cemaat içinde kendini tutamayıp ağladığında sesi arka saflardan işitilecek kadar kendinden geçerdi. Çoğu zaman âyetlerin gerisini ağlamasından dolayı getiremez, bazen düşer, bayılır (daha sonra insanlar onu hasta zannederek evine ziyarete giderler) bazen de rükûa giderdi. Bir keresinde, Yûsuf sûresinde "*Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum*" (Yusuf, 12/86) âyetine gelip takılmış ve âyeti tamamlayamadan rükûa gitmişti.

Hz. Ömer, Rabbi ile irtibat adına namaza durduğunda, bu dünya ile olan bütün bağlarını koparır, kendini mânâ âleminin huzur iklimine salar ve âdetâ kendinden geçerdi. Nitekim Ebû Lü'lü isimli talihsiz tarafından namazda iken hançerlendiğinde, kendi ifadesine göre üçüncü hançeri yiyinceye kadar, kendisine kasdeden o caniyi köpek zannetmişti.

Maddî âlemin dar boyutları içinde dolaşıp duran, aklı, kafası,

ruhu gözüne inmiş maddeperest insanların anlayamayacağı, bu sebeple belki inkâr cihetine bile gidecekleri bir hâdise ile bu bahsi kapatalım. Misver b. Mahreme anlatıyor: "Ömer vurulduğu zaman bayılmıştı. Ayıltma çabaları ise sonuç vermiyordu. O arada bazıları 'Eğer daha ölmemişse, onu namazdan başka bir şeyle ayıltamazsınız.' dediler. Bunun üzerine bazıları 'Ey mü'minlerin emiri. Namaz vaktidir.' diye seslendi. Ömer 'Ya Allah! Namaz kılmayanın İslâmiyet'ten nasibi yoktur.' diyerek ayağa kalktı."

d. Duası

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Ümmetler içinde 'mulhemun' (ilhama mazhar olarak konuşan) kişiler vardır. Eğer benim ümmetimden (bu konumda) birisi varsa, o da Ömer b. Hattâb'tır."[15] veya "Sizden önceki Benî İsrail içinde peygamber olmadığı hâlde (hak ve hakikati konuşan) insanlar vardı. Eğer benim ümmetimde de onlardan varsa, bunların bir tanesi Ömer'dir."[16] diye bizlere tarif ve tavsif ettiği Hz. Ömer, Rabbine yapmış olduğu duaları ile de bize ufuklar çizmiş, hedefler göstermiş dev bir kâmettir. Evet dua, kulun Rabbi ile konuşmasıdır. Her türlü ihtiyacını Kadîr-i Külli Şey olan Allah'a arz etmesidir. Dolayısıyla bir insanın duaları, duaya esas teşkil eden mevzular ve dua yapılırken takınılan tavır, alınan şekil, bize o insanı değerlendirme adına ciddi ipuçları vermektedir. İşte Hz. Ömer'in dualarından "Ârife işaret kâfîdir." fehvâsınca birkaç örnek:

"Allah'ım; gizlediğim şeylerimi açığa vurduklarımdan daha hayırlı eyle. Açığa vurduklarımı da güzel eyle."

"Allah'ım senin yolunda ve Nebinin memleketinde ölmek istiyorum."

---

15 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.

16 Buhârî, *Fedâilu'l-Ashab*, 6.

"Allah'ım yaşım ilerledi, kuvvetim bütün bütün azaldı, yardımcılarım da dağıldı. İfrat ve tefritlere girmeden (diğer rivâyette) sana karşı kusur işlemeden, kulluk vazifemi ihmal etmeden ruhumu kabzet."

"Allah'ım, gaflet içinde olduğum hâlde beni öldürmenden, beni gaflet içinde bırakmaktan ve gafillerden kılmandan sana sığınırım."

"Allah'ım emrin üzerinde bizi sâbit kadem kıl ve bizi muhafaza buyur."

Halîfe seçildiği ilk gün şöyle dua etmiştir: "Allah'ım; ben katı bir insanım, beni yumuşat; cimriyim, cömert yap; zayıf biriyim bana kuvvet ihsan eyle."

Vurulduğu gün ise "Allah'ım, benim ölümümü sana secde eden mü'min bir kulunun eliyle yapma." duası dilinden dökülmüştür.

e. Hicreti

Hz. Âdem'den bu yana devam edegelen iman ve küfür mücadelesinde cihad, iman cephesini oluşturan mü'minlerin bu uğurda gösterdikleri her türlü çaba ve gayretin umumî adıdır. Mekân, zaman ve şartların değişmesiyle, şekil değiştirebilen cihad, insanlık tarihinin hiçbir döneminde durmamış ve durmayacaktr. Bu çerçevede Hz. Ömer, fiilleri ve sözleriyle bize ışık tutmuş, rehber olmuş bir şahsiyettir. O, cihadı hac vazifesinden daha üstün görmüş, "Allah yolunda cihada çıkmam, secde ederken alnımı yere koymam ve güzel hurmaların yerden toplandığı gibi güzel sözleri toplayanların yanında oturmam olmasaydı, vefat edip Hz. Peygamber'e kavuşmayı dilerdim." demiştir. Yine o, Şam'da cihadı terk edip, tarım işleri ile meşgul olan arkadaşına "Gidip mü'min olmayanların boynundaki zilleti boynuna koydun!" diye haber göndermiştir. Bütün hayatı boyunca şehadet arzusuyla

yanıp tutuşmuş, bu uğurda Uhud'a çıkarken zırh giymemiş ve "Allah'ım, Senin yolunda öldürülüp şehid olmayı ve Peygamberinin memleketinde ölmeyi nasib eyle." diye dua dua yalvarmıştır.

Hicret, Hz. Peygamber döneminde cihad ameliyesinin ayrı ve önemli bir boyutu idi. Nitekim birçok âyet-i kerimede Allah; iman, cihad ve hicreti aynı çizgide ele almış,[17] teşvik etmiş,[18] hiçbir mazereti olmaksızın hicret etmeyenleri de kınamıştır.[19] Bütün bunlar karşısında Hz. Ömer gibi bir dâhinin hicretten geri kalması zaten düşünülemez. O da sair arkadaşları gibi Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) izin almış ve Medine'ye hicret hazırlıklarını yaparak, yola çıkmıştır. Fakat onun yola çıkışı bir başkadır. Bu konuda bazıları Mekke müşriklerinin kendilerini takip edip, yoldan alıkoyacakları veya öldürecekleri endişesi ile geceleri Mekke'yi terk ederken, kahramanlar âbidesi Hz. Ömer güpegündüz, hem de Mekke'nin sözde ulularına meydan okuyarak göç etmiştir. O, Hz. Ali'nin bizlere naklettiğine göre kılıcını kuşandı, yayını omzuna astı, eline birkaç ok alıp Kâ'be'ye geldi. Kureyş'in bütün ileri gelenleri Kâ'be avlusunda halka olup oturmuşlardı. Ömer, önce Kâ'be'yi tavaf etti, peşinden Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı ve müşriklerin oturduğu yere gelerek "Burunları kırılasıcalar. Kim anasının ağlamasını, çocuklarının yetim, karısının dul kalmasını istiyorsa şu derenin arkasında benimle karşılaşsın!" diye kükredi. Döndü, yoluna gitti; fakat hiç kimse onun peşine düşme cesaretini gösteremedi. Evet, Ömer gibi bir şecaat âbidesine de zaten bu yakışırdı.

Hz. Ömer'i tanıtırken onun vefası, basireti, hassasiyeti, istiğnası, firaseti gibi başlıklar içinde pek çok sayıda misal sunabiliriz. Fakat 14 asırdan bu yana hakkında ciltlerle kitap yazılmış bu büyük şahsiyeti sadece bu küçük kitap sınırları içinde tanıtmanın

17 Bkz. Enfâl, 8772, 74, 75; Tevbe, 9/20.
18 Bkz. Bakara, 2/218; Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/100.
19 Bkz. Nisâ, 4/97-98.

zorluğunu sizler de takdir edersiniz. Onun için bu faslı burada bitirirken, daha geniş malumat edinmek isteyenleri mufassal kitaplara havale ediyoruz.

f. Adaleti

Bir hususu özellikle vurgulamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Öteden bu yana hemen hemen bütün Müslümanların zihninde Hz. Ömer dendiğinde onun adaleti akla gelmektedir. Hatta bu isim altında birçok kitap yazılmış, filmler bile yapılmıştır. Bu tabir gerçeğin sadece bir yanıdır. Bu tanımlamanın tehlikeli bir yanı da vardır; o da Hz. Ömer'in adaleti denile denile, bir noktada o adalet mekanizmasının aslı yani İslâm, onun müessisi Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arka plânda kalmış olmasıdır. Hâlbuki işin doğrusu İslâm'ın adaletidir. Hz. Ömer'in İslâm'dan önceki hayatı meydandadır. Dolayısıyla bunu ona izafe etmenin hiçbir anlamı yoktur. Belki o büyük ruh, maksadı fevkalâde aşan ve tamamıyla hüsn-ü niyetle eda edilen bu beyandan alabildiğine rahatsız olmaktadır. Kim bilir? Fakat Hz. Ömer'i bu vasfıyla öne çıkartan uygulamaları da inkâr etmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Evet, o, İslâm'ın adalet adına getirdiği hükümleri kılı kırk yararcasına tatbik etmiştir. Devrinin gelişen şartlarına uygun olarak onu kurumsallaştırmış, sistematize ve disipline etmiştir. Belki bu açıdan Hz. Ömer'in adaleti demek doğru olsa da bu, beyana ve açıklamaya muhtaç bir izahtır.

Hz. Ömer'in hayatı adına buraya kadar kaydedip değerlendirmeye aldığımız hususlar bazılarınca bilinen ve bazılarınca bilinmeyen şeyler olabilir. Ama bazı hâdiseler vardır ki Hz. Ömer dendiğinde hemen hemen herkesin kafasında çağrışımlar yapar. Hz. Ömer'i ebediyete taşıyan bu hâdiseler 14 asırdan bu yana kitabî ve vicahî kültürle nesilden nesile intikal etmiştir. Şimdi bu hâdiselerden birkaç tanesini arz etmeye çalışalım:

7. Hâdiselerin Diliyle Hz. Ömer

a. Hakikat Karşısında Eriyen Hz. Ömer

Arapların gerçek kimin ağzından ve hangi üslupla ifade edilirse edilsin, kendi yanlış fikrinde ısrar etmeyip, anında duran ve hakikati kabullenme mânâsına gelen "el-vakkâf inde'l-hak" dedikleri vasıf, tam anlamıyla Hz. Ömer'i anlatmaktadır. Bir insanın kabullendiği ve savunmasını yaptığı görüşlerinden hemen vazgeçivermesi öyle sanıldığı gibi kolay değildir. Hele bu kişi koskoca bir İslâm coğrafyasının lideri ise hepten zordur. Ama hakikat âşığı, Hz. Muhammed mektebinin âzad kabul etmez talebesi Hz. Ömer için bu hiç de zor bir şey değildir. İşte müşahhas bir-iki misal:

Kendisi muhacir olmakla beraber Medineli Ensar'a muhabbetini her fırsatta dile getiren, idarî mekanizmanın başında iken vazifeleri ensar-muhacir ayırt etmeksizin ehil olanlara veren, hatta bu konuda ehliyetli kişiler olması hasebiyle Ensar'ı daha çok tercih eden, herhangi bir sebeple gazaplandığı zaman Hz. Bilâl'in okuduğu Kur'ân âyetleri karşısında teskin olan Hz. Ömer, bir gün Ensar ve Muhacirînin bulunduğu bir mecliste "Herhangi bir işte gevşeklik gösterirsem ne yaparsınız?" diye sordu. Hz. Ömer bunu iki veya üç kere tekrar ettikten sonra Beşir b. Sa'd (radıyallahu anh) "Eğer sen böyle yaparsan, seni ok gibi doğrulturuz." cevabını verdi. Cemaatinden aldığı bu cevap karşısında çok sevinen Hz. Ömer "İşte o zaman ilerlersiniz." diyerek sevincini izhar etti.

Umeyr b. Vehb, yıllarca şirkin önderliğini yapmış birisiydi. Ama bir gün risalet güneşinin şuaları onun kalbinde de tulû etti ve Umeyr Müslümanlıkla şereflendi. Hak ve hakikat karşısında mal, mülk, şöhret, makam, nefis, izzet, her şeyini bir kenara itebilen ve atabilen Hz. Ömer, bu olay sonrasında şöyle diyordu: "Daha önceleri bir domuzu görmek Umeyr b. Vehb'i

görmekten daha çok hoşuma giderdi. Bugün ise onu oğullarımın bazısından daha çok severim."

Yine bir gün Hz. Ömer'in yanında, onun Hz. Ebû Bekir'den üstün olduğu söylenir gibi oldu. Böylesi düşüncelerin şakasına dahi tahammülü olmayan "sema-i sahâbenin kamer-i müniri" Hz. Ömer tıpkı bir aslan gibi kükredi ve "Allah'a yemin ederim ki Ebû Bekir'in bir gecesi Ömer'in bütün sülalesinden üstündür." diyerek bu düşüncede olanların kanaatlerini tadil etti.

Abdullah b. Ced'ân anlatıyor: Bir gün Hz. Ömer birisinin "Allah'ım beni azlardan eyle." diye dua ettiğini işitti. Ona, bu sözün ne mânâya geldiğini sorduğunda "Sen, Allah'ın 'Zaten onunla beraber çok azı iman etmişti.' (Hûd, 11/40) 'Kullarımdan şükreden azdır.' (Sebe', 134/3) dediğini işitmedin mi?" cevabını aldı. Bu cevap karşısında Hz. Ömer "Herkes Ömer'den daha fakîh." diye söylenmeye başladı.

Hz. Ömer aynı sözü bir başka sefer, Kureyşli bir kadının kendisine yaptığı hatırlatma neticesinde söylemişti. İbn Kesir'in nakline göre Ebû Ya'la'nın Şa'bî ve Mesrûk tarikiyle rivâyet ettiği bir haberde; Hz. Ömer bir gün hutbede, kadınlara 400 dirhemin üzerinde mehir vermelerinin hata olacağını, Allah Resûlü ve ashabının bu miktarda mehir verdiklerini anlatır. Daha sonra Kureyşli bir kadın Hz. Ömer'e bu söylediğinin yanlış olduğunu söyleyerek, Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın "Kadınlarınıza kantar kantar (yüklerle) mehir vermiş olsanız..." (Nisâ 4/20) âyetini hatırlatır. İşte bu noktada Hz. Ömer, bir kere daha kendisinden bekleneni yapar, "Bütün insanlar Ömer'den daha fakîh!" deyip, minbere çıkar ve söylediklerini geri alır. Teb'asını mehir tesbiti konusunda serbest bırakır.

b. Hudeybiye'de Hz. Ömer

Hudeybiye, İslâm tarihinin en önemli dönemeçlerinden biridir. Şartları itibarıyla Müslümanların aleyhine gibi gözüken

Hudeybiye sulhü, Kur'ân'ın ifadesiyle "Apaçık bir fetihtir." (Fetih, 48/1) Yalnız ilk anda bunun fetih olduğunu anlayabilmek, bulundukları mekân ve zaman diliminden çıkıp çok öteleri görebilen, hâdiselerin perde arkasına açık peygamber mantığına, basîret ve firasetine sahip kimseler için mümkündür.

Burada uzun uzadıya Hudeybiye'yi tahlil etmekten ziyade Hz. Ömer-Hudeybiye münasebetini işleyelim.

Hudeybiye antlaşması gereği her iki tarafın kabullendiği şartlar şunlardı:

1. Müslümanlar bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden geriye dönecekler.

2. Ziyaret bir sonraki sene yapılacak ve üç gün sürecek.

3. Bu esnada Müslümanlar yanlarına hiç silah almayacak, herkes âdeti üzere kılıcını kuşanabilecek; ama o da kınında olacak.

4. Mekke'den Medine'ye gitmek isteyen olursa kabul edilmeyip Mekke'ye iade olunacak, buna karşılık Medine'den Mekke'ye gitmek isteyenlere de mani olunmayacak.

5. Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbest bırakılacak.

Görüldüğü gibi tebeî bir nazarla bakıldığında şartlar bütün bütün Müslümanların aleyhineydi. Hele dördüncü madde hiç de kabul edilebilecek cinsten değildir. Ama ne çare ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. O'nun emrine muhalefet edemem. O beni zayi etmeyecektir." demişti.

İşte Hz. Ömer bu aşamada düşüncelerini frenleyemeyip, kendini Hz. Peygamber'in huzurunda bulur ve O'na "Biz hak yolda değil miyiz? Bu zilleti niçin kabul ediyoruz? Siz bize Kâ'be'yi ziyaret edeceğimizi söylememiş miydiniz?" sorularını peş peşe sorar. Hemen ardından Hz. Ebû Bekir'e gidip, aynı soruları ona da soran Hz. Ömer, sonra bu çıkışına pişman olur.

Bu pişmanlığı, yenemediği bir duygu olarak ömrü boyunca da taşır, yaptığı bu hareketin utancı ile yaşayıp, kendini affetmeyen Hz. Ömer, yaptığı şeyi telafi etme düşüncesiyle hayatı boyunca sadakalar verip, namazlar kılmış, oruçlar tutmuş ve nice köleler âzâd etmiştir.

Aslında "Allah bizi bu din ile aziz kılmıştır." mantığının temsilcileri arasında hem de en ön saflarda yer alan Hz. Ömer'in kendi idrak sınırları içinde hak ve hakikate uygun olmayan bu anlaşmaya evet demesi düşünülemezdi. Belki sahâbe-i kiram içinde çokları da böyle düşünüyordu. Nitekim, onların Hz. Peygamber'in kurbanlarını kesip, ihramdan çıkma emrine karşı belli bir müddet "Acaba geriye dönüşü olur mu?" düşüncesiyle kesim işini yavaştan almaları bunun bir göstergesiydi. Ama bunu Allah Resûlüne arz edecek cesaretleri yoktu. Hâdiseye bu açıdan baktığımızda Hz. Ömer'in feveranlarının İnsanlığın İftihar Tablosu'na, O'nun tasarrufuna itiraz mahiyeti taşımadığı açıktır. Allah Resûlü'nün Hz. Ömer'e bu çıkışından dolayı hayatı boyunca bir kelime bile etmemesi bunun en büyük delilidir. Zaten Hz. Peygamber'e itiraz düşüncesi olsaydı, onların helâkı işten bile değildi.

Günümüzde birtakım şom ağızlılar Hz. Ömer'in bu davranışını esas alarak onu tenkid etmekte, Allah Resûlü'ne teslim olmamakla itham etmekteler. Tenkid ve itham bir yana, keşke bizler de haklarında Kur'ân'ın "*Allah onlardan razı, onlar Allah'tan razı.*" (Mücadele, 58/22; Tevbe, 9/100) buyurduğu, sadâkatları müsellem bu devâsâ kâmetleri kendimizi hâkim yerine koyup sorgulayacağımıza, İslâm'a teslimiyet noktasında kendimizi sorgulayabilseydik! Keşke bizler de İslâm'ın kaderiyle alâkalı her meselede Hz. Ömer gibi düşünebilseydik, o zaman şu koskoca İslâm Dünyası ne ferdî, ne ailevî, ne iktisadî, ne siyasî ve ne de kültürel alanda içinde bulunduğu şu âciz konumda olmazdı.

c. Tevâfukât-ı Ömer (r.a.)

Hak ile bâtılı ayırt eden mânâsına "Fârûk" unvanının sahibi Hz. Ömer, peygamberâne kabiliyetlerle donatılmış, lisanına hakkın konulduğu mülhemûndan[20] bir zat idi. Elbette bu mantık, bu basiret ve bu firasete sahip insanın hayatı da bîtevi bir hayat yaşayan düz insanların idrak sınırlarını aşacak olağanüstülüklerle doluydu. Bu hakikate işaretle Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: "Şüphesiz Ömer hepimizden daha çok Allah'ı tanıyan, hepimizden daha çok Allah'ın kitabını okuyan ve bilen kimse idi."

Hz. Huzeyfe ise onunla ilgili olarak "Bize öyle geliyor ki bütün insanların bilgisi sanki Ömer'in kafasında saklıdır." der.

Cevher kadrini bilenlerin değerlendirmeleri bunlar. Bu kervana Hz. Ali de bir dua ile katılır. Ramazan'da mescidin kandillerle parıl parıl parıldadığını ve halkın Kur'ân okuduğunu gören Hz. Ali "Ey Hattâboğlu, sen Allah'ın evlerini nasıl ışıklandırdıysan, Allah da senin kabrini ışıklandırsın." der.

Yapa geldiği uygulamalarla 14 asırdır tüm inananları kendine hayran eden Hz. Ömer'in bir başka özelliği ise tevâfukâtıdır. Bu, kendi beyanına göre üç, İbn Hacer'e göre on beş, İmam Suyutî'nin tahkikine göre ise yirmi civarında âyet-i kerimenin, Hz. Ömer'in düşüncesi istikametinde nâzil olması demektir.[21] Rabbanî hükme muvafık düşen Hz. Ömer'in görüşlerinden bazıları şunlardır:

1. Makam-ı İbrahim'in namazgâh edinilmesi

2. Ezvâc-ı tâhirât'ın tesettüre bürünmesi

3. Ezvâc-ı tâhirât'ın kıskançlık adına birleşmeleri üzere "O'nun Rabbi sizleri boşar ve sizden daha hayırlı zevcelerle değiştirir." demesi ve aynı çizgide âyetin gelmesi[22]

---

20 Müslim, F*ezâilu's-Sahâbe*, 23; Neseî, *Menâkıb*, 2; Tirmizî, *Menâkıb*, 17.

21 Suyutî, *Tarihu'l-Hulefâ*, s.122-125

22 Buhârî, *Salât*, 32; Muslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 24.

4. Bedir esirlerine ne yapılacağı hakkında, istişare esnasında arz ettiği görüşü (Enfal, 8/67)

5. Meşhur münafık Abdullah b. Übeyy b. Selul ölünce, Hz. Peygamber'den onun cenaze namazını kılmamasını istemesi (Tevbe, 9/84)

6. İçki hakkında kesin ve net bir hükmün gelmesini istemesi (Mâide, 5/90)

7. İnsanın yaratılışını anlatan âyeti ilk defa dinlerken Allah'ın kudretine hayranlığın ifadesi olarak kendinden geçip, "fetebârekallah.." demesi, âyetin fezlekesini aynen söylemesi (Mü'minûn, 23/14)

8. İfk hâdisesinde kendisi ile istişare eden Hz. Peygamber'e bunun bir iftira olduğunu söylemesi ve âyetin aynı ifadelerle nüzulü. (Nur, 24/16)

9. Hz. Peygamber'in hükmüne razı olmayan bir münafıkı öldürmesi, bunun üzerine Hz. Ömer'in haklılığına delâlet eden âyetin inmesi. (Nisâ, 4/65)

10. Cibril'e "Bizim düşmanımızdır." diyen Yahudilere karşı Hz. Ömer'in söylediği aynı sözlerle âyetin nâzil oluşu. (Bakara, 2/98) Daha bunun gibi nice tevafuklar…

Burada bu tevâfukâtlarla alakalı olarak bir fikir vermesi açısından sadece Bedir esirleri ile ilgili âyeti, nüzul sebebi ile beraber kısaca arz etmeye çalışalım:

Bedir Savaşı sonrası Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) elde edilen esirlere ne yapılması gerektiği hakkında ashabıyla istişare etti. Esir meselesi o güne kadar Müslümanların ilk defa karşılaştıkları bir durumdu. Bu konuda Allah'tan gelen bir beyan da yoktu. Hz. Ebû Bekir esirlerin fidye karşılığı salıverilmesi görüşünde olduğunu söyledi. Hz. Ömer ise "Ben Ebû Bekir'in görüşünde değilim. Bunlar Kureyş'in liderleri, önderleri, komutanları. Onun için bana, Ali'ye, Hamza'ya en yakınlarımızı ver,

onları öldürelim. Ta ki Allah, akrabamız bile olsa müşriklere karşı kalplerimizde bir sevgi taşımadığımızı bilsin." dedi. Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir'in görüşüne göre hareket etti. Hadisenin devamını Hz. Ömer anlatıyor. "Ertesi gün Allah Resûlü'nün yanına gittim. Yanında Ebû Bekir vardı ve beraberce ağlıyorlardı. Israrla niye ağladıklarını sordum. Allah Resûlü nihayet bana, alınan fidyeler karşılığında şu âyetin indiğini söyledi: "*Bir Peygamberin, dünyada zafer kazanıp küfrü zelil kılmadıkça, esirler edinip onları fidye karşılığında serbest bırakması uygun düşmez. Siz dünya metâını istiyorsunuz. Allah ise âhireti kazanmanızı istiyor. Allah azizdir, hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).*" (Enfal, 8/67)

Aslında küfrün beli kırılıp, hak düşüncesi hâkim olduktan sonra esirler o günkü şartlara göre tutulur, salıverilir veya fidye karşılığı serbest bırakılabilir. Muhammed sûresinin dördüncü âyeti bunu âmirdir. Ama bu, düşman kuvvetlerinin kımıldayamaz hâle getirilmelerinden sonradır. "Hâlbuki Bedir'de düşman ordusu üzerinde tam bir hâkimiyet, gerçek anlamda bir ihsan hâsıl olmamış, henüz İslâm'ın gücü bütün katılığıyla ağır basmamıştı. O sırada düşmanın biraz uyanık davranması büyük bir felâket getirebilirdi." İşte o engin dehâsıyla, firasetiyle, basiretiyle bunu sezen Hz. Ömer, fıtratındaki celadetin de tesiriyle esirlerin öldürülmesi görüşünde olduğunu söylemişti. Aslında Allah Resûlü de belki aynı düşüncedeydi ama af ve müsamaha ikliminin yegâne temsilcisi, Kehf sûresi 6. âyetinde bildirilen şekliyle, başkalarının iman etmemesi karşısında kendini neredeyse helâk edecek derecede üzülen Nebiler Serveri, bi'setten bu yana Müslümanlara kan kusturan bu azılı müşriklerin kalplerine girme, onları ebedî azaptan kurtarma adına bir yol olabilir düşüncesi ile Hz. Ebû Bekir'in görüşüne meyletmişti. Fakat ilâhî irade, Hz. Ömer'e muvafakat etti.

İbn Ömer, mevzuumuzla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: "Hiçbir mesele meydana gelmemiştir ki insanlar bir türlü, Ömer de bir türlü görüşte bulunmuş olsunlar da Kur'ân, Ömer'in dediğine uygun nâzil olmuş olmasın."[23]

Sair tevâfukât için daha teferruatlıca bilgi edinmek isteyenleri ilgili kitaplara havale edip, bu faslı Efendimizin bir hadîsi ile kapatalım: "Allah, hakkı Ömer'in lisanı ve kalbi üzere indirmiştir."

ç. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Vefatında Hz. Ömer

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, Rabbinden gelen "irci'î" emrine uyarak Rabbi'ne dönünce bu, bütün sahâbede olduğu gibi Hz. Ömer'de (radıyallahu anh) de bir şoka sebep olmuştu. Girdiği bu şokun tesiriyle O'nun ölmediğini iddia etmiş, Hz. Musa'nın Rabbiyle buluşmaya gittiği Mikat'tan döndüğü gibi O'nun da döneceğini ve aksini söyleyenlerin ellerini-ayaklarını keseceğini Mescid-i Nebevî'de haykırmıştır.

Bu arada Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) gelmiş, inisiyatifi ele almış ve Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) olan aşkın, şevkin ve sevginin neticesi ruhlarda yaşanan şaşkınlığın, daha büyük arızalara sebep olmasını önlemişti. Hemen hutbeye çıkmış ve mescitteki cemaate şöyle seslenmişti: "Ey insanlar! Kim Muhammed'e ibadet ediyorsa bilsin ki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldü. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa bilsin ki o Hayy'dır, ölmez." Ardından da Âl-i İmrân sûresinin 144. âyetini okumuştur: "O ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?"

Sonrasını Ebû Hureyre (radıyallahu anh) "Allah'a yemin ederim ki sanki insanlar Hz. Ebû Bekir, bu âyeti okuyuncaya kadar, bunu bilmiyorlardı." diyerek Ashabın içine girdikleri şoku ve Hz. Ebû

---

23 Tirmizî, *Menâkıb*, 17.

Bekir'in, onları yatıştırmasını canlı bir biçimde anlatır. Kim bilir bu, Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) hilâfet işine en lâyık olduğunun ilk işaretiydi? Hiçbir şey karşısında sarsılmayan bu irade, işin başına geçmeye lâyık ilk şahıstı.

Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) daha sonra bu ânı bizlere şu şekilde tasvir edecektir: "Ebû Bekir'den bu âyeti işittiğimde hayret ve dehşete düştüm. Artık ayaklarım vücudumu taşımıyordu. Yere yığıldım ve anladım ki Resûlullah, irtihal-i dâr-ı bekâ buyurmuş, dünyasını değiştirmişti."

d. Hz. Ebû Bekir'in Hilâfetinde Hz. Ömer

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) mescitteki Ashâbı yatıştırmakla ilgilenirken, gelen bir haber ortalığı telâşlandırdı. Bu habere göre Ensar, Benî Sâide Sakifesi'nde toplanmış, Hz. Sa'd b. Ubâde'yi halîfe seçmek için müzâkere hâlindeydiler. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh), Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) teçhiz ve tekfin işini Hz. Ali'ye bırakıp, Hz. Ömer'le beraber yanlarına Hz. Ebû Ubeyde'yi de alarak, anılan toplantıya katılmak üzere yola çıktı. Oraya varınca, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) Ensar'a, İslâm'a yaptıkları hizmetin büyüklüğünü hatırlatan tesirli bir konuşma yaptı. Bu arada, Evs ve Hazreç kabilesi arasındaki, geçmişte var olan ihtilâfları hatırlattı. Ensar bütünüyle Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) dediklerine katıldı. Konuşmasının sonunda, Hz. Ömer (radıyallahu anh) veya Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a (radıyallahu anh) biat etmelerinin uygun olacağını belirtti. Hz. Ömer (radıyallahu anh) basiret ve firasetiyle, oluşabilecek muhtemel bir karışıklığın önüne geçmek için hemen Hz. Ebû Bekir'e (radıyallahu anh) biat etti. Ardından orada bulunanlar da Hz. Ebû Bekir'e (radıyallahu anh) biat ettiler.

Ertesi gün Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh), mescidde ilk hutbesini irad etmeden önce Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir konuşma yaparak,

Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh), mağarada "ikinin ikincisi" olduğunu, ona biat edilmesi gerektiğini hatırlattı.

Hz. Ömer, fitneleri yatıştırıcı rolünü her zaman en güzeliyle yerine getirmiş, bunu bir kez de Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) halîfe seçilmesinde, ümmetin arasına ihtilâf girmesini önlemesiyle göstermişti...

Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) en önemli yardımcısı Hz. Ömer (radıyallahu anh) olmuştu. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) Peygamber Efendimizin hazırladığı; fakat ömrü vefa etmediğinden gönderemediği Hz. Üsâme (radıyallahu anh) ordusunda bir nefer olan Hz. Ömer'i (radıyallahu anh) komutandan rica ederek yanına almıştı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), adâlet işlerini üzerine almış, bu da Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) gerek Ridde harpleri (dinden dönenlerle yapılan seri savaşlar) gerekse devlet işleriyle daha fazla meşgul olmasını sağlamıştı.

Hz. Ebû Bekir'in devlet işinden başka işle iştigal etmemesi gerektiği ve geçineceği kadar maaşı Beytü'l-mâl'den alabileceğini Hz. Ömer (radıyallahu anh) teklif etmişti. Yine Kur'ân, Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) teklifiyle bir mushaf hâlinde toplanmıştı.

8. Hilâfeti Döneminde Hz. Ömer

a. Halîfe Seçilmesi

İnsanlık tarihi boyunca devlet sistematiği oturmuş veya oturmamış hemen bütün toplumlarda, devlet başkanı değişimleri hep problem olmuş veya çözüm bekleyen bir sürü problemlerin doğmasına vesile olmuştur. Evet, ister ölüm, ister seçim, ne sebeple olursa olsun, bütün değişimler yukarıda belirttiğimiz gibi beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Bakın, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) irtihal-i dâr-ı beka buyurmasından sonra Hz. Ebû Bekir'in halîfe seçilmesinin -ki bu bütün Müslümanların

kabulü ile olmuştu- üzerinden 14 asır geçmiş olmasına rağmen, bugün bile hâlâ belli çevrelerce bu durum kabul edilmiyor, edilemiyor ve itiraz sesleri yükseliyor. Kaldı ki bu konuda Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ebû Bekir'in halîfe olması adına sarahate yakın işaretleri vardır.

İşte Ümmet-i Muhammed, Hz. Ebû Bekir'in vefatına yakın yine böyle bir bâdirenin içine giriyordu. Bunu başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere, kaderini toplumun kaderinin bir parçası gören hassas ve ince ruhlar, basiret ve firaset erbabı nice şahıslar hissediyordu; hissediyordu ve bunlardan bazıları açıkça gelip, Hz. Ebû Bekir'e "Kendinden sonra kimi düşünüyorsun?" diyorlardı. Aslında onların bu suali sormaları kendi nefisleri adına bir ikbal düşüncesinden ya da idbar endişesinden kaynaklanmıyordu. Tam aksine, ümmetin selametini, vahdetin devamını sağlama ve geçiş süresini zararsız atlatma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Zira onlar da biliyorlardı ki İslâm'ın hem içte -münafıklar- hem de dışta -başta Bizans ve Fars olmak üzere- birçok düşmanları vardı.

Hz. Ebû Bekir ise buraya kadar arz etmeye çalıştığımız endişeleri herkesten fazla hisseden bir liderdi. Nitekim o kendinden sonra kimi halîfe olarak bırakacağı hakkında ashabın ileri gelenleri ile bir dizi istişarelerde bulundu. Aslında Hz. Ebû Bekir, bu iş için baştan beri Hz. Ömer'i düşünüyordu; düşünüyordu ama neticede çoğunluğun kendisi ile beraber olmasını istediği için İslâm'ın temel taşlarından biri olan meşverete başvurarak topluluğun sesine kulak veriyordu. Hz. Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf'a "Hz. Ömer" düşüncesini açıkladığında "Bir parça serttir." sözüyle karşılaştı. Hz. Ebû Bekir ona "Bunun nedeni onun beni yumuşak görmesidir, eğer iş ona düşerse şu anda yaptıklarının çoğunu yapmayacaktır." cevabını verdi. Hz. Osman da bu istişareler sırasında "Ömer" adını duyunca "Onun gizledikleri açığa

vurduklarından daha hayırlıdır, aramızda onun gibisi yoktur." diyerek düşüncelerini açıkladı. Yalnız Talha b. Ubeydillah "İnsanların Ömer'den neler çektiğini biliyorsun. Rabbin bunu sana sorarsa ne cevap vereceksin?" diyerek, sert bir üslupla Hz. Ebû Bekir'e soru sormuştu. O da "Sen beni Allah ile mi korkutmak istiyorsun. Rabbime kavuşup bana soracak olursa, ben de senin halkın üzerine halkının en hayırlısını halîfe bıraktım, diyeceğim." diye cevap verdi.

Neticede, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman'ı çağırtarak Hz. Ömer'i halîfe bıraktığına dair bir ahidname yazdırmaya başladı. "Bu Ebû Kuhafe'nin oğlu Ebû Bekir'in Müslümanlara yazdığı ahidnamedir. İmdi...." ve arkasını getiremeden bayıldı. Hz. Osman ise ahidnameyi, Hz. Ömer'in ismini yazarak bitirdi. Hz. Ebû Bekir kendine geldiğinde, Osman'a yazdıklarını okuttu. Ardından Hz. Osman'a "Baygınlığımda ölüp de benden sonra Müslümanların ihtilâfa düşmelerinden korktuğunu görüyorum." dedi. Hz. Osman'ın "evet" cevabı karşısında "Allah sana, İslâm'a ve Müslümanlara olan hizmetlerinin karşılığını versin." diye dua etti.

Daha sonra Müslümanları bir yere toplatıp, bu ahidnameyi okuttu. Topluluk içinden hiç kimse itiraz etmeden bunu kabullendiler. Bu manzarayı bir yerden seyreden Hz. Ebû Bekir ortaya çıktı ve "Benim size halîfe olarak seçtiğim kimseyi gönül hoşnutluğuyla kabul ediyor musunuz? Gerçek şu ki ben, size akrabam olan birisini halîfe göstermedim. Ben, sizlere Ömer'i halîfe olarak gösteriyorum. Onu dinleyiniz ve itaat ediniz. Allah'a yemin ederim, görüşümün doğru olması için elimden gelen her şeyi yaptım." deyince, hazır bulunanlar "Dinledik ve itaat ettik." diye cevap verdiler. Daha sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh), Hz. Ömer'i (radıyallahu anh) yanına çağırarak ona şunları söyledi: "Gerçek şu ki ben seni, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem)

sahabileri üzerine halîfe olarak seçmiş bulunuyorum." Daha sonra ona Allah'ın takvasının dışına çıkmamayı tavsiye ederek şöyle dedi:

"Ey Ömer! Allah'ın geceleyin yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları gündüz yerine getirince kabul etmez. Gündüzün yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları da gece yapıldığında kabul etmez. Cenab-ı Hak, farz yerine getirilmediği sürece, hiç bir nafileyi kabul etmez. Dikkatini çekmemiş mi ya Ömer! Kıyamet gününde terazileri ağır gelenler Hakk'a tâbi olanlar ve onun kendilerine yüklediği ağırlıkları taşıyanlardır. Yarın haktan başka hiçbir şeyin konulmadığı bir terazinin ağır gelmesi elbetteki bir haktır. Dikkat etmedin mi ya Ömer! Kıyamet gününde tartıları hafif gelenlerin terazileri bâtıla uymaları ve onun kendilerine hafif (ve kolay) olması dolayısıyladır. Yarın ancak bâtıl şeylerin konulup tartıldığı bir terazinin hafif gelmesi de hakkın ta kendisidir. Dikkatini çekmedi mi ya Ömer! Rahat ve huzur âyeti sıkıntı âyeti ile birlikte, sıkıntı âyeti de rahat ve huzur âyeti ile birlikte inmiştir. Böylelikle mü'minin Allah'ın Cennet'inden ümitvar, Cehennem'inden de korku içinde olması amaçlanmıştır. Ta ki Allah'tan hakkı olmayan bir şeyi isteyip arzulamasın ve kendi eliyle kendisini attığı bir şeyden korkmasın. Hiç dikkat etmiyor musun ya Ömer! Allah Cehennemlikleri işlediklerinin en kötüleriyle birlikte zikretmiştir. Öyle ki ben onları hatırladığım zaman onlardan olmamayı ümit ediyorum. Diğer taraftan Cennet ehlini de yaptıklarının en güzeli ile birlikte zikretmiştir. Çünkü onların ufak tefek kötülüklerini bağışlar. Onları hatırladığım zaman 'Benim amelim nerde, onların ameli nerde?' derim. Benim tavsiyelerime iyice kulak asmışsan gaip hiçbir şey, hazır olan ölümden senin için daha sevimli olmamalıdır. Zaten sen ona karşı hiçbir şey de yapamazsın."

b. Döneminde Yapılan Fetihler

Hz. Ömer döneminde fethedilen toprakların toplam alanı 2.251.030 kilometrekare'dir. On yıllık hilâfeti döneminde Allah'ın izniyle fethedilen bu alanın büyüklüğünü idrak etmek için Türkiye'nin 780.576 kilometrekare olduğunu hatırlamak yeter sanıyorum. (Türkiye'nin yaklaşık üç katı).

Yalnız bu başarıyı elbette tek başına Hz. Ömer elde etmemiştir. Bir kere bütün inanan insanlardaki tebliğ aşkı, cihad heyecanı, mazlumların, mağdurların imdadına yetişme düşüncesi veya tamamen uhrevî arzularla yani şehid olarak âhirete irtihal etme, Cennet ve Cemalullah'ı müşahede etme ve rıza makamına erme, evet bütün bu moral değerlerin fetihlerde oynamış olduğu rol inkâr edilemez. İnananları bu düşünce ve inanç ufkuna ulaştırma ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile başlamış, Hz. Ebû Bekir döneminde devam etmiştir. Yani Hz. Ömer'in kısmen hazır bulmuş olduğu cihad aşkıyla yerinde duramayan bu topluluk, en azından 25 senelik bir çalışmanın mahsulüdür.

Öte taraftan, bütün cihana meydan okuyabilecek, o döneme göre dünyanın iki süper gücü Fars ve Bizans imparatorluklarının üzerine yürüyebilecek vasatın ve askerî donanımın hazır olmasında da Efendimiz ve Hz. Ebû Bekir dönemi göz ardı edilemez.

Bu kısa değerlendirmelerle Hz. Ömer'in dehâsını, idare ve sevk kabiliyetini, zaman ayarlamasını, altyapı desteklemelerini ve takip edegeldiği ince diplomatik siyasetlerini inkâr ediyor değiliz. Hz. Ömer'in, devrini iyi idrak edip, İslâm'ı bütün emir ve yasaklarıyla çok çok iyi anlayıp yorumlamasının elbette bunda payı büyüktür. Nitekim İslâm ordularının Hz. Ömer'den sonra aynı aşk ve şevke sahip olmalarına rağmen diğer halîfeler döneminde askerî alanda bu kadar fetih yapamamaları bunun bir

göstergesidir. Fakat bizler, hakikatin yerli yerini bulup, gerçek mihrabına oturması için bu değerlendirmeleri kaydetmekte fayda mülâhaza ettik.

Evet, Hz. Ömer döneminde 2.251.030 km² toprak fethedilmiş, Mekke merkez kabul edilecek olursa, devletin sınırları kuzeyden 1036 km, doğudan 1087 km, güneyden 483 km civarına ulaşmıştır. Bu geniş topraklar; Suriye, Mısır, Huzistan, Irak, Ermenistan, Azerbaycan, Fars, Kirman, Horasan gibi ülkeleri içine almaktadır.

Bazı Batılı tarihçiler, Hz. Ömer döneminde akıllara durgunluk veren bu fetih hareketlerini Doğu Roma ve İran imparatorluklarının çökme dönemine rast gelmesine bağlarlar. Hatta bunlardan bazıları da Hz. Ömer'i İskender veya Cengiz Han ile mukayese etme yanlışlığı içine düşerler. Hâlbuki gerek Bizanslılar gerekse İranlılar, asırlık imparatorluğa sahip olup; güç-kuvvet, harp sanatı, tesir sahaları itibarıyla Hz. Ömer dönemindeki Müslümanlardan kat be kat üstün durumdaydılar. Mesela, Bizanslıların harb tabyaları üzerine yazılmış kitapları, sayısız harp silahları ve orduları vardı. Bizans o devrelerde zafer üstüne zafer kazanarak Isfahan'a kadar gitmiş, Suriye'yi İran'dan istirdad etmişti. Yine İran askerleri, miğfer, tulga, siperlik, göğüs levhası, zırh, çelik eldiven gibi harp levazımatını kullanıyordu. Fakat bütün bu maddî üstünlüklerine rağmen, onlar yine de yenilgiden kurtulamadılar.

Bu da gösteriyor ki o devirde yapılan fetihleri, maddi sebeplerle izaha kalkışmak oldukça yetersiz. Konu ile ilgili olarak Şiblî Numanî, Hz. Ömer hakkında yazdığı mufassal kitabında şu değerlendirmelerde bulunuyor:

"Kanaatimizce Müslümanların zaferinin gerçek sebebi İslâm'ın mukaddes kurucusunun onlara zerk ettiği ve Ömer'in (radıyallahu anh) daha da parlatıp kuvvetlendirdiği şevk, azim,

metanet, cesaret ve yiğitliktir. Bunlar, Doğu Roma İmparatorluğu ile İran'ın, kudretlerinin zirvesinde oldukları zaman bile mukavemet edemeyecekleri silahlardı. Bunlara, ülkeleri fethetmeye olmasa bile hükümeti kurma ve muvazeneye kavuşturmaya yarayan bazı diğer hasletler daha ekleniyordu. Bu hasletlerin en başta geleni Müslümanların doğruluğu ve âdil oluşuydu. Bir memleket zaptedildiği zaman fatihlerin mükemmel davranışları ve muameleleri halk üzerinde öyle bir intiba bırakıyordu ki aradaki din farkına rağmen halk yeni idarecileri hakkında kötü düşünmüyordu. Müslümanlar Yermük muharebesinden evvel Suriye'nin birçok yerlerini tahliye ettikleri zaman, Hıristiyan tebaa onları geri göndermesi için Allah'a dua ettiler, Yahudiler de ellerinde "Tevrat" olduğu hâlde, hayatta oldukları müddetçe Sezar'ın geri gelmeye cür'et edemeyeceğini beyan ettiler.

Suriye ve Mısır'daki Roma idaresi zalim ve müstebit idi. Bu yüzden, Müslüman istilasına karşı Romalıların savunması, teb'adan hiçbir takviye olmaksızın, tamamen hükümet ve orduya bağlı kalıyordu. Ordu yenilgiye uğrayınca hiçbir mânâ kalmamış, halk mukavemet etmemişti. İran'da durum farklıydı. O ülkede, bölge ve vilayetlerde hüküm sürüp imparatorluğun savunmasından çok kendi iktidar ve mülklerine halel gelmemesi için çarpışan derebeyleri ile asilzâdeler vardı. Merkezî hükümetin mağlup olmasından sonra bile Müslümanların her adımında mukavemetle karşılaşmalarının sebebi buydu. Bununla beraber, İran'da bile Müslümanlar cömertlik ve âdil muamele ile halkın gönlünü kolaylıkla kazanmıştı. Memleket fethedildikten sonra kurulan yeni hükümetle dengenin sağlanmasında halk epey yardımda bulunmuştu."

Hz. Ömer'in İskender veya Cengiz Han ile mukayese edilmesine gelince; bundaki zihniyeti anlamak zor hatta imkânsızdır.

Zira İskender ve Cengiz fethettikleri yerlerde bütün ahaliyi kılıçtan geçiren, şehirleri yağmalayan, zulüm ve istibdadın her çeşidini uygulayan, kan kokan, kan düşünen, kan konuşan, kan kusan kanlı insanlardır. Tarihin onların eliyle açtığı kanlı sahifeler bunun en büyük şahididir.

Hz. Ömer ise "fetihlerinde adalet ve insaftan kıl kadar ayrılmayan, adam öldürmek bir yana meyve ağaçlarını bile kesmeye müsaade etmeyen, kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlara dokunmayan," hâsılı İslâm'ın savaş hukukuna ait vaz'etmiş olduğu bütün hükümleri tatbik eden bir insandır.

Ayrıca, kan, gözyaşı, zulüm, istibdat üzerine kurulan düzenler yani İskender'in, Cengiz Han'ın devletleri kendilerinden sonra devam etmeyip yıkılıp giderken, Hz. Ömer'in bir zamanlar en yüksek temsilcisi olduğu İslâm, 14 asırdan bu yana, hem de gittikçe gelişerek devam etmektedir.

Hâl bundan ibaret ve bu manzarayı dost-düşman herkes müşahede ederken, Hz. Ömer'i bu kanlı zalimlerle mukayese etmenin mantığını anlayabilmek hakikaten çok zordur. Fakat buna bir izah getirilmek isteniyorsa, "Batılı tarihçiler bu düşünceleri ile İslâm'a beslemiş oldukları kin ve nefretlerini açığa vurmaktadırlar." diyebiliriz.

Hz. Ömer döneminde sırasıyla olmasa bile Kâdisiye, Celûla, Suriye, Şam, Fehl, Humus, Yermuk, Kudüs, Kayzeriye, Cezire, İran, Azerbaycan, Taberistan, Ermenistan, Kirman, Sistan, Makran, Horasan, Mısır, İskenderiye, Trablusgarp gibi yerler fethedilmiştir.

c. Devlet Sistematiğine Getirdiği Düzenlemeler

Hz. Ömer'in halîfe seçilmesinden yaklaşık 25 yıl önce bir tek kişi ile başlayan İslâm davası, ilâhî takdir gereği merdiven

basamaklarını teker teker çıkmış ve artık devlet hâline gelmiştir. Bununla beraber şurası unutulmamalıdır ki hem insan gücü hem de maddi açıdan potansiyel olarak bir devleti oluşturabilecek veya yönetebilecek kaynaklara sahip olma, söz konusu kaynaklar itibarıyla mevcut devletlerden daha fazla imkâna sahip bulunma, devlet olmanın yegâne şartı değildir ve olamaz da. Bütün bunların devlet hayatında önemli bir yeri vardır; ama bunlar her şey demek değildir.

Devlet; düzen, nizam, sistem demektir. Bunun için içinde bulunulan şartlara göre kanunî düzenlemelerin yapılması, bugünkü dille meseleyi ele alacak olursak kanunların, yönetmeliklerin, genelgelerin çıkartılması, bunları tatbik edecek insan unsurunun ele alınıp yetiştirilmesi, gerektiğinde kimsenin gözünün yaşına bakmadan cezâî müeyyidelerin uygulanması şarttır.

İşte Hz. Ömer, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile başlayan İslâm'ın devlet olma sürecini, nöbetin kendine geldiği dönemde -belki de altyapının hazır, vasatın müsait olmasından hareketle daha da hızlandırmıştır. Yalnız bu bizleri "Tam bu dönemde Hz. Ömer değil de bir başkası halîfe olsaydı, belki o da aynı düzenlemeleri yapardı veya yapmak zorundaydı." gibi düşüncelere taşımasın. Zira bu düşünce bir anlamda Hz. Ömer'i inkâr veya yaptıklarını hiçe indirme mânâsına gelebilir ki şahsen böyle bir günah işlemekten Allah'a sığınırız. Çünkü uygulamalar gösteriyor ki hâdiselere vukufiyet, müdahalede zamanlama, olaylara yaklaşım keyfiyeti, yorumlama farklılıkları ve elde edilen neticeler itibarıyla Hz. Ömer'in yeri kat'iyen doldurulamaz.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), 23 senelik hayatı boyunca devlet mekanizmasının alt yapısını, söz, fiil ve takrirleriyle ortaya koymuş, bunlardan bazılarını bizatihi kendisi temsil etmiş, bazılarına ise şartlar elvermemiş veya ömrü yetmemiştir.

Arkadan gelenler ise Nebiler Serveri'nin atmış olduğu temeller üzerine binalarını kurmaya çalışmışlardır. İşte Hz. Ömer, bu devlet çarkını yapageldiği düzenlemelerle kuran, işleten bir insandır.

Devlet sistematiği adına neler yapmıştır Hz. Ömer? Şimdi birkaç başlık altında bunun üzerinde durmaya çalışalım:

1) Danışma Meclisleri

Hz. Ömer, işbaşına geçer geçmez, devlet yönetiminde istişare meclisleri kurmuş, bu meclislere halkın görüşlerine itibar ettiği insanları davet etmiştir. Ensar ve Muhacirîn'den Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Ubeyy b. Kâ'b (radıyallahu anhum) gibi şahsiyetler bu meclisin daimî üyeleriydi. Meclis, belli günler toplanır, devleti, milleti alâkadar eden meseleleri müzakere ederek, karara bağlarlardı. Bu meclislerde herkes görüşlerini açık-seçik, net bir biçimde açıklayabilirdi. Zaten "Müşaveresiz hilâfet olmaz." sözü, Hz. Ömer'e ait bir sözdür.

2) İdari Taksimattaki Düzenlemeler

Hz. Ömer'in devlet sistematiği adına ümmete kazandırdığı en önemli husus, her hâlde idarî taksimattır. Sınırları gün geçtikçe genişleyen İslâm devletini ilelmerkez (merkezden yönetilen) bir idarî anlayışla yürütmek gayet zordu. Hz. Ömer, devleti adem-i merkeziyetçi bir statüye kavuşturmuş, vilayet, kaza, nahiye şeklinde taksimata gitmiş ve buralarda konumuna göre defterdardan, polis teşkilat âmirlerine, hazine müdürlerinden hâkim ve müftülere varıncaya bir dizi atamalarda bulunmuştur.

Hz. Ömer yaptığı idarî taksimatta devleti bir anlamda eyalet sistemi içinde yönetmişti. Tarihçilerin verdiği rakama göre sekiz, fakat yeni fethedilen yerlerdeki idarî taksimat olduğu gibi

kabullenildiği ve bu sebeple bu rakam içine katılmayan bölgeleri de sayacak olursak sayıları yirmiye ulaşan eyalet vardı. Kazalar bu vilayetlerdeki üst düzey âmirlere bağlı olarak çalışırdı.

Hz. Ömer yaptığı atamalarda öncelikle ehliyet şartı arar, siyasî ve idarî kabiliyeti olanları görevlendirirdi. Mesela, Amr b. Âs, Muaviye ve Mugire b. Şu'be gibi zatlar, bu özellikleri ile iştihar etmiş insanlardı ve Hz. Ömer bu kabiliyetleri hilâfeti boyunca hep yerli yerinde kullanmıştı.

3) İdari Yapılanma

Hz. Ömer'in devlet memurları hakkında getirdiği düzenlemeler de idarî yapılanma içinde çok önemli yere sahiptir. Mesela, memurların seçim işinin alenî olarak istişarî meclislerde yapılması, rüşvet, ihtilas vb. gibi kötü âdetlerin önünü tıkamak gayesiyle memur maaş oranlarının alabildiğine yüksek tutulması, memurlardan o günkü şartlara göre toplumun kabullenemeyeceği birtakım davranışlar içine -mübah da olsa- girmeyeceklerine dair söz alması, memurlardan memuriyete giriş tarihi itibarıyla mal beyannamesi alıp, memuriyet sürecinde mal varlığının hızla artması durumunda onları sorgulamaya tâbi tutması, bir memur olan valilerin her yıl hacta hazır bulunmalarını emrederek, şayet haklarında şikâyet bahis mevzuu ise halk ile yüzleşmeleri, hatta muhakeme edilmeleri, memurlar hakkında vuku bulan şikâyetler adına memurun derecesi ve şikâyetin çeşidine göre bir kişi veya üç kişilik bir heyeti tahkikata göndermesi ilk etapta akla gelen uygulamalardır.

Bu misallerden de görüleceği üzere, bugünkü devlet yapılanmaları göz önüne alınarak yapılacak olan değerlendirmeler Hz. Ömer'in getirdiği ve uyguladığı bu kıstasların ne derece önemli olduğunu ehl-i insaf herkese kabul ettirecek mahiyettedir. Kaldı ki yukarıda mücerred olarak ve satır başlıkları hâlinde

sunduğumuz bu uygulamalardan her biri için müşahhas misaller de verilebilir.

Evet, Hz. Ömer ortaya attığı ve uyguladığı bu düzenlemelerle hem İslâmî kaide ve kurallar çerçevesinde bir idarî anlayışı ortaya koymuş, onları disipline ve sistematize etmiş, hem de kanun-kural tanımayan, serâzad, başıboş yaşamaya alışmış Arap toplumuna çeki düzen vermiştir. Aynı zamanda bu uygulamalar kendisinden sonra gelecek bütün İslâm devletlerinin başvurdukları metodlar olarak hayatiyetini bugüne kadar devam ettirmiştir.

4) Malî Sahadaki Yenilikler

Devlet hayatının en önemli sahalarından biri hiç şüphe yok ki maliyedir. Gelir-gider dengesinin çok çok iyi korunması gerekir ki toplumda sosyal adaletsizlikler olmasın, bu sûretle meydana gelebilecek toplumsal karışıklıklara yol açılmasın. İçinde bulunduğumuz şartlar itibarıyla bu durum nazara alınacak olursa, her gün değişik vesilelerle hak arayışına giren memurlar, işçiler, grevler, toplantılar ve bunların meydana getirdiği kargaşa hemen her gün hepimizin gözleri önünde cereyan etmektedir. Bu karmaşaların yol bulup oluk oluk eve, çarşıya, pazara aktığı bir toplumda huzur bulmak da her hâlde mümkün değildir. İşte Hz. Ömer, Allah Resûlü'nün gerek Kur'ân'da gerekse sünnette getirip insanlara takdim buyurduğu ekonomik prensipleri sistematize etmiş ve devletin sınırları içinde uygulamaya koymuştur. Hem öyle koymuştur ki kanunî düzenlemelerin yanı başında âhiret inancından kaynaklanan vicdanî baskıları da ruhlarında daima taze ve canlı olarak duyan İslâm teb'ası değil devletine mal varlığının bir kısmını vergi olarak verme, gerektiği yer ve zamanda hepsini vermeye dahi hazır hâle gelmişlerdir. Bu çerçevede Hz. Ömer döneminde

Irak ahalisinden toplanan yıllık 102.800.000 dirhem arazi vergisinin, Ziyad döneminde önce 101.500.000 dirheme, Haccac döneminde ise onun bütün zulüm ve işkencesine rağmen 20.800.000 dirheme düştüğünü hatırlatmak, bir fikir verme adına yeter zannediyoruz.

Pekalâ Hz. Ömer ne yapmıştır? Hz. Ömer, fethedilen toprakları, oraların fethinde emeği geçen gazilere ganimet olarak vermemiştir. Eğer ganimet olarak verilirse, halkın bir kısmının çok zengin, bir kısmının ise alabildiğine fakir olarak kalacağını, bunun ise Kur'ân'ın yasakladığı "malın belli ellerde dolaşmasına" (Haşir, 59/7) sebep olacağını ifade etmiş ve sahâbenin ileri gelenlerini de yanına alarak bu uygulamayı değiştirmiştir. Hz. Ömer, Haşr sûresinin 6. ve 7. âyetlerini delil göstererek, fethedilen yeni arazilerde gelecek nesillerin de hakkının bulunduğundan hareketle, bu arazilerin devletin malı olduğunu söylemiş, intifa hakkını da haraç veya öşür denilen belli oranlardaki vergi karşılığında ziraat yapmak isteyenlere vermiştir. Hatta Hz. Ömer bu uygulama ile de yetinmemiş, Allah yolunda mücadele eden askerlerin tarım ile meşguliyetini yasaklamıştır.

Evet, Hz. Ömer'in, Irak, Mısır ve Suriye gibi İslâm toprakları içine yeni katılan yerlerdeki arazi sistemini bu şekle göre ayarlaması, topraklarının yerli ahalinin ellerinde kalmasına; vergi miktarlarının eskiye nispetle düşük olması, vergi kaçağının azalarak gelirlerin çoğalmasına ve hepsinden öte fetihlerin daha da hızlanmasına vesile olmuştu. Çünkü İslâm'ın bu uygulamasını duyan ve baştaki idarecilerin zulümlerinden bıkan zavallı fakir halk, İslâm ordularının bir an önce kendi ülkelerini fethetmelerini beklemeye başlamış, nitekim İslâm orduları da gittikleri bu yerlerde karşılarında sadece kral ve ordusunu bulmuş, halk tabakasından destek görmüşlerdir. Mesela, Mısır'da Kıbtî çiftçiler Romalılara karşı Müslümanlara yardım etmişlerdir.

Netice itibarıyla; İslâm'ın 14 asır önce getirmiş olduğu devlet hayatına ait bu malî hükümler, Hz. Ömer gibi kılı kırk yararcasına yaşayan ve uygulayan bir şehsuvar bulunca, maşerî vicdanda -Hıristiyan, Yahudi hatta müşrik de olsa- kabul görmüştür.

5) Hukukî Düzenlemeler

Adalet, bugünkü nesillerin tam anlamıyla hayatın her kademesinde tatbikini görmeyi çok arzuladıkları bir kavram. Hz. Ömer döneminde adalet ise çoklarının -mü'min olsun, kâfir olsun- o şekliyle tahakkukunu beklemedikleri ve kimsenin gözünün yaşına bakmadan kılı kırk yararcasına hayatın her sahasında tatbik edilen müşahhas bir olgudur. Evet, "Adalet mülkün esasıdır." vecizesi Hz. Ömer'e isnad edilen bir sözdür ki o, hayatında bu çizginin dışına bir an için bile olsa çıkmamıştır. Buna binaen aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen bugün hâlâ Hz. Ömer denilince, öncelikle adalet kavramı akla gelir.

Daha önce bahsedildiği üzere aslında Hz. Ömer'in hayata tatbik ettiği şey, İslâm'ın adaletidir. Ama çokları bunu bir zühul eseri olarak Hz. Ömer'e mâl etmiştir. Gerçi, bunu yapanları haklı çıkaracak, adalet alanında pek çok uygulaması vardır Hz. Ömer'in. Fakat buna rağmen işin gerçek vechesinin de hatırlardan uzak tutulmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Evet, Hz. Ömer, İslâmî gelişimin tarihî seyri içinde adalet mekanizmasını kurumsallaştırmış, kâdılık müessesesini kurmuş, vilayetlere bizatihi kendisi hâkimler tayin etmiş, muhakeme usulü hakkında fermanlar neşretmiştir. Hatta söz buraya gelmişken sizlere Romalıların hukuk ve adaleti sağlamakla ilgili girişimlerinden bir örnek verelim.

Romalılar, M. Ö. 451 yılında Yunanistan'a bir heyet gönderip 12 maddelik bir kanun mecmuası hazırlatmış ve bu maddeler kurşun levhalar üzerine kazınarak Roma'da teşhir edilmiştir. Öyle

ki bu mecmua Romalılara göre pek çok filozofun yazılarından daha kıymetlidir. Kıyaslama yapılabilmesi için Roma Kanunnamesini, ardından da Hz. Ömer'in neşr ve ta'mim ettiği fermanı iktibas ederek, bu konuda verilmesi gerekli olan hükmü siz okuyucularımıza bırakalım.

1. Mahkemeye çağrıldığınız zaman muhalifiniz ile beraber derhâl geliniz.

2. Dava edilen kişi davaya icabet etmezse onu zorla celbetmek için şahidlerinizi gösteriniz.

3. Dava edilen firar etmeye yeltenirse, onu zorla tutabilirsiniz.

4. Dava edilen hasta veya çok ihtiyar ise mahkemeye gelmesi için ona vasıta veriniz. Aksi hâlde mahkemeye gelmeye icbar edilemez.

5. Dava edilen bir kefil gösterirse, onu bırakmamalısınız.

6. Zengin kişinin kefili ancak bir zengin kişi olabilir.

7. Hâkim iki tarafın mutabakatı ile dava hakkında karar verir.

8. Hakim bir davayı sabahtan öğleye kadar dinler.

9. Hüküm öğleden sonra tebliğ edilir.

10. Güneş battıktan sonra mahkeme faaliyetini tatil eder.

11. Tarafeyn davalarını hakeme tevdi etmek isterlerse, kefalet vermelidirler.

12. Şahid göstermeyen davacı, davasını dava ettiği kişinin evinin önünde bağırarak anlatır.

İşte Avrupa'nın iftihar ettiği Roma Devletinin kanunları..!

Şimdi de Hz. Ömer'in hâkimlerine gönderdiği fermanı:

"Allah'a hamdolsun. Şunu bil ki adalet mühim bir mükellefiyettir. Huzurunda, refakatinde ve kararlarında halka eşit muamele et ki zayıf olanlar adaletten ümitlerini kesmesinler,

yüksek mevkide olanlar da kayırılmayı ümit etmesinler. İspat mükellefiyeti davacıya aittir. İnkâr edene yemin etmek düşer. Gayr-i meşruu meşru; meşruu gayr-i meşru kılmamak şartı ile uzlaşmak caizdir. Mütalâa ettikten sonra (eğer evvelki kararın hatalı görünüyorsa) seni dünkü kararını değiştirmekten hiçbir şey men etmesin. Şüphede olduğun bir mesele hakkında Kur'ân veya Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnetinde bir şey bulamadığın zaman, meseleyi tekrar tekrar düşün. Emsaller ve benzer vakaları tefekkür et ve kıyas yaparak karar ver. Şahit göstermek isteyen şahıs için bir vade tespit edilmelidir. Eğer davasını ispat ederse, onun hakkını ver. Aksi hâlde dava reddedilmelidir. Dayak cezasına çarptırılmış, yalancı şahitlik yapmış, miras ve nesepte şüpheli kişiler hariç bütün Müslümanlara (şahitlik için) güvenilir."

Şiblî Numanî, bu fermanı naklettikten sonra maddeler hâlinde şu değerlendirmeyi yapıyor.

1. Bir hâkim işgal ettiği mevki itibarı ile herkese eşit muamele etmelidir.

2. İspat külfeti bir kaide olarak müddeiye (iddia makamına) aittir.

3. Dava edilenin ispat veya şahitleri yoksa yemin ettirilmelidir.

4. Bir davada taraflar uzlaşabilirler, şu şartla ki bu uzlaşma kanuna muhalif olmamalıdır.

5. Kâdı kendi iradesi ile verdiği hükmü tadil edebilir.

6. Bir davaya bakmak için bir tarih tayin edilmelidir.

7. Dava edilen, muayyen günde isbat-ı vücut etmezse, hakkında gıyaben karar verilebilir.

8. Kanunen hüküm giymemiş ve yalancı şahitlik yapmamış olan her Müslüman şahitlik yapabilir.

6) Ceza Hukukundaki Yenilikler

İlahî ve beşerî bütün sistemlerde, sistemi korumaya ma'tuf ceza hükümleri vardır. İslâm da bünyesinde ceza hukukunu barındırmaktadır. Şu kadar var ki İslâm, suç yollarının kapatılması, -şayet suç işlendi ise- suç-ceza arasındaki münasebetleri, ardından da suçluya davranış şekilleri veya suçun isbatı yönlerinden, sair sistemlerden farklılık arz eder. Fakat her şeye rağmen suç işlendi, suçlu yakalandı ve mesele şu ya da bu vesile ile hâkime arz edildi ise artık bundan geriye dönüş bahis mevzû değildir. Suçlu kim olursa olsun, hadîsin beyanına göre Peygamberin kızı bile olsa cezasını görecektir.

İşte Hz. Ömer, İslâm Ceza Hukuku'nun getirmiş olduğu prensipleri sistematize ederek, onların hayata tatbiki hususunda, sair meselelerde olduğu gibi -tabir caizse- altyapı çalışmaları yapmıştır. Mesela zabıta müessesesi teşkil etmiş, onlara yetkiler vermiş ve ilk hapishaneyi kurmuştur.

7) Askerî Alandaki Yenilikler

İslâm, gerek getirmiş olduğu umumî hükümler ve gerekse müntesiplerine mükellefiyet olarak yüklemiş bulunduğu ahkâm itibarıyla, her bir ferdi her an düşman kuvvetleriyle savaşa hazır hâlde bulundurur. Bu itibarla İslâm'da her fert hazır asker veya bütün Müslümanlar hazır ordu demektir. Fakat takdir edersiniz ki tamamıyla iman, aşk, şevk, âhiret iştiyakı, Cennet arzusu, şehid olma heyecanı, Cemalullahla buluşma isteği gibi manevî değerler üzerine kurulmuş bu müessesenin, insanı dünyaya bağlayabilecek umdelerin çoğalması nedeniyle özelliklerini kaybetmesi ve tabi ki bunun sonucu olarak cihad düşüncesinin akamete uğrayıp, Müslümanların düşman güçler önünde yenilmesi her zaman bahis mevzuu olabilir. Onun için hayatın sair ünitelerine getirilen düzenlemeler gibi askerî üniteye de bir düzenlemenin

getirilmesi şart ve elzemdir. Zaten İslâm'ın savaş hukuku adına getirmiş olduğu hükümler, bunu sistematize etmek için büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Buna bir de mü'minlerin cihad iştiyaklarını ve İslâm'ın Hz. Ömer döneminde ulaşmış olduğu seviyeyi de katarsak, meselenin çok rahatlıkla halledilebilecek olduğu meydana çıkacaktır.

Hz. Ömer, hilâfeti döneminde düzenli ve sistemli bir ordu kurmak için girişimlerde bulundu. Bütün Müslümanları nüfus sayımı yaptırarak kütüklere kaydetti. Eli silah tutabilecek konumda olanları tesbit etti. Ordu merkezleri için stratejik hüviyete sahip yerler ayarlayıp, oralara kışlalar yaptırdı. Ordu techizatı için gerekli olan mekânlar inşa etti. Mesela, Medine'de 32 bin atı bünyesinde barındıran ağıllar yaptırdı. Ayrıca bu büyük merkezlerin yanı başında, belli mesafelere askerî konaklar ilave etti. Askere almalarda yeni düzenlemeler yaparak, İran, Rum, Hind ve Yahudileri de orduya asker olarak kabul etti. Askerlerin -daha önce de değindiğimiz gibi- başka işlerle meşgul olmaması için onlara yüklü maaşlar verdi.

8) Divan Teşkilatı

Hz. Ömer'in devlet sistematiğine ait yaptığı düzenlemelerin en başında belki de kurmuş olduğu divan teşkilatı gelir. Kaynaklar divan teşkilatının kurulma gerekçesiyle ilgili olarak genelde birbirine yakın malûmat vermektedir. Şöyle ki daima ilerleme kaydeden fetihlerle İslâm devletinin gelirleri gün geçtikçe artmaktaydı. Eskiden çok dar çapta ve az miktarda Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) veya Hz. Ebû Bekir'de toplanan gelirler (humus-cizye-haraç), Medine'de bulunan Müslümanlardan evlilere iki, bekârlara bir hisse olmak üzere dağıtılıyordu. Hz. Ömer zamanında ise bir yandan gelirler alabildiğine artıyor, öte taraftan İslâm teb'ası da gün geçtikçe de çoğalıyordu. İşte bu aşamada Hz. Ömer, bazı

teklifleri değerlendirerek divan teşkilatını kurmuştur. Bu divana Müslüman teb'anın çoluk-çocuk ayırt etmeksizin adını yazdırmış, daha sonra da devlet hazinesinde biriken gelirleri yılda bir defa "atiyye" adı altında dağıtmıştır.

Hz. Ömer zamanında devlet gelirleri şu kalemlerden oluşmaktaydı.

1) *Humus*: Savaş sonucu elde edilen ganimetlerin beşte bir hissesi demektir ki hazinede toplanır ve ümmetin ihtiyacı olan kalemlere harcanırdı.

2) *Fey*: Bu da Hz. Ömer'in gayr-i müslimlerden aldığı çeşitli vergilerin toplamına verilen bir addır. Yani cizye, haraç, ticaret malları vergisi gibi.

Hz. Ömer burada biriken gelirleri Efendimiz ve hassaten Hz. Ebû Bekir döneminden çok farklı olarak Müslüman halka eşit olarak değil de İslâm'a girişlerindeki öncelik, göstermiş oldukları yararlılıklar veya Hz. Peygamber'e yakınlık gibi hususları önde tutarak belli bir sıralama içinde dağıtmıştı. Hz. Ömer "Ben Resûlullah'a karşı savaşanlarla, Resûlullah'ın safında düşmanlara karşı savaşanları bir tutmayacağım." demekte ve bu tasnif ve tertibe göre yıllık hisseleri ayarlamaktaydı. Mesela, Hz. Âişe'ye on iki bin, Efendimizin sâir hanımlarına on bin dirhem, Bedir Savaşı'na katılanlara ise beşer bin dirhem tahsis etmiştir.

Atiyye adı altında dağıtılan yıllık para dağıtımında listelere yeni doğmuş çocukları ve mevâlîyi (âzâd edilmiş köleleri) de dâhil etmesi dikkate şayan bir husustur.

Bunun yanı sıra Hz. Ömer, ister köle, ister erkek-kadın, isterse mevâlî olsun, herkese aylık yiyecek verilmesini de kararlaştırmış, bu hususta ortalama bir ölçü vaz'ederek, o miktar erzakı dağıtmıştır.

Kısa kısa tarihî bilgiler ışığında sunmaya çalıştığımız bu bölümü de bitirirken, bu konuda nerdeyse müstakil eser denilebilecek Ebû Ubeyd'in *Kitâbu'l-Emvâl*'ini[24] ilgilenenlere hatırlatmadan geçemeyeceğiz. Evet, Kitabu'l-Emval her ne kadar, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki iktisadî gelişmeleri ele alan bir kitap ise de yazarın girişinde belirttiği gibi âdetâ Hz. Ömer devrinin iktisadî gelişmelerini anlatan bir kitap görünümündedir. Onun için mevzu ile ilgili geniş bilgi edinmek ve araştırma yapmak isteyenlere Ebû Ubeyd'in söz konusu eseri yanında, Ebû Yusuf'un *Kitâbu'l Harâc*'ına[25] bakmalarını tavsiye ederiz.

Takdir edersiniz ki Hz. Ömer'in 10 yıllık hilâfeti boyunca devlet sistematiğine ait getirmiş olduğu düzenlemelerin hepsini kendisine ayırdığımız bu bölüm içinde kaydetmemiz, değerlendirmelerde bulunmamız, uygulamalardan misaller vererek meseleyi mücerred olmaktan çıkarıp müşahhas hâle getirmemiz imkânsızdır. Evet, onun sadece Beytülmâle ait düzenlemeleri adına doktora tezlerinin yapıldığı, bu konuda kitapların yazıldığı nazara alınacak olursa, yukarıda ifade ettiğimiz hükmün doğruluğunu zannediyorum sizler de tasdik edersiniz. Onun için Hz. Ömer'in sekiz madde içinde kaydettiklerimizin dışında sistematize ettiği meselelerin bazılarını yazarak bu faslı kapatıyoruz.

1. Fetva meselelerini belli bir düzene koyarak iftâ müessesesi diyebileceğimiz bir müessese kurmuştur.

2. Şehirlerin imarı için yapılacak işler yine standart hâle getirilmiş ve bugünkü anlamda bir bayındırlık müessesesi kurmuştur.

---

24 Adı geçen eser, İbrahim Sarmış tarafından tercüme edilmiş, İstanbul'da 1981 yılında basılmıştır.

25 Ali Özek tarafından tercüme edilmiş, İstanbul'da 1970 yılında basılmıştır.

3. Basra, Kûfe, Fustat, Musul ve Cizre gibi şehirler onun zamanında kurulmuştur.

4. İslâm'ın tebliği, Kur'ân'ın öğretiminin tanzimi, öğretiminin geniş bir alana yayılması, bunun için öğretmenlerin tavzifi, hadîs, fıkıh gibi ilimlerin bir mânâda tedvin ve tedrisi, ihtiyaç duyulan yerlere yeterli sayıda cami inşası, Mescid-i Nebevî'nin gelişen şartlar çerçevesinde genişletilmesi gibi dinî işlere ait şeyler de yine teessüs ettirilen bir teşkilatın gözetimi altında yapılmış ve yaptırılmıştır.

5. İslâm'ın yayılması ve genişlemesi neticesi muhatap olunan Müslüman olmayan yeni kitlelere yani zimmîlere ait kanunî düzenlemelerin yapılması

6. Hz. Peygamber zamanında vâki olmayan ve dolayısıyla hükmü bilinmeyen yeni meselelere karşı tavır belirleme, onlara Kitap ve Sünnet çerçevesinde hükümler verme, yine Hz. Ömer'in riyaseti altında yapılan düzenlemelere göre belirlenmiştir. Yani ashabın hemen hemen bütününün katıldığı meşveret meclislerinde meseleler enine-boyuna tartışılmış, içtihad edebilecek konumda bulunup yeterli bilgiye sahip olan insanlar görüşlerini müdellel bir şekilde beyan etmişler, böylece meseleler vuzuha kavuşmuştur. O dönemde takip edilen bu ve benzeri metodlar, sonraları bir sistem olarak vaz' edilmiş ve o gün bugün ümmet-i Muhammed'in bir başvuru kaynağı olmuştur.

d. İdareci Olarak Hz. Ömer

İdarecilik bir anlamda Allah vergisidir. Yaratılıştan verilen kabiliyetlerle yani vehbî olan istidatlarla, insanda açığa çıkan ve şartlarını bulduğunda da gelişen bir özelliktir idarecilik. Her ne kadar bu konuyla ilgili okullarda daha öncekilerin tecrübelerinin kaydedildiği kitaplar ders olarak okutuluyor, bilgi ve tecrübeler sistematize edilip kanunlar, yönetmelikler hâlinde idarecilerin eline

veriliyorsa da şayet bir insanda vehbî olarak idarecilik vasfı yoksa, sonradan elde edilen bilgilerin idareci konumunda bulunanlara çok da faydası olmayacaktır. O kişi iyi bir bürokrat olsa da iyi bir idareci olamayacaktır. Ama vehbî olan istidat ve kabiliyetler, bu bilgilerle de desteklenirse, o zaman ortaya, çığır açabilen mükemmel bir idareci çıkacaktır.

Evet, idare edilecek olan insandır. İnsanı idare etmek ise yılanları, çıyanları, aslanları idare etmekten çok daha zordur. Zira insan, mahiyeti itibarıyla âla-yı illiyyînden, esfel-i sâfilîne kadar, yani melekleri geride bırakabilecek seviyelerden, şeytanları geride bırakabilecek derekelere düşebilecek bir konumdadır. Mahiyeti böylesine karışık insanı idare etmek alabildiğine güçtür. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah beni farzlarla emrettiği gibi insanları idare etmekle de emretti."[26] buyurarak bu hakikate parmak basar.

Hz. Ömer, doğuştan idarecilik potansiyeline sahip bir insandır. Bu insan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi bir Rehber'in ve Önder'in eline düşüp, O'nun ocağında yaklaşık 18-19 yıl pişince ve bunlar İslâm'ın kanun ve kuralları ile çerçeve altına alınınca, karşımıza 14 asırdan bu yana dost-düşman herkesin takdir etmek zorunda kaldığı bir Hz. Ömer çıkmıştır. Nitekim kendisi hilâfetle alâkalı bir sözünde şöyle diyor: "Kendinde dört vasıf bulunmayan bir kimsenin bu işi yüklenmesi doğru değildir. O dört vasıf; gevşeklik derecesinde olmayan yumuşaklık, hırçınlık derecesinde olmayan sertlik, cimrilik derecesinde olmayan tutumluluk ve israf derecesinde olmayan cömertlik. Bu dört vasıftan birisi insandan düşerse, diğerleri de bozulmuş olur."

Evet, Hz. Ömer, idare edilen insanların, başlarındaki idarecide görmek istedikleri bütün vasıflara sahip birisiydi. Evvela o, bu kadar geniş coğrafyaya sahip bir devletin lideri olarak, gayet

---

[26] *Kenzü'l-Ummal*, 3:407, (hd. no: 7168).

sade bir hayat sürdürüyordu. Giyim kuşamından, yeme ve içmesine, yaşadığı mekândan, mal varlığına varıncaya kadar deve çobanlığı yaptığı dönemlerdeki gibi sade durumunu devam ettiriyordu. Yani ne hazinelerin ağzına kadar dolu olması, ne İslâm devletinin sınırlarının alabildiğine genişlemesi, ne Bizans'ın zayıflatılması ve ne de Fars imparatorluğunun yerle bir edilerek İslâm'ın yegâne güç hâline gelmesi ve Hz. Ömer'in bu işin başı olması, onda zerre kadar bir değişiklik yapmamış ya da yapamamıştı. Yani dünya bütün yönleri ve bütün cazibesi ile Hz. Ömer'in yüzüne gülmesine rağmen o bunlara iltifat etmemişti. Tabi ki bu hâl, özellikle Bizans'ı, Fars'ı ve İslâm öncesini bilen halk üzerinde tesirini icra ediyor ve durum ma'şeri vicdanda hüsn-ü kabulle karşılanıyordu.

Halkın kendisini sevmesi için ne yapıyordu Hz. Ömer? Ne yapıyordu ki halkın gönlüne taht kurabiliyordu? Birkaç misali teferruatıyla bazılarını da satır başları hâlinde sıralayalım:

1) Hz. Ömer, teb'a ve raiyyetine karşı alabildiğine vefalıydı. O, ölümle pençeleştiği devrelerde "Ebû Ubeyde hayatta olsaydı, yerime onu tavsiye ederdim." dediği can yoldaşı, ümmetin emini Ebû Ubeyde'yi Amvas'taki veba salgını sırasında ziyarete gitmiş, daha sonra Abdurrahman b. Avf'ın "Bir yerde veba çıktığını duyarsanız, oraya adımınızı atmayın; bulunduğunuz yerde veba baş gösterirse, o zaman oradan çıkmayın."[27] hadîsini hatırlatması üzerine arkadaşını ziyaret edemeden, onu son bir kere daha göremeden hicran ve hasret içinde geri dönmüştü.

Hz. Ömer, cemaati ne kadar kalabalık olursa olsun, arkasında saf bağlayanları tanır, birisini birkaç gün göremeyince derhâl onu sorar, araştırırdı. Nitekim bir gün daimî olarak cemaate gelen ismini bilemediğimiz bir genci görememiş, öldüğünü söylediklerinde de koşa koşa mezarına giderek ziyaret etmiştir.

---

27 Buhârî, *Tıp*, 30.

Hz. Ömer bazen tebdil-i kıyafet eder bazen de o yalın ve sade hâliyle Medine'yi köşe-bucak dolaşır, halkın rahatını temin için geceleri bekçilik yapar, muhtaç ve muztar olanların yardımına bizzat kendisi koşardı.

Kendi nefsi, aile ve akrabalarından önce teb'a ve raiyyetini düşünürdü. Onlara karşı vefakâr ve fedakârlığın zirvesinde denebilecek bir hasletle davranması, onu Hz. Ömer yapan hususların başında gelir. Buna ait bir rivayeti Hz. Enes anlatıyor: "Bir gün Hz. Ömer'in karnı -açlıktan- guruldamıştı. Bu, kıtlık senesinde oldu. Kendisi sadece zeytin yiyerek açlığını gideriyordu. İşte o an Hz. Ömer parmağıyla karnına dürterek 'Gurulda bakalım. Zira insanlar refaha kavuşuncaya kadar yanımızda sana verecek ondan başka bir şey yok.' dedi."

Bu faslı Muaviye b. Hadic'in rivayet ettiği şu vak'a ile bitiriyoruz: "Amr b. el-Âs (radıyallahu anh) beni İskenderiye'nin fethi sebebiyle Ömer b. el-Hattab'a (radıyallahu anh) gönderdi. Öğle vakti Medine'ye vardım, bineğimi mescidin kapısının önüne bıraktım. Sonra mescide girdim. Birden Ömer'in (radıyallahu anh) evinden çıkan bir cariye beni yolcu kıyafetimle gördü ve hemen geri döndü. (Hz. Ömer'e) 'İcabet buyurun ey Mü'minlerin emiri!' dedi. Ömer; 'Ey cariye! Yiyecek bir şeyler var mı?' dedi. Cariye ekmek ve beraberinde biraz yağ getirdi. Ömer: '(Buyur) ye!' dedi. Ben de sıkıla sıkıla yedim. Ömer 'Ye! Ye! Yolcu yiyecekten hoşlanır.' dedi. Ben sıkıla sıkıla onu da yedim. Sonra Ömer 'Ey Muaviye mescide geldiğin vakit kendi kendine ne dedin?' diye sordu. Ben de 'Mü'minlerin emiri her hâlde kaylûlede diye düşündüm.' dedim.

Ömer 'Ne diyorsun sen? (veya ne kötü zannetmişsin). Şayet ben gündüz uyuyacak olursam, halkımı zayi ederim; ve eğer gece uyursam bu sefer de kendimi zayi ederim. Durum böyle iken, nasıl uyunur ey Muaviye!' dedi."

2) Hz. Ömer'in alçak gönüllülüğü, insanlar içinde insanlardan biri gibi davranabilmesi, onu yücelten vasıfların başında gelir. Herkesin kendisine gıpta ile baktığı bir konuma sahipti. Senelerce Allah Resûlü'ne arkadaşlık etmişti. İslâm'a en zor dönemlerinde sahip çıkmıştı. Hakkında Efendimiz tarafından söylenen onlarca hadîs vardı. Ve hepsinden öte İnsanlığın İftihar Tablosu tarafından Cennet'le müjdelenmişti. Evet, bütün bu vasıflarına rağmen o, münafık olmaktan endişe ediyor, bunun için Allah Resûlü'nün, ümmeti içindeki münafıkların adlarını söylediği Hz. Huzeyfe'yi daima sıkıştırıyordu. Yine o, Efendimizin "Üveysü'l-Karnî'yi görürseniz, kendisinden dua talep edin." hadîsine dayanarak, ondan dua taleb edebilmek için Üveysü'l-Karnî'yi yana yakıla arıyor ve arattırıyordu.[28]

"İdareci olarak Hz. Ömer" diye adlandırdığımız bu bölümü bitirmeden evvel neden bu başlığı kullandığımız hakkında mütalâalarımızı serdetmek istiyoruz. Hz. Ömer halîfe olduğunda bu göreve getirilmeden önceki vasıflarını aynıyla muhafaza ediyor, hatta halîfelik vazifesinin üzerine yüklediği mükellefiyetin ağırlığından dolayı da bunları daha bir hassasiyetle yaşıyordu. Zaten Hz. Ömer gibi birisinden de bu beklenirdi. O bir gün kızının "Ey emire'l-mü'minin! Sen üstündekinden biraz daha yumuşak bir elbise giysen, şimdiki yemeğinden daha bir has yemek yesen olmaz mı? Allah geniş rızıklar vermiş, her şey boldur." demesi üzerine "Sana soruyorum. Hz. Peygamberin çektiği hayat sıkıntısını hatırlamıyor musun?" dedi ve ardından bu soruyu o kadar çok tekrar etti ki Hz. Hafsa ağlamaya başladı. Peşi sıra "Vallahi bir daha böyle söylemeyeceksin. Bilmez misin, eğer ben güç yetirseydim, Peygamber ile Ebû Bekir'in şiddetli yaşantısının benzerinde ortakları olacağım. Umulur ki ben bu şiddetli hayatı yaşamak sûretiyle geniş bir hayata vâsıl olabileyim." diyen bir

---

28 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 223-225.

insandır Hz. Ömer. İşte biz Hz. Ömer'in idarecilik döneminde cereyan eden bu ve buna benzer olaylardan dolayı bu başlığı atmayı uygun gördük.

Evet, Hz. Ömer haramlardan alabildiğine sakınırdı, halîfe olduğunda beytülmalden kifaf-ı nefs miktarında maaş almıştır. Misk ve amberlerin tartı ile taksiminde, hanımı Atike, elini-yüzüne sürer de bu suretle hissesine düşenden daha fazla alır diye endişe etmiş, onu ikaz etmiştir. Mescide taksim olunmak üzere getirilen dünya malı karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamış ve "Bu var ya bu, Allah'a yemin olsun ki bunun verildiği her toplumun arasına düşmanlık ve buğz girmiştir!" demiştir. Yanına gelip aşırı yemek yiyen bir heyete "Eğer isteseydim ben sizin yediğiniz gibi güzel yemekler yapıp yiyebilirdim. Fakat biz, dünyamızı ahiretimize bırakıyoruz." diyerek onların yüzlerini âhirete çevirmeye çalışmıştır.

Benzer bir vaka kendisi ile oğlu Abdullah arasında geçmiştir: İbn Ömer'in "Çocuklarım et istiyor, onlara et almak istiyorum!" sözüne "Demek canınız ne zaman neyi isterse siz onu hemen alıyorsunuz! O zaman sizin için; 'Siz bütün zevklerinizi dünya hayatında bitirip tükettiniz.' (Ahkâf, 46/20) âyetinin hükmü nerede kalır." diyerek karşılık vermiştir. Evet bu ve buna benzer nice vasıflarıyla örnek bir insan, örnek bir Müslüman, örnek bir idareci hüviyeti sergileyen Hz. Ömer'e canlar kurban. Rabbim bizleri onun şefaatine nail olan kullarından eylesin.

9. Hakkında Vârid Olan Hadîslerden Bir Demet

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğin kendisine bahşettiği fetanet, basiret ve firasetin ötesinde insanî meleke ve tecrübeleri ile cahiliye döneminde Hz. Ömer'i keşfetmiş ve onun Müslüman olması için dua dua Rabbine yalvarmıştı.[29]

---

[29] Bkz. Tirmizî, *Menâkıb*, 17; *Müsned*, 2/95.

Zaten Hz. Ömer de sergilediği hayat ile böylesi iltifatlara mazhar olması gerektiğini bir kanaat-ı râsihe hâlinde 14 asırdan bu yana bütün inananlara kabul ettirmiştir. Evet, o bir gün Hacerü'l-Es'ad karşısında "Biliyorum ki sen bir taşsın; fayda da vermezsin, zarar da. Eğer Resûlullah'ı seni öperken görmemiş olsaydım, ben de seni öpmezdim."[30] diyerek aklına, mantığına rağmen Resûl-ü Ekrem'e bağlılığını isbat eden bir kâmettir. O, Allah Resûlü'nün evinin içindeki sadeliğinden dolayı hıçkıra hıçkıra ağlayan, hasırın Nebiler Serveri'nin vücudunda iz bırakması karşısında duygu ve düşüncelerini açığa vuran; cihanın başına taç büyük bir velidir.[31] O, umre yapmak için Nebiyy-i Ekrem'den izin alırken "Kardeşim, duana bizi de ortak et"[32] taltifi ile şereflenen ve bu taltifi ömrünün sonuna kadar başında bir taç, tacında bir sorguç olarak taşıyan firasetin, mantığın, dehânın temsilcisidir.

O, Üsame b. Zeyd'e daha fazla maaş vermesi karşısında, oğlu Abdullah'ın "Babacığım, benim Üsame'den ne eksik yanım veya onun benden ne fazlalığı var ki ona daha fazla maaş veriyorsun?" sorusuna "Oğlum, onun senden fazla olan tarafını veya senin ondan eksik yanını bilmiyorum. Ancak bildiğim bir şey var; o da Allah Resûlü, onun babasını senin babandan ve Üsame'yi de senden daha çok seviyordu." cevabını vererek Nebiler Serveri'ne her şeye rağmen bağlılığını izhar eden muhteşem bir dimağdır.

İşte bu ve bunun gibi yüzlerce yüce ve yüksek vasıf sahibi, küfre karşı bükülmez kol, bükülmez bel ve temenna durmaz kâmet karşısında Allah Resûlü de onun gerçek vechesini lâl ü güher gibi beyanları ile bize bildiriyor. Söz Sultanı, bu hafıza dâhisi, idarî ve siyasî deha için şöyle buyuruyor:

---

30 Buhârî, *Ahkâm*, 51.

31 Buhârî, *Tefsiri's-Sûre*, 66, 2; Müslim, *Talak*, 31

32 Ebû Dâvûd, *Vitr*, 25; İbn Mace, *Menâsik*, 5.

1. Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı.[33]

2. Allah, hakkı Ömer'in diline ve kalbine koydu.[34]

3. Yüksek derece sahiplerini onların altında olanlar görür. Tıpkı sizin semanın ufkunda doğan yıldızı görmeniz gibi. Ebû Bekir ve Ömer onlardandır.[35]

4. Benden sonra peygamber olsaydı, bu Ömer olurdu.[36]

5. Ümmetim arasında mülhemûn (ilham olunan) vardır. Eğer bu bir kişi ise bu Ömer b. Hattâb'dır.[37]

Allah Resûlü'nün, Hz. Ömer'le ilgili beyan buyurduğu daha başka hadîsler için hadîs kitaplarının Fedâilü's-Sahâbe ve Menâkıb bölümlerine bakılabilir.

10. Hz. Ömer'in Sözlerinden Seçmeler

Bu bölümde hiçbir yorum yapmaksızın, sadece Hz. Ömer'in bazı sözlerini iktibas ederek, onun düşünce ufkunu gözler önüne sermeye çalışacağız.

1. Ahnef'e; "Ey Ahnef! Kimin gülmesi çok olursa, heybeti azalır. Kim (biriyle) alay ederse, kendisiyle de alay edilir. Kim bir şeyi çokça yaparsa, (o kişi) onunla bilinir. Çok konuşan kimsenin çok sakâtâtı olur. Çok sakâtâtı olan kişinin hayâsı azalır. Hayâsı az olan kişinin verâsı da azalır. Kimin de verâsı az ise artık onun kalbi ölmüştür."

2. Valilerine; "Sizi saltanat sürmek, tahakküm ve tecebbür etmek için tayin etmedim. Siz hidayet rehberi olacaksınız,

---

33 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.
34 Ebû Dâvûd, *Harac*, 18.
35 Tirmizî, *Menâkıb*, 17.
36 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.
37 Tirmizî, *Menâkıb*, 18.

herkes size uyacaktır. Binaenaleyh Müslümanların hukukunu temin ediniz. Müslümanları dövmeyiniz ki zillete duçar olmasınlar. Onları haksız yere övmeyiniz ki şımarmasınlar. Kapılarınızı yüzlerine kapamayınız ki güçlüler zayıfları yemesinler. Kendinizi Müslümanlardan üstün görmeyiniz ki zulme duçar olmasınlar."

3. "Her şeyde teennî ile hareket etmek lazımdır; ancak âhiret işleri bundan müstesnadır."

4. "İlmi öğrenin. İlim, hilm ve vakarı da belleyin. Kendisinden ilim taleb ettiğiniz kimselere karşı mütevazı olun ki sizden ilim taleb edenler de size karşı mütevazı olsunlar. (Sakın) zorba âlimlerden olmayın. İlminiz, cehaletinizle beraber kaim olmaz."

5. "Kur'ân'a kap, ilme kaynak olunuz. Allah'tan günlük rızkınızı isteyiniz. Günahlardan pişmanlık duyan kimselerle oturup kalkın. Zira onların kalbi her şeyden yücedir. Allah'tan korkan kimse, öfkesinin arkasına düşmez ve her arzu ettiği şeyi yapmaz, âhiret olmasaydı dünyayı bu şekilde görmezdiniz."

11. Vefatı

İnsanlık tarihine mal olmuş nice şahıslar vardır ki onların ölümleri aradan yıllar hatta asırlar geçse de hep gözyaşları, hicran esintileri ile hatırlanmış ve anılmıştır. Hz. Ömer de bunlardan birisidir. Hz. Ömer'in menfûr bir suikast neticesi şehid edilmesi de bu hicrana ayrı bir derinlik katan husustur; onun ölümünden bugüne 14 asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ bu menfur olay, ehl-i imanın yüreğini dilgîr etmekte, gözyaşlarının ceyhun olmasına sebep olmaktadır.

Hz. Ömer, vefatına çok az bir süre kala, bir gün çarşıda Muğire b. Şube'nin kölesi Ebû Lü'lü ile karşılaşır. Ebû Lü'lü,

efendisinin kendisine fazla miktarda vergi[38] yüklediğinden şikâyet eder. Sonra aralarında şu konuşma geçer.

– Ödediğin vergi ne kadardır?

– Günde iki dirhem.

– Ne işle meşgulsün?

– Marangoz, demirci ve nakışçıyım.

– Öyleyse bu vergi çok değildir. Ayrıca sen "İmkânım olursa rüzgârla çalışan bir yel değirmeni yaparım." demişsin doğru mu?

– Evet, doğru.

– O hâlde bana öyle bir değirmen yap.

– Bir gün senin için yel ile çalışan bir değirmen yapacağım, doğuda ve batıda dillere destan olacak.

Bu konuşmanın ardından daha bir gün bile geçmeden, ertesi gün sabah namazında Ebû Lü'lü ilk saflar arasından sıyrılarak, yenine sakladığı iki başlı bir hançeri Hz. Ömer'e saplamaya başlar. Altı hançer darbesi vuran Ebû Lü'lü bunlardan birini o koca halîfenin göbeğinin altına isabet ettirir. Zaten Hz. Ömer'i de öldüren bu darbedir. Hz. Ömer yaralarından kan akar vaziyette evine götürülür. Bir ayılıp bir bayılan Emirü'l-Mü'minin, ayıldığında namazı kılmadığını hatırlar ve "Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur." sözünü sık sık tekrar eder.

Ayrıca kendisine kâtilinin kâfir bir köle olduğu bildirilince ölümünün iman sahibi bir insanın eliyle olmamasından dolayı Allah'a ham etmiştir.

Hz. Ömer, hançerleme olayından tam üç gün sonra vefat etmiştir. Bu üç gün içinde cereyan eden olaylar arasında en

---

38 İslâm Hukukunda kölelikten kurtulma vesilelerinden birisi de kölenin kendini sahibinden satın almasıdır. Köle çalışıp kazanır ve sahibinin istediği parayı getirerek hürriyetine kavuşur. Buna Müdebber denir.

önemlisi, kendisinden sonra halîfenin tesbiti adına yaptığı tavsiyelerdir. Bu safhanın tarihî boyutunu İslâm Tarihi kitabından birlikte takip edelim:

Hz. Ömer aldığı yaralardan dolayı ağırlaşınca kendisinden yerine bir halîfe bırakması istendi. Önce tereddüt etti. Sonra Hz. Ebû Bekir'i kastederek, "Halifeyi en iyi seçen o idi." dedi ve Resûlullah'ı kastederek "Arkada halîfe bırakanların en hayırlısı da O idi." dedi ve şöyle devam etti: "Eğer Ebû Ubeyde sağ olsaydı onu seçerdim. Çünkü Allah, onu niçin seçtiğimi bana sorunca, Resûlullah'ın onun için 'Bu ümmetin güvenilir adamı' dediğini duyduğumu söylerdim. Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim sağ olsa onu da seçerdim. Şayet Rabbim niçin onu seçtiğimi sorarsa, Resûlullah'ın onun için 'Salim, Allah'ı en çok seven kimsedir.' dediğini duydum diye hesap verirdim." dedi. Sonra bir Müslüman, "Abdullah b. Ömer (kendi oğlu) için ne dersiniz?" diye sorunca Hz. Ömer, "Allah hayrını versin! Karısını boşamaktan âciz birini nasıl halîfe seçerim?" dedi.

Hz. Ömer ailesine hitaben, "İslâm ümmetinden bir ferdin davacı olması hâlinde, ailemden bir kişinin Allah'a hesap vermesi kâfidir. Yaptığım işlerde ailemi üzmek bahasına bütün gücümü harcadım. Bir hatam oldu ise cezadan kurtulabilirsem, ne mutlu bana." dedi.

Tekrar bir halîfe seçmesi istendi. "Sizi hak üzere yönetecek en doğru birini göstermek isterim." dedi ve Hz. Ali'yi işaret ederek, Resûlullah'ın Cennet ehli olarak müjdelediği sahâbeyi saydı: "Ali b. Ebî Tâlib, Osman b. Affân, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm ve Talhâ b. Ubeydillah. Bunlar kendi aralarından birini seçsinler. Birini halîfe seçerlerse başarılı olduğu takdirde ona yardımcı olun, destek olun. Kendisine vazife verilen kimse de vazifesini hakkı ile yapsın." dedi. Sonra hilâfet işini havale ettiği bu şûrayı çağırdı ve onlara:

“Düşündüm ve sizi ümmetin ileri gelenleri, yetkili kişileri olarak buldum. Bu iş sizinle tamamlanacaktır. Resûlullah, sizlerden razı olarak ruhunu teslim etmiştir. Siz doğru oldukça bu ümmetin durumundan endişe etmem. Fakat aranızda bir fikir ayrılığı çıkmasından ve bunun da ümmete sıçramasından endişe ediyorum” dedikten sonra onlara seçim için üç günlük bir süre verdi. Mikdad b. Esved’e (Amr) de “Beni mezara verdikten sonra bu kişileri bir evde topla, aralarından birini seçsinler.” dedi. Suheyb’e de üç gün namazı kıldırmasını emretti ve “Ali, Osman, Zübeyr, Sa’d, Abdurrahman b. Avf ve gelirse seyahatte olan Talhâ ve halîfeliğe aday olmamak şartı ile Abdullah b. Ömer’i topla ve başlarında bekle; eğer beşi birini seçip, biri itiraz ederse boynunu kılıçla vur; eğer dördü biri üzerinde ittifak eder de ikisi itiraz ederse, o ikisinin kellesini uçur; eğer üçü anlaşıp, üçü itiraz etse o takdirde Abdullah b. Ömer’i hakem yapın ve onun katıldığı tarafın seçimine uyun. Fakat onun seçimine de itiraz edilirse Abdurrahman b. Avf’ın bulunduğu tarafa uyun ve artık yüz çevirirlerse diğerlerinin hepsini öldürün.” dedi.

İslâm tarihi içinde devlet başkanı seçiminde cumhurî idare tarzının en üst düzeyde örneğini teşkil eden bu mesele, her vesile ile İslâm’ı cumhuriyete tersmiş gibi göstermek isteyen kötü niyetli insanlara verilecek en güzel derstir zannediyorum. Bir mânâda Hz. Ömer, devlet başkanı seçiminde tavsiye ettiği bu uygulama ile bu düşüncenin Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Ebû Bekir tarafından uygulanmasa da İslâm’a zıt ve ters olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca bu tavsiyeye itiraz etmemekle beraber, ona uyarak halîfe seçimi yapan sahâbe-i kiramın güzîde ferdlerini de işin içine katacak olursak, böyle bir seçim şeklinin İslâmî olmadığını söylemek İslâm’ı bilmemek ve anlamamak demektir.

Hz. Ömer'e suikast olayı ile vefatı arasında geçen halîfe seçim şeklinin yanında, cereyan eden bir-iki hâdise daha var ki onları da ehemmiyetine binaen kaydetmeden geçemeyeceğiz.

1. Hz. Ömer oğluna borçlarının yekûnunu sorar. Seksen altı bin dirhem karşılığını alınca "Eğer Ömer'in sülalesinin malları bunu karşılıyorsa, onların mallarından öde. Aksi hâlde Adiyy b. Kâ'b oğullarından iste. Onların malları da yetmezse git, bütün Kureyş kabilesinden iste!" der. Ayrıca "Mü'minlerin anası Hz. Âişe'ye git. Benden selam söyle. De ki: 'Hattab oğlu Ömer, iki arkadaşının yanına defnedilmek için müsaade istiyor. Sakın ona Emirü'l-Mü'minîn deme. Zira bugün ben artık Emirü'l-Mü'minîn değilim.' Abdullah b. Ömer babasının bu isteklerini yerine getirir. Hz. Âişe'nin defin yeri mevzuunda izin verdiğini söyleyince 'Allah'a şükür. En büyük arzum bu idi. Bununla beraber ben öldükten sonra beni oraya götürün ve tekrar izin isteyin. İzin verirse oraya gömün, vermezse Müslümanların mezarlığına gömün.' der."

2. İbn Abbâs anlatıyor: "Hz. Ömer bıçaklandığında yanına gittim. O'nu "Ey Mü'minlerin Emiri! Sana müjdeler olsun, sevinmelisin! Zira Allah seninle yeni yeni şehirler kurdu, nifak ve fitneyi ortadan kaldırdı. Yine senin sayende Müslümanların rızıklarını genişletti." dedim. Bana "Ey Abbâs'ın oğlu! Sen beni iyi bir yönetici olduğum için mi methediyorsun?" dedi. Ben de "Ey Mü'minlerin Emiri! Seni, bunun dışında birçok güzel işlerinle de methediyorum" dedim. Bunun üzerine "Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki dünyaya nasıl gelmişsem, aynı şekilde günahım ve sevabım birbirine denk olarak gitmeyi ne kadar isterdim."

Görüldüğü gibi Hz. Ömer'in ölüm döşeğinde, ruhunu Rahman'a teslim edeceği anı gözleyen bir insan olarak, gerek kılamadığı namazı karşısındaki söylediği sözü, gerekse borçları

ve defin yeri mevzuundaki hassasiyeti budur. Cennet'le müjdelenmiş olmasına rağmen âhiret endişesini bütün ağırlığı ile vicdanında taşıması ve dünyaya geldiği gibi gitmeyi istemesi, onun bize ne denli bir ruh insanı, gönül insanı olduğunu gayet net bir şekilde izah ediyor.

Evet, Hz. Ömer, bıçaklama olayından üç gün sonra hicretin 23. yılında (Ekim 644) 63 yaşında vefat etmiştir.

Onun vefatını müteakip cevher kadrini bilen nice insan, günlerce gözyaşı dökmüş ve düşüncelerini de açık kalplilikle ifade etmişlerdir. İşte onlardan birisi olan İbn Mes'ûd diyor ki; "Muhakkak ki Ömer, İslâm'ın korunaklı bir kalesi idi. İnsanlar o kaleden içeri giriyorlar ve çıkamıyorlardı. Fakat Ömer vefat edince, o kale dağıldı."

Evet, İbn Mes'ûd'un dediği gibi Hz. Ömer bir kale idi. Vefatı ile o kale yıkıldı, fitneler sağnak sağnak yağmaya başladı. Zaten Allah Resûlü de gayb-bîn gözüyle bunu çok önceden görmüş ve ifade buyurmuşlardı.

12. Sonuç

Adını insanlık tarihine altın harflerle yazdırmış, her fırsat ve vesilede dost-düşman herkese kendinden takdirle bahsettirmiş devasâ bir kıymeti, hakkıyla değerlendirmek oldukça zordur. Bununla beraber onun hayatında köşe başlarını tutan, hafızalardan silinmeyip tarihte derin iz ve eserler bırakan uygulamalarla bu yüce kâmeti ele alıp, bazen yorum ve tahlil nev'inden, bazen de tarihî hâdiselerin intikali şeklinde bir yol izleyerek hakkında kısa da olsa bilgi vermeye çalıştık. Bütün bunlarda görüldüğü üzere Hz. Ömer, Müslüman olduğu andan itibaren yeryüzünde Hakk'ın müşahhas timsali, hakikatin yorulmaz, usanmaz takipçisi ve bekçisi olmuştur.

O, Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Lider"[39] başlıklı yazısında anlattığı gibi gerçek bir liderde olması gerekli tüm vasıfları taşıyan, hatta taşımakla kalmayıp onları zirve noktalarda temsil eden, bu suretle hem muasırlarına hem de aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen bize örnek olan gerçek ve hakikî bir liderdir.

Yani o, son derece ciddiyet, vakar ve emniyet içinde, firaset ve basiretini isbat etmiş bir konumdadır. Devlet yönetiminde ehliyete önem veren ve adama iş değil de işe göre adam arayan bir anlayışta, hak ve hakikat karşısında -kendi görüşüne rağmen- anında durmasını bilen bir çizgide "tunç iradeli, polat sineli, çelik sadalı" bir şahsiyettir. M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin kaleme aldığı şu satırların bütünü -öyle zannediyoruz ki- Hz. Ömer'i yansıtıyor:

"Lider, özüyle ve zâtî husûsiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen bir şahsiyettir. O, görünüşündeki inandırıcılığı, anlayışındaki derinliği, görüşlerindeki inceliği, ihâtasındaki genişliği, tesbitlerindeki sağlamlığı.. öğrenme aşkı, öğretme istidâdı ve uhdesine aldığı her şeyin üstesinden gelebilme yeteneğiyle -istemediği hâlde- dikkatleri üzerinde toplayan, sevilen, sayılan, gözdeleşen, dolayısıyla da binlerin yüz binlerin her zaman uğrunda ölmeye hazır oldukları bir seviye insanıdır.

Lider, yemesinde-içmesinde, oturup-kalkmasında, davranış ve muamelelerinde hep dikkatli, hep temkinli ve hep emniyet telkin edicidir. Doğru düşünür, doğru konuşur, doğruluğu sever ve yalandan tiksinti duyar. Sinesi vefâ ile çarpar, gözleri samimiyetle açılır-kapanır ve her zaman güven ve itimât soluklar...

Lider, çevresine karşı güler yüzlü, saygılı, ciddi ve alabildiğine vakûrdur. Onun yanında bulunanlar yakınlığın lâubâliliğini

---

[39] Bkz., *Yeni Ümit Dergisi*, Ocak-Mart 1991, y.: 3, sy. 11.

görmez, uzakta kalanlar da uzaklığın mahrumiyetini hissetmezler. Sorumluluğunu yüklendiği toplumun büyüklerini babası, küçüklerini evladı bilir ve bir kuluçka hassasiyetiyle, himaye ve şefkatine sığınan herkese bağrını açar, herkesi kanatlarının altına alır ve korur... Soluklarının duyulduğu daire içindekilere şefkat ve alâkası o kadar engindir ki ayaklar altındaki karıncalardan, göklerde uçuşan kuşlara kadar canlı-cansız her şey o incelikten aldığı nasiple şükran çığlıkları atar ve iki büklüm olur yerlere yüz sürer.

Lider, vazifeşinâs, hasbî ve diğergâmdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehâvet onu yolundan döndüremez ve ona mükellefiyetlerini unutturamaz. Üzerine aldığı mes'uliyetleri peygamberâne bir himmetle yerine getirir.. hep yürekten ve cansiperâne davranır.. sonra da yapıp ortaya koyduğu hizmetler karşılığında herhangi bir ücret ve mükâfât beklemeden çeker yoluna gider.

Lider, üstün idraki, cesaret ve kararlılığı, sabır ve metanetiyle her zaman çevresinin tek dayanağı ve ümit kaynağıdır. Süratli kararla isabet, dikkat u temkinle cesaret, sabr u tahammülle atılganlık gibi zıtlıklar, onun sihirli dünyasında birleşir, bütünleşir ve birbirinin tamamlayıcısı olurlar. Fetanetin aydınlatıcı tayfları altında yarınlar ve yarınlara ait hâdiseler, bugünkü vak'alar sırasına girer berraklaşır, cesaret ve kararlılığı sayesinde, aşılmaz gibi görülen tepeler aşılır ve bütünüyle yollar düzlüğe erer, tahammül ve metaneti karşısında "olmazlar" olur hâle gelir, muhâller ve imkânsızlıklar toz-duman olur gider.

Lider, bir ahlâk ve fazilet kahramanıdır. O, merhamet ve yumuşak huyluluğuyla bütün canlıların çarpan yüreği, atan nabzı; cesaret ve yiğitliğiyle, millet ve ülkesinin yılmaz ve sarsılmaz muhafızı; his ve gönül dünyasıyla zayıfların en metin sığınağı; tevazû

ve mahviyetiyle kapı kapı kovulmuşların biricik teselli kaynağı; müsamaha ve af atmosferiyle sendeleyip düşenlerin ve sürçüp sürçüp günahlara girenlerin ümit çerağıdır.

Lider, adaletli olduğu zaman merhametli, merhametle coştuğu zaman da istikametlidir. İnsan ve insanca düşünceleri şefkatle kucaklarken, yılan ve çıyan deliklerini tıkamayı da ihmal etmez.. onun dünyasında ne zalimlerin toyu-düğünü ne de mazlumların âh u efgânı hiç mi hiç işitilmez. O, elindeki keskin kılıcın bir yüzüyle kobraların başlarını alırken, diğer yüzüyle de bülbüllere yuva örme sanatını öğretir.

Lider, Ağrı dağı kadar mehabetli, Lût gölü kadar da haşyeti vicdanında duyabilen gariplikler halitası bir ruh yapısına sahiptir. Ona sırf mehabet noktasından bakanlar, aşılmaz bir zirve karşısında bulunduklarını hisseder, hayret ve hayranlıkla ürperirler.. onu, ötelere irtibatı, ihlâs ve samimiyetiyle tanıma fırsatını bulanlar ise ruhanîlerden biriyle diz dize olduklarını sanır ve kendilerinden geçerler."[40]

Evet, Hz. Ömer'e ait söyleyeceklerimizi İstiklal Marşı şairimiz M. Akif'in "Kocakarı ile Ömer" başlıklı şiirinde dile getirdiği mısralarını aktararak noktalıyoruz.

"Halife önde, bitik, suçlu, kırılmış, pişman;
Ben arkasında, perişan, çadırdan ayrıldık.
Sabaha karşı biraz başlamıştı aydınlık.
Köyün köpekleri ejder gibi saldırıyor,
Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!
Medine'nin dalarak eğri büğrü sokaklarına;
Dönüp dönüp hele geldik yiyecek ambarına.
Halife girdi açıp, ben de girdim emriyle,

---

40 *A.g.d.*, sh. 2-3.

Arandı her yeri, bir mum yakıp aceleyle.
– Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi yükle bana;
Bu testi yağ doludur, elverir o yük de sana.
Çuval halîfede, yağ bende, çıktık ambardan;
Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesafe, baktım, uzun; yük yaman, Ömer yaralı;
Dedim ki: Ben götüreydim.. Verir misin çuvalı?
– Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebali kendine aittir İbn-i Hattâb'ın.
Kadın ne söyledi, Abbâs, işitmedin mi demin?
Yarın Allah'ın huzurunda, kimseler, Ömer'in
Zararına ortak olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet, halîfeliği yüklenmeyeydi vaktiyle.
Dicle kenarında bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de Allah'ın adaleti sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar kadın kimsesiz kalır, Ömer sorumlu!
Yetim acıların gözyaşında boğulur, Ömer sorumlu!
Yoksulların yuvaları ilgisizlikten yıkılsa:
– Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse
Yeryüzünde zulümle bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdap olur boğar Ömer'i
Kırılan, beddua eden her kalpte Ömer'in adı duyulmakta;
Mateme bürünmüş her yerden Ömer kovulmakta!
Ömer halîfe iken başka kim sorumlu tutulur?
Ömer ne yapsın, Allah'ım, insan çok zâlim ve câhildir!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...
Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu yükü sırtına sen?

Üçüncü Bölüm

HAYÂ ÂBİDESİ
HZ. OSMAN
(radıyallahu anh)

HZ. OSMAN (R.A.)

Sıddıklar alemdârı Hz. Ebû Bekir'den ve hakkın müşahhas timsali Hz. Ömer'den sonra sıra, Hayâ Âbidesi Hz. Osman'a geldi. Aslında ne sıddıkiyet Hz. Ebû Bekir'in, ne hakkın temsilcisi olma vasfı Hz. Ömer'in ve ne de hayâ âbidesi olarak anılma Hz. Osman'ın yegâne hususiyetidir. Onlar, insanı, insan-ı kâmil yapan bütün vasıfları zirve noktalarda temsil eden kişilerdir. Buna rağmen bazı vasıflar, onlarda diğerlerine nisbeten daha ağırlık kazanmış ve kendilerini hissettirmiştir. Bu sebeple de onlar tarihe böyle mâl olmuşlardır. Bunda fıtratlarının rolü olabileceği gibi içinde bulundukları içtimaî şartların zorlaması da rol oynamış olabilir. Meselenin bu açıdan tahlilini erbabına bırakıp, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hayatlarını sizlere intikalde takip ettiğimiz metot çerçevesi içinde Hz. Osman'ı anlatmaya çalışalım.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Osman, meşhur Fil Vak'ası'ndan 6 sene sonra yani hicretten 47 yıl önce dünyaya gelmiştir. Buna göre Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberlikle serfiraz kılındığı yılda, Hz. Osman 34 yaşındaydı.

Asıl adı Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf olan Hz. Osman'ın annesinin adı Erva binti Kureyz'dir. Kureyş'in en asil ailesine mensup olan Hz. Osman, Hz. Peygamber'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) -beşinci vâlidesi (ninesi) Beyda-i Ümmü'l-Hakîm, Efendimizin halasıydı- akrabaydı. Cahiliye döneminde, servet, kudret ve nüfuzu ile temayüz etmiş bulunan Hz. Osman'ın dedesi Ümeyye, bu ailenin fertlerinden ve Kureyş kabilesinin reislerindendi.

Hz. Osman'ın cahiliye döneminde "Ebû Amr" olan künyesi, Efendimizin kızı Rukiyye (veya Rukayye) ile evliliğinden olan Abdullah isimli oğlundan sonra 'Ebû Abdillah' diye değiştirilmiştir.

2. Şemâili

Hz. Osman (radıyallahu anh), güzel yüzlü, gür sakallı, sık saçlı, orta boylu, geniş omuzluydu. Fıtraten nazik biriydi. Müslüman olmadan önceki hayatına dair, kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlayamadığımız Hz. Osman, gençliğinde ticaretle meşgul oluyordu. Ticarî muameleleri çok dürüst olduğu için halk arasında bu yönüyle meşhur olmuştur.

3. Ailesi

Hz. Osman, Efendimiz'in iki kızı ile evlilik yapmış buna binaen kendisine "Zinnureyn" lâkabı verilmiştir. Birinci evliliğini Rukiyye ile yapmıştı. Rukiyye anamız, cahiliye döneminde Peygamberimiz'in amcası Ebû Leheb'in oğlu Utbe ile evlenmişti. Müslümanlığın zuhurundan sonra Utbe, babasının zorlaması ile Rukiyye'yi boşadı. Bunu takiben Hz. Osman ona talip oldu. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de mübarek kerimesini ona verdi. Hz. Osman, Hz. Rukiyye'nin hicretin 2. senesinde, Bedir

Harbi esnasında vefatından sonra Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendi. Hicretin 9. senesinde de Ümmü Gülsüm vefat etti. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunun üzerine bir rivayette "Şayet bir kızım daha olsaydı, onu da sana nikâhlardım.", bir diğer rivayette ise "Eğer kırk tane kızım onları olsaydı teker teker Osman'a nikâhlardım." buyurmuştur.

Hz. Osman, Bedir Savaşı esnasında ölümcül hastalığa yakalanan zevcesi Hz. Rukiyye'nin yanında kalmış ve bu sebeple Bedir'e katılamamıştı. Hz. Osman'ın Rukiyye validemizden Abdullah adını verdikleri bir oğlu olmuştur. Fakat o da hicretin 4. senesinde 6 yaşında iken vefat etmiştir.

Hz. Osman daha sonraları Fahite b. Gazvan, Ümmü Amr binti Cündüb, Ümmü Benîn binti Uyeyne ve Naile isimli hanımlarla hayatını birleştirmiştir. Amr, Hâlid, Ebân, Ömer, Meryem adlı çocukları Ümmü Amr binti Cendel'den, Abdulmelik adındaki çocuğu da Ümmü Benîn binti Uyeyne'den olmuştur. Hz. Osman'ın diğer hanımlarından olma kız ve erkek çocukları da vardır. Bunlar arasında en meşhuru Eban adındaki oğludur.

4. Lâkabı

Hz. Osman'ın lâkabı, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki kızı ile evlendiğinden dolayı 'iki nur sahibi' mânâsına gelen "Zinnureyn"dir. Peygamber nurunun cibillî taraftarı ve bir anlamda hakiki varisi olan bu iki yüce kadını hanesine alan ve onlarla nurlanan Hz. Osman, bu açıdan çok talihlidir. Ama o, her iki hanımını da kendi elleriyle toprağa verme gibi kader-i ilâhînin ayrı tecellileriyle karşılaşmıştır. Kader-i ilâhî adına tahakkuk eden bu husus için ne Hz. Osman'ın ne de bizim bir şey dememiz mümkündür. O, başına gelen her bela ve musibeti Rabbine sonsuz iman ve itminan içinde karşılayıp kaderine razı olduğu gibi bir insan için dünyada başa gelebilecek en büyük

musibetlerden biri olan hanımlarının vefatını da aynı iman ve itminan içinde karşılamıştır. Zaten Hz. Osman gibi birisine de bu yaraşır...

5. Müslüman Oluşu

Hz. Osman'ın Müslüman oluşuna dair kaynaklarda farklı rivayetlere yer verilir. Bunlardan ilki şöyledir: Bir gün Hz. Osman, Talha b. Ubeydillah ile birlikte Zübeyr b. Avvâm'ı takip ederek Allah Resûlü'nün huzuruna girerler. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara İslâm'ı anlatır, Kur'ân-ı Kerim'den bazı âyetler okur, Allah'ın vaad ettiği şeylerden bahseder. Bunun üzerine hem Hz. Osman hem Hz. Talha Müslüman olur. Hz. Osman burada Nebiler Serverine der ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ben Şam'dan yeni geliyorum. Maan ile Zerka arasında bir yerde mola vermiş uyuyordum. Rüyamda birisi, 'Ey uyuyanlar! Kalkın! Ahmed Mekke'de zuhur etti!' diye bağırıyordu. Mekke'ye geldik ve sizin peygamberliğinizi işittik."

İkinci rivayet ise; malum olduğu üzere Hz. Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra etrafındaki dostlarını İslâm'a çağırıyor, peygamberimizle tanışmalarını sağlıyordu. Bu çağrıdan bir gün Hz. Osman da nasibini aldı. Birlikte Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına gitmeye karar verdikleri gün, tevâfuk-u ilâhî, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Ebû Bekir'e ziyarete gelir. Orada Allah Resûlü, Hz. Osman'a "Allah'ın ihsan ettiği Cennet'e rağbet et, ben sana ve bütün insanlara hidayet rehberi olarak gönderildim." der. Hz. Osman daha sonraları bu ânı şöyle anlatır: "Hz. Peygamberin lisanından duyduğum sözler, o kadar saf ve sade, o kadar i'cazkâr bir tesire haiz idi ki kelime-i şehadet gayr-i iradî ağzımdan döküldü. Elimi Resûl-i Ekrem'e verip biat ederek Müslüman oldum."

Üçüncü rivayet ise Hz. Osman'ın ağzından şöyle aktarılır: "Bir

gün Hz. Peygamber bana 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' deyince, Allah inandırsın tüylerim diken diken oldu. Sonra Allah Resûlü 'Rızkınız ve va'd olunduğunuz şeyler semadadır. Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki O sizin söylediğiniz gibi gerçekten haktır.' (Zâriyât, 51/22) âyetini okudu. Sonra kalktı gitti. Ben de arkasından çıktım. Ona yetiştim ve Müslüman oldum."

Görüldüğü gibi 34 yaşına kadar cahiliyenin karanlıkları içinde bulunmasına rağmen, pak dâmenine çirkinlik adına hiçbir şey bulaşmayan Hz. Osman'ın Müslüman olması hiç de zor olmamıştır. Zira o, fıtraten Müslüman'dır. 34 yıllık hayatı da bunun en büyük şahididir. Ticarî ahlâksızlıklar içine girmemesi, harama uçkur çözmemesi ve yalana vize vermemesi bunun açık göstergesidir.

6. Çeşitli Yönleriyle Hz. Osman

a. Hicreti

Mekke döneminde Müslüman olan hemen herkes sancılı günler yaşamıştır. Bazı Müslümanlar yakınlarından, bazıları kabilelerinden, bazıları da toplumun bütününden maddî ve manevî boyutlarda kendilerine reva görülen işkence ve zulümlerle karşılaşmış ve onlara katlanmak zorunda kalmışlardır. Toplumda nüfuzlu bir yere sahip olmasına rağmen, Hz. Ebû Bekir gibi bir insan bile bundan vareste kalamamış, Mekke'yi terk etmeye varacak derecede eziyet ve işkencelerle karşılaşmıştır. Fakat şunu da kaydedelim ki Mekkeli müşriklerin bu zulmü, inananların imanlarını sağlamlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Hz. Osman, bu ilk dönemlerde amcası Hakem b. Ebi'l-Âs'ın işkencesine maruz kalmıştır. O, Hz. Osman'ı bir direğe bağlamış ve kendisine "Bu yeni dinden babalarının dinine dönmediğin müddetçe aç ve susuz olarak burada kalacaksın. Seni kat'iyen serbest bırakmayacağım!" demiştir. Buna karşılık Hz.

Osman'ın cevabı "Allah'a kasem olsun. Bu dinden ayrılmayacak ve babalarımın dinine dönmeyeceğim!" şeklinde olmuştur. Nihayet dinine olan bağlılıktaki gücü ve kuvveti görünce amcası onu serbest bırakmıştır.

Hz. Osman'ın çilesi bununla bitmemiş belki yeni başlamıştır. Zira o, Efendimizin beyanıyla Hz. Lût'dan sonra dini, imanı ve diyaneti uğruna beldesini terk edip hicret eden ilk insan olma şerefini de ihraz edecektir. Hz. Osman, hanımı Hz. Rukiyye ile birlikte Mekkeli müşriklerin eziyet ve işkencelerinin dayanılmaz bir hâl aldığı ortamda, Efendimizin izniyle Habeşistan'a hicret etmiştir.

Burada "Neden Hz. Osman da başkası değil?" sorusu akla gelmekte. İşte bu sorunun cevabını, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) etrafındaki insanların his ve ruh yapısını, kabiliyet ve istidatlarını bilip değerlendirmesi babında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle tahlil eder: "Hz. Osman (radıyallahu anh), narin ve ince yapılıdır. O gün için Mekke'de estirilen sert havaya tahammülü cidden çok zordur. Hem Habeşistan'a gidenlere en güzel hâmîliği yapabilecek Müslümanlar arasında sadece o vardır. Onun için Allah Resûlü, Hz. Osman'ı bu işle vazifelendirmiş ve onu Habeşistan'a göndermiştir." Bunda da kendisinin tüccarlığı, hâliyle girişken oluşu ve belki de oradaki ticari bağlantılarının bulunuşu rol oynamış olabilir.

Hz. Osman, Habeşistan'da bir müddet kalmış, Mekkeli müşriklerin Müslüman oldukları şayiasından (yani en-Necm sûresinin nüzulünden) sonra Mekke'ye geri dönmüştür. Geldikten sonra bu haberin aslının olmadığını esefle müşahede edeceklerdir. Bunun üzerine Hz. Osman, fazla vakit kaybetmeden Medine'ye hicret eder. Orada Hassan b. Sâbit'in kardeşi Evs b. Sâbit'in yanına iner, onun evinde misafir kalır. Zaten Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonraları gerçekleştirdiği

"muâhât: Ensar-Muhacir kardeşliği' hâdisesinde Hz. Osman ile Evs b. Sâbit'i kardeş ilan eder.

b. Cömertliği

Çeşitli yönleriyle Hz. Osman'ı anlatırken hicretine öncelik verdik. Zira hicret maddî ve manevî alanda birçok fedakârlığın yapıldığı, çok ulvî bir ameldir. Kur'ân pek çok âyette iman etme ile hicret etmeyi aynı çizgide zikreder. Allah Resûlü'ne peygamberliğinden sonra "muhacir" denilmesi, Medine'ye göç eden Mekkeli Müslümanlara "muhacirun" sıfatının Kur'ân'da zikredilmesi, meselenin önemini kavrama adına yeterli ipuçlarıdır zannediyoruz. Bununla beraber, Hz. Osman denildiğinde onun akla ilk gelen özelliği ya da özelliklerinden biri cömertliğidir. İnanmış olduğu dava uğrunda sahip olduğu bütün mal varlığını harcama anlamında bir cömertlik, Hz. Osman'ın en bâriz vasfıdır. İsterseniz meseleye bir-iki misal ile ışık tutalım.

Tebük Savaşı, Müslümanlığın dönüm noktalarından biridir. Dönemin süper gücü olan Bizans, Müslümanların varlığından ve onların sayısının her geçen gün artmasından oldukça rahatsızdır. İslâm'ın gelişmesinin hem dini ve hem de maddi anlamıyla kendi aleyhine olacağının farkındadır. Buna binaen Bizans'ın büyük bir ordu hazırlayıp Medine'ye gelmekte olduğu şayiası yayılır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu şayia karşısında, Bizans seferini açıktan açığa ilan eder ve Müslümanlardan ordunun teçhiz edilmesi için yardımda bulunmalarını ister. Şunu da hatırlatalım ki Resûl-i Ekrem Efendimiz, Tebük Savaşına gelinceye kadar çıktığı seferlerin hiç birinde açıkça nereye gidileceğini söylememiştir. Sadece bu seferde gidilecek yeri açıkça belirtmiştir.

Efendimizin, seferin nereye yapılacağını açıkça ilan etmesinin iki sebebi, mevsimin sefere çıkmaya uygun bulunmaması, Müslümanların ellerinde avuçlarında gerçekten fazla bir şeyin olmaması

ise bir diğeri Medine'de Bizanslıların casusları ve sevenlerinin bulunması ihtimalidir. Efendimiz bu vesile ile hem Bizans'a hem de içerideki dostlarına bir korku havası salmıştır.

Tebük Savaşının ilân edilmesi ve orduya yardım yapılması çağrısı karşısında inananların hiçbiri müstağni davranmaz. Daha doğrusu davranamaz. Çünkü hakiki imanı elde etmiş bir insanın, böylesi zor ve sıkışık dönemde; işim, evim, eşim demesi düşünülemez. Nitekim hemen herkes, hatta maddî imkâna sahip olmayan insanlar bile, gece-gündüz çalışmışlar, ihtiyaçlarından arta kalanı "Ceyşu'l-usre" adı verilen, Bizans'la savaşa hazırlanan ordunun teçhizatı adına yardımda bulunmuşlardı. Mesela, Âsım b. Adiy, kendi ifadesiyle "Bu gece bir zatın hurmalığını sulamak için sabaha kadar gündelikçi olarak çalıştım, karşılığında iki sa' hurma kazandım. Birini evime alıkoydum, birini de Rabbim için getirdim." diyor. Abdurrahman b. Avf da sekiz bin dirhem parasının yarısını evine bırakıyor, yarısını orduyu teçhiz için veriyor. Allah Resûlü de onun bu cömertliğine "Allah verdiğini de senin için mübarek kılsın, evde alıkoyduğunu da" duasıyla mukabelede bulunuyor. Münafıklar ise hem Abdurrahman b. Avf, hem de Âsım b. Adiy'in fedakârlıkları için "Sadakalarını başka değil sırf gösteriş ve isim yapmak için getirdiler. Ebû Akîl'in getirdiği bir sa' hurmaya da Allah ve Resûlü muhtaç değildi, lâkin o da kendisine sırf sadaka veriyor desinler diye getirdi." şeklinde değerlendirip dedikodu yapmışlardı. Bunun üzerine "Müminlerden, gâh farz zekât dışında gönlünden koparak bağışta bulunanları, gâh ancak çalışıp didinerek ele geçirdikleri malları bağışlayanları dillerine dolayıp alaya alanlar var ya, işte Allah onları alay konusu yapıp maskara etmiştir ve onlara gayet acı bir azap vardır." (Tevbe, 9/79) âyeti nâzil olur.

Görüldüğü gibi zengini ve fakiri ile aynı duygu, aynı düşünce ve aynı inancın temsilcileri olan mü'minler, davranışlarında da hep aynı çizgide idiler. İşte böyle bir ortamda Hz. Osman Şam'a

göndermek için hazırlattığı 300 deveyi üzerlerindeki mallarla beraber Allah Resûlü'ne teslim etmenin yanı sıra, bunlara elli at ve bin altın nakit daha ilave eder. Aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen hâlen çoklarımızın gözlerini yaşartan bu fedakârlık tablosu karşısında, Nebiler Serveri, bir rivayette "Allah'ım, ben Osman'dan razıyım, Sen de ondan razı ol.", bir diğer rivayette ise "Bu amelinden sonra Osman'a hiçbir şey zarar veremez." buyururlar.

Hz. Osman'ın, belki de İslâm Tarihi içinde ilk olma şerefini kazandığı ayrı bir cömertliği daha vardır; bu da Medine'ye hicretten sonra Rûme Kuyusunu satın alıp, Müslümanların istifadesine sunmasıdır. Böylece o, ilk "sebil" anlayışı ve uygulamasının öncüsü olmuştur.

Medine'ye hicret eden Muhacirler, orada ciddi su sıkıntısı ile karşılaştılar. İstifade edilebilecek su kuyuları azdı. Bunlardan biri de Rûme kuyusu idi. Hadîs şarihlerinin ifade buyurduğuna göre bir Yahudi'ye ait olan bu kuyunun ağzına sahibi kilit vurmuş, susuzluk içinde kıvranan mü'minlere su vermemiştir. Ancak parası olan bu sudan satın alabilmiştir.

Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Rûme kuyusunu kim satın alır da Müslümanlara karşılıksız hediye ederse, onun için Cennet va'dedilmiştir." buyurur. Hz. Osman da bu kuyuyu satın alarak, Müslümanlara hibe eder.

Tabi ki Hz. Osman'ın şehit edilinceye kadar süren upuzun hayatında, cömertliği bu iki misal ile sınırlı değildir. Fakat biz, sadece bu iki örneğin bile onun cömertliği hakkında fikir verebileceğini düşünüyoruz. Bugün dahi çoklarımızın güç yetiremeyeceği bir fedakârlık anlayışının temsilcisi olan Hz. Osman'ın, bütün bu yaptıklarını bir hiç görmesi, başkasının cüz'î cömertliğini, kendisinin küllî cömertliğine tercih etmesi, her hâlde hepsinden daha önemlidir. Zira riya, şöhret vb. düşüncelerle yapılan fedakârlıkların ne dünyada ne de ukbâda insana bir şey kazandıramayacağı ortadadır.

İşte dış fethinin yanı sıra, iç fethini tam yapmış, yapabilmiş ve bu özelliği ile de rehber olan Hz. Osman'ın başından geçen şu olayı dikkatle okumak yeter zannediyoruz.

Hasanu'l-Basrî anlatıyor: "Bir adam Hz. Osman'a gelerek 'Bütün hayrı siz mal sahipleri yapıyorsunuz. Sadaka veriyor, esirleri hürriyetlerine kavuşturuyor, hacca gidiyor ve infak ediyorsunuz.' dedi. Bunun üzerine Hz. Osman 'Siz de gıpta ediyorsunuz değil mi?' diye sordu. O şahsın 'evet' cevabı karşısında Hz. Osman: 'Allah'a yemin olsun ki hiçbir sa'yi olmayıp çalışarak infak edenin bir dirhemi, zengin olup da infak edenin on bin dirheminden daha hayırlıdır. Çünkü o zengin, çoğun içindeki azını infak ediyor.' demiştir."

İşte yaptıkları karşısında gurura düşmeyen, nefsini mağlup etmiş bir insan portresi..

c. Hayâsı

Efendimizin "Ashabım arasında bana en çok benzeyen" buyurduğu, zaman zaman kabrin başına gelip "Eğer bu çukurdan kurtulursan, onun ardındaki felâketlerden de kurtulursun. Aksi takdirde kurtulacağını hiç zannetmem." deyip muhasebe ve murakabeye dalan, "Her gün, gece ve gündüz en sevdiğim şey Kur'ân okumaktır. Eğer kalpleriniz temiz olsaydı, Allah'ın kelamını okumaya doymazdınız." diyerek mahiyetini idrak edemediğimiz bir eksikliğe dikkat çeken Hz. Osman'ın hayâsı dillere destan idi. Evet Ahmed b. Hanbel'in Hasanu'l-Basrî'den rivayet ettiğine göre; Hz. Osman, kapalı kapılar ardında bile elbiselerini çıkarmaktan çekinirdi, belini doğrultmasına mani olan hayası gerçekten dillere destan idi. Hayâ âbidesinin hayâ örneklerinden birini Hz. Âişe validemiz anlatıyor:

"Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dizi açık bir şekilde oturuyordu. Ebû Bekir (radıyallahu anh) (içeri girmek için) izin istedi.

(Resûlullah) ona izin verdi. Yine hâlini değiştirmedi. Sonra Ömer (radıyallahu anh) izin istedi. (Resûlullah) ona da izin verdi. Yine hâlini değiştirmedi. Sonra Osman (radıyallahu anh) izin istedi. Resûlullah dizinin üzerine elbisesini sarkıttı. Onlar kalktıklarında ben dedim ki: 'Ya Resûlallah! Ebû Bekir ve Ömer senden izin istedi, sen aynı hâldeyken o ikisine izin verdin. Osman izin istediğinde ise elbiseni üzerine sarkıttın (dizini örttün).' Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ya Âişe, vallahi meleklerin kendisinden utandığı bir adamdan utanmayayım mı?"

M. Fethullah Gülen Hocaefendi "Çekingenlik ve utanmanın yanı sıra, Allah korkusu, Allah mehafeti ve Allah mehabetiyle O'nun istemediği şeylerden çekinmek mânâsına gelir. Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan hayâ duygusuna dayanması, şahsî edep ve saygı mevzuunda insanı daha temkinli, daha tutarlı kılar. Temelde böyle bir hissi bulunmayan veya yetiştiği çevre itibarıyla onu yitiren şahıslarda hayâ duygusunu geliştirmek çok zor olsa gerek." diyerek tarif ettiği hayâyı ikiye ayırır:

1. Fıtrî haya ki buna hayâ-i nefsi de diyebiliriz; insanı pek çok âr ve ayıp sayılan şeyleri işlemekten alıkor.

2. İmanın kazandırdığı hayâdır ve İslâm dininin önemli bir derinliğini teşkil eder.[41]

"Hayâsız olduktan sonra istediğini yap."[42], "Ya İsa! Evvelâ nefsine nasihatte bulun, o bu nasihati kabul ederse halka va'z et; yoksa Benden utan!"[43], "Allah'a karşı olabildiğince hayâlı davranın! Allah'a karşı gerektiği ölçüde hayâlı olan, kafasını ve kafasının içindekileri, midesini ve midesindekileri kontrol altına alsın! Ölüm ve çürümeyi de hatırından dûr etmesin! Âhireti dileyen

---

41 M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri (tek cilt)*, 140

42 Buhârî, *enbiyâ* 54, *edeb* 78; Ebû Dâvûd, *edeb* 6; İbn Mâce, *zühd* 17.

43 İbn Ebî Âsım, *Kitabü'z-Zühd*, 54; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/382; ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/144.

dünyanın sûrî güzelliklerini bırakır. İşte kim böyle davranırsa, o Allah'tan hakkıyla haya etmiş sayılır"[44] hadîs ve kudsî hadîsleri ile fikrî temelleri, âhirette ve dünyada kazandırdıkları belirtilen hayâ, Hz. Osman tarafından zirve noktalarda temsil ediliyordu. İşte melekler Hz. Osman'ın bu anlamdaki hayâsına meftun oluyor ve -onlara göre hayâ ne mânâ ifade ediyorsa- ondan hayâ ediyorlardı.

d. Tevazuu ve Zühdü

Zühd ve tevazu, Hz. Osman'ın önde gelen iki özelliğidir. O hayatının başlangıcında ne ise sonunda da odur. Hz. Osman, İslâm'a önce girmenin, peygamber kızlarıyla evlenmenin, mal varlığını bu uğurda feda etmenin, ailesiyle ilk hicret eden insan olmanın ve daha sonraları koskoca bir İslâm devletinde yegâne söz sahibi bulunmanın insanda uyarabileceği yakışıksız düşünceler ve ameller içine hiç ama hiç girmemiştir. Kim bilir, belki de Hz. Osman'ın daha dünyada iken Cennet'le müjdelenmesine vesile olan özellik de budur.

Evet, o tam anlamıyla bir tevazu ve zühd insanıydı. Efendimizin, "Herkesin (cennette) bir dostu vardır. Benim Cennet'teki dostum da Osman'dır." dediği ve sahâbe-i kiramın Ebû Bekir ve Ömer'den (radıyallahu anh) sonra; hürmet, ihtiram ve saygıda önde tuttukları Hz. Osman, hem şahsî, hem de devlete ait onca imkânlar içinde bulunmasına rağmen bazen mescitte uyur; taşlar, mübarek vücudunda iz bırakırdı. Bunu gören insanlar onun bu engin tevazuu karşısında sadece "İşte mü'minlerin emiri!" demekle iktifa ederlerdi. Yine, evinde başkalarına ziyafet verir fakat kendisi sirke ve zeytinyağı ile geçiştirirdi. Geceleri abdest alırken, abdest suyunu kendisi hazırlayan, "Hizmetçilerinden birine emretsen de o getirse!" diyenlere, "Hayır, gece onların

---

44 Tirmizî, *rekâik* 24; Ahmed b. Hanbel , *Müsned* 1/387

istirahat vaktidir." mukabelesinde bulunan Hz. Osman, genellikle gündüzlerini oruçla, gecelerini de ibadetle geçirirdi. Hatta bazı rivayetlerde onun bir rekâtta Kur'ân-ı Kerim'i hatmettiği veya gecenin hepsini Kur'ân okuyarak ihya ettiği ifade edilir. 'Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir.' hadîsinin râvilerinden birinin Hz. Osman oluşu ve buna bağlı olarak Tâbiîn Efendilerimize en çok Hz. Osman Efendimizin Kur'ân'ı öğretmesi, burada onun fazileti ve Kur'ân'a hizmeti adına hatırlanmalıdır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Cennet'e gireceği müjdesini verdiği bir şahsın, kendisini bu denli ibadet ü taata vermesini her hâlde kalbî ve fikrî dinamikleriyle kendisini bütünüyle dünyaya salan günümüz insanına anlatmak ve izah etmek çok zor olsa gerek. Hâlbuki o ve onun emsali nice insan, dünyada ukba yörüngeli bir hayat yaşayan ve Efendimizin gelmiş geçmiş günahlarının bağışlanmasına rağmen ibadete kendini salıp, bunu "Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?" ifadesinde yerini bulan derin kulluk anlayışına göre hayatlarını tanzim eden insanlardı. Bu açıdan "*aşere-i mübeşşere*" içinde yer alan Hz. Osman'ın ibadetlerdeki derinliği, huşu ve huduu karşısında büyülenmemek elde değildir.

Evet, içinde yaşadığımız her şeyin maddeye endeksli olduğu şu asırda, Hz. Osman gibi insanlara ve onun taşımış olduğu ruha, fikre, zihne ne kadar muhtacız!

Çeşitli yönleriyle Hz. Osman üst başlığı açtığımız bu fasılda, onun hicreti, cömertliği, hayâsı ve tevazuuna kısaca temas ettik. Tabiî bütün bunlar onu tanıma adına deryadan birer damla; elinizdeki eserin sınırlı sayfaları içinde ancak ele alabildiğimiz ve değerlendirdiğimiz hususlar. Daha teferruatlı malumat edinmek isteyen okuyucularımızı, Hz. Osman hakkında yazılmış müstakil kitaplara havale edip, şu özet bilgilerle bu faslı kapatıyoruz.

Allah Resûlü'nün vefatı esnasında hepimizin bildiği veya tahmin edebileceği gibi sahâbe büyük bir şaşkınlık içinde bulunuyordu. Herkes üzüntüsünden neredeyse ak-ı selimini kaybetmiş ve ne yapacaklarını bilmez hâlde, oradan oraya koşturup duruyordu. İşte bu esnada Hz. Osman da yüksekçe bir duvarın üstüne oturmuştu. Hz. Ömer bir ara oradan geçerken, selam vermiş; Hz. Osman ise kendinde olmadığı için bu selâmı almamıştı. Hz. Ömer'in daha sonraları bu anı Hz. Ebû Bekir'e hikaye ettiğini ve bunu "şaşılacak bir vak'a" olarak anlattığını öğreniyoruz.

Aslında bu vak'a, onun Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile olan kalbî bağlılığını anlama ve idrak etme adına çok önemli bir vesika teşkil etmektedir. O, devrindeki hemen herkes gibi bir Peygamber âşığıdır. Peygambere de o Peygambere âşık olana da canlar kurban!

Tevazuu adına zikredilecek şu vak'a da ayrıca önemlidir: Bir gün Hz. Osman kölesine "Vaktiyle ben senin kulağını çekmiştim. Haydi, benden hakkını al." deyince, şaşıran köle, önce bunu yapmak istemez. Israrlar karşısında, efendisinin kulağını parmakları arasına alır. Hz. Osman "Sıkı çek yavrum. Kısas dünyadadır. Âhirette kısas yoktur." der. Sosyal adalet diyenlerin kulakları çınlasın!

Hz. Osman'ın hayatında mutlaka bilinmesi gerekli olan iki hususa da işaret edip, hilâfeti dönemine geçelim. Daha sonraları, hassaten şehit edilmeden önceki muhasara esnasında çok konuşulan ve maalesef günümüze kadar gelen meselelerden biri, Bedir Savaşı'nda Hz. Osman'ın bulunmayışıdır. Hâlbuki o, bütün sahih kaynaklarda belirtildiği üzere hanımı Hz. Rukiyye'nin hastalığı sebebiyle, bizatihi Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından Medine'de bırakılmıştır. Hatta Allah Resûlü, Hz. Osman'ı, Medine'de yerine halef bırakmıştır. Kaldı ki Bedir ganimetleri dağıtılırken, ona da hisse ayırması, Resûl-i Ekrem'in emriyle Medine'de kaldığının en büyük göstergesidir. Yoksa bazı şom

ağızlıların iddia ettiği gibi Hz. Osman, Bedir'den kaçmış değildir. İslâm adına yurdunu yuvasını terk edip hiç bilmediği memleketlere (Habeşistan) giderek fedakârlık yapan, maddî manevî tüm varlığını din uğrunda feda eden bir insan hakkında bunları düşünmek bile insanın varsa vicdanının sızlaması için yeter.

Hudeybiye sulhü öncesinde "Bey'atü'r-Rıdvan"da bulunmayışı, daha doğrusu bulunamayışı da onun hakkında ileri sürülen tenkitlerden biridir. Bunun sebebi de onun Müslümanların temsilcisi olarak Mekke'ye gönderilmiş olmasıdır. Hatta Rıdvan Bey'atının esas sebebi, Hz. Osman'ın Mekke'de müşrikler tarafından öldürüldüğü şâyiasıdır. Nitekim Nebiler Serveri, herkesten biat aldığı sırada, elini kendi elinin üzerine koymuş ve "Allah'ım bu benim elim, bu da Osman'ın eli. Benimle biat ediyor." demiştir. Aslında sadece bu olay bile Hz. Osman'ın şerefini, Allah Resûlü yanındaki yerini göstermesi adına yeterli bir delildir.

7. Halîfeliği

a. Halîfe Seçilmesi

Daha önce de ifade edildiği gibi bir ülke hangi sistem ile yönetilirse yönetilsin, iktidar değişiklikleri o ülke için riskli dönemlerdir. Geçiş dönemi diye nitelendirebileceğimiz bu durum, halkın duyarlılığı ve idarecilerine olan inancı, itminanı ve idarecilerin de basiret ve firasetlerini kullanarak problemlere âcil çözümler bulması ile bazen çabuk aşılmış, ülke istikrara kavuşmuştur. Bazen de tam tersi bir durumla karşılaşılmış, geçiş dönemleri ülkeyi sistem bunalımlarına kadar sürüklemiştir. İnsanlık tarihi bu açıdan incelendiğinde, bahsettiğimiz bu hususlara nice misaller vermek mümkündür.

İslâm tarihinde Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) irtihal-i dâr-ı beka buyurmasından sonra girilen geçiş dönemleri, hassaten ilk dört halîfe döneminde çok kısa sürmüştür. Zira halk,

duyarlı, inançlı, imanlı; idareciler de aynı ölçüde basiretli ve firasetlidir. İslâm toplumunu oluşturan hemen her fert, devlet çıkarlarını şahsî çıkarlarının önünde tutan bir anlayış ve inancın temsilcileridir. Devlet kademelerinde görev alarak sorumluluk üstlenmek, boğaza takılan bir kement gibi görülmektedir. Böyle olunca, bugün bizim içinde bulunduğumuz problemlerle onların karşılaşmaması kadar her hâlde doğal bir şey yoktur ve olamaz.

Meselâ, Hz. Osman (radıyallahu anh), hayatının hiçbir döneminde halîfe olmayı düşünmemiştir. O Hz. Ebû Bekir'e de Hz. Ömer'e de hemen biat edenler arasında yerini almış bir şahsiyettir. Hatta Hz. Ebû Bekir'in son anlarında, halîfenin kendinden sonra yerine bırakacağı adayı tespit eden belgeyi kaleme alan Hz. Osman'dır. Hz. Ebû Bekir söylüyor, o da yazıyordu. İsmin yazılmasına sıra geldiği an, Hz. Ebû Bekir'in bayılması karşısında belki bir daha ayılamaz da fitne ve kargaşaya sebebiyet verir endişesi ile kendiliğinden Hz. Ömer'in ismini oraya yazmıştır. Bu konuda bırakın başka delilleri, sadece şu olay bile Hz. Osman'ın hilâfet makamına karşı bakış açısını göstermeye yeter.

Daha önce Hz. Ömer'in halîfe seçilmesi ve vefatında da kısaca temas ettiğimiz gibi Efendimizden sonra devlet reisliğine getirilecek olan şahısların seçim işleri, hepsi de ayrı usûl ve metodlarla olmuştur. Kur'ân ve sünnet yörüngeli bu uygulamalar, aslında bir noktada İslâm'ın evrenselliğinin bir delili olsa gerek. Efendimizin iş'ar ve işaretleriyle Hz. Ebû Bekir'i halîfe bırakması, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i açıktan halîfe tayin etmesi ve Hz. Ömer'in bu meseleyi şûraya havale etmesi gösteriyor ki bu metodların her biri İslâmî nasslarla te'vil edilebilir. Değilse, Hulefâ-i Râşidîn'in İslâm dışı uygulamalar içine girdiği, o anda hayatta olan Ashab-ı Kiramın bu uygulamalara ses çıkarmayıp, göz yumduğu anlamına gelir ki böylesi düşünceler bizim hem İslâmî terbiye ve edep anlayışımıza aykırıdır, hem de fikrî temellerden uzak

bir varsayımdan ibarettir. Böylesi bir günahı irtikap etmekten ise Allah'a sığınırız.

Evet, Hz. Ömer vefatına yakın, Hz. Ali, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydillah'ın (radıyallahu anhum) isimlerini sayarak "Bunlar kendi aralarında birini seçsinler. Kime vazife verilirse, başarılı olduğu takdirde ona yardımcı olup, destek olun. Kendisine vazife verilen kimse de vazifesini hakkı ile yapsın." dedi. Sonra da bunları çağırarak "Düşündüm ve sizi ümmetin ileri gelenleri, yetkili kişileri olarak buldum. Bu iş sizinle tamamlanacaktır. Resûlullah, sizlerden razı olarak ruhunu teslim etmiştir. Siz doğru oldukça bu ümmetin durumundan endişe etmem. Fakat aranızda bir fikir ayrılığı çıkıp da bunun ümmete sıçramasından endişe ediyorum." der. Nihayet Hz. Ömer'in şehadetini müteakip, uzun müzakereler, istişareler sonucu Hz. Osman hilâfet makamına getirilir. Bir sabah namazından sonra Allah'ın kitabına, Resûlünün sünnetine ve ondan sonraki iki halîfenin davranışlarına göre amel edeceğine söz veren Hz. Osman halîfe seçilir ve halkın biatlerini kabul eder. Hicri 24. yılın başlarında başlayan bu vazife, şehit edilinceye kadar tam 12 yıl devam eder.

Hz. Osman'ın ilk hutbesini kaydederek bu fasla son verelim.

"Ey Müslümanlar! Sizler İslâmiyet'le gerçekleşen huzur ve güven nimeti içinde yaşıyorsunuz. Bu nimetle ömrünüzün sonuna yaklaştınız. Eceliniz hayırla sonuçlansın. Elinizden geldiği kadar, gece gündüz çalışıp çabaladınız. Fakat şunu iyi bilin ki dünyanın mayası aldatıcılıktır. Dünya hayatı sizi aldatmasın, Allah'a karşı mağrur olmayın, gelip geçenlerden ibret alın. Başıboş, vurdumduymaz olmayın, uyanık olun. Allah gâfil değildir. Dünyayı seven, ona bağlanıp da her yerde hanlar, saraylar yaptıran bizden önceki insanlar şimdi nerede? Uzun süre saltanat süren dünya hanedanları neredeler şimdi? Dünya onlara vefasızlık etmedi mi? Bari bunlardan ders alın da Allah'ın hakir gördüğü dünyayı, siz

de olduğundan çok büyütmeyin. Âhirete, ezelî yurdunuz olan âhirete hazırlık yapın."

Hz. Osman bu sözlerinin ardından "Şu âyet-i kerimede buna güzel bir örnek var." dedi ve âyeti okuyarak hutbesini bitirdi:

"Sen, onlara dünya hayatının misalini ver. Geçici dünya hayatı, tıpkı şuna benzer: Biz, gökten yağmur indiririz. Yeryüzündeki bitkiler onunla karışıp yemyeşil kesilir. En sonunda da kuruyup rüzgârın savurduğu çer-çöp hâline gelir. Allah her şeye muktedirdir." (Kehf, 18/45)

b. Devrinin Askerî Olayları ve Fetihler

Hz. Osman dönemine gelinceye kadar devam eden İslâm fütûhatı, onun devrinde de sürmüştür. Ermeniyye, Ifrıkiyye bölgeleri ile Kıbrıs adasının fethi o döneme rastlar. Ayrıca İran bölgesinde anlaşmaları ihlal eden yerlerin tekrar kontrol altına alınması da bu devrede olmuştur. Bunları bir bütün hâlinde sıralayacak olursak;

1. Taberistan ve civarı, Saîd b. Âs tarafından fethedilmiştir. Bu fetihler esnasında Hz. Ali'nin iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Abdullah b. Abbâs, Amr b. Âs, Zübeyr b. Avvâm (radıyallahu anhum) da ordudaki yerlerini almışlardır.

2. Horasanlıların halîfeye karşı olan isyanları Basra valisi Abdullah b. Âmir tarafından bastırılmıştır.

3. Ahnef b. Kays komutasındaki ordu, Cûzecân, Talikan, Faryab ve Belh'i fethetti.

4. Kays b. Heysem'in komutanlığını yaptığı İslâm ordusu Toharistan bölgesindeki şehirlerin hemen hemen bütününü fethetti.

5. Azerbaycan ve Ermenistan halkının vergi vermemek için çıkartmış oldukları isyan Velîd b. Ukbe komutasındaki ordu tarafından bastırıldı.

6. Hz. Muaviye tarafından teşkil edilen donanma yine onun komutasında Bizanslılarla savaştı. Kıbrıs ve Rodos adaları fethedildi. Ardından Anadolu içlerine girildi. Tiflis'e kadar olan bölge yine bu ordu tarafından fethedildi.

7. Mısır'da dört yıldan bu yana valilik yapan Amr b. Âs'ı Hz. Osman görevden almış ve yerine Abdullah b. Ebî Serh'i atamıştı. Fakat yeni vali bölgesindeki otoriteyi daha tam sağlayamadan Rumlar isyan ederek, Bizans İmparatoru Konstantin'den yardım istediler. O da Ermeni asıllı olan Manvel komutasında büyük bir ordu teşkil ederek İskenderiye'ye gönderdi. Mısır'ın yerli halkı olan Kıptiler, idarenin Rumlar eline geçmesini istemiyorlardı. Bu sebeple onlar da Hz. Osman'dan yardım talebinde bulundular. Hatta bölgeyi çok iyi bilen Amr b. Âs'ın gönderilmesini istediler. Hz. Osman da bu isteğe uygun olarak Hz. Amr'ı büyük bir ordu ile İskenderiye'ye gönderdi. İki ordunun kıyasıya vuruşmasından sonra Allah'ın izniyle Müslümanlar galip geldi. Manvel, çarpışmalar sırasında öldürüldü. Daha sonraları savaşın yapıldığı alanda "Mescidü'r-Rahme" adında bir cami yapıldı. İskenderiye çevresindeki surlar yıkıldı. Mısır'da hâkimiyet yeniden Müslümanların eline geçti.

8. Amr b. Âs Mısır'ın batı sınırlarında yer alan Berka'yı sulh, Trablus'u da savaş yoluyla fethetti.

9. Ifrıkiyye bölgesi, önce Abdullah b. Ebî Serh ardından da yardımcı kuvvet olarak gönderilen Abdullah b. Zübeyr komutalarındaki ordu tarafından uzun süren savaş sonucu fethedildi. Bu savaş, Müslümanların en çok ganimet elde ettiği savaştı. Öyle ki bir süvarinin hissesi 3 bin, bir piyadenin hissesi ise bin dinara kadar yükselmişti.

10. Kıbrıs'ın fethinden iki yıl sonra Bizans ile Müslümanlar arasında ilk deniz savaşı cereyan etti. Finike açıklarında Zâtü's-Savâri denilen bu savaşta Müslümanlar kendilerinden çok fazla sayıdaki Bizans donanmasına karşı farklı bir taktik uyguladı.

Gemileri birbirine bağlayarak denizin ortasını âdeta bir kara hâline getirdiler. Bu savaştan Bizans İmparatoru Konstantin yaralı olarak kurtulmuş ve Bizans gemilerinin birçoğu İslâm ordularının eline geçmişti. Böylece sınırları gün geçtikçe genişleyen İslâm devleti, denizlerde de varlığını isbat etmeye başlamış oldu. Kaldı ki bu sınırların korunması için böyle bir deniz gücüne ciddi olarak ihtiyaç vardı.

c. İsyanlar Üzerine

Hz. Osman döneminin askerî olaylarına baktığımızda, gözümüze çarpan ilk husus, isyanların çıkmış olmasıdır. Efendimiz ya da Ebû Bekir ve Ömer (radıyallahu anhumâ) dönemlerinde savaş veya sulh yoluyla fethedilmiş olan bazı bölgelerde isyanların çıkması, elbette İslâm birliğini zedeleyen hususlardandır. Burada her ne kadar dışa yönelik fetihler bütün hızıyla devam etse de iç bünyede meydana gelen isyanlar, başta Hz. Osman olmak üzere, İslâm'ın kaderini kendi kaderi gören insanları çok üzmüştü. Onun için bu kişiler mevcut olaylar karşısında askerî, siyasî ve idarî alanda tedbirler alıp, bunların üstesinden gelme çabası içine girdiler.

Biz burada tarihî olayların aynen değil, misliyet çizgisinde cereyan etmesi ve ibret alınması gerektiği noktasından hareketle, bu isyanların birdenbire zuhur etmesinin sebepleri üzerinde bir iki kelime ile de olsa durmak istiyoruz. Böylece bir taraftan tabii seyri içinde gelişen bu hâdiselerde Hz. Osman'ın rolünü görmüş olur, diğer taraftan da gerekli dersleri çıkarmış oluruz. Zira bilindiği gibi bazı İslâm tarihi yazarları bu olayların müsebbibi olarak -hâşâ- o pâk dâmen Hz. Osman'ı gösteriyorlar. Hâlbuki Ahmed Nedvî'den yapacağımız iktibaslarda da görüleceği üzere Hz. Osman'ın belki fıtratından gelen fazla şefkat, -ki kat'iyen zaaf olarak gösterilemez- bu kargaşalarda her ne kadar rol oynamış olsa da bunu yegâne sebep olarak göstermek mümkün değildir.

Böyle bir değerlendirme ancak Hz. Osman'a karşı duyulan bir soğukluktan kaynaklanmış olabilir.

Ahmet Nedvî, isyanların sebepleri adına şunları söylüyor:

"Hz. Osman'ın 12 sene devam eden devr-i hükûmetinin 6 senesi emniyet içinde geçmişti. Memlekette umumî bir refah vardı. İdare muhkem esaslar üzerine kurulduğundan her yerde intizam ve asayiş hâkimdi. Ziraat ve ticaret ilerliyordu. Fütûhat dairesi gün geçtikçe genişlemekte idi. Servet ve refah itibarıyla Hz. Osman'ın devri, daha evvelki devirlere üstün sayılıyordu. Servet ve refahın umumileşmesi karşısında Asr-ı Saadette hâkim olan sadelik ve kanaatkârlığı hatırlayan Ashab, derin teessüfler duyuyorlardı. Resûl-i Ekrem onlara servet ve refahın bir gün taammüm edeceğini, fakat o zaman rekabetlerin ve münaferetlerin de başlayacağını söylemişti.

Resûl-i Ekrem'in "Mesihü'l-İslâm" unvanını verdiği Hz. Ebû Zerr, bu hâlin tamamıyla aleyhinde idi. İhtiyaçtan fazla servet sahibi olmaya muhalefet ediyor, fazla servet biriktirmenin bir ma'siyet teşkil edeceğini söylüyor ve bu fikrini bütün kuvvetiyle müdafaa ediyordu.

Bu açıdan Hz. Osman devrinde taammüm eden refah ve servetin sonradan Osman aleyhine kopan fitne ve fesat sebeplerinden biri olduğu muhakkaktır. Zira refah ve servetle beraber sefahet ve ahlâk zaafı kendini göstermişti. Bundan başka şu sebepleri de nazarı dikkate almak icap eder:

1. Resûl-i Ekrem devrinde yaşayan, O'ndan feyiz alan, O'nun irşadını hayatta rehber tanıyan nesil, bütün ümmeti idare edemeyecek bir hâle gelmişti. Bu zevatın bir kısmı ihtiyarlamış, inzivaya çekilmişti. Bir kısmı ise merkezden uzak bölgelerde ikamet etmekte idiler. Bu nesli takip eden nesil ise kendinden evvelki nesil olan Ashab'ın birçok sıfat ve meziyetlerini zayi etmişti.

2. Ebû Bekir ve Ömer devrinde İslâm birliği, İslâm kardeşliği

her şeyin üstünde tutulur, efrad ve kabileler arasında müsâvâta riayet edilirdi. Hâlbuki Hz. Osman devrinde Kureyş gençleri kendilerini herkesten üstün, herkesten mümtaz addetmeye ve herkesi kendilerine köle tanımaya ve her milletin asabiyetini tahrik etmeye başladılar. Bütün zaferlerin umumun iştiraki ile olduğunu nazar-ı itibare almadılar.

3. Hz. Osman devrinde İslâm fütuhatı bir taraftan Kâbil, bir taraftan Merakeş'e vâsıl olmuştu. Muhtelif dinlere mensup milletlerle meskûn olan bu havalide bir an evvel İslâm hâkimiyetinden ayrılmayı hedef gözeten hareketler, türlü türlü suikastler, fitneler tertip ediliyordu.

4. Hz. Osman son derece halîm ve selim bir zattı. Cürümleri şiddetle takip etmez, müsamaha gösterirdi. Kötü niyet erbabı onun bu hayırhâhlığını şer ve fesat âleti ittihaz etmişlerdi.

5. Hz. Osman, ailesine bağlı idi. Ailesinin refahını istiyordu. Onun için Emevîlere ihsanlarda bulunuyor, onları mümkün mertebe refaha kavuşturuyordu. Bu hareket onun, muhtaç ve müstehak olanlara ait hisseleri ailesine dağıttığı şeklinde şuyû bulmuş, neticede bundan da kendisi aleyhinde galeyân hâsıl olmuştu.

6. Tam bir devlet adamı olan Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, riyaset ettikleri devletin bütün teşkilatına, bütün memurlarına hâkim idiler. Onların her emri derhâl infaz edilir, bütün talimatlarına dikkatle riayet edilirdi. Hz. Osman ise müsamahakâr bir zat olduğundan memurlarının birçok hareketlerine göz yumar, bu suretle memurların kendisine karşı itaatsızlık göstermelerine sebep olurdu.

Devrin karışıklıklarını gören Hz. Osman, herkesten ziyade kendi akrabasına söz geçireceğini zannederek onları istihdam etme siyasetini takip etmiş, bu arada birçok kimseleri gücendirmiş, onların gayr-i memnunlar zümresine iltihak etmesine sebep olmuştur.

7. Fethedilen memleketlerdeki milletler içinde tahrikâtta bulunanlar zuhur etmiş, bunlar birtakım fırkalar teşkil etmiştir.

8. Gayr-i müslim kadınlarla evlenen ve onlardan çocuk sahibi olanların evlatları aldıkları terbiyenin tesiri altında fitne ve fesadı tervic ediyorlardı.[45]

İşte bu ve buna benzer şartların bir araya gelmesiyle, İslâm tarihinde belki de o güne kadar görülmedik ve hatta düşünülemeyecek hâdiseler cereyan etmeye başladı. Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar uzayan bu olaylara kısaca temas etmeye çalışalım.

8. Fitne Faktörleri

a. Valiler Meselesi

Hz. Osman, hilâfeti döneminde çeşitli sebeplerle bazı valileri görevlerinden almış ve yerlerine başkalarını tayin etmişti. Hz. Ömer'in tayin ve istihdam ettiği valilerin gerek azil sebepleri gerek yeni valilerin şahsî durumları halk arasında çeşitli dedikoduların çıkmasına vesile oldu. Fitne ve fesat odaklarının da bu hâdiseleri körüklemesi, meselenin tabana yayılmasını netice verdi. Şimdi bu söz konusu tayin olaylarından birkaç tanesini misal olarak kaydedelim.

1) Velîd b. Ukbe'nin Tayini

Hz. Ömer döneminde Kûfe valisi, Sa'd b. Ebî Vakkâs hazretleri idi. O, bir gün Kûfe'deki (vilayet hazinesi) Beytülmal'in temsilciliğini yapan Abdullah b. Mes'ûd'dan (radıyallahu anh) borç almış, fakat borcu ödenmesi gerekli günde ödeyememişti. İbn Mes'ûd'un Hz. Sa'd'ı parayı ödemesi hususunda sıkıştırması neticesi, aralarında münakaşa olmuş ve bu, Kûfe halkına sirayet etmişti. Halkın bir kısmı vali tarafını desteklerken, bir kısmı da İbn Mes'ûd tarafında yer almıştı. Fakat bu önce fırkalaşmalara, ardından tartışmalara yol açtı. Mesele halîfeye intikal ettirildi. O da Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı görevden alarak yerine Velîd b. Ukbe'yi getirdi.

---

45 Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2/80.

Sa'd b. Ebî Vakkâs,[46] İslâm'a hizmetleri sayılamayacak kadar çok olan bir kişidir. Hz. Peygamber tarafından Cennet'le müjdelenen insanlar arasında olması, onun fazilet hanesinde asılı duran bir taç gibidir. Şahsî faziletlerinin yanında, ilk iki halîfe döneminde sivil ve askerî alanlarda yaptığı önemli hizmetlerle herkesin takdirini kazanmıştır. Bu vasıflara haiz ve hemen herkes tarafından sevilip, el üstünde tutulan bir kişinin azledilerek, onun yerini kat'iyen tutamayacak birinin vali tayin edilmesi, halk arasında ister istemez dedikoduların çıkmasına sebep olmuştur. İlk etapta bu durum itaat unsurunu zedelemememiştir; fakat buna benzer hâdiselerin ülkenin birkaç yerinde daha cereyan etmesi, Kûfe, Basra, Mısır gibi yerlerde kadimden taşınan düşmanlıkları sergileme fırsatının, altın tepsi içinde sunulması demekti. Bunlar, neticede hilâfet merkezine ve onun temsilcisi olan Hz. Osman'a karşı tavır alınmasına sebebiyet vermiştir.

2) Mısır Valiliği

Mısır fâtihi olarak tarihe kaydı geçen Amr b. Âs, Hz. Ömer zamanında Mısır valisi olarak görev yapıyordu. Hz. Osman'ın halîfe olmasını takip eden günlerde, halîfe, Abdullah b. Ebî Serh'i malî işleri takip etmekle görevli olarak Mısır'a gönderdi. Belki de idarî bir zaruretten kaynaklanan bu yeni duruma göre Abdullah b. Ebî Serh malî işlere, Amr b. Âs da askerî işlere bakacaktı. Fakat işler plânlandığı gibi gitmedi. Zamanla ikisi arasında ihtilâflar baş göstermeye başladı. Bu mesele, bir problem olarak Hz. Osman'a intikal etti. O da Amr b. Âs'ı azlederek askerî ve idarî işleri de İbn Ebî Serh'e vererek, onu Mısır'da tek yetkili kıldı.

Yalnız yeni valinin mazisinde İslâm'a gönülden bağlı olan insanların ilk bakışta kabullenemeyeceği bir hâdise vardı. O,

---

[46] Geniş bilgi için bkz. *Aşere-i Mübeşşere*, *Cennetle Müjdelenen On Sahabi*, Işık Yayınları.

Mekke devrinde iken, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy kâtipliğini yapmasına rağmen irtidat etmiş ve Medine'den Mekke'ye geri dönmüştü. Mekke fethedildikten sonra Allah Resûlü'nün, kanını heder ettiği yani öldürülmesini emrettiği insanlar arasında bulunan İbn Ebî Serh, fetih esnasında Hz. Osman'ın aracı olması ve kendisinin de yeniden İslâm safları arasına girmesiyle ölümden kurtulmuştu.

İşte bu İbn Ebî Serh'in, Müslümanlık adına parlak bir maziye sahip olan Amr b. Âs'ın yerine getirilmesi, halk arasında pek hoş karşılanmadı. Hz. Osman'a karşı dedikodu şeklinde başlayan ihtilâflar, zamanla fitne ve fesat odaklarının da devreye girmesiyle fiilî hâle dönüştü.

3) Kûfe Valiliği

Daha önce Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Kûfe valiliğinden azledilerek yerine Velîd b. Ukbe'nin getirildiğini anlatmıştık. Fakat Velîd, şarap içen bir insandı. Bu hastalığından da bir türlü kurtulamadı. Şikâyetlerin hilâfet makamına ulaşması ve Velîd'in sarhoşluğunun şahitlerle tespiti neticesi Hz. Osman, onu azlederek yerine Saîd b. Âs'ı tayin etti.[47]

Görev yaptığı süre içinde halk tarafından pek sevilmeyen Velîd, Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden olan Ukbe b. Ebî Muayt'ın oğlu idi. Velîd'in Allah Resûlü'nün Kâ'be'de namaz kılarken, içi boşaltılmamış deve işkembesini onun üzerine atan ve "kavmin en şakisi" diye nitelendirilen Ukbe'nin oğlu olması, onu tenkit adına kullanılabilecek bir unsur idi. Her ne kadar insan, babasının yaptıkları ile mesul olmasa da öyle bir nesebe sahip olması, halkın ona olan bakışına tesir etmiştir.

---

47 İbn Esir, *el-Kâmil,* 3/10.

b. Afrika Ganimetleri

Abdullah b. Ebî Serh, Afrika üzerinde fetihlerde bulunmuş ve bol ganimet elde etmişti. Bu ganimetin beşte biri Medine'ye gönderilmişti. Birtakım eşyanın taksiminde güçlük çekilince müzayedeye konuldu. Bu müzayedede mallar halîfenin kâtibi ve amcasının oğlu Mervan b. Hakem'de kaldı. Meblağın bir kısmını ödeyen Mervan'a geri kalan miktarı bağışlanmıştı.

Öte yandan İbn Ebî Serh'e, Ifrikiye vilayeti gelirinin humsu (beşte biri) verilmişti. Keza Medine çarşısının uşru, (onda biri) el-Hâris'e ve Hz. Peygamberin vakfettiği Fedek arazisi, emarete ait emlâkten sayılarak mukataa yolu ile Mervan'a verilmiştir.

Fakat bütün bu olaylarda maddî açıdan kazanç sağlayan İbn Ebî Serh, Mervan ve el-Hâris'in Emevi sülâlesine mensup olması, Hz. Osman aleyhinde dedikoduların artmasına neden olmuştu. Bu ve buna benzer şeyler muhalif cephenin aradığı malzemelerdi. Onlar bu yaşananları kullanarak, Hz. Osman aleyhindeki cephenin genişlemesini sağlıyorlardı.

c. Hz. Peygamberin Mührünün Kaybolması

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyeleri içinde, yabancı devlet başkanlarına İslâm'ı tebliğ eden mektuplar yazarak, gönderiyordu. Ashabın, mühürsüz mektubun geleneklere aykırı olduğu ve gönderilen devletler tarafından kabul edilmeyeceği hususundaki fikirlerini kabul eden Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), üzerinde "Muhammedün Resûlullah" yazan bir yüzük edindi. Yabancı ülke liderlerine gönderdiği mektupların altını bu mühür ile mühürledi. Efendimizin vefatını müteakip mühür önce Hz. Ebû Bekir'e, sonra Hz. Ömer'e ve ondan da Hz. Osman'a intikal etti. Hz. Osman, hilâfetinin ilk 6 yılında bu mührü kullandı. Fakat o bir gün Eris kuyusu kenarında otururken, yüzüğü parmağından

çıkarmış, oynarken elinden düşürmüştü. Bütün aramalara, kuyunun suyunun tümünün boşaltılmasına rağmen yüzük bulunamadı.

Bu hâdise de Hz. Osman muhalifleri tarafından onun aleyhinde bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı.

d. Ebû Zerr (r.a.) Olayı[48]

Ebû Zerr (radıyallahu anh) İslâm halkasına beşinci Müslüman olarak katılan birisiydi. O Hz. Peygamber'in 23 yıllık nübüvvet dönemini, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer günlerini yaşamıştı. Aradan geçen 35 yıllık Müslümanlık hayatı içinde çok şeyler değişmiş olmasına rağmen Ebû Zerr hiç değişmemişti. Onun zühd ve takva anlayışı gittikçe derinleşmiş, bu dünyaya olan bakış açısını da etkilemişti. Diğer taraftan devam eden fetihler neticesinde refah seviyesi yükseliyor ve bu durum, İslâmî kaideler içinde sosyal adalet anlayışının bir göstergesi olarak halka da yansıyordu. Bu zenginliğin ruhanî hayat adına gerileme meydana getirdiği de inkâr kabul etmez bir gerçekti. Artık dünyaya bakış açısı değişmiş, ihtiyaç fazlası altın ve gümüşler yatırım ya da tasarruf gayesiyle saklanmaya başlanmıştı.

İşte bu yeni atmosfer, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) dönemini görmüş ve inanç ilkelerinden hiç taviz vermeyen Ebû Zerr'e, çok ters gelmişti. Fitne odaklarının da hâdiseyi körüklemesi, hatta Ebû Zerr'i teşvik etmesi sonucu o, önce Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyan'ın karşısına çıkmış ve bu duruma mani olunmasını istemişti. Ona göre altını, gümüşü kenz yapıp, Allah yolunda sarf etmeyenler âyetin ifadesiyle acıklı bir azaba hak kazanmışlardı. (Tevbe, 9/34-35)

Hz. Muaviye bu olayı Hz. Osman'a intikal ettirmişti. Hz. Osman, Ebû Zerr'i Medine'ye dâvet etti. Ona "Ey Ebû Zerr!

---

48 Taha F. Ünal'in Ebû Zerr (radıyallahu anh) ile ilgili kaleme aldığı iki yazı, Yeni Ümit Dergisinin 35 ve 36. sayılarında yayımlanmıştır.

İnsanları zühd hayatına cebren sürüklemek ve böyle bir hayatı zorla yaşatmak imkânı yoktur. Bana düşen, yönetilenler arasında Allah'ın (celle celâluhû) emriyle hükmetmek, onları adaletli olmaya ve itidale teşvik etmektir." demiştir. Fakat Ebû Zerr eski fikrini halîfeye karşı da savunmuştur. Nihayet Ebû Zerr, Medine'den ayrılmak ve başka bir yerde yaşamak için halîfeden izin istedi. O da bir deve sürüsü, yeteri kadar erzak ve iki hizmetçi vererek onu, Rebeze köyüne gönderdi. Hz. Muaviye de Şam'dan Ebû Zerr'in ailesini Rebeze'ye göndermiştir.

Fakat bu olay, daha sonraları Hz. Osman'ın aleyhinde kullanılan malzemelerden biri olmuştur. Hz. Peygamber'e arkadaşlık yapmış, Müslümanların ilklerinden olan ve İslâm uğrunda onca çile ve ızdıraplara katlanmış bulunan Ebû Zerr'i güya Rebeze'ye Hz. Osman sürgün etmiştir. Hâlbuki hâdise kat'iyen böyle değildi. Ebû Zerr bu duygu, düşünce ve inanç ile o toplumda hayatını sürdüremeyeceği düşüncesiyle, halîfeden, başka bir yerde yaşamak için kendisi izin istemiş, o da izin vermiştir.

Hz. Osman'ın ona izin vermedeki isabeti adına, Ahmet Cevdet Paşa şunları söylüyor: "Hz. Osman'ı bu işten suçlu görenler olmuştur. Onlar güya "Hz. Ebû Zerr gibi mübarek bir zatı Şam'dan Rebeze'ye sürgün etti." derler. Ama insaf edelim! Hz. Osman'ın bunda ne suçu var? Hz. Ebû Zerr, herkes bir lokma bir hırkaya kanaat eyleyip de Müslümanların fazla malları Allah yolunda harcansın diye ısrar ederdi. Bu pek güzel bir istek. Vaizler insanları böyle fedakârlık yoluna teşvik edebilirler ama hükümet, bu konuda insanları zorlayabilir mi? Malının zekâtını veren bir Müslüman'a, 'Malının geri kalanını tasadduk eyle!' diye cebr olunabilir mi? Hz. Osman ne yapsın? Halk zengin oldu, refah buldu, medeniyetten lezzet aldı. İnsanlık hâli, gönüllere gezip eğlenme hevesi geldi."

e. İbn Sebe Hâdisesi

Abdullah b. Sebe, Musevi bir ailenin çocuğu olarak San'a'da dünyaya geldi. Hz. Osman zamanında Müslümanlığını açıklamış ve daha sonra yaydığı sapık fikirler ile İslâm toplumunu kargaşa ortamına itmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesini netice veren isyan hâdiselerinin temelinde İbn Sebe, onun fikirleri ve kurmuş olduğu gizli teşkilat vardır. Gizli teşkilatı da kendisi gibi şeklen Müslüman görünen, aslında eski dinini sürdüren insanlardan teşekkül etmişti. O, aşağıda arz edeceğimiz fikirlerini sırasıyla Hicaz, Basra, Kûfe ve Şam'da yaymaya gayret etmiş, buralarda kendisine sahip çıkan olmayınca da Mısır'a gidip oraya yerleşerek, faaliyetlerine devam etmiştir. Mısır halkının eski Kıptî kültürünün tesirinden henüz kurtulamaması, İslâm'ı Medineliler ölçüsünde tanımaması ve Mısır valisi Abdullah bin Ebî Serh'in idarî otoritesinin de nisbeten zayıf olması, İbn Sebe'nin Mısır'da tutunabilmesinin gerekçeleri olarak gösterilebilir.

İbn Sebe'nin ortaya attığı ilk fikir "ric'at"tir. Ric'at, Hz. İsa'nın dünyaya tekrar geri dönmesi inancına verilen isimdir. Hıristiyanların inanç esasları arasında yer alır. İbn Sebe bu inançtan hareketle diyor ki: "Hz. Muhammed, Hz. İsa'dan dünyaya tekrar geri dönmeye daha lâyıktır. Kur'ân-ı Kerim'deki, 'Her hâlde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan, seni dönülecek yere döndürecektir.' (Kasas, 28/85) âyeti de bunun delilidir."

Hâlbuki bu âyet Allah Resûlü'ne Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında inmişti. İhtiva ettiği mânâ da hemen herkesin tahmin edeceği gibi Efendimizin bir gün tekrar Mekke'ye döndürüleceğiydi. Bu hakikate rağmen İbn Sebe'nin bu fikri toplum içerisine dalga dalga yayıldı. Benimseyenler, müdafaa edenler çıktı.

İbn Sebe'nin ikinci fikri ise "vasî" kelimesinde düğümlenmektedir. Ona göre her peygamberin kendinden sonra işlerin

tedvirini üzerine alan bir vasîsi vardır. Hz. Peygamberin vasîsi de Hz. Ali'dir. Dolayısıyla O'nun bu vasiyetini tutmayıp, hilâfet makamına ondan başkasını getirenler zalimlerin ta kendileridir. Ebû Bekir ve Ömer ölmüştür. Osman ise hayattadır. Öyleyse bu hakikat uygulanmaya konmalı ve Osman hilâfet makamından düşürülerek, yerine Hz. Ali geçirilmelidir.

Fitne ve fesat ocağının lideri olan İbn Sebe, Hz. Osman'ı hilâfet makamından indirmek ve toplum salâhını yok etmek için girdiği bu kavgada değişik stratejiler takip ediyordu. Bunları şöylece maddeleyebiliriz:

a. İbn Sebe taraftarları bu görüşlerini, "emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker" kılıfı altında yayacaklardı. Sözlerinin, düşüncelerinin halk arasında kabul görmesi için de zâhid ve müttaki görünmeye azamî gayret edeceklerdi.

b. Her şehirde bulunan ajanları, orada vazifeli devlet adamlarının açıklarını tespit edecek ve bunları diğer şehirlerdeki taraftarlara yazacak, onlar da ötekilerine; derken bütün vilayetlerde bir fesat ocağı ateşlenecekti.

c. Fikirlerini yaymak için kesif bir propaganda yapacak ve kamuoyu oluşturma çabası yürüteceklerdi.

Nitekim bu plân ve program dâhilinde yürütülen çalışmalar netice verdi. İslâm vilayetlerinde karışıklıklar birbiri ardına sökün etmeye başladı. Kûfe'de başlayan bu kargaşalar, zamanla diğer şehirlere de yayıldı. Neticede İslâm devletinin merkezi olan Medine'ye kadar ulaştı ve hepimizin ciğerlerini dağlayan o menfûr olayın tahakkuk etmesi ile bir mânâda son buldu. "Bir mânâda son buldu." tabirini bilhassa kullanıyoruz. Zira, Hz. Ali dönemindeki karışıklıkların da temelinde bu devirde cereyan eden olaylar olduğu izahtan vârestedir.

Bir avuç fitne ve fesat şebekesinin İslâmî bir esasa dayanmayan

bu fikirleri İslâm toplumu içinde nasıl taraftar buldu? Hz. Ali, Ebû Talha, Zübeyr b. Avvâm, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe (radıyallahu anhum) gibi sahâbenin önde gelenleri bu olayları önleyemediler mi? Daha doğrusu, onların devletin manevî direkleri gibi ortada durduğu, herkesin müracaat kaynağı olduğu bir dönemde, bu gibi sözde fikirler, nasıl iştihar buldu, gibi sorular insanın aklına ister-istemez gelmektedir.

Hz. Osman devrini konu edinen kaynak kitaplar, bu suallerin cevabı mahiyetinde birkaç husus üzerinde duruyorlar:

a. Merkezden uzak bulunan Arap kabilelerinin Müslümanlığa ait esasları tam anlamıyla bilememelerinden dolayı telkinlere, yabancı tesirlere açık bulunmaları. Nitekim "Bedeviler, küfür ve nifak bakımından, şehirlilerden daha beterdir. Allah'ın, Resûlü üzerine indirdiği hükümlerin sınırlarını bilmemeleri de daha çok onlara layıktır. Allah, kemaliyle bilendir. Tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/97) Veya "Bedeviler 'İman ettik.' dediler. De ki siz iman etmediniz ama bari Müslüman olduk deyin. İman henüz sizin kalplerinize girip yerleşmemiştir." (Hucurât, 49/14) âyetleri bunun bir göstergesidir. Binaenaleyh Kur'ân'ın bu şekilde tasvir ettiği çevre Arap kabileleri içinde ortaya çıkartılan fitne, çok kolay yerleşmişti.

b. İslâm fetihleri, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında kurulan altyapı üzerinde baş döndürücü bir hızla ilerlemişti. Fethedilerek İslâm sınırları arasına katılan şehirler, ülkeler arasında, dünün yegâne güç sahibi devletleri de vardı. Mesela, Roma İmparatorluğunun başlıca eyaletleri Müslüman sınırları içine girmiş, Hıristiyan teb'a zimmî statüsünde İslâm devletine vergi öder hâle gelmişti. Bunların İslâm devletine karşı olan kin ve husumetleri de olanca gücüyle devam ediyordu.

Öte yandan onların kendi bozuk akide ve inançlarının devam

etmesi, kültürlerinden vazgeçmemeleri de hesaba katılması gereken ayrı bir faktördür.

İşte İslâm devleti içinde meydana getirilen bu yeni ortamda, gayr-i memnun bu kitlenin rolü de vardı.

c. İran, bir diğer çıban başıydı. Hz. Ömer zamanında fethedilen bu ülke, Roma İmparatorluğu ile birlikte dünyanın iki süper gücünden biriydi. Onların Romalılardan farkı, çoğunluğunun Müslüman olmasıydı. Buna rağmen onlar eski ateşperestlik dönemi inançlarını kolay kolay terk edememişler ve bunları saf İslâm akidesi ile karıştırmışlardı. İnançlarında Zerdüşt dinine ait esasların çoğu zaman ağır bastığı İranlılar, sadece o dönemde değil, tarih boyunca Sünnî İslâm akidesine ve onun temsilcilerine su-i niyet beslemişler ve kargaşaların odak noktasında bulunmuşlardır. Daha sonraları Şiilik düşüncesinin bu coğrafyada taraftar bulması da kat'iyen tesadüfî bir olay değildir.

d. Yahudiler, İslâm'ın zuhurundan sonra Arap toplumu üzerinde etkinliklerini kaybetmiş, iktisadî ve içtimaî kurumlarında birçok değişiklikler olmuştu. İslâm öncesinde iktisadî açıdan Arap toplumunun en üst seviyesine oturan, ticarî zihniyetleriyle onların üzerinde bir yere sahip olan Yahudiler, İslâm'dan sonra hassaten Medine döneminde ellerinde bulundurdukları imtiyazlarını teker teker kaybettiler. Cizye ve haraç ödemeye mecbur olmaktan tutun, antlaşmalara sadık kalmamaları, Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmeleri, Mekkeli müşriklerle birleşip Müslümanlara savaş açmaları gibi sebeplerle önce Medine'den sonra da Hayber'den sürgün edilmeleri, Yahudilerin İslâm'a karşı olan kin ve nefretlerini artırmıştı.

e. Cahiliye dönemindeki "asabiye" anlayışının bu fitne zamanında tekrar ortaya çıkması da olayların çerçevesini genişletmiştir. Aslında İslâm, "Bütün mü'minler kardeştir" (Hucurât, 49/10) anlayışını getirip, onu topluma hâkim kılarak, böylesi bir problemi

ortadan kaldırmıştı. Hz. Osman dönemine kadar birkaç küçük hâdise hariç, tam anlamıyla bir kardeşlik havası yaşanmıştı. Asabiye anlayışının doğurduğu kan davaları, kabile-aşiret savaşları tarihe karışmıştı. Üstünlük; zenginlik, kuvvet, saygı çokluğu ve mensubiyette aranmıyordu artık. Takva, yegâne ölçü kabul edilmişti. Haklı olan güçsüz de olsa, rahatlıkla hakkını arayabiliyor ve alıyordu.

Fakat belli bir dönemden sonra bu cahiliye anlayışı topluma yeniden sirayet etmeye başladı. Kureyşlilerle, Kureyşli olmayanların, Haşimîlerle Emevîlerin mücadeleleri devreye girdi. Bunlar, sair unsurlarla birleşince Hz. Osman dönemindeki fitne ve fesadın faktörleri arasında yerini aldı.

f. İslâm devletinin gün geçtikçe artan coğrafî alanı ve buna paralel olarak yükselen maddî potansiyeli ve zenginliği, sistemin gereği olarak çeşitli vesilelerle halka yansıyordu. Bu ise refahın artması, eski dönemlerdeki çile ve ıztırabın bitmesi anlamını taşıyordu. Tabiatıyla bu yeni durum, İslâm coğrafyasında yaşayan mü'minlerin dünyaya bakış açısına tesir etti. Gerilim gevşemeye, dava düşüncesi zayıflamaya başladı. Atalet, hayatın bütün ünitelerini neredeyse teslim aldı.

Bunun yanı sıra toplumun manevî dinamikleri olan rehber, mukteda-bih şahısların -ki çoğunluğunu sahâbe-i kiram oluşturuyordu- teker teker âhirete irtihal etmeleri veya uzak diyarlara yerleşmeleri, nesiller arasında kapanmaz boşlukların meydana gelmesine vesile oldu.

g. Bir başka husus da Hz. Osman'ın fıtratı ile ilgili bir faktördür. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi Hz. Osman yumuşak huylu, selim tabiatlı, kimseyi kırmak, darıltmak, incitmek istemeyen biriydi. Onun bu tabiatı ister-istemez idarî sisteme de yansıdı. Bu arada onun bu fıtratını su-i istimal edenler, onu maddî çıkarları uğruna kullanmak isteyenler de çıktı. Hassaten, devlet kademelerindeki Emevilere mensup memurlar, gevşeyen gerilimle birlikte

bu durumu su-i istimal etmede zirvelere çıktılar. Hz. Osman'ın uyarıları ise onlarda bir değişiklik meydana getirmedi.

Buraya kadar sıralamaya çalıştığımız hususlarda görüleceği üzere, Hz. Osman dönemindeki fitne ve fesat sebeplerini bir bütün hâlinde ele almak lazımdır. Yoksa bazılarının yaptığı gibi bu olayları sadece Hz. Osman'ın idarî zaafiyetine bağlamak ona karşı yapılan en büyük haksızlıktır. Burada Hz. Osman'ın tabiatı rol oynadığı gibi eski düşmanların eskimeyen düşmanlıkları, intikam almak için fırsat kollamaları, Müslümanların refah ve saadet içine girip, İslâm'ı yayma düşüncelerinin gevşemesi de rol oynamıştır. Hatta bu sebepler ehemmiyet sırasına göre tasnif ve tertibe tâbi tutulacak olsa, belki de Hz. Osman'ın fıtratı en son sırada yer alacaktır. Dolayısıyla hür düşünce, tarafsız yorum vs. deyip olayları bütünüyle Hz. Osman'a yıkmanın, hiçbir mânâsı yoktur. Kaldı ki bunun bize, sahâbe tenkidine kapı aralamaktan başka kazandıracağı bir şey de olamaz.

İslâm'ın bidayetinde her şeye rağmen deyip Müslüman olan, Hz. Peygamberin iki kızıyla evlenme şerefi ile serfiraz bulunan, ailesiyle dini uğrunda ilk hicreti gerçekleştiren, mal varlığının büyük bir kısmını dini uğrunda sarf eden, bütün bunlar bir tarafa Allah Resûlü'nün hayatta iken Cennet'le müjdelediği bir şahıs hakkında konuşup, değerlendirmelerde bulunurken daha dikkatli, daha temkinli olmak gerekir diye düşünüyoruz.

f. Şehadeti Öncesi Olaylar

Hz. Osman'ın şehit edilmesi öncesinde cereyan eden birtakım hâdiseler vardır. Onları kısaca özetlemeye çalışalım. Kûfe, ihtilâf hareketlerinin odak noktasıydı. Saîd b. Âs'ın Kûfe'ye vali tayin edildikten sonra bir ara "Irak arazisi, Kureyş'in çiftliğidir." sözüne, Kûfe'nin ileri gelenleri itiraz etmiş ve "Allah'ın kılıçlarımızla bizlere ihsan buyurduğu yerler, neden Kureyş'in çiftliği

oluyormuş!" demişlerdi. Bunun üzerine tartışma büyümüş, bütün Kûfe ahalisine yayılmıştı. Neticede halîfenin emriyle isyanın elebaşıları Şam'a sürgün edilmişlerdi.

Bu olay Kûfe'deki isyan hareketlerinin çıkış noktası olarak kabul edilse de daha önce arz ettiğimiz valilerin değişmesi olaylarında da gördüğümüz gibi idareden hoşnutsuzluk, isyan, ihtilal âdeta Kûfelilerin fıtratı gibi gözükmektedir. Hz. Ali dönemindeki hâdiselerde Kûfe'nin ve Kûfelilerin oynadığı rol ile Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesindeki rolleri göz önüne alınacak olursa, zannediyorum bu tespite katılmayacak kişi yoktur.

Hz. Osman Kûfelilerin önce Şam'a, ardından Hıms'a sürgün edilmelerine rağmen, olayların ardı arkasının kesilmemesi üzerine, bütün valilerini Medine'de toplantıya çağırdı. O toplantıda herkes sükûneti temin edebilmek için tekliflerde bulundu. Sonunda Abdullah b. Âmir'in, halkı cihad ile meşgul etme fikri kabul edildi. Ayrıca Kûfe halkını itaata zorlamak için tahsisatlarının kesilmesine karar verildi. Ama bu haber Kûfe'nin tekrar karışmasına ve isyanın biraz daha alevlenmesine sebep oldu.

Bu alevlenme, Kûfe valisi Saîd b. Âs'ın azledilmesi ve yerine Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin tayini ile duruldu. İsyancıların isteği üzerine Saîd b. Âs'ın görevden alınması, aslında onlara karşı verilmiş bir tavizdi. Bu durum her ne kadar idarenin zaafiyetine delil olarak gösterilmese de -çünkü şartları tam anlamıyla bilmiyoruz- isyancıların iştahını kabartmıştı.

Kûfe'deki bu olay, İslâm devletinin sair yerlerinde isyan etmek üzere hazır bekleyen kişilere güç, kuvvet ve cesaret verdi. Nitekim bu hâdiselerden sonra dört bir yanda, halîfe Hz. Osman'dan memnun olmayanlar düşüncelerini sesli olarak dile getirmeye ve ciddi bir teşkilat izlenimini veren organizasyonlarla müşterek hareket etmeye başladılar. Bu cümleden olarak idare aleyhindeki memurlarla bütünleştiler, idare lehinde olan memurların

hatalarını mübalağa ederek yaydılar, iftiralar, isnadlar yaptılar. Hâsılı, bütün İslâm ülkesinde -kısmen Şam hariç- fitne kazanı kaynamaya başladı.

Bundan sonra Hz. Osman, olayları tahkik etmek üzere etrafa müfettişler gönderdi. Getirilen raporları tetkik etti. Mısır hariç sair vilayetlerden gelen raporlar olumlu idi. Halkın Allah ve Resûlü'ne bağlılıklarından bahsediliyordu.

Bu arada hac mevsimi gelmişti. Âdet olduğu üzere bütün valiler, halîfe ile Mekke'de buluştu. Yapılan istişare neticesinde herkesin görüşünü alan halîfe Hz. Osman, şu sözleriyle toplantıyı bitirdi. "Görüşlerinizi ortaya koydunuz. Hepsini dinledim. Her işin girilecek bir kapısı vardır. Kapalı kapı açılacak, bu ümmet hakkında korkulan şey meydana gelecek. Allah'ın (celle celâluhû) çizmiş olduğu huduttan dışarı çıkmayalım ki o kapı açılınca, kimsenin benim aleyhimde delil olacak bir sözü olmasın! Allah (celle celâluhû) bilir ki insanlara hayır ulaştırmakta pek kusur etmiş değilim. Fitne değirmeni dönüyor. Fitne kapısı açılmadan Osman ölürse ne mutlu! Müslümanları teskin etmeye ve haklarını kendilerine vermeye çalışınız."

Hac dönüşü Şam valisi Muaviye, Medine'ye uğramıştı. Bu arada Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydillah, Hz. Ali (radıyallahu anhum) gibi ashabın ileri gelenleri ile istişareler yapılıyor, görüş alış verişinde bulunulmaya devam ediliyordu.

Muaviye bu toplantılardan birine katıldı ve oldukça sert, ithamkâr bir konuşma yaptı. Hz. Ali ona mukabelede bulundu. Hz. Osman'ın devreye girmesi ve Hz. Ali'nin üzerinde durduğu Emevî sülâlesine mensub olan Abdullah b. Hâlid'e verilen elli bin dirhem ile Mervan'a verilen on beş bin dirhemin geri alınıp hazineye iade edileceği sözünün verilmesi ile toplantı son buldu. Fakat Hz. Muaviye, genel olarak Medine'deki havayı beğenmemişti. İleri görüşlü ve oldukça siyasî bir kişilik olarak Muaviye, Hz. Osman'a iki teklif sundu:

Birincisi, kendisini Şam'a götürmek. Bunu kabul etmediği takdirde muhafız gücü olarak Şam'dan Medine'ye asker göndermek. Hz. Osman, birinci teklifi "Boynum vurulsa dahi, Peygamber memleketini hiçbir şeye tercih etmem!"; *ikinci* teklifi de "Peygamber komşularını sıkıntıya sokamam!" diyerek reddetti. Hz. Muaviye'nin bu cevaplar üzerine "Seni öldürürler!" sözüne de Hz. Osman "Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir." diye karşılık verdi.

g. Şehit Edilmesi

İsyancılar kurmuş oldukları teşkilatları vasıtasıyla birbirleriyle haberleşebiliyor ve bağlantılı hareket edebiliyorlardı. Tabi bu organize faaliyetler "Tahrip kolaydır." fehvâsınca da ses getiriyor ve ülke bütünlüğünü sarsmaya sebep oluyordu.

Nihayet Mısır, Basra ve Kûfe vilayetlerindeki isyancılar, hac vazifesini eda etmek amacıyla beldelerinden ayrıldılar. Aslında bunların çıkış amacı, halîfeyi makamından indirmekti. Mısırlılar Hz. Ali'nin, Basralılar Hz. Talha'nın, Kûfeliler de Hz. Zübeyr'in halîfe olmasını istiyorlardı. Ama bunlar Hz. Osman'ı indirmede ittifak etmişlerdi.

Bu insanlar Medine'ye girebilmek ve ashabın ileri gelenleri ile konuşabilmek için izin istediler; fakat istekleri geri çevrildi ve şehre sokulmadılar. Ne var ki bunlar kolay vazgeçecek cinsten insanlar değildi. Çünkü kararlı olarak gelmişlerdi. Nihayet Medine'den uzaklaşıyorlarmış gibi yapıp, bir gece ansızın Medine'ye döndüler ve halîfenin evini muhasara altına aldılar. Bu muhasara günlerce sürdü. Devreye giren insanların arabuluculukları bir fayda sağlamıyor, isyancılar halîfeyi namaza dahi çıkartmıyorlardı. Namazları Ebû Eyyüb el-Ensarî ile Hz. Ali kıldırmaya başladı.

Nihayet Hz. Ali'nin devreye girmesi ile; âsilerin zulüm saydığı şeylerin ortadan kalkması, istenmeyen memurların üç gün içinde azlolunması, bundan sonraki icraatlarda Allah'ın kitabına,

Resûlullah'ın sünnetine muvafık hareket edilmesi, gibi şartlar karşılığında isyan son buldu, kuşatma kaldırıldı ve isyancılar, Medine'yi terk etmeye başladılar.

Yalnız bu arada beklenmeyen ve istenmeyen bir gelişme oldu. Alınan karara göre Mısır valisi İbn Ebî Serh'in yerine Muhammed b. Ebî Bekir tayin olunacaktı. Mısır isyancıları, Medine'den henüz üç konak uzaklaşmışlardı ki siyahî bir kölenin Mısır valisine mektup götürdüğünü öğrendiler. Güya mektubu Hz. Osman yazmış, mühürlemişti. Mektupta, İbn Ebî Serh'e "Muhammed b. Ebî Bekir ve arkadaşlarını idam etmesini emrediyordu." Bu, bardağı taşıran son damla oldu.

Mısır isyancıları derhâl Medine'ye geri döndüler. Hz. Ali başta olmak üzere ashabın ileri gelenlerine mektup meselesini anlattılar. Hz. Osman'a gidilip mesele kendisine sorulduğunda "Deve ve kölenin kendisinin olduğu, mektuptan haberi olmadığını" ifade etti. Yapılan tahkikat sonucu mektubu, Hz. Osman'ın sekreteri olan ve mühür kendisinde olan Mervan'ın yazdığı ve mühürlediği anlaşıldı. Fakat isyancılar bu defa da "Senin haberin olmadan adamların nasıl böyle bir işe tevessül ederler?" diyerek halîfeyi sıkıştırmaya başladılar. "Eğer mektubu yazan ve yazdıran sen isen, şu anda halîfelikten düşürülmeyi gerektiren bir iş yapmış oluyorsun. Zira haksız yere birçok kişinin öldürülmesini istiyorsun. Eğer mektubu yazan veya yazdıran sen değilsen, bu işten devlet idaresinde zaaf üzere olduğun anlaşılıyor. Bu durumda da halîfeliğin senin elinde kalması doğru olmaz. O hâlde kendini halîfelikten düşür, idareyi terk et!" dediler. Hz. Osman "Ben Allah'ın giydirmiş olduğu hilâfet gömleğini soyup çıkaramam, idareyi terk edemem! Fakat hata ve noksanlarıma tövbe ederim." dedi. Bunun üzerine isyancılar, "Daha önce de yapmış olduğun hatalarda seni gördük, denedik. Tövbe ediyorsun, sonra da vazgeçiyor, hatalarını devam ettiriyorsun. Seni vazifenden alıncaya veya öldürünceye kadar bize engel olmak isteyen olursa

senden kurtuluncaya kadar önce onlardan kurtuluruz." dediler. Hz. Osman buna karşılık, "Allah'ın bana verdiği halîfeliği terk etmektense ölmeyi tercih ederim. Mücadele ve vuruşmaya gelince, hiçbir kimseye sizinle vuruşması için emretmiş değilim. Sizinle vuruşan, benim emrimin dışında vuruşuyor demektir." dedi.

Karşılıklı konuşma belki daha da uzayacak ve Mısırlılar küstahlığı daha da ileri götürecekti. Fakat Hz. Ali, Mısırlıları halîfenin huzurundan çıkardı ve ardından kendi evine gitti. Ashabtan kendisiyle beraber gelmiş olanlar da evlerine çekildiler.

Bu arada Hz. Muaviye'nin daha önce teklif ettiği muhafız askerler Şam'dan istenildi. Fakat çok geç kalınmıştı. Halîfe'yi öldürmekten başka niyetleri olmayan isyancılar, onun evini tekrar kuşatmış, dışarı çıkmasına kat'iyen izin vermiyorlardı. Hatta içme suyunu dahi kesmişlerdi. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Abdullah b. Abbâs, Muhammed b. Talha ve Abdullah b. Zübeyr (radıyallahu anhum) halîfenin kapısında bekçilik vazifesi yapmalarına rağmen, isyancılara karşı ellerinden gelir pek bir şey yoktu. Hz. Ali, Ebû Hureyre, Talha, Zübeyr (radıyallahu anhum) gibi sahabîlerin nasihatleri pek fayda sağlamıyordu.

Bir ara Hz. Osman'ın evinin damına çıkıp isyancılarla konuşması ve ardından şehit edilmesine kadar devam eden olaylar şöyle gelişti:

"Size bazı şeyleri soracağım, Allah (celle celâluhû) için buna cevap veriniz. Allah'ın Resûlü, Medine'yi teşrif buyurduklarında Medine'nin etrafında Rûme Kuyusundan başka tatlı su yoktu. İşte ben o suyu, kendi paramla alıp Müslümanlara vakfeylemedim mi?

– Evet, vakfeyledin.

– Şimdi beni, o kuyunun suyundan mahrum edip de evimdeki kuyunun acı suyu ile iftara mecbur etmeyi insaf kabul eder mi? Allah için söyleyin!

– Yine Allah için söyleyiniz; ben kendi malımla bir kısım araziyi alıp mescide ilave etmedim mi?

– Evet ettin.

– Madem ki bunu itiraf ediyorsunuz? Benim hakkımda Allah Resûlü'nün hüsn-i şehadetine dair olan hadîslerini işitmediniz mi?

– Evet, işittik.

Bu konuşma, âsilerden bazıları üzerine tesir yapıyor, fakat Kûfeli Eşter Nehâî gibileri bu tesiri derhâl yıkmayı başarıyorlardı.

Hz. Peygamber'in zevcelerinden Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ), katırı ile halîfenin evine gelmiş, huzuruna girmek istemiş, ama katırının kolanı âsiler tarafından kesilmiş ve tartaklanmıştı. Ashaptan bazıları onu tutup evine götürdüler.

Halife, bir başka gün evinin damından âsilere seslenerek muhasara edilmesinin haklı sebeplere dayanmadığını ve öldürülmesine şer'an haklı bir dayanak bulunmadığını, öldürülmeyi gerektiren şer'î bir suç işlemediğini, bu yüzden böyle bir harekete girişmemelerini hatırlattı. Fakat, hiçbir nasihati dinlemeyen âsiler, bunu da dinlemediler. Üstelik bundan sonra eyaletlerden veya Medine içinden aleyhlerine birtakım gelişmelerin olabileceğini dikkate alarak işlerini çabuklaştırmaya karar verdiler. Halîfenin kapısındaki birkaç nöbetçi ile vuruştular. Hasan b. Ali (radıyallahu anh), halîfenin kapısına âsilere karşı savaşmış ve yüzünden yaralanmıştı. Muhammed b. Ebî Bekir de aralarında olmak üzere âsilerden birkaçı dama tırmanmak suretiyle bitişik bir evden, halîfenin kaldığı odanın önüne indiler ve odaya girdiler.

Muhammed b. Ebî Bekir, halîfenin sakalından tutarak sarstı. Hz. Muaviye'nin, İbn Ebî Serh'in ve İbn Âmir'in şu anda kendisini kurtaramayacağını ihtar etti. Buna karşı halîfe; "Baban senin bu hâlini görse bundan hiç hoşnutluk duymazdı ey kardeşimin oğlu!" dedi. Muhammed b. Ebî Bekir, biraz düşündükten sonra kendisine geldi, halîfeye karşı başka bir harekette bulunmadan kapıdan çıkıp gitti.

Hz. Osman, o gün oruçlu idi ve o sırada Kur'ân okumaktaydı. Bir ara eve giren âsilere; "Eğer beni öldürürseniz, kılıçları enselerinize koymuş olursunuz. Sonra da Allah, ihtilâfı aranızdan ebediyyen kaldırmaz!" dediği rivayet olunur.

Fakat, hiçbir konuşma olayların akışını değiştiremiyor, Hz. Osman'ın evine ilk girenlerden Kinane b. Bişr elindeki demirleri halîfenin başına vuruyor, Suvdan b. Humran adlı âsi de kılıcı ile saldırıyordu. Halîfenin zevcesi Nâile Hatun, kolu ile kocasına siper olmak isteyince, kılıç darbesiyle parmakları kesildi. Hz. Osman'ın başından ve alnından sızan kanlar, okumakta olduğu Kur'ân sayfalarına kadar ulaşmıştı. Kinâne b. Bişr son darbelerini indirirken, âsilerden el-Gâfikî adı ile maruf bir Mısırlı da elindeki kılıçla halîfeye darbeler indirmekteydi. Halîfenin hizmetçileri, âsilerle mücalede etmişlerse de başarılı olamamışlardı. Rivayete göre Hz. Osman ölümünden önceki gece gördüğü rüyada Peygamberimiz kendisine "İftarı aramızda yapacaksın." buyurmuştu.

Taberî ve İbn el-Esîr'e göre kâtiller "Suvdan b. Humran, Kuteyre ve el-Gâfikî" adlı âsilerdir. Hz. Osman ruhunu teslim ederken rivayete göre şu âyetleri okumaktaydı: "Onlara karşı Allah sana yeter." (Bakara, 2/137)

Bu olay 18 Zilhicce 35 tarihinde Cuma günü meydana gelmişti. 12 yıl halîfelik yapan Hz. Osman'ın, şehit edildiğinde 82 yaşında olduğu söylenir.

Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'e (radıyallahu anhum), Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi gelince "Hepimiz, Allah'tan (celle celâluhû) geldik, yine Allah'a döneceğiz. Allah Osman'a merhamet etsin ve yardımını esirgemesin!" dediler. Hâdisenin bu safhasında bu zatlar, hiçbir müdahalede bulunmayarak evlerine çekildiler. Âsiler ise Hz. Osman'ın evini yağmaladılar. Sonra devlet hazinesini ellerine geçirip onu da yağmaladılar Mervan, Velîd ve Saîd gibi Ümeyye

Oğullarına mensup bazı kimseleri de aradılar, fakat bulamadılar. Çünkü onlar, başlarına geleceği tahmin ettikleri için kaçıp gizlenmişlerdi.

9. Unutulmayan Yönleriyle Hz. Osman

a. Kur'ân'ı Çoğaltması

Kur'ân-ı Kerim'in cem edilmesinin çeşitli safhaları vardır.[49] Hz. Peygamber döneminde nâzil olan âyetleri Ashab-ı Kiram ezberliyordu. Bunlar o gün mevcut yazı malzemeleri olan kâğıt veya parşömen, deri, ince taşlar veya hurma dalları gibi kitabet malzemelerine kaydediliyordu.

Allah Resûlü'nün vefatını müteakip vahyin son bularak dinin tamamlanması, Kur'ân'ın bir bütün hâlinde toplanması düşüncesini doğurdu. Bu arada Kur'ân hafızlarının çeşitli vesilelerle birer birer hayatını kaybetmesi, İslâm'a yeni giren Arap kabilelerinin lehçe farklılığından dolayı, âyetleri iniş şekli haricinde telaffuz etmeleri, bu düşüncelere hız kazandırdı. Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşen bu olaylar ve Hz. Ömer'ın ısrarlı teklifleri sonucu, Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki bir heyet Kur'ân âyetlerinin bütününü iki kapak arasında toplamaya muvaffak olmuşlardı.

Hz. Osman dönemine gelinceye kadar -ki aradan en az 10-12 yıl geçmişti- fetihler sonucu ele geçen yeni beldelerde Kur'ân ihtiyacı baş gösterdi. Basra, Kûfe, Şam ve Mısır gibi belli başlı eyaletlerde Müslüman olanların sayısı gün geçtikçe artıyordu.

Ana dili Arapça olmayan, merkeze uzak yerlerde kıraatlerdeki ihtilâf, çoklarının kafasını karıştırdı. Hz. Osman bu çerçevede isabetli ve yerinde bir kararla, Hz. Ebû Bekir döneminde cem edilen ve Hz. Ömer'in şehadetinden sonra kızı Hz. Hafsa'nın yanında duran Kur'ân'ı çoğaltmak üzere ondan istedi.

---

[49] Yeni Ümit Kitaplığı serisinde çıkan '*Kur'ân'ın Mûcizevî Korunması*', (Işık Yay. İst. 2004) isimli kitap, bu konuları tafsilatıyla değerlendirmektedir.

Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs, Abdurrahman b. Hâris b. Hişam'a Kur'ân'ı çoğaltmaları görevini verdi. Çoğaltılan bu Kur'ân'ların biri Medine'de muhafaza edildi. Diğerlerini de Şam, Kûfe, Basra veya Mekke, Bahreyn ve Yemen gibi belli başlı İslâm merkezlerine gönderdi.[50]

İslâm'dan önce hak din olarak gönderilen Musevilik ve Hıristiyanlık'ın kutsal kitaplarının tahrif ve tebdil edildiği nazara alınacak olursa, Kur'ân'ın başına da aynı akıbetin gelmemesi için sebepler plânında önleyici tedbirler alarak Kur'ân'ı çoğaltan Hz. Osman'ın yaptığı hizmetin büyüklüğü üzerinde bütün ümmet ittifak etmiştir. Zira küçük küçük noktalardan başlayan ihtilâflar zamanla büyür ve iş içinden çıkılmaz bir hâl alır. Tarihte, insanlığın kaderini etkileyen büyük kargaşalara, ihtilallere, savaşlara baktığımızda, başlangıcında küçük ihtilâfların olduğu görülecektir. Hele bu ihtilâfın, kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak olan kudsî bir dinin, kudsî kitabı üzerinde olması, o dinin aslına râci olacaktır.

İşte Hz. Osman bu ve buna benzer endişelerle, Kur'ân'ı teksir ettirmiştir. Onun bu hizmeti 14 asırdan bu yana takdirle karşılanmıştır. Nitekim Abdurrahman b. Mehdi "Hz. Osman'ın, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den ayrı iki özelliği vardır. İlki, mazlum olarak şehit edilinceye kadar gösterdiği tavır, diğeri de Müslümanları bir mushaf üzerine toplaması." diyerek takdirlerini ifade etmiştir.

b. Şehit Olacağını Bilmesi

Mevlâna Şiblî'nin hakkında "Yaratılıştan, doğru, dürüst, halim, semih, afif ve diyanetperver bir zat idi. Merhamet ve şefkat onun başlıca hususiyetlerindendi. Cahiliye devrinde bile içki kullanmamış, o devirde de iffet ve namusu ile tanınmıştı. Kalbi Allah korkusu ile doluydu. Çok mütevazıydı. Cömertliği dillere

[50] Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 68-69.

destandı. Hiçbir felâket karşısında sarsılmayan derin bir tevekkülü vardı." dediği Hz. Osman, şehit olacağını önceden biliyordu. Hz. Ebû Hureyre anlatıyor:

"Hz. Osman evinde kırk gün muhasara altında tutuldu. Bana kendisini sahur vaktinde uyandırmamı söyledi. Sahur vakti olunca geldim ve 'Ey Mü'minlerin Emiri, Allah sana rahmet etsin, sahur oldu.' dedim. Bunun üzerine yüzünü meshederek şöyle dedi:

'Sübhânallah! Yâ Ebâ Hureyre! Rüyâmı kestin. Allah'ın Peygamberini görüyordum. O bana, 'Yarın bizimle iftar edeceksin.'dedi.' Ertesi gün, Hz. Osman şehit edildi, yâranına kavuştu."

c. Şahsi Faziletlerinden Örnekler

Devlet hazinesinin temizliğini kendisi yapan, "Kalbim huşu içinde olsun, mü'minler de örnek alsın." düşüncesiyle yamalı gömlek giyen, "Şayet ben Cennet'le Cehennem'in arasında olsam, hangisine gideceğimi öğrenmeden kül olmayı yeğlerdim." diyerek âhiret düşüncemiz adına bizlere ufuk çizen Hz. Osman, Hudeybiye sulhü sırasında gerçekleşen Rıdvan Bey'atı'nda Allah Resûlü'nün "Şüphesiz Osman, Allah'ın ve Resûlünün işini görmektedir." sözlerine mazhar olan yüce bir şahsiyettir.

Şu sözler Hz. Osman'a aittir:

"Ey insanlar! Allah'a muhalefetten sakınınız. Çünkü Allah'a muhalefetten sakınmak bir ganimettir. Kul, gözleri gördüğü hâlde Allah'ın kendisini amâ olarak haşretmesinden korksun. Hikmetten anlayana mânâlı bir söz kâfidir. Manen sağır olanlar zaten hakkı duyamaz."

10. Efendimiz'in Diliyle Hz. Osman

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Osman'ın değer ve kıymetine işaret eden, dünya ve ukbadaki yerini gösteren ve

bunlarla onun Allah Resûlü yanındaki kıymetler üstü kıymetini bildiren bazı hadîs-i şeriflerini, hiç yorum yapmadan aktarmak istiyoruz. Bu konudaki yorumu, hadîslerden hareketle herkes kendi vicdanında versin istiyoruz.

Hz. Âişe anlatıyor:

"Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), benim evimde iki baldırını yahut iki dizini açmış olarak yatıyordu. Derken Ebû Bekir içeri girmek için izin istedi. Resûlullah bulunduğu bu hâl üzere iken ona içeri girme izni verdi ve onunla bir müddet konuştu. Sonra Ömer izin istedi. Kendisi yine o hâl üzere iken Ömer'e de içeri girme izni verdi. Onunla da konuştu. Sonra Osman izin istedi. Bunun üzerine Resûlullah oturdu ve elbisesini düzeltti. Akabinde Osman içeri girdi ve Resûlullah ile konuştu. Hz. Osman, Resûlullah ile olan işini bitirip dışarı çıktığı zaman ben, Resûlullah'a hitaben 'Ebû Bekir içeri girdi, fakat onun girişinden dolayı derlenip toparlanmadın. Sonra Ömer girdi, onun girişinden dolayı da derlenip toplanmadın. Sonra Osman girdi. Hemen oturdun ve elbiseni (baldırına doğru çekip) düzelttin?' dedim. Resûllullah 'Kendisinden meleklerin hayâ etmekte olduğu bir kimseden ben hayâ etmeyeyim mi?' buyurdu."[51]

Ebû Musa el-Eşarî anlatıyor:

"Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine bahçelerinden birinde bulunduğu esnada bir yere dayanmış, beraberindeki bir değneği de su ile çamur arasında dikmeğe uğraşır bir hâlde iken, bir kimse kapının açılmasını istedi. Resûlullah: "Kapıyı aç ve geleni Cennet'le müjdele!" buyurdu. Bir de baktım ki gelen Ebû Bekir'miş. Ona kapıyı açtım ve kendisini Cennet'le müjdeledim. Sonra başka bir kimse daha kapının açılmasını istedi. Resûlullah yine, "Kapıyı aç ve o gelen kimseyi Cennet'le müjdele!" buyurdu. Ben kapıya gittim, orada Ömer ile karşılaştım. Ömer'e kapıyı

---

51 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 26.

açtım ve kendisini Cennet'le müjdeledim. Sonra birisi daha içeri girmek için izin istedi. Bu sefer Peygamber oturdu da yine, "Kapıyı aç ve onu meydana gelecek bela ve imtihanlara karşı Cennet'le müjdele!" buyurdu. Ben kapıyı açmaya gittim ve orada Osman b. Affân ile karşılaştım. Kapıyı açtım da kendisini Cennet'le müjdeledim ve Peygamberin söylediği sözü söyledim. Bunun üzerine Hz. Osman: "Ey Allah'ım! (Bu beliyyenin acılığına karşı bana) sabır ihsan et." dedi. Yahut da "Kendinden yardım istenecek ancak Allah'tır." dedi.[52]

"Her peygamber için Cennet'te bir refik vardır, benim de Cennet'te refikim Osman'dır."[53]

"Osman, Cennet'tedir."[54]

Bir gün Hz. Peygamber, Uhud dağına çıkmıştı, yanında Ebû Bekir, Ömer ve Osman vardı. Dağ sallandı. Hz. Peygamber: "Dur ey Uhud! Üzerinde bir Nebi, bir sıddık ve iki şehit vardır." buyurdu.[55]

11. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Hz. Osman döneminin hilâfeti öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı açıdan yapılmasının en gerçekçi ve sağlıklı yol olduğu kanaatindeyiz.

a. Hilâfeti Öncesi Hz. Osman

Bu dönem saf İslâm inancının bütün gönüllerde ma'kes bulduğu bir dönemdir. Müslüman olan herkes, hiçbir maddî ve manevî beklenti içine girmeden, âkıbeti olabildiğine meçhul bu

52 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 28.
53 İbn Mace, *Mukaddime*, 109.
54 Buhârî, *Fedâilü Ashabi'n-Nebi*, 5; Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 28, 29.
55 Tirmizî, *Menâkıb*, 19.

yolda, inançlarının gereğini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu uğurda katlanılmayan ya da katlanılamayacak olan fedakârlık yok gibidir. Savaş meydanında babası veya kardeşi ile karşılaşmaktan, doğduğu mekânı terk etmeye, mal-mülk bütün varlığını İslâm uğruna infak etmekten, cihad meydanlarında öldürülmeye kadar uzanan çizgide herkes, her türlü zorluğa, çileye, meşakkat ve ıstıraba göğüs germeye hazırdır. Arz ettiğimiz bu hususlar zaten Ashab-ı Kiram içinde çoklarının başına gelmiş ve hepsi de bunlara göğüs gererek tercihlerini İslâm'dan yana koymuşlardır.

Hz. Osman, bu dönemde, İslâm adına yaptığı işler, katlandığı meşakkatler, mazhar olduğu şeyler itibarıyla zirve noktalara ulaşan bir insandır. Allah Resûlü'ne hem de iki defa damat olması, ailesiyle birlikte ilk defa dini uğruna hicret etmesi, dillere destan cömertliği, kendisini âdeta alem hâline getiren hayâsı, tevazuu, zühdü ve hepsinden öte Allah Resûlü'nün onu Cennet'le müjdelemesi gibi özellikleri ile Hz. Osman gönüllere taht kurmuş birisidir. Zaten onun Hz. Ömer'den sonra hilâfete ehil insanlar arasında gösterilmesinde, yapılan istişareler sonucu bu makama getirilmesinde, kısaca arz etmeye çalıştığımız özelliklerinin büyük payı vardı. Nitekim kendisinin halîfe seçilmesi sonrası biat hâdisesinde, hiçbir zorlukla karşılaşılmaması bunun bir göstergesi olsa gerek.

b. Hilâfeti Sonrası Hz. Osman

Bu dönemdeki Hz. Osman'ı değerlendirebilmek için önce o günkü toplumun iyi bilinmesi gereklidir. Aksi hâlde çok yanlış kanaatlere sahip olunabilir. Zira Hz. Osman'ın başında bulunduğu İslâm devleti, Hz. Ömer'in veya Hz. Ebû Bekir'in ya da yıllar önce Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) başında bulunduğu devlet değildir.

İslâm devletinin kapladığı alan, gerçekleştirilen fetihler neticesinde alabildiğine genişlemiştir. Dünyanın süper iki gücünden

biri olan İran İmparatorluğu İslâm devletine teslim-i silah etmiş, diğer süper güç Bizans İmparatorluğu da son sınırlarına hapsedilmiştir. Ona bağlı olan birçok yerler de başta Şam bölgesi olmak üzere İslâm ordularına teslim olmuştur.

Bu arada gün geçtikçe genişleyen coğrafî alana paralel olarak, Müslüman olanların sayısı hızla artmaktadır. Bu durum yeni yeni ihtiyaçların zuhuruna vesile olmakta ve merkez bu ihtiyaçları kısa sürede karşılamakta zorlanmaktadır. Yeni Müslüman olan Arap veya acem unsurların, eski kültür, örf, âdet hatta inançlarını İslâm içine taşıması başlı başına bir problemdir. Kolay kolay terk edilemeyen, âdeta fıtrat ile bütünleşmiş bu özellikler, İslâmî hakikatlerin sahâbe ölçüsünde anlaşılamaması halinde yok edilememekteydi. Dolayısıyla İslâmî olmayan birçok şey, yeni mühtediler vasıtasıyla İslâm'a mal edilmiştir. Hatta bugün bile çok çeşitli bid'at ve hurafelerin menşeinin ta o dönemlere dayandığı çok rahatlıkla söylenebilir.

İslâm devletinin coğrafî alan itibarıyla böyle genişlemesi, beraberinde, iktisadî gelişmeyi de getiriyordu. Müslüman olmayıp, zimmî statüsünde İslâm toprakları içinde yaşamayı kabullenen insanlardan alınan vergi ve haraçlar, Müslümanlardan alınan zekâtlar, savaşlardan elde edilen ganimetlerin humsu (beşte biri) ve sair gelirler, devlet hazinesini ağzına kadar doldurmuştu. Hz. Ömer'in sistematize ettiği fey ve divan uygulaması gereği, beşikteki çocuğa varıncaya kadar aylık-yıllık tahsisat hâlinde halka dağıtılan bu gelirler, halkın hayat standardını yükseltmiş, sosyal devlet anlayışı yerini ister-istemez refah devleti anlayışı çizgisine yükseltmiştir. Bu ise Müslümanların İslâm yayılması adına gerilimlerinin gevşemesine neden olmuştur.

İslâm devleti, coğrafî, iktisadî açıdan böyle gelişirken, siyasî açıdan da gücü, gün geçtikçe artmaktaydı. Zira yapılan savaşlar sonucu etrafta hâkimiyet kuran, İran imparatorluğunu tarihin

mezarlığına gömen, Bizans ile de yaka paça olan Müslümanların siyasî alanda bütün dünyada söz sahibi olmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Zira iktisadî, coğrafî, siyasî ve kültürel hâkimiyetler birbirini tamamlayan unsurlardır.

Elbette ki bu durum, eski nüfuzlarını kaybeden grup, cemaat ve devletlerin düşmanlıklarının artmasına neden oldu. Gücü ve kuvveti yetenler, Müslümanlara açıkça karşı koyarken, güçlü olmayanlar da hile ve entrikalarla İslâm devletinin içine nüfuz etmeye çalışıyorlar, devleti içeriden çökertmeye uğraşıyorlardı. Nitekim Hz. Osman döneminde ortaya çıkan ve sözde fikirleri ile İslâm toplumuna fitne ve fesat ateşi sokan Abdullah b. Sebe bunlardan biriydi. Hz. Osman'ın öldürülmesine kadar devam edecek bir dizi fitne ve fesat olaylarının arkasında, işte bu sözünü ettiğimiz Abdullah b. Sebe ve şebekesi vardı. Bu olaylar sonucu İslâm devleti çok büyük yaralar almıştı. Şiî kavramının ortaya çıkması, fütûhât hareketlerinin durması, dahilî kargaşa ve kavgaların ardı arkasının kesilmemesi ve hânedan kavgalarının başlaması -ki bunların hiçbirini Hz. Peygamber'in tebliğ ve temsil ettiği İslâm'la bağdaştırmak mümkün değildir- bu hususa örnek olarak verilebilecek ilk örneklerdir.

Ayrıca Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra ona arkadaşlık eden Ashab-ı Kiram'ın devam edegelen savaşlarda şehit olması, bir kısmının İslâm'ı tebliğ amacıyla uzak diyarlara gitmesi, bazılarının yeni kurulan Kûfe, Basra, Şam, Mısır gibi şehirlere yerleşmeleri, merkez konumunda olan Medine'nin bir bakıma boşalmasını netice vermişti.

Bulundukları yerlerin manevî dinamikleri olarak çok büyük hizmetler gören bu insanların, Medine'de bırakmış oldukları boşluk ise asla kapanacak cinsten değildi. Bu olaylar esnasında Medine'de isyancılara karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiği hususunda kendileriyle istişare edilecek yeterli sayıda sahâbe yoktu.

Nitekim Hz. Osman'ın muhasara edilmesinden, öldürülmesi sürecine kadar cereyan eden olaylarda, kaynaklar ancak beş-on sahabinin adını vermektedir. Hâlbuki bu sayının daha çok olması, onların Hz. Osman ile konuşup, alınması gerekli tedbirlerin kararlaştırılmasında ya da isyancıları sahâbe sıfatıyla teskin etmelerinde -sebepler plânında- etkin rol oynayabilirdi.

Hâsılı, sahâbe devri yavaş yavaş kapanıyordu. Bir kısmı vefat ediyor, bir kısmı çeşitli vesilelerle sağa-sola dağılıyor, bir kısmı da fitne ve fesat ortamına hiç karışmayıp uzlete çekiliyorlardı.

İşte Hz. Osman, genel görünüşünü çizmeye çalıştığımız böylesi bir atmosferde devletin başındaydı. Dolayısıyla onun zamanında meydana gelen olayları, bu şartları da nazara alarak değerlendirmek gerekir. Hz. Osman'ın güya akrabalarını kayırması, onları idarî mekanizmanın kilit noktalarına tayin etmesi, hilmi, yumuşaklığı ve şefkati dolayısıyla idarî tedbirsizliklerde (!) bulunması vs. deyip, bütün günahı Hz. Osman'a yüklemek ona yapılacak en büyük haksızlık olsa gerek.

Netice itibarıyla Kur'ân'ın umumî olarak "*Allah onlardan razı, onlar da Allah'dan*" (Mücadile, 58/22; Beyyine, 98/8) diyerek tebcil ettiği sahâbe ve hususî olarak da sayılamayacak kadar çok faziletleri bulunan Hz. Osman hakkında konuşurken, dikkatli olunması gerektiği kanaatindeyiz. Maddî, manevî fedakârlıklarıyla İslâm dininin bize kadar ulaşmasında tartışılmaz yeri olan Hz. Osman'a medyunuz. Ona karşı göstermemiz gereken vefayı gösterememenin utancı içindeyiz. İslâm'ı onun ölçüsünde kavrayıp hayatımıza hayat kılamamanın sorgulamasını yapmamız gerektiğine inanıyoruz.

Rabbim bizleri başta Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere, Hulefa-i Raşidîn'in şefaatlerine nail olan kullarından eylesin.

Dördüncü Bölüm

HAYDAR-I KERRÂR
HZ. ALİ
(radıyallahu anh)

HZ. ALİ (R.A.)

İslâm'ın yetiştirdiği en yüce kâmet ve kıymetlerinden birisi hiç şüphesiz Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hane-i saadetinde yetişmesi, Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ) ile evlenmesi ve bu vesileyle kıyamete kadar sürecek nesl-i pâkin ve yetişecek gönül sultanlarının babası olması ona has özellikler arasındadır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra Hz. Ali'nin, gerek üç halîfe dönemindeki tavır ve davranışları, gerekse kendi hilâfeti döneminde cereyan eden olayların bütünü, İslâm tarihinin şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır.

O, her zaman hak ve hakikatin yanında yerini alması, şecaati, ilmi, fazileti, Allah Resûlü'ne herkesten çok yakınlığı ve bağlılığı ve Allah ile irtibatı, uzak görüşlülüğü gibi hasletleriyle, bugün hemen her Müslüman'a nümune-i imtisal olmuş ve kıyamete kadar da olmaya devam edecektir. Ne var ki gerek Hâricîler, gerek Hz. Muaviye ile olan savaşları ve bunların tabiî uzantısı şeklinde cereyan eden fikrî ve zihnî oluşumlar Hz. Ali'nin olduğundan farklı bir şekilde tarihe mal olmasını netice vermiştir.

Hz. Ali hakkında ifrat ve tefritler hiç eksik olmamıştır. Sahâbe içindeki hiyerarşide onu birinci sıraya yerleştirenler olduğu gibi

onun hakkında olumsuz konuşanlar da vardır. Hz. Ali'nin şu anda bile günümüzün en önemli şahsiyetlerinden biri olduğunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Meselâ, o, İran'daki Caferi Şiasının merkez şahsiyetidir. Diğer taraftan bazı kesimler onu, Allah'ın takdirinden veya Resûl-i Ekrem'in tebcilinden daha öte bir makama yükseltmek istemektedirler. Bütün bunlara bu bölümde temas fırsatı bulacağız.

1. Doğumu-Nesebi

Hz. Ali, hicretten 20 yıl önce dünyaya gelmiştir. Allah Resûlü'nün amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Annesi Fâtıma binti Esed b. Hişam'dır. Kureyş kabilesinin Hâşimî koluna mensuptur. Adının uzun şekli Ali b. Ebî Tâlib b. Abdi'l-Muttalib b. Hâşim b. Abdi Menaf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Künyesi Ebû Hasan veya Ebû Türab'dır. Ebû Hasan, Araplarda yaygın bulunan anlayışa uygundur. Yani, doğan ilk oğlunun ismiyle künyelenmiştir. Ebû Türab'a gelince, onu Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir vesile ile Hz. Ali'ye söylemiştir. Hz. Ali de O'ndan (sallallâhu aleyhi ve sellem) geldiği için bu künye ile anılmayı her şeye tercih etmiştir.

2. Şemâili

Hz. Ali ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup, sakalı sık ve genişti. Sevâde b. Hazala'nın tarifi içinde, sakalı bir defa kınalanmış da sonra terk edilmiş gibi sarıya yakındı.

3. Ailesi

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu olduğunu yukarıda arz etmiştik. Ebû Tâlib'in dört oğlu ve iki kızı vardı. Oğulları, yaş sırasına göre Tâlib, Akîl, Câfer ve Ali, kızları

ise Ümmü Hâni ve Cumâne'dir. Bu altı çocuğun hepsinin annesi Fâtıma binti Esed'dir. Bunlardan Tâlib'in Bedir Savaşı sonrası müşrik olarak öldüğü kaynaklarda bildirilmektedir.

Peygamberimizin çok saygı duyduğu ve ikinci annesi kabul ettiği Hz. Ali'nin annesi Fâtıma, kocasının ölümünden sonra Müslüman olmuş ve Medine'ye hicret etmiştir. (Acaba, Efendimiz, bu sevginin nişanesi olarak mı çok sevdiği kızına onun ismini koymuştur?) Vefat ettiğinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek elbisesini göndermiş ve onu kefen olarak kullanmalarını istemiştir. Cenazesini bizatihi kendi elleriyle kabre indirmiş ve bu ilginin sebebini soranlara da "Öz annemin ölümünden sonra o benim annem gibiydi. Onun bana gösterdiği şefkat ve muhabbeti hiçbir zaman unutamam." cevabını vermiştir. Hemen herkesin bildiği gibi Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedesinin vefatından sonra amcası Ebû Tâlib'in himayesine girmiş ve o evde büyümüştü.

Hz. Ali (radıyallahu anh), 14 erkek 9 kız çocuğuna sahiptir. Bunlardan Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kızı Hz. Fâtıma'dan olmadır. Bir de küçük yaşta vefat eden Muhsin vardır. Bilindiği üzere Hz. Ali, Hz. Fâtıma hayatta iken ikinci bir kadınla evlilik yapmamıştır. Onun diğer evlilikleri Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra gerçekleşmiştir.

4. Lâkabı

Hz. Ali, Mürteza, Esedullahi'l-Gâlib ve Ebû Türab gibi lâkaplarla anılır. Mürteza, Allah'ın razı olduğu kişi mânâsına kullanılan bir lâkaptır. İhtimal bu, Hayber kuşatmasında Nebiler Sultanının "Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki Allah onu sever, o da Allah'ı sever." mübarek beyanlarından hareketle kendisine verilmiş bir lâkaptır.

Esedullahi'l-Gâlib ise Hz. Ali'nin bir şecaat ve cesaret kahramanı olarak, gerek Bedir'de, gerekse Hendek'te mübarezeye (düello) çıkması ve katılmış olduğu savaşlarda göstermiş olduğu insanüstü yiğitliğinden dolayı söylenmiş olabilir. Ebû Türab'a gelince, onun hikâyesi şöyledir: Medine döneminde Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir defasında damadının evine gitmişti. Kızı Hz. Fâtıma, kocası ile arasında hafif bir tartışma geçtiğini ve Ali'nin evden ayrıldığını söyledi. (Belki de Efendimiz kızıyla damadı arasındaki bu tatsızlığı hissettiği için oraya gelmişti; kimbilir?)

Bunun üzerine Hz. Ali'yi aramaya koyulan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu mescidde uyurken buldu. Mübarek ayakları ile Hz. Ali'ye dürterek "Kum ya Ebâ Türâb" dedi. Mânâsı "Kalk ey toprağın babası" demekti. Allah Resûlü'nün söylediği bir lâkap olması sebebiyle Hz. Ali, böyle anılmayı çok severdi. Yalnız bazıları bu "Ebû Türâb" sözünü lâkap, bazıları da künye kategorisi içinde değerlendirirler.

Özellikle Türkler arasında Hz. Ali, Haydar-ı Kerrâr, Damâd-ı Nebi, Şah-ı Merdân, Allah'ın Arslanı gibi lâkaplarla anılır.

5. Müslüman Oluşu

Hz. Ali'nin Müslüman oluşuna geçmeden önce, mutlaka üzerinde durulması gerekli olan tarihî bir noktayı anlatmak icap eder. Zira bu noktanın izlerini, hem Hz. Ali'nin Müslüman oluşunda, hem de daha sonraki hayatında görmek mümkündür.

Kureyş'in iktisadî açıdan sıkıntıya düştüğü günlerde, Hz. Peygamber, maddî durumu yerinde olan diğer amcası Hz. Abbâs'a giderek, Ebû Tâlib'in çocuğunun fazla olduğundan, bu iktisadî kriz içinde Ebû Tâlib'in bunların bakım ve görümüne güç yetiremeyeceğinden bahisle "Bir çocuğunu sen, birini de ben

himayemize alalım." teklifini götürür. Hz. Abbâs bu teklifi kabul edince, birlikte Ebû Tâlib'e giderek aldıkları kararı iletirler. Ebû Tâlib, büyük oğlu Akîl'in kendisinde kalmasını, diğerlerini alabileceklerini söyler. Bu söz üzerine, Hz. Cafer'i Hz. Abbâs, Hz. Ali'yi de Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) himayesine alır.

Hz. Ali'nin, Efendiler Sultanı'nın himayesine girdiği yaş olarak tarihçiler "Beş yaşındaydı." derler. Şayet bu tespit doğru ise Hz. Ali, İslâm'dan önce dört veya beş sene nübüvvet güneşinin tulû edeceği evde himaye görmüş demektir. Bir çocuğun terbiyesi için en önemli zaman dilimi sayılan bu dönemde Hz. Ali'nin nübüvvet hanesinde bulunması, elbette onun için bir talihliliktir. Daha doğrusu kader-i ilâhînin bir cilvesidir. Zira babası Ebû Tâlib, dedelerinin dinine tâbi idi ve Allah Resûlü'nün ısrarlı telkinlerine rağmen (Sünni kaynaklara göre), "Abdülmuttalib'in dini üzerine" deyip ölmüştü.

Hz. Ali 9 veya 10 yaşında Müslüman olmuştu. Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman olan kişi Hz. Ali'dir. Bazı tarihçiler, Hz. Hatice'den sonra Hz. Ebû Bekir, sonra Hz. Ali'dir derler. Bazıları da rivayetlerdeki bu farklılığı kadınlarda Hz. Hatice, erkeklerde Hz Ebû Bekir, çocuklarda Hz. Ali, kölelerde Zeyd b. Hârise diyerek tevfik yolunu seçerler.

Rivayetlere göre Ali'nin Müslümanlığı şöyle gerçekleşmiştir: Bir gün Ali, Allah Resûlü ile Hz. Hatice'yi namaz kılarken görür ve "Bu nedir?" diye sorar. Nebiler Serveri "Bu Allah'ın kendisi için seçtiği ve onun için Peygamberler gönderdiği dinidir." der ve "Seni ortağı olmayan bir tek Allah'a iman etmeye, Lât ve Uzza putlarını reddetmeye çağırıyorum." diyerek onu İslâm'a davet eder. Zeki bir çocuk olan Ali "Bu benim, daha önceden hiç duymadığım bir şey. Babama sormadan hiçbir şeye karar veremem." cevabını verir. Fakat Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) o günlerde dini açıktan anlatmaya başlamadığı için bunun duyulmasını istemez ve

Hz. Ali'ye "Ey Ali! Müslüman olmasan bile, bunu gizli tut. Kimseye söyleme!" der. O gece Hz. Ali derin düşünceler içine dalar. Allah'ın İslâm'ı kalbine koymasına mukabil ertesi sabah "Dün beni neye davet etmiştiniz?" diyerek Efendimizin huzuruna tekrar gelir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek ma'bud olduğuna şehadet getir. Lât ve Uzza putlarını reddet. Allah'a herhangi birini ortak koşmaktan sakın!" buyurur. Hz. Ali de kelime-i şehadet getirerek Müslüman olur.

Hz. Ali'nin bir gecelik düşünmenin ardından, ertesi gün "Ya Resûlallah! Düşündüm de Allah beni yaratırken babama sordu mu ki ben Müslüman olurken babama soracağım." şeklinde halkımız arasında yaygın olan rivayetin İslâmî kaynaklar açısından sağlam bir dayanağı yoktur. (İhtimal bu Hz. Ali'nin kâmetini yükseltmek için (!) -sanki sahih rivayetler yetmiyormuş gibi- uydurulan bir şeydir. Hz. Ali gibi yüce bir kâmetin, böylesi vâhi ve mesnedsiz şeylere ihtiyacı olmadığı düşüncesindeyiz).

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman oluşu üzerinde farklı rivayetler olsa da Allah Resûlü ve Hz. Hatice'den sonra İslâm'da ilk namaz kılan kişinin Hz. Ali olduğu hususunda İslâm tarihçileri hem fikirdir.

Hz. Ali'nin her biri başlı başına destan hüviyetinde ele alınabilecek bazı özelliklerine geçmeden önce, Müslüman olmasından sonra babası ile yaptığı görüşmeyi ehemmiyetine binaen ele almak istiyoruz. Ehemmiyet Hz. Ali açısından değil, Allah Resûlü'ne bakış açısını göstermesi noktasından Ebû Tâlib ile ilgilidir. Zira Ebû Tâlib, Müslüman olmamasına rağmen, yeğeni olan Nebiler Serveri'ne her şartta sahip çıkmış, azgın Kureyş kâfirleri karşısında onun hep koruyucusu ve kollayıcısı olmuştu. Rivayete göre Ebû Tâlib bir gün oğlu Hz. Ali'ye şöyle sorar: "Oğlum! Senin üzerinde yürüdüğün ne dinidir?" Hz. Ali, "Babacığım! Ben Allah'a ve Peygamberine iman ettim. Allah'ın elçisi ile birlikte

Allah'a ibadet ettim ve O'na tâbi oldum." cevabını verir. Bunun üzerine Ebû Tâlib "O, seni şüphesiz iyi bir şeye çağırıyor. O bakımdan bundan ayrılma." der.

Şimdi oğluna nasihati ve bir anlamda emri yani yol göstermesi bu olan Ebû Tâlib'in, kendisinin iman etmemesi, Allah Resûlü'nü ve O'nun getirdiği esasları kabullenmemesinden dolayı değildi. Onun Müslüman olmamasına sebep olan unsurları daha başka sahalarda aramak gerekir.

Onun iman etmemesi adına birçok sebep sayılabilir. Bu sebeplerin bir kısmı makul de olabilir. Ama şu hiç unutulmamalıdır ki o günün Mekke'sinde kavminin sözü dinlenen büyüğü olan Ebû Tâlib, eğer iman etseydi, Mekke müşrikleri ve Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasındaki oynamakta bulunduğu dengeleyici ve yatıştırıcı rolü sürdürmesine imkân kalmazdı. Ebû Tâlib'in vefatından sonra Ebû Cehil ve diğerlerinin azgınlaşmasını, baskının iyice çığırından çıkmasını bunda aramak gerekir diye düşünüyoruz.

Neticede, Ebû Tâlib, her şeye rağmen -tekrar edelim Sünnî kaynaklara göre- iman edemeden gitmiş biridir. En küçük bir iyiliği bile unutmayan Rabbimiz, Kureyş azgınlarının karşısındaki bu tavrından dolayı ona, ihtimal, farklı muamele edecektir. Burada Bediüzzaman Hazretleri'nin Ebû Tâlib'in imanına dair bir soruya verdiği cevabı kaydetmeden geçemeyeceğiz:

"Diyorsunuz ki: 'Amcası Ebû Tâlib'in imanı hakkında esah (en sahih görüş) nedir?'

Elcevap: Ehl-i teşeyyu', (Şia mezhebi) imanına kâil; Ehl-i Sünnet'in ekserîsi imanına kâil değiller. Fakat benim kalbime gelen budur; Ebû Tâlib, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) risaletini değil, şahsını, zâtını gayet ciddî severdi. O'nun o gayet ciddî, o şahsî şefkati ve muhabbeti, elbette zâyie gitmeyecektir. Evet, ciddî bir surette Cenâb-ı Hakk'ın Habib-i Ekrem'ini sevmiş ve himaye etmiş ve taraftarlık göstermiş olan Ebû Tâlib'in, inkâra

ve inada değil, belki hicab ve asabiyet-i kavmiye gibi hissiyata binaen makbul bir iman getirmemesi üzerine, Cehennem'e gitse de yine Cehennem içinde bir nevi hususî Cennet'i, onun hasenatına mükâfaten halk edebilir. Kışta bazı yerde baharı halk ettiği ve zindanda, uyku vasıtasıyla, bazı adamlara zindanı saraya çevirdiği gibi hususî Cehennem'i, hususî bir nevi Cennet'e çevirebilir.[56] وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ لاَيَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّٰهُ

Ebû Tâlib örneğinden hareketle elde edeceğimiz ipuçlarının, günümüz toplumuna da yansıtılabileceği, böylece iman-imansızlık bağlamında birçok sorulara cevap verilebileceği kanaatindeyiz.

Hicret öncesi Mekke döneminde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Hz. Ali'nin birlikte gerçekleştirdikleri bir vak'a var ki bu da siyer felsefesi açısından mutlaka değerlendirilmelidir. Vahye müstenit icraatta bulunan Nebiler Serveri'nin, tevhid ufku ve Mekke'de hareket stratejisi adına çok önemli bir olaydır bu.

Hz. Ali'nin kendisi anlatıyor:

"Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Kâ'be'ye gittik. Nebiler Sultanı omuzuma çıkmak istedi ve çıktı. Fakat ben onu kaldıramadım. Sonra ben onun omzuna çıktım. Kâbe'nin üzerinde bir put vardı. Onu sağdan sola ittim ve put devrildi, paramparça oldu. Daha sonra beni omzundan indirdi ve birlikte eve döndük."

Bu olayda Hz. Ali açısından dikkati çeken ilk husus, onun Allah Resûlü'ne nihayetsiz teslimiyetidir. Azgın Mekke müşriklerine rağmen, nihaî olarak mutlaka onların duyacağı ve tepki göstereceği böyle bir faaliyette sorgusuz-sualsiz rol almak, Hz. Ali'nin temel düşüncesi ve inancı adına hepimize fikir vermektedir. Aynı olayda Allah Resûlü'nün, o dönemde böyle bir şeyi neden yapmış olabileceğinin tahlili ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi siyer felsefecilerine düşen bir görevdir.

---

[56] *Mektubat*, 405-406, (28. Mektub, 8. Risale, 8. Nükte), Işık. Yay. 1998, İst.

Hz. Ali'nin Müslüman olmak üzere Mekke'ye gelen Ebû Zerr'e kılavuzluk yapması da mutlaka değerlendirilmesi gereken başka bir olaydır. Zira bu olay, hem o günün mü'minlerinin durumunu, müşriklerin onlara bakışlarını, hem de Hz. Ali'nin deha seviyesindeki aklını, tedbirini ve cesaretini göstermektedir.

Şöyle ki: Ebû Zerr, kavminin arasında iken, Mekke'de bir zatın çıktığını ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu açıkladığını duymuştu. Kardeşini göndererek bu işi tahkik etmek istedi. Geriye dönen kardeşinin getirdiği bilgi, onu tatmin etmedi. Bunun üzerine bizzat kendisi, Allah Resûlü ile vicahî görüşmek düşüncesi ile Mekke'ye geldi.

Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kâbe'de bulabileceği ümidiyle, hiç kimseye derdini açmadan üç gün boyunca Kâbe'de bekledi. Fakat bu müddet zarfında Allah Resûlü Kâbe'ye gelmedi. Giyim-kuşam ve tavırlarından onun yabancı olduğunu anlayan Hz. Ali, tam üç gün bu yabancıyı uzaktan uzağa takip etti. Nihayet üçüncü günün gecesi, ona niçin Mekke'ye geldiğini sordu. Ebû Zerr, hiç kimseye söylememesi kaydıyla, Hz. Ali'ye derdini açtı. Hz. Ali ona: "Şüphesiz o, gerçektir. Kesinlikle Allah'ın peygamberidir. Sabah uyanınca benimle gel. Yalnız beni aralıklı olarak takip et. Yolda bir tehlike görürsem, bevl yapıyormuş (ufak su dökme) gibi duracağım. Şayet durmazsam, nereye gidersem sen de gel." dedi. Bu minval üzere Hz. Ali ve Ebû Zerr Allah Resûlü'nün huzuruna kadar gittiler. Ebû Zerr orada kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu.

14 asırlık İslâm tarihi içinde özde aynı, şekilde farklı olmak kaydıyla, bu ve buna benzer olayların yüzlercesini, binlercesini görüyoruz. Demek ki iman-küfür mücadelesi şekiller değişse de devam ediyor. Bu çerçevede Müslümanlar olarak bize düşen şey, başta Allah Resûlü'nün dönemi olmak üzere, İslâm tarihine bu perspektiften bakarak, kendi devrimize uygun esaslar tespit

etmektir. Böylece bir taraftan yanılmaz ve yanıltmaz düsturlarla fikrî ve amelî plânda bize rehber olan Yüce Şahsiyetin arkasında yürümüş, diğer taraftan daha sonraki dönemlerde düşülen hatalara -tabii varsa- düşmeyerek, o zaman dilimlerini yaşamış gibi engin bir tecrübeye sahip olmuş oluruz. Yalnız her meselede olduğu gibi bu iş de çok geniş bir malûmat, engin bir ufuk, sentez kabiliyeti, yaşanılan çağı yorumlayabilme istidadı ve geleceği kaba hatları ile dahi olsa görebilme gibi sıradan insanları aşan özelliklere ihtiyaç duyar.

6. Çeşitli Yönleri ile Hz. Ali

Çeşitli yönleri ile Hz. Ali derken onun hemen herkesin kafasında çağrışım yapan hususiyetlerini anlatmaya gayret edeceğiz. Bize göre bunlar bir anlamda Ali b. Ebî Tâlib'i, Hz. Ali, damad-ı Nebi ve Allah'ın Arslanı yapan unsurlardır.

a. İnancı

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebliğ stratejisi, aslında başlı başına ele alınıp incelenmesi gerekli bir konudur.[57] Biz tebliğ ve irşad döneminin başlangıcını ilgilendiren bir olay ile hem bahsini ettiğimiz hususa kısaca değinecek, hem de bu olaydan hareketle Hz. Ali'nin inancına temasta bulunacağız.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Önce en yakın akrabalarını uyar." (Şuarâ, 26/214) âyeti nâzil oluncaya kadar, tebliğ ve irşad faaliyetlerini gizlice sürdürmüştür. Yukarıda Ebû Zerr'in (radıyallahu anh) Müslüman olmasını naklederken değindiğimiz gibi Nebiler Sultanı, Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde belli aralıklarla bulunuyor, başta Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve emsali ileri gelen

[57] Muhterem M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur* isimli üç ciltlik kitabında bunu yapmıştır. Nil Yay., İst. 2003

Müslümanların oraya gizlice getirdiği kişilere dini tebliğ ediyordu. Fakat "Önce en yakın akrabalarını uyar." âyetinin nâzil olması zorunlu olarak bu sürecin sona erdiğini bildiriyordu. Bundan sonra Allah Resûlü her şeye rağmen, emrolunduğu hakikati başta akrabaları olmak üzere herkese açıktan açığa anlatmakla mükellefti.

Bu doğrultuda Nebiler Serveri, Hz. Ali'ye bir yemek yapmasını ve yemeğe Abdulmuttalib oğullarının hepsini davet etmesini söyledi. Bu yemeğe, 40 kadar insan katıldı. Rivayete göre birkaç kişiye ancak yetecek miktarda olan yemek ve süt, davete gelen herkese yetti. Aslında bir mûcize olan bu husus, hemen herkesi şaşırtmasına rağmen, katı kalpli Ebû Leheb'i şaşırtmadı. Ebû Leheb, o gün oluşan manevî ortamı yaptığı kötü bir konuşma ile bozdu. Konuşmasının sonunda "Ey kardeşimin oğlu, ben akrabalarına senin getirdiğin gibi şer ve kötülük (hâşâ) getiren bir başka kimseyi görmedim!" dedi ve topluluk bu menfi atmosferde dağıldı.

Ertesi gün Allah Resûlü, Hz. Ali'den yine Abdulmuttalib oğullarını yemeğe davet etmesini istedi. Yemekten sonra Efendimiz, yakınlarına şu veciz konuşmayı yaptı:

"Hamd Allah'a mahsustur. Ben O'na hamd ederim. Yardımı da O'ndan isterim. O'na inanır, O'na tevekkül ederim. Ben bilir ve bildiririm ki Allah'tan başka İlâh yoktur. O birdir, eşi ve ortağı yoktur.

Kesinlikle biliniz ki ileriye gönderilen bir gözcü, kendisini görevlendiren kimselere karşı asla yalan söylemez. Vallahi ben bütün insanlara yalan söylemiş olsam, yine size karşı yalan söylemem. Bütün insanları aldatmış olsam, sizi aldatmam.

Vallahi sizler uyur gibi öleceksiniz. Uykudan uyanır gibi de dirilecek ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. İyiliklerinizin mükâfatını görecek, kötülüklerinizin de cezâsını

çekeceksiniz. Mükâfat, ebedî olarak Cennet'te kalmak, cezâ da ebedî olarak Cehennem'de kalmaktır.

İnsanlardan Allah'ın azabıyla kendilerini korkuttuğum ilk kimseler sizlersiniz. Ey Abdulmuttalib oğulları, ben sizi, söylemesi kolay, mizanda ağır basan iki kelimeye dâvet ediyorum. O kelime; Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve benim Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuma şehadet etmenizdir.

Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki ben hususî olarak sizlere ve umumen de bütün insanlara Allah'ın göndermiş olduğu bir elçiyim. Siz bu hususta bazı mûcizeler de görmüş bulunuyorsunuz.

Ey Abdulmuttalib oğulları! Allah'a yemin ederim ki ben hiçbir Arap gencinin size getirdiğimden daha değerli bir şeyi kavmine getirdiğini bilmiyorum. Ben size hem dünyanın, hem de âhiretin hayrını getirdim. Cenâb-ı Hak bana, sizleri bu hayra çağırmamı emretti. Bu hususta kim bana kardeşim, koruyucum ve benden sonra halîfem olmak hususunda yardımcı olur? Cennet'i kazanmayı hanginiz kabul eder?"

Allah Resûlü'nün bu sorusuna karşı, topluluktan hiç kimse sesini çıkarmadı. Ancak Hz. Ali, yaşına-başına bakmadan, söylenilen şeylerin ileriki safhalarda başına getirebileceği tehlikeleri hesap etmeden, âdeta her şeyi göz önüne almış, kâinata meydan okurcasına "Ben varım Ya Resûlallah!" demişti. Fakat Allah Resûlü ona, "Sen otur!" sözcüğü ile mukabelede bulundu. Sonra İnsanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) teklifini yeniledi. Hz. Ali yine ortaya atıldı: "Ben varım!" dedi. Nihayet üçüncü teklifte Hz. Ali "Ya Resûlallah. Bunların yaşça en küçükleri olsam da ben varım!" diye haykırdı. Sonra o mecliste Hz. Safiye, (Hz. Zübeyr b. Avvâm'ın annesi), Ebû Tâlib, Ebû Leheb arasında şiddetli ve hiddetli konuşmalar geçti ve herkes dağıldı.

İşte bu, Hz. Ali'nin o yaşta sahip olduğu imanı gösteren bir vak'adır. Tarihin şehadetiyle sâbittir ki Hz. Ali, o gün orada vermiş olduğu İslâm davasına sahip çıkma sözüne hep sadık kalmıştır. Hz. Ali'nin olayın cereyan ettiği yılda 14 yaşında olduğu unutulmamalıdır. Zira bu âyet bi'setten tam 4 sene sonra nâzil olmuştu. 14 yaşında, ilk gençliğe adım atan bir çocuğun, iman davasına yardım konusundaki düşüncesi ve tavrı bugünün ve yarının gencine örnek olmalı değil midir?

b. Hicreti

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Ebû Bekir'in hicreti denince Hz. Ali'yi bunlardan ayrı düşünmek kat'iyen doğru olmaz. Zira Hz. Ali, Efendimizin hicretinde tamamlayıcı bir rol oynamıştır.

İslâm'ın ilk zuhurundan bu yana yaklaşık 13 yıl geçmiştir. Bu 13 yıl içinde onun nurunu söndürmek için girişilen bütün çabalar boşa çıkmıştır. Yapılan onca eziyet ve işkence, Müslümanları Habeşistan'a göçe zorlama, üç yıl süren boykot, Taif'te Allah Resûlü'ne reva görülen muameleler, müşriklerin kendi istedikleri istikamette netice almalarına yetmemişti. Aksine, cereyan eden yeni olaylar, meydana gelen gelişmeler, Allah'ın izniyle, hep İslâm'ın lehine bir durum arz ediyordu.

Ezcümle, Hz. Hamza'nın, sonra da Hz. Ömer'in Müslüman oluşu, Mirâç hâdisesi, 1. ve 2. Akabe biatlarında Evs ve Hazreç kabilesinden birçok saygın insanın İslâm'a girişi, müşrikleri çıldırtmaya yetiyordu. Hatta tarihte "hüzün senesi" diye adlandırılan Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in çok az arayla peş peşe vefatları yani Allah Resûlü'nün sebepler açısından kendisine yâr ve yardımcı olan en yakın iki kişiyi kaybetmesi bile İslâm'ın kitlelere tesir etmesinde menfi bir rol oynamamıştı. İşte tam bu aşamada müşrikler, Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldürmekle

bu gelişime ve oluşuma son vereceklerini düşünerek, Daru'n-Nedve'de bir araya geldiler. Epey çetin geçen müzakerelerden sonra üzerinde anlaştıkları şeytanca karar şuydu: Her kabileden güçlü ve cesur gençler toplanacaklar ve hep birlikte evine yapacakları bir baskınla Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldüreceklerdi. Onlar bu karar ile Abdumenaf oğullarının bütün kabilelere kan davası güderek savaş açma cesaretini gösteremeyeceklerini düşünüyor ve sorumluluğu dağıtmış oluyorlardı. Böylece, hep beraber toplayarak verecekleri kan bedeli ile de (onlarca) bu gâileden kurtulmuş olacaklardı.

Bu karardan haberdar olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), müşriklerin aldıkları kararı uygulayacakları gece, Hz. Ali'ye kendi yatağına yatmasını emretti. Bu emir esnasında ona "Sana hiçbir zarar gelmeyecek." teminatını verdi. Hz. Ali bu emri tereddütsüz kabul ettiğinde 23 yaşındaydı. Yani bir insanın dünya ve dünyevî lezzetlerle en çok senli-benli olduğu dönemde bulunuyordu. İnsanın istikbale ait çeşitli beklentilerinin, o beklentiler ve idealler doğrultusunda hayatını yönlendirdiği bir devreydi bu devre. Hz. Ali'yi bunlardan müstağni düşünmek doğru değildir. Bu ona beşer üstü bir kimlik verme demektir. Ama Hz. Ali, bu ideallerini hep İslâm'a endeksli olarak plânlamıştı. Onun düşünce ve inancına göre Hz. Peygamber'siz hayat bir hiçti. Yine ona göre İslâm'ın mahkûm konumda bulunması hayatı anlamsız kılan bir faktördü. Öyleyse bu gidişâtı tersine çevirmek gerekti. İşte Allah Resûlü'nün, bu idealleri hayata geçirme noktasında Allah'ın emriyle hicret etmesi gerekiyordu. Hz. Ali'ye de bu hicret hâdisesinde gerekirse Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatağında, O'nun yolunda ve O'nun için boğazlanmak düşüyordu. Hz. Ali bu rolü seve seve kabullenmişti. Kabullenmek bir yana, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) olan iman ve

itminanının göstergesi sayılabilecek şekilde, müşriklerin çepeçevre kuşattığı o evde uykuya daldı.

Bu arada Nebiler Serveri, müşrik kuvvetleri ile çevrili evden, Kur'ân'ın kalbi Yâsîn Sûresi'ni okuyarak ve bir avuç toprağı onların üzerine serperek çıkıp-gitti.

Müşrikler, gecenin bir vaktinde eve baskın yaptıklarında, Efendimiz yerine Hz. Ali ile karşılaştılar ve gerçeği o zaman fark ettiler. Resûl-i Ekrem Efendimiz, aralarından sıyrılıp gitmişti. Hz. Ali'den fazla bir şey öğrenemeyeceklerini gören müşrikler, hemen etrafa adamlar yollayarak dağ bayır Habib-i Kibriya'yı aramaya koyuldular.

Allah Resûlü'nün Hz. Ali'yi Mekke'de bırakmasının bir diğer sebebi de kendisine bırakılan emanetlerin sahiplerine geri iade edilmesiydi. Zira Nebiler Sultanı, mü'min, müşrik Mekke'deki herkes için en "emin" insandı. Müşrikler, kendi arkadaşlarına emanet edemedikleri kıymetli mallarını Resûl-i Ekrem'e vermiş, O'nun korumasını istemişlerdi. Onun bu emniyeti su-i istimal etmesi düşünülemezdi. Zira peygamberlerin en temel özelliklerinden biri emanettir. Sadece bu bir örnek bile ahlâk-ı İslâmiye ve İslâm'ı gerçek mânâda temsilin nelere kâdir olduğunu ifade etmede ne büyük bir tablodur!

Hz. Ali bu olaydan sonra Mekke'de kaldığı üç gün boyunca emanetleri sahiplerine geri verdi. Sonra Allah Resûlü'nün en küçük kızı Fâtıma, kendi annesi Fâtıma ve beraberindeki birkaç kişi ile birlikte Medine'ye yola koyuldu. Günler süren, geceleri yürüyerek, gündüzleri gizlenerek gerçekleşen hicret, nihayet Medine'ye çok yakın mesafede bulunan Kûba'da, Allah Resûlü ile buluşmayla son buldu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ali'yi yanına çağırmalarını emretti. Fakat ayaklarındaki yaralar artık Hz. Ali'yi yürütmeyecek derecede ağırlaşmıştı. Nebiler Sultanı, Hz. Ali'nin yanına gitti. Yaraları gördüğünde gözyaşlarını tutamadı. Mübarek tükürüğünü

yaralar üzerinde gezdirerek duada bulundu, yaralar iyileşti ve şehit oluncaya kadar Hz. Ali ayaklarından hiç rahatsız olmadı.

Aslında hicret; fedakârlık, feragat, din için ana-baba ve vatanın terk edilmesi yönleri ile başlı başına ele alınması gereken bir kavramdır.[58] Bütün bunlardan öte Hz. Ali'nin hicret öncesi ve esnasında karşılaştığı şeyler onun kararlılığını, azmini, cesaretini hâsılı, büyüklüğünü göstermeye yeten unsurlardır. Allah Resûlü'nün hicretini tamamlayıcı olması açısından onun hicretini, Nebiler Sultanı'nın hicreti ile birlikte düşünmek gerektiğini bir kez daha hatırlatmış olalım.

c. Kardeşleştirme Olayı[59]

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine döneminin başlangıcında yapmış olduğu işlerin en önemlileri mescid inşa etmek, Yahudi ve müşrik Araplarla '*Medine Vesikası*' adı ile tarihe mal olan anlaşmayı gerçekleştirmek, Müslümanlara ayrı bir pazar yeri tesis etmek ve Ensar ile Muhacirîn arasında kardeşlik tesis etmektir. Medine Vesikası ve mescidin inşası bir tarafa, 'muâhât' denilen bu kardeşleştirme vakası, o günkü toplum yapısı ve zihniyeti esas alındığında başlı başına bir inkılâptır.

O zamanki Arap geleneğine göre maddî alanda egoizm yani bencillik hâkimdi. Kabile ve aşiret zihniyeti açısından maddî ve manevî yardımlaşma ancak aynı kabileye mensup insanlar arasında yapılırdı. Basit sebeplerle kabileler arasında çıkan savaşların yıllarca sürdüğü tarihen sâbitti. Bütün bunlara rağmen Medine

---

58 Mahmut Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, İzmir 1996 (Nil Yay.) isimli kitabında Hicret olgusunu tarihi boyutlarıyla ele almış, geniş bir değerlendirmeye tâbi tutmuştur.

59 Kardeşleştirme ile alâkalı bir yazı için bkz.: Hüseyin Algül, *Muhacirun -Ensar Kardeşliğinin Sosyal Dayanışma Açısından Önemi*, Yeni Ümit Dergisi, Nisan-Haziran 1993, sy. 20, sh. 28-31.

yerlileri olan Evs ve Hazreç kabilelerinin, iman ortak paydasında buluştukları Mekkeli Muhacirleri kabullenmeleri, hakikaten büyük bir hâdisedir. İman, hemen her problemi halletmeye yeten engin gücüyle bu problemi de aşmıştır. Nebiler Sultanı her bir Muhaciri durumu müsait bir Ensar ile kardeş ilan etmiş, Ensar da sahip oldukları maddî ve manevî varlıklarını bu yeni kardeşleri ile paylaşmıştı.

Hz. Ali, İbn Ömer'in rivayetine göre Ensardan hiç kimse ile kardeş ilan edilmemişti. Bunun üzüntüsüyle Hz. Ali'nin yaşlı gözlerle Nebiler Serveri'nin huzuruna geldiği rivayet edilir. Resûl-i Ekrem'in huzurunda Hz. Ali "Herkesi kardeş ilan ettiniz, beni etmediniz." der. Allah Resûlü'nün bu çıkışa verdiği cevap hem Hz. Ali'yi tatmin edici mahiyette, hem de bizlere Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ona bakış açısını bildirecek özelliktedir: "Sen dünya ve âhirette benim kardeşimsin."[60]

Gerçi Hz. Ali'yi tanıma ve değerlendirme adına bu olay başlı başına çok şey ifade etmekle beraber, bu kabil değerlendirmelere temel ve kaynak olabilecek daha birçok hadîs göstermek de mümkündür. Hadîs kitaplarının Menâkıb, Fedâilü Ashabi'n-Nebi gibi bab başlıkları altında gerek Hz. Ali, gerekse sair sahâbe hakkında Nebiler Serveri'nin buyurmuş olduğu hadîslere bakılabilir.

ç. Muharebelerdeki Yeri

Hz. Ali'nin Tebük Savaşı hariç Allah Resûlü'nün bulunduğu bütün savaşlara katıldığını en başta belirtmek gerek. Hz. Ali'nin söz konusu savaşa katılmaması da yine Allah Resûlü'nün emriyle olmuştur. Şimdi kısaca Hz. Ali'nin savaşlardaki kahramanlıklarını anlatmaya çalışalım.

---

60 Tirmizî, *Menâkıb*, 21.

1) Bedir Savaşı

Bedir Savaşı, Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında gerçekleşen ilk ve en önemli savaştı. Tarihin şekillenmesinde ciddi rolü olan bu savaşta, Müslümanlarla müşrikler arasında ne asker sayısı ne de teçhizat açısından kuvvet dengesi yoktu. Müşrikler tabiri caizse bu işi bitirmek niyeti ile gelmişlerdi. Buna mukabil Müslümanların karşı cephe insanları kadar savaş tecrübesi yoktu. Bu faktörler Bedir Savaşı'nı tam bir trajediye çevirebilirdi. Zaten Mekkeli müşriklerin inancı da bu istikametteydi. Fakat Allah'ın takdiri ile yine iman ve ona bağlı esaslar, bu küllî problemin de aşılmasını sağlamıştı.

Eski dönem Arap savaşlarında âdet olduğu üzere, mübareze tabir edilen düelloda iki tarafın en etkili savaşçıları, orduların huzurunda savaş öncesi vuruşurlardı. Yenen taraf, kazandığı moralle, kendisini savaşın gâlibi gibi görürdü. Bedir'de de öyle oldu.

Müşrikler, Utbe, kardeşi Şeybe ve Utbe'nin oğlu Velîd olmak üzere üç soylu ve savaşçı insanı ileri sürdü. Bunlarla mübareze etmek için ortaya çıkan Ensar'dan üç genci onlar "Biz Medine'nin rençberleri ve çobanları ile savaşmayız!" diyerek reddettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emriyle, onların karşısına amcası oğlu Hz. Ubeyde b. Hâris, Hz. Hamza ve Hz. Ali çıktılar. Hz. Ali'nin hasmı Velîd idi. Yapılan mübarezede Hz. Ali, Kureyş'in ileri gelen bu azılı iman düşmanını kısa sürede öldürmeye muvaffak oldu. Hz. Hamza ve Hz. Ubeyde de -yaralanmasına rağmen- hasımlarını öldürünce, Müslümanların zaten yüksek olan moralleri alabildiğine yükseldi.

Bu arada o günkü savaş telakkisinde çok önemli bir vazife olan sancak taşıma vazifesinin bizzat Allah Resûlü tarafından Hz. Ali'ye verildiğini unutmamak gerekir. Ayrıca rivâyetlere göre Nebiler Sultanı, Zülfikâr adındaki kılıcını Hz. Ali'ye bağışlamış, o da hayatının sonuna kadar bu kılıcı kullanmıştır.

2) Uhud Savaşı

Hz. Ali'nin Uhud Savaşı'nda göstermiş olduğu yararlılıklar Bedir'den veya Hendek'ten farklı değildir. Zaten imanla dopdolu bir sinenin, Peygamber önünde ve O'nun hak davası uğrunda şehadet arzusu ile yanıp tutuşan bir gönlün bu imkân ve fırsatı bulduğunda farklı davranması düşünülemez. Bu yüzden Uhud Savaşı'nda Hz. Ali, en zor durumlarda dahi Allah Resûlü'nün yanından ayrılmamış, O'na koruyuculuk vazifesi yapmış ve Efendimizin dişinin kırılması sebebiyle maruz kaldığı yaralanma hâdisesi sonrası, Hz. Fâtıma ile birlikte O'nun tedavisinde bulunmuş, yüzünden akan kanları yıkamıştı.

Hz Ali, bu savaşla ilgili bir hatırasını şöyle anlatıyor: "Savaş esnasında bir aralık Allah Resûlünü göremedim. Ölenler arasına baktım, orada da bulamadım. O zaman kendi kendime, 'Vallahi Resûlullah savaştan kaçmaz. Onu cesetler arasında da göremiyorum. Her hâlde yaptığımız şeyden dolayı Allah gazab etti ve O'nu kendi yanına aldı. Artık benim için savaşmaktan daha hayırlı bir şey yok!' dedim. Kılıcımın kınını kırdım, düşmana hücum ettim. Onlar benim gelişimi görüp de iki tarafa çekilince bir de ne göreyim, Resûlullah onların aralarındaymış."

3) Hendek Savaşı

Hendek Savaşı İslâm Tarihi genelinde ve İslâm Savaş Tarihi özelinde çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu savaş sonrasında Kureyşliler tecavüz ve hücum harplerine son vermek zorunda kalmışlardı. Allah Resûlü, Hendek Savaşı sonrası "Bu seneden sonra Kureyş size saldıramayacak. Artık siz onlara saldıracaksınız!" diyerek bu hakikati beyan etmişti.

Evet artık sıra müminlerdeydi ve tarih bir anlamda tersine doğru akmaya başlamıştı. Ayrıca Hendek Savaşı'nda Selmân-ı Fârisî'nin teklifiyle Medine'nin etrafı hendeklerle çevrilmiş ve

düşmanın Medine içine kolayca girebilmesi bu suretle engellenmişti.

Bu savaşta da tıpkı Bedir'de olduğu gibi bir mübarezeye şahit oluyoruz. Araplarca bin askere bedel olarak kabul edilen Amr b. Abdivüdd, atını mahmuzlayarak, normal bir atlının geçemeyeceği genişlikteki hendeği geçer ve "Kim benim karşıma çıkacak!" diye Müslümanlar tarafına bağırır. Ardından "Sizin inancınıza göre şehit olanın gireceği Cennet nerede? Neden benim karşıma birisini çıkarmıyorsunuz?" der. Hz. Ali hemen ayağa kalkarak Allah Resûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Ben çıkayım ya Resûlallah" der. Allah Resûlü "Otur!" cevabını verir. Bu olay üç kez tekrar edince Hz. Ali yine "ben" der ve ortaya atılır. Allah Resûlü "Onun Amr olduğunu bilmiyor musun?" diye Hz. Ali'ye sorar. Hz. Ali nihayetsiz itminan ve Allah'a güven içinde "Amr olsun." cevabını verir ve Resûl-i Ekrem'in izniyle Amr'ın karşısına çıkar. Amr, karşısına çıkanın Hz. Ali olduğunu öğrendikten sonra "Ben senin kanını akıtmak istemiyorum!" der ama Hz. Ali'den "Ama ben Allah'a and olsun ki senin kanını akıtmak istiyorum!" cevabını alır ve çarpışma başlar. Neticede Allah'ın izniyle Hz. Ali, Arapların "bin askere bedel" dedikleri Amr'ı öldürür.

Hz. Ali'nin, Amr'ı öldürdükten sonra karargâha dönerken şu şiiri okuduğu rivayet edilir (meâlen):

"Süvariler bana mı hücum edecek? Onların işini de bitiririm. Arkadaşlar onları siz bana bırakın.

Bugün kinim, kelle uçurmayan kılıcım, harp meydanını terk etmeme mani oluyor.

O, beyinsizliği, akılsızlığı yüzünden, taşa, puta kul oldu. Ben ise Muhammed'in Rabb'ine kul oldum.

Onu, yumuşak toz yığını ile sert ve yüksek yer arasında hurma kütüğü gibi yere yapışmış bir hâlde bırakıp ayrıldım.

Onun elbisesini almaya tenezzül etmedim. Eğer yere düşen ben olsaydım, o benim elbisemi çıkarır götürürdü.

Ey kabileler topluluğu, Allah'ın, dinini ve Resûlü'nü yardımsız bırakacağını sanmayınız."[61]

4) Hayber Savaşı

Hayber, Hz. Ali'nin destansı hüviyetiyle açığa çıktığı savaşın adıdır. Hayber, Arap Yarımadası'ndaki Yahudilerin yegâne sığınağı idi. Müslümanlara karşı yapılan savaşların merkezî üssü olan Hayber, Yahudiler için önemli, önemli olduğu kadar da stratejik bir konuma sahipti. Resûl-i Ekrem'e karşı çıkan Medine'deki Yahudi kabileleri yenildikçe, geri kalanları, Hayber'e sığınmışlardı. Onlar hesabına burada ciddi bir yığınak yapılmıştı.

Kuvvetlerini Hayber'de toplayıp güçlenen Yahudiler, düşman güçlerle fırsatını bulup birleşmek ve Müslümanlara savaş açmak düşüncesindeydiler. Bu açıdan söz konusu fitne ve fesad ocağının bir an önce dağıtılması zaruri idi. Medine'ye yaklaşık 70 mil uzaklıkta bulunan Hayber'i ele geçirmek ve bu meseleyi kökünden halletmek niyetiyle Nebiler Serveri beraberinde 1400 kişilik bir kuvvetle Hayber'e yönelip, orayı muhasara altına aldı. Günler süren muhasara, Müslümanları arzu ettiği sonuca bir türlü ulaştırmadı.

Nihayet bir gece Hz. Ruh-u Seyyidü'l-Enam, "Sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resûlü onu sever, o da Allah ve Resûlü'nü sever."[62] buyurdu. Bu beyan, ordu içine âdeta bir bomba gibi düşmüştü. Herkes Nebi'nin diliyle ilan edilen, Allah ve Resûlü'nün sevdiği insan olma temennisiyle geceyi uykusuz geçirdi. Koskoca Ömer (radıyallahu anh) bile "O güne kadar hiç bir

---

61 İbn Kesir, *el-Bidaye*, 4:106-107; İbn Hişam, *es-Sire*, 3/236.
62 Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 32; Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

emirlikte gözüm olmadı ama ertesi günkü payeye erişmek için Hayber'de emir olmak istedim."[63] diyecektir.

Herkes, o şerefli, tâlihli insanın kendisi olmak istiyordu. Mesele, sahâbenin dünya ve âhiret telakkisi açısından değerlendirildiğinde ortada yadırganacak hiçbir taraf yoktur. Îsar hasletiyle dopdolu olan bu insanların, sancağı tutan el olmada değil, Allah'ın ve Resûlü'nün sevdiği insan olmada gözleri vardı ve bunda hiç kimseyi nefislerine tercih etmemeleri gayet normal bir davranıştı.

Ertesi gün Allah Resûlü "Hz. Ali nerede?" diye sordu. Gözlerinden rahatsız olduğunu ve istirahat ettiğini söylediklerinde, onun, huzuruna gelmesini emretti. Gerçekten Hz. Ali'nin gözleri rahatsızdı. Nebiler Serveri mübarek tükürüklerinden gözlerine sürdü ve duada bulundu. Hz. Ali sanki gözlerinden hiç rahatsızlığı yokmuşçasına iyileşmiş, şifa bulmuştu. Sonra sancağı ona verdi. Demek Allah'ı ve Resûlü'nü seven, Allah'ın ve Resûlü'nün kendisini sevmiş olduğu insan Hz. Ali idi. Hz. Ali 'Onlarla ne üzere savaşayım?' diye sordu. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) özetle "Onları İslâm'a davet et. Allah'a kasem olsun ki senin elinle Allah, onlardan bir kişiyi hidayete eriştirirse, bu senin için sayısız kırmızı develeri Allah yolunda infak etmenden daha hayırlıdır!" buyurdu.[64]

Hayber'de Yahudilerin efsanevî savaşçısı Merhab ile yine Hz. Ali karşılaştı ki bu karşılaşma Hayber'in fethi için dönüm noktasını teşkil ediyordu. Yapılan mübarezede Hz. Ali, yaptığı hamle ile Merhab'ın başını kesti. Bu manzara karşısında sevinen ve sevincini gizlemeyen Allah Resûlü "Sevinin. Hayber'in fethi kolaylaştı!" buyurdu. Merhab'ın öldürülmesini müteakip yapılan muharebelerde Hz. Ali'nin bir ara kalkanını düşürdüğü

---

63 Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe*, 33.
64 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 34.

ve kale kapılarından birini -ki o kapıyı savaş sonrası 40 kişi kaldıramamış- kalkan olarak kullandığı öteden bu yana hep bilinen ve anlatılan bir olaydır. Bu olaya eserinde yer veren büyük hadîsçi ve tarihçi İbn Kesir, bu rivayetin zayıf olduğunu kabul etmektedir.[65]

Rivayetin zayıf veya kuvvetli olması bir tarafa, çok meşhur olan bu olayın -şayet doğru ise- Ehl-i Sünnet prensiplerine göre izahı "Evliya kerametleri haktır." gibi itikad esasları arasına girmiş prensiplerle rahatlıkla yapılabilir.

Savaşta, o psikolojiye kendini kaptırmış bir insanın nelere güç yetirebileceği kestirilemez. Meselâ, Çanakkale'deki Seyyid Çavuş'un 200 okkadan fazla top mermisini kaldıraçsız, sırtlayarak topa sürmesini hatırlayabiliriz. Kaldı ki daha sonra bu anın tekrarı fotoğrafla tespit edilmek istenince, buna kendisi de güç yetirememişti. Bu ve benzeri olayların, şanlı tarihimizde ve özellikle Kurtuluş Savaşı içinde nice örneklerini gösterebiliriz.

Hz. Ali'nin göstermiş olduğu bu yararlılıklar, günlerdir devam eden muhasaranın son bulmasını ve Hayber'in feth edilmesini sağlamıştır.

5) Tebük Savaşı

Tebük Savaşı'na Hz. Ali'nin, Allah Resûlü'nün emriyle katılmadığını daha önce belirtmiştik. Tebük, Bizans İmparatorluğu'na karşı Müslümanların vereceği ilk ciddî mücadeleydi. Böyle bir savaş, ister o gün, isterse daha sonraki günlerde mukadderdi. Zira, İslâm'ın yayılması Bizans'ın aleyhineydi.

Bizans, yeryüzünün büyük bir bölgesini hem idarî ve siyasî, hem de askerî açıdan elinde bulunduran büyük bir güçtü. Nebiler Sultanı, yukarıda bir nebze temas fırsatı bulduğumuz gibi

---

[65] İbn Kesir, *el-Bidaye,* 4:189-190.

daha önceki bütün seferlerini gizlilik içinde yapmış olmasına rağmen, bu defa hazırlıklarını açıktan ve hedef tayin ederek yaptı. Mekke fethi ve Huneyn Savaşı sonrasına denk gelen bu sefer, yorgunluk, mesafenin uzaklığı, hava şartlarının olumsuzluğu (sıcaklık ve kuraklık) gibi menfi şartlara rağmen mutlaka yapılacaktı. Bunca olumsuz şartlara rağmen sahâbe bu sefere iştirak etmek için birbirleri ile yarışıyordu. Şahsî imkânları itibarıyla savaş hazırlığı yapamayanlar, gelip Allah Resûlü'nün huzurunda ağlıyorlardı. Kur'ân bu tabloyu bize şu âyetiyle resmeder: "Ey Resûlüm! Binek temin etmen için sana geldiklerinde: 'Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum.' deyince, harcayacak para bulamamaları sebebiyle gözyaşı döke döke dönüp gidenleri de kınamak doğru değildir. (Tevbe, 9/92)

İşte bu hava içinde Allah Resûlü Hz. Ali'yi, kendi yerine Medine valisi olarak tayin etti, yani vekil bıraktı. İslâm'ı, Efendimizi veya Hz. Ali'yi tenkit için fırsat kollayanlar, bunu dillerine doladılar. "Kadınların arasında kaldı." türünden laflar ettiler. Duyduklarından ötürü canı sıkılan Hz. Ali, ordunun ardından yola çıktı. Allah Resûlü'ne yetişip "Ey Allah'ın Resûlü! Beni, kadınlarla, çocuklarla birlikte mi bırakıyorsun?" dedi. İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, böyle bir düşünce ile yanına gelen Hz Ali'ye verdiği cevap onu belki de ümid etmediği ölçüde rahatlatacak, bazılarına da Hz. Ali'yi tanıma ve tanıtma adına bir ölçü olacaktı "Sen bana, Hârun'un Musa yanındaki mevkiinde olmak istemez misin? Şu kadar var ki şüphesiz benden sonra peygamber gelmeyecektir."[66]

Bütün bunlara ilave olarak Efendimiz tarafından Hz. Ali'ye farklı vazifeler de verilmiştir. Bu vazifeleri kısaca hatırlayacak olursak: Hicretin 9. yılında "Füls" adında bir puta tapmaya

---

[66] Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 30.

devam eden Tayy kabilesi üzerine, söz konusu putu kırmakla vazifeli olarak gönderilmesi.

Hicretin 9. senesinde Hz. Ebû Bekir başkanlığında hac yapmak üzere Mekke'ye giden kafilenin ardından, yeni nâzil olan ve Mekkeli müşriklere kesin bir uyarı mânâsı taşıyan Tevbe Sûresi'ni tebliğ etmek üzere görevlendirilmesi.

Tebük Savaşı sonrası Yemen'e, Hz. Hâlid b. Velîd'in muvaffak olamamasının ardından İslâm'ı tebliğ etmek üzere yine Hz. Ali gönderildi. Hemedan kabilesi, Hz. Ali'nin tebliğdeki yumuşak tutumu, İslâm'ı anlatmada takip ettiği usulü neticesinde kısa sürede Müslüman oldu. Ayrıca Hz. Ali'nin Hudeybiye sulhü sırasında kâtiplik yaptığı ve hayatı boyunca vahiy kâtipleri arasında yer aldığı bilinen özellikleri arasındadır.

d. İlmî Yönü

Ebû Nuaym, *Hilye*'sinde Hz. Ali'yi şöyle tanıtır: "Ali b. Ebî Tâlib (radıyallahu anh) kavmin efendisi, Peygamber âşığı ve Allah'ın (celle celâluhû) sevgilisidir. İlim şehrinin kapısı ve sohbetlerin önde gelen ismidir. Küçük işaretlerden büyük mânâlar çıkarma kabiliyetine sahip olup, hak yola girenlerin sancağı, Allah'a (celle celâluhû) itaat edenlerin ışığı, muttakîlerin dostu ve adaleti ayakta tutanların öncüsüdür. Ashab içinde Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) davetine icabet eden inananların ilki, hüküm çıkarma ve köklü inanç bakımından en kuvvetlileri, en yumuşak huyluları ve en âlimleridir. O, muttakîlerin numûnesi, marifetullah sırrına erenlerin deliliydi. Tevhîdî hakikatleri bildirir, fıkıh ilminin mühim noktalarına işaret ederdi. Anlayan bir kalbi, çok soran bir dili ve işittiğini hiç unutmayan bir kulağı vardı. Verdiği sözü tutar, fitnelerin kaynağını kurutmaya çalışırdı. Türlü türlü imtihanlardan geçmiş fakat yine de kötülüğe düşmekten korunmuştur. Sözlerinden dönüp ahitlerini bozanları kovmuş, zalimlerin burnunu yere

sürtmüş ve dinden ayrılıp mürted olanları mağlup ve perişan etmiştir. Allah'a (celle celâluhû) bağlılığı sonsuzdur."[67]

İlim şehrinin kapısı olma vasfı, Hz. Ali'nin genel ilmî şahsiyetinden dolayı ona başkaları tarafından takılan bir sıfat mıdır? Yoksa bu sıfat bazılarının iddia ettiği ve bir hadîse (!) dayandırdığı gibi Allah Resûlü'nün Hz. Ali'yi tavsifi midir? Söz konusu hadîs "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. Kim ilmi dilerse kapısına gelsin." ifadesidir. Taberanî'nin rivayet etmiş olduğu bu hadîs, hadîs ravileri arasında yer alan Abdusselâm b. Salih el-Herevî yüzünden tenkide uğramış ve zayıf hükmünü almıştır. Fakat Hz. Ali'nin ilmî veçhesini sadece bu hadîsin zayıf veya kuvvetli olmasına bağlamak yanlış olur.

Öncelikle Hz. Ali'nin devamlı vahiy katibi ve hâfız-ı kelâm olduğu unutulmamalıdır. Kur'ân'ı iyi bilenlerin en başında o gelmektedir. Allah Resûlü'nün vefatını müteakip, Hz. Ali'nin altı ay içinde nüzul sırasına göre Kur'ân'ı baştan sona tertip ettiği ilim erbabının bildiği bir husustur.

Hâkezâ İbn Nedim kitâbiyâta dair "Fihrist" adlı ünlü eserinde Hz. Ali'nin bu sûreleri nasıl tertip ettiğini örnekleri ile gösterir. Yine kendi beyanları içinde Hz. Ali "Ben Kur'ân'da yer alan bütün âyetlerin nerede, ne zaman ve kimin hakkında nâzil olduğunu bilirim." demektedir.

Öte yandan Hz. Ali ilk Müslüman olan kişilerden biridir. Hz. Peygamber'in 23 yıllık nübüvvet hayatı boyunca hemen hemen hiç yanından ayrılmamıştır. Vak'aların ilk görgü şahidlerinden biridir. Sonra gerek âyet-i kerimelere yapmış olduğu yorumlar, gerek rivayet ettiği hadîsler ve hadîslere getirdiği izahlar, gerekse bunlardan istinbatla vermiş olduğu hükümler, bugün dağınık dağınık da olsa[68] tefsir, hadîs ve fıkıh kitaplarında yer almış bu-

---

67 Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/61.

68 Hz. Ali'nin verdiği fetvalar ve ona dair her şey '*Mevsûatu Ali*' adıyla derlenmiş ve

lunmaktadır. Başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere Sahâbe-i Kiram'ın Hz. Ali'nin ilmî yönü adına yapmış olduğu değerlendirmeler, bu konuda yeterli bir delil hükmündedir. Hepsinden öte Hz. Ali'ye isnadında şüphe olmayan konuşmalar, bize onun ilmî veçhesini gösteren en büyük şahitlerdir. Dolayısıyla "Ben ilmin şehri, Ali de kapısıdır." hadîsinin zayıf olmasının, Hz. Ali'nin ilmî yönü hakkında yapılacak değerlendirmelerde menfî bir rolü olmayabilir.

Hz. Ali'nin ilim ile edebiyatı bütünleştiren şahsiyetini gösterecek konuşmalarından bir demet sunmak istiyoruz. Bu demet bize aksine ihtimal vermeyecek derecede Hz. Ali'nin nasıl bir ilmî dehaya, edebî kimliğe ve hitabete sahip olduğunu gösterecektir. Metinlerin Türkçeye tercümesi esnasında birtakım dökülmelerin olacağınının da hesaba katılması gerektiğini bu arada hatırlatalım.

Bir gün yaklaşık 40 kişiye yakın bir Yahudi grubu, Hz. Ali'nin yanına gelerek ondan Allah'ı anlatmasını isterler. Hz. Ali oturduğu yerden doğrularak onlara şunları söyler; "Ey Yahudi topluluğu! Beni dinleyiniz! Şüphesiz Rabbim ilk (Evvel)dir ve hiçbir şeyden var olmamıştır. Hiçbir şeyle birlikte karışık hâlde de değildir. O ne bir vehim, ne de uzak bir hayaldir. Hâdis -sonradan olma- de değildir. Bilakis, eşyaya şekil verip niceliğini tayin eden Zat'ın şanı yücedir. Zamanın geçmesine rağmen O hep var oldu ve var olmaya devam edecektir. O, durumların değişmesiyle değişmez. Yüce Allah (celle celâluhû), nasıl olur da "hayal" diye vasıflandırılabilir? Her şeyi anlatabilen diller onu anlatabilir mi? Eşyaya benzemeyen bir şey için nasıl "Pek de açıkmış, belirliymiş!" denebilir? Bütün bunların aksine, Allah'ın (celle celâluhû), bizim anlayacağımız ölçüde bir keyfiyeti yoktur. O insana, şah damarından daha yakındır. Kullara benzerlik söz konusu olunca da uzağın uzağıdır. Kulların karanlık bir gecede göz kırpmaları, tek bir söz

Beyrut'ta basılmıştır.

söylemeleri, bir kıpırtıları, bir adım atmaları O'na gizli kalmaz. Parıldayan ay, gün dönümünde ışığını yayan güneş, gündüze dönüşen gece ve geceye doğru giden gün Allah'a (celle celâluhû) gizli kalmaz. Allah (celle celâluhû) ilmi ve iradesiyle onları kuşatır ve onların hareketini düzenler. O, her mekân ve zamanda, her şeyi bilir. Her sonu ve verilen müddetleri bilir. Uzaklık, kullar için vardır; sınır, Allah (celle celâluhû) dışındakilere nispet edilir. Allah (celle celâluhû) hiçbir mahlûkatı, ne bir başkası tarafından vücuda getirilen bir temele göre ve ne de kendisinden önce başlanmış bir nümûneye göre yaratmamıştır. Aksine, o dilediğini hem de muntazam olarak yaratmış, dilediğine dilediği şekli vermiş ve en güzel biçimde şekillendirmiştir. O, yüceliğinde tektir ve O'nu hiçbir şey engelleyemez. O, yaratıklarından herhangi birinin bir husustaki önerisine uyarak bir fayda elde etmez. Dua edenlerin duasına çok hızlı karşılık verir, göklerde ve yerde olan melekler O'na itaatkârdırlar. Helâk olup ölenleri bilmesi, gezip dolaşan dirileri bilmesi gibidir. Semânın en uzak köşelerinde olup biteni bildiği gibi yerin derinliklerinde olanları ve diğer her şeyi de bilir. Sesler onu şaşırtmaz, diller onu meşgul etmez. O, hiçbir organa muhtaç olmaksızın bütün sesleri işitir. İşleri düzenler, her şeyi görür, yapılanları bilir, diridir, daimdir. Musa (aleyhisselâm) ile organsız ve âletsiz, dudaksız ve sözsüz olarak konuşan Allah'ın (celle celâluhû) şanı yücedir. O, sıfatlarının niceliğinin anlaşılmasından münezzehtir. Kim Rabbimizin sınırlı ve hakkıyla bilinebilir olduğunu iddia ederse o, Hâlık ve Ma'bud'u tanımamış demektir. Kim de mekân ve zamanın O'nu kuşatacağını söylerse, onda şaşkınlık ve doğruyu yanlıştan ayıramama hastalığı vardır. Tam aksine O, her mekânı kuşatır.

Ey -Kur'ân'daki en açık bilgilerin aksine- Rahmân'ın tavsif edilmesinde ileri geri konuşup tereddüt gösteren kişi! Şayet sözünde duruyorsan, Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'i bize anlat. Sen neredesin, bunları anlatmak nerede! Sen, senin gibi yaratılmış olan birini tarif

etmede âciz kalıp da Yaratan ve Ma'bud-u Hakîki olan Allah'ı (celle celâluhû) nasıl tarif edebilirsin? Yerlerde, göklerde ve her ikisinin arasında olan her şey Allah'ındır. O, büyük Arş'ın sahibidir."

Hz. Ali'nin farklı vesilelerle yaptığı konuşmalarından pasajlar takdim edelim:

"İbadetin kabulüne, onu işlemekten daha fazla ihtimam gösteriniz. Çünkü takvâyla yapılan ibadette azlık söz konusu olmaz. Kabul olan amel, nasıl az diye adlandırılabilir?"

"Hayır, senin mal ve çocuğunun çok olmasında değildir. Hayır, ilminin çoğalmasında ve tevâzuunun artmasındadır. Diğer insanlara karşı Allah'a kulluğunla övünmende de bir hayır yoktur. Çünkü ibadetini güzel yaptıysan, Allah'a hamd etmiş olursun, kusurlu davrandıysan, O'ndan af dilersin. Kabul edilebilecek kadar sağlam olan bir amel nasıl az olabilir?"

"Benden şu beş şeyi iyi belleyiniz. Şayet bunları elde etmek için deveye binip yola çıksaydınız, bunları elde edemeden bineğinizi iyice yorardınız: Kul Rabbinden başka hiç kimseden bir şey ummamalı ve ancak günahından korkmalı. Cahil, bilmediği hususları sormaktan utanmamalı, âlim de kendisine bilmediği bir şey sorulduğunda 'Allah en iyisini bilir.' demekten çekinmemelidir. Sabrın imandaki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imanı da yoktur."

"Er korktuğum şey, hevâ ve hevese uymak ve hiç ölmeyecekmiş gibi bitmez tükenmez arzular beslemektir (tûl-i emel). Hevâya uymak, kişiyi haktan döndürür, tûl-i emel ise âhireti unutturur. Dikkat edin! Dünya, arkası dönük gidiyor, âhiret ise size doğru geliyor... Bugün iş günüdür, hesap yoktur; yarın ise hesap günüdür, iş yoktur."

Bir başka gün "Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabında öyle hâller gördüm ki şu anda onlara benzeyen hiçbir kimse

göremiyorum. Vallahi onlar, gözleri önünde cenaze tâziyesi yapılanlar gibi benizleri sarı, saçı başı dağınık ve toz toprak içinde olurlardı. Onlar, ya ayakta ya da sırt üstü yatarken Kur'ân okuyarak gecelerlerdi. Yanlarında Allah'ın ismi anıldığında, rüzgârlı bir günde ağaçların sallandığı gibi sarsılırlardı. Yemin ederim ki elbiseleri ıslanıncaya kadar ağlarlardı. Vallahi şu topluluk ise gaflet içinde gecelemektedir."

"İnsanların hâlet-i rûhiyesini bilen, fakat başkaları tarafından tanınmayan, Allah'ın da kendisini rızasıyla andığı, alçak sesli her kula müjdeler olsun. Onlar hidayet fenerleridir, insanlar onların aydınlattığı yolda yürürler. Allah (celle celâluhû) onların üzerine çökebilecek her fitne ve karanlığı giderir ve onlara rahmet eder. Onlar öne atılan, sır ifşa eden, başkasına eziyette bulunan ve gösteriş yapan kimseler değillerdir."

"Gerçek fakih, Allah'ın rahmetinden ümit kestirmeyen ve halkı, O'nun azabından emin kılmayan, Allah'a isyan edilebilecek konularda insanlara ruhsat vermeyen ve Kur'ân'ı bırakıp başka bir şeyden medet ummayan kişidir. İlimsiz ibadette, anlamaksızın çalışılan ilimde ve düşünülmeksizin yapılan okumada hiçbir hayır ve bereket yoktur."

"İlmin pınarları, gecenin ışıkları olunuz ve elbisenin eskisini, kalbin yenisini taşıyınız. İşte böyle olursanız gökte bilinir, yeryüzünde anılırsınız."

"Ey insanlar! Eğer sizler, anasını yitiren düvenin (inek yavrusu) inlemesi gibi inleseydiniz, güvercinler gibi dua etseydiniz, ruhbanın yalvarıp feryat etmesi gibi feryat etseydiniz, sonra da Allah katındaki derecenizi yükseltmek, meleklerin yazdığı günahların bağışlanmasını temin etmek ve O'na yakınlık sağlamak için mal ve evlattan vazgeçseydiniz, bu yaptıklarınız, Allah'ın size bahşedeceğini umduğum sevap ve duçar olmanızdan korktuğum elîm azap karşısında az kalırdı. Allah'a yeminler olsun ki O'ndan korkarak ve

O'na yönelerek gözleriniz önünüze aksa, sonra size dünyada uzun bir hayat bahşedilse -dünya bâki değildir ya- güç ve kuvvetinizden bir şey kalmamış olsa bile O, İslâm'daki hidayetinizi daim kılmak suretiyle size güç ve kuvvet verir. Siz amellerinizle Cennet'e hak kazanamazsınız. Fakat O'nun rahmetiyle muamele göreceksiniz. O'nun Cennet'ine, adalete sarılıp orta yolu tutanlar girer. Allah bizi ve sizi çok çok tevbe eden âbid kullarından etsin."

Bir cenaze merasiminde feryad ü figan ederek ağlayan cenaze sahiplerine "Niçin ağlıyorsunuz? Vallahi bunlar, ölünün şu anda gördüğünü görselerdi ölülerini unuturlardı. Bunlar, -ağlayanları kastediyor- birer birer ölüme varacaklar, hatta içlerinden hiçbiri geride kalmayacaktır."

Daha sonra ayağa kalkıp şöyle buyurdu: "Size -ölen insanları- misal getiren, ecelleri tayin eden, kastettiği şeyleri duyup belleyen kulaklar, kapaklarını açtığınızda göreceğiniz gözler ve anlama sahasına giren şeyleri anlayan kalpler veren Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Yüce Allah sizi boş yere yaratmadı, sizden vazgeçip yüz çevirmedi, bilakis size nimetini bol bol ikram etti, size en geniş şekliyle destek verdi, sizi rahmetiyle kuşattı ve iyi ve kötü günlerde size yardım etti. Ey Allah'ın kulları! O'ndan bir şey istediğinizde ciddiyetle isteyiniz. Aşırı isteklerinizi bırakıp, geçici lezzetleri bir tarafa iterek ibadete yöneliniz. Çünkü dünyanın nimetleri devamlı değildir. Felâketlerinin de kalıcı olduğuna inanmayın. Dünya, aldatıcı bir yalan, şaşırtıcı bir hayal ve anlamsız bir şiirdir.

Ey Allah'ın kulları! İbret almaz mısınız? Âyet ve hadîslerden ibret alınız, tehlikelerden sakınınız ve öğütlerden faydalanınız. Sanki ölümün pençesi sizi yakalamış, toprağın içine -kabre- koyuyor ve sanki Sûr'un üfürülmesi, kabirlerin içindekileri fırlatması, mahşerde toplanma, hesap yerinde bekleme ve Cebbâr olan Allah'ın kudretinin her şeyi emri altına alması neticesinde bir karmaşa ve sıkıntı sizi kuşatıyor. Herkesi mahşere sürükleyen

ve ilmiyle, onun yaptıklarına şahitlik eden birileri vardır. "Yer, Rabbi'nin nuru ile parladı, kitap ortaya kondu, peygamberler ve şahitler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez." (Zümer, 39/69) İşte bu günde şehirler sallanır, biri nida eder. İşte o gün, ayrılma vaktidir. Elbiseler çemrenir, güneşin ışığı giderilir, yabanî hayvanlar haşir meydanına toplanır, gizlilikler ortaya konur, şerli kimseler helâk edilir, kalpler titrer. O vakit Cehennemlikler, üzerlerine Allah (celle celâluhû) tarafından acı veren bir hamle indirilerek cezalandırılırlar. Cehennem bütün şiddeti ve gürültüsüyle ortaya çıkarılır. Onun, şimşek çakması gibi sesi, kızgınlığı ve intikam arzusu vardır. Cehennem alevlenir, sular kaynar ve vücuda işleyen alevler oluşur. Onda devamlı kalacak olan, soluk alamaz. Cehennem'in, günahkârlara olan isteği bitip tükenmez ve Cehennemlikleri orada tutan bağlar kopmaz. Beraberlerinde, kendilerini kaynar su ve yakıcı ateş ile müjdeleyen (!) zebânîler vardır. İşte, bunlarla (günahkârlar) Allah arasında engeller vardır. Onlar, Allah'ın dostlarından da ayrıdırlar. Ancak Cehennem'e doğru gidebilirler. Ey Allah'ın kulları! Adaletle davranan ve gözetleyen olarak Allah, davacı ve delil getirici olarak Kitap, sevap olarak Cennet ve ceza olarak Cehennem yeter. Allah'tan kendim ve sizin için bağışlanma diliyorum."

Ve son olarak arkadaşı Kumeyl b. Ziyad'a tavsiyeleri "Ey Kumeyl! Kalpler kaplara benzer. Onların en iyisi, içindekini en iyi koruyandır. Öyleyse sana diyeceğimi iyi belleyip koru.

İnsanlar üç sınıftır: Birincisi Rabbânî âlimler, diğeri kurtuluş yoluna girmiş ilim talebeleri, üçüncüsü de her sese kulak veren, her rüzgâr estiğinde başka bir tarafa eğilen, ilim nuruyla kendilerini aydınlatamayan ve sağlam bir esasa bağlanamayan sürülerdir. İlim maldan daha değerlidir. İlim seni korur, malın koruyucusu ise sensin. İlim, onu işledikçe, onunla amel ettikçe daha da artar, fakat mal, harcadıkça tükenir. Âlimi sevmek dindendir.

İlim âlime, yaşarken taat kazandırır, öldükten sonra hayırla anılmasını sağlar. Mal biriktiren ise malla birlikte yok olur, adı da kalmaz. Mal yığanlar, diriyken bile ölü gibidirler. Ulemanın ise dünya durdukça adı anılır. Âlimler ölüp gider, ama menkıbeleri gönüllerde yaşar. İlim ancak, ona sahip olanların ölüp tamamen yok olmasıyla ortadan kalkar. Ey Allah'ım! Yeryüzünde Senin rızan için ve Senin hüccetlerinin ve apaçık delillerinin silinip yok olmaması için hakkı ayakta tutanlar her zaman var olacaktır. Onların sayısı az fakat Allah katındaki değerleri fazladır. Allah (celle celâluhû) delil ve şiarlarını onlarla müdafaa eder, onlar da bu görevi kendilerinden sonra gelenlere aktarırlar ve onların gönüllerine bu aşkın tohumlarını ekerler. Onlar, ilim vasıtasıyla gerçeği bulurlar. Böylece, toplumun şımarıp azıtanlarının sert ve katı dedikleri onlara yumuşak gelir, cahillerin garip karşıladığını onlar benimserler. Onlar, Allah'ın vekilleri ve dininin davetçileridir. Onları görme arzusu içinde ol. Allah'tan kendim ve senin için bağışlanma diliyorum..."

e. Faziletleri

Hz. Ali'nin faziletleri, bu bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi Hz. Ali'nin farklı bir oluşumun (Şia) merkezî şahsı olması itibarıyla, çok farklı mecralara çekilmiştir. Hayatı boyunca ve özellikle Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındaki evsâf-ı âliyesi bu konuda hüküm verebilmek için yeterli iken, daha sonraları Hz. Ali'yi siyasî ve itikadî görüşlerinin temeline oturtan bazıları, maalesef birçok hadîs uydurmuş veya muhtelif âyet ve hadîsleri bu görüşleri doğrultusunda yorumlamışlardır.

Hz. Ali daha önceki sahifelerde de yer yer işaret ettiğimiz gibi cesareti, şecaati, ilmi, ahlâkı vb. insanî hasletleriyle temayüz etmiş âbidevî bir şahsiyetti. Bu özellikleri itibarıyla Hz. Ali'ye fazilet âbidesi nazarıyla bakılabilir. Onun bütün hasletleri, İslâm'ın

fazilet kavramı içinde mütalâa ettiği çerçevede yer alıyordu. Zaten ömrünü İslâm dinine adamış, Hz. Sahib-i Kur'ân'ın yanından hiç ayrılmamış böyle bir zata başka türlüsü de yakışmazdı. Bugün dost veya düşman hiç kimsenin Hz. Ali hakkında menfi bir şey söylememesi bunun en büyük delilidir. İçtihat farklılığından dolayı kendisi ile çarpışan insanların dahi Hz. Ali'nin faziletini ikrar etmelerini de burada hatırlamamız icab eder.

Hz. Ali, günlerce süren açlığından sonra yiyecek bir şeyler bulduğunda, açlığından şikâyetle kendisinden yiyecek isteyen bir dilenciye elinde bulunan her şeyi verebilecek kadar cömert bir insandı.

Hz. Ali, aynı zamanda mütevazı bir insandı. Ne Allah Resûlü'ne yakınlığı, ne hakkında Allah Resûlü'nün söylediği sözler, ne İslâm uğrunda göstermiş olduğu yararlılıklar, onun tevazuuna mani olmadı. Çarşıda yapmış olduğu alışveriş sonucu aldığı eşyaları etrafındakilerin tüm ısrarına rağmen kendisi taşırdı. Çarşıda şaşıranlara yol gösterir, yitiği olanların yitirdiği şeyleri bulmalarına yardım eder, zayıf ve âciz insanlarla beraber olurdu. Zaten tevazu büyüklerden sadır olursa güzeldir. Bu mânadaki şu söz Hz. Ali'ye aittir: "Üç şey tevazuun esasını teşkil eder. Karşılaştığında önce selam vermek, büyük meclislerde başköşeye geçmemek, riya ve gösterişten hoşlanmamak."

Hz. Ali hakşinas bir insandı. Hak sahibine hakkını nerede, ne zaman ve nasıl olursa olsun mutlaka teslim ederdi. Şu hâdise buna en büyük delil değil midir? Hilâfeti döneminde bir gün kendisi etrafında bulunanlara sordu: "İnsanların en cesaretlisi kimdir?" Oradakiler "Sensin ey mü'minlerin emiri" cevabını verince, o hakşinas insan, "Hayır. Ben değilim. Çünkü ben sadece teke tek savaştığım insanları hakladım. Söyleyin kimdir?" dedi. Ve ardından "İnsanların en cesaretlisi Hz. Ebû Bekir'dir. Bizler Bedir Savaşı'nda Resûlullah'a gölgelik yapmıştık. Müşriklerden

bir zarar gelmemesi için 'Allah Resûlü'nü kim bekler?' diye sorduğumuzda, yemin ederim ki bu işe Ebû Bekir'den başkası yaklaşmadı. O kılıcını çekip Resûlullah'ın başında nöbet bekledi. İşte insanların en kahramanı odur."

Hz. Ali açlık ile tokluk arasında hayatını geçiren, dünyaya hiç mi hiç önem vermeyen bir insandı. Bir gün açlık bütün şiddetiyle kendini hissettirince, bir Yahudi ile kuyusundan bir kovaya karşılık bir miktar hurma mukabilinde su çekmek için anlaştı. Karnını doyuracak kadar hurma elde edince, işi bıraktı, hurmaları yedi ve koşa koşa Allah Resûlü'nün mescidine gitti.

Bir gün ganimet malının dağıtımında, Hz. Ali'nin genel tavrını bilenler "Hz. Ali ve çocuklarının da bu malda hakkı var. Şimdi eline versek, hemen dağıtır. Biz onun hesabına saklayalım." diyerek Hz. Ali'nin hissesini bir yere gizlediler. Günler sonra bu olaydan kendisini haberdar ettiler. Bunun üzerine Hz. Ali, hizmetçisi Kanber'e "Yazık sana! Benim evimi büyük bir ateşe mi sokmak istedin. Bu Müslümanların ganimetidir. Kim onu yerine vermezse pişman olur." dedi.

Hz. Ali, bütün hayatı boyunca temiz ve sade giyinmeye özen gösteren bir insandı. Elbisesinde yama olması onu hiç rahatsız etmiyordu. "Neden yamalı elbise?" diyenlere "Bununla daha huzurlu oluyorum. Hem mü'minler de bana bakarak böyle giyinmekten sıkılmazlar." buyurdu.

Hz. Ali, firaset ve basiret sahibi bir insandı. İstişare meclislerinin vazgeçilmez ferdiydi. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde yaptığı müspet şeyler unutulmaz. Hz. Ömer, bu hakikate işaret sadedinde defaatle "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu." dedi.

Hz. Ali mütevekkil bir insandı. Hilâfeti döneminde meydana gelen kargaşalar esnasında su-i kast olabilir endişesiyle kendisini korumaya gelenlere "Siz beni yerdekilerden mi göktekilerden

mi koruyacaksınız?" diye sordu. Yerdekilerden cevabını alınca da "Gökte karar kılınmadıkça (yani Allah'ın iradesi ve meşieti taalluk etmedikçe) yeryüzünde hiçbir şey olmaz. Kaderi tecelli edinceye kadar herkesi iki melek korur. Kaderi tecelli edince onu kaderi ile baş başa bırakırlar. Ali de Allah tarafından sağlam bir kalkan ile korunmaktadır. Ecel gelince kalkan kalkar. Kaderine razı olmayan, imanın tadını tadamaz." karşılığını verir.

Hz. Ali ümmetin birlik ve beraberliğine çok önem veren birisiydi. Bir gün sünnet, bid'at, birlik, tefrika hakkında soru soran İbn Kevva'ya şöyle dedi. "Sünnet, Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yoludur. Bid'at, o sünnetten ayıran şeylerdir. Cemaat az da olsalar haklı olanların bir araya gelmesidir. Tefrika, çok da olsalar haksız olanların bir araya gelmesidir."

Hz. Ali yer yer nasihatlarıyla çevresindekilere yol gösteren büyük bir mürşitti. İşte oğlu Hz. Hasan'a verdiği nasihatlerden birisi: "Ey oğlum. En büyük servet akıldır. En büyük fakirlik ahmaklıktır. En büyük yalnızlık kendini beğenmişliktir. En büyük fazilet de güzel ahlâktır."

Bir başka gün Hz. Ali, cemaate şunları söyler: "Size gerçek fâtihin kim olduğunu haber vereyim mi? Halkı, Allah'ın rahmetinden ümit kesecek kadar dini zorlaştırmayan, günah işlemelerine fırsat verecek kadar da kolaylaştırmayan, Allah'ın azabına duçâr olabileceklerine inandıran, başka şeylere rağbet ederek Kur'ân'ı terk etmeyen kimsedir. Dinî bilgisi olmayan kimsenin ibadetinde, anlayışı olmayanın dinî bilgisinde ve düşünmeden Kur'ân'ı okumakta hayır yoktur."

Hz. Ali başkalarına yardım etmekten zevk alan, zevk almak bir yana bunu en büyük nimet telâkki eden bir insandı. "Ben ihtiyacını karşılayabileceğimi yahut benim vasıtamla işlerinin kolaylaştırılacağını umarak bana müracaat eden bir kimsenin ihtiyacını karşılamaktan daha büyük nimet bilmiyorum. Bir Müslüman'ın

ihtiyacını karşılamak, benim için yeryüzü dolusu kadar altın ve gümüşün olmasından daha iyidir." derdi.

Uzun söze ne hacet! Elbette onu en iyi tanıyanlar faziletini en iyi müdrik olanlar, muasır olduğu insanlardır. Bu çizgide İbn Abbâs ve Dırâr b. Damre'nin Hz. Ali hakkında yapmış olduğu değerlendirmeleri okuyalım.

İbn Abbâs anlatıyor: "Ali'ye Allah rahmet etsin. Allah'a yemin ederim ki o hidâyet sancağı idi. Takvâ denizi, akıl küpü ve zerâfet âbidesiydi. Gecenin karanlığında şeref aydınlığıydı. En yüce hedefe çağırır, en eski şeyleri bildirir, te'vil yapabilir, öğüt verirdi. İslâm'ın insanlara hidâyeti gösteren emirlerine bağlıydı. Zulmü ve eziyeti terk etmişti. Şüpheli yollardan ayrılırdı. İman ve takva sahiplerinin en hayırlısıydı. Peygamberimiz'in gömlek ve cübbesini giyenlerin en efendisiydi. Hac ve sa'y yapanların en üstünüydü. Adâlet ve eşitliği temin hususunda titizdi. Hz. Muhammed ve diğer Peygamberler hariç dünyanın en büyük hatibiydi. Herhangi bir Müslümanın ona eşit olması düşünülebilir mi?

Kadınların en hayırlısının kocasıydı. İki Peygamber torununun babasıydı. Gözlerim onun gibisini görmedi. Kıyâmete ve mahşere kadar da görmeyecek. Allah'ın ve kullarının lâneti kıyâmete kadar ona lânet edene olsun."

Dırâr b. Damre ise Hz. Muâviye'ye, Hz. Ali'yi şöyle anlatır: "Ali (radıyallahu anh) gayesi büyük, çok kabiliyetli birisiydi. Kesin konuşur, âdil hüküm verirdi. İlimle doluydu. Bütün konuştukları hikmetti. Dünya ve dünya gösterişinden uzaktı. Geceyi ve karanlığı dost edinirdi. Çok gözyaşı döker, derin derin düşünürdü. Önce kendi nefsine nasihat ederdi. Sade giymek ve sade yemek hoşuna giderdi.

İçimizden biri gibiydi. Yanına geldiğimiz zaman bizi yanına oturturdu. Soru sorduğumuz zaman cevap verirdi. Kendisi bize yakın olmasına rağmen heybetinden dolayı onunla konuşamazdık. Tebessüm ettiğinde dişleri inci gibi görünürdü. Dini takva üzere

yaşamaya çalışanlara hürmet eder, fakirleri severdi. Hiçbir kuvvetin kendisini haktan ayırmayacağını bilirdi. Zayıflar adâletinden ümitsizliğe düşmezdi. Allah şâhidim olsun ki onun bazı zamanlarda mihrapta, sakalına yapışarak secdeye kapandığı, acı çeken bir insan gibi kıvrandığını, mahzun bir kimse gibi ağladığını gördüm. Şu an sanki onu "Ey Rabbimiz, ey Rabbimiz" hitabıyla Rabbine yalvarırken ve dünya için de şöyle derken hayal ediyorum: "Beni mi aldatacaksın? Bana mı göz diktin? Heyhât! Heyhât! Git başkasını aldat. Ben seni üç talâkla boşadım. Senin ömrün kısa, vaziyetin berbat, tehliken basittir. Ah! Ah! Azık az, yolculuk uzun, yol kimsesiz."

Bunun üzerine başta Muâviye (radıyallahu anh) olmak üzere oradaki herkes ağlıyordu. Muâviye (radıyallahu anh) Dırâr'a, "Onu ne kadar seviyorsun?" diye sordu. Dırâr şöyle cevab verdi; "Kucağındaki bir tek yavrusu boğazlandığında gözyaşı kesilmeyen, üzüntüsü dinmeyen bir ana gibi."

7. Üç Halîfe Döneminde Hz. Ali

a. Hz. Ebû Bekir Döneminde Hz. Ali

Daha sonraki neticeleri itibarıyla İslâm tarihinin en önemli kavşak noktası hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı ve peşi sıra cereyan eden olayların meydana geldiği dönemdir. Öyle ki sadece siyasî yapılanma açısından değil, itikadî, iktisadî, idarî, askerî, kültürel açılardan da İslâm'ın kaderinin belirlendiği bir dönemdir bu bahsini ettiğimiz zaman dilimi. Allah Resûlü'nün kendisinden sonra devletin başına geçecek zatı tayinde bulunmamış oluşu, problem gibi gözüken hususların başında geliyordu; "problem gibi gözüken" tabirini bilerek kullandık. Zira zamanın tefsiriyle bu tayin işinin olmaması İslâm adına çok hayırlı neticelerin doğmasına vesile olmuştu. Kaldı ki Allah Resûlü

(sallallâhu aleyhi ve sellem) vahy ile müeyyeddi. Şayet İslâmî devlet sistemi içinde veliaht seçimi yegâne yol ve yöntem olsaydı, Efendimizin elbette bu tayini yapması gerekirdi. Yapmadığına göre -birtakım iş'ar ve işaretler hariç- demek ki bu, devlet sisteminde bir esas ve "olmazsa olmaz" bir şart değildi. Liyakatin esas alındığı idare tarzını öğütleyen bir din ve onun peygamberinin tutumu da farklı olamazdı.

Öte yandan bir devletin lidersiz olması, hem iç hem de dış bünyede birçok rahatsızlıklara sebebiyet verebilecek olan büyük bir olaydır. Devlet hayatı boşluk kaldırmaz. İçeride ve dışarıda fitne unsurları, fesat ocakları, onun varlığına tahammül edemeyen güçler, maddî açıdan o coğrafyaya göz dikenler, bu fırsatı rahatlıkla değerlendirebilir. Bunun için böylesi bir dönemi yaşayan millet fertleri her zamankinden çok birbirlerine sımsıkı sarılmalı, bu geçiş devresinde problemleri en aza indirerek atlatmalıdırlar. İşte bu ve benzeri sebeplerden dolayı sahâbe Efendilerimiz, Allah Resûlü'nün vefatının hemen arkasından, halîfe seçmek için kendi aralarında toplandılar ve Hz. Ebû Bekir'i halîfe seçtiler.

Hz. Ebû Bekir'i müstakil olarak anlatmaya çalıştığımız bölümde de ifade ettiğimiz gibi Benû Sa'd'ın bahçesinde yapılan karşılıklı müzakereler sonucu Hz. Ebû Bekir halîfe seçilmiş ve halk teker teker ona biat etmişti. Bu arada Hz. Peygamber'in tekfin ve teçhiz işleri ile meşgul olan Hz. Ali ve beraberindekiler bu biat esnasında orada bulunamadı.

İlerleyen günlerde, Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'den babasının mirasını talep etti. Hâlbuki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Bizim mirasçımız yoktur. Bizim bıraktıklarımızın hepsi sadakadır."[69] buyurmuştu. Hz. Ebû Bekir için Allah Resûlü'nün buyurduğu bu hususu hayata geçirmek bir vazife ve vecibe idi. Öte taraftan Hz. Fâtıma ve çocuklarına bakmak da ona düşen ayrı bir vazife

---

69 Buhârî, *Humus*, 1

idi. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir, "Ben, Hz. Peygamber'in kimseyi mirasçı yapmadığını duydum. Ama Hz. Peygamber'in ihtiyaçlarını karşıladıkları kimselerin masraflarını ben de karşılayacağım." dedi. Buna rağmen Hz. Fâtıma, miras isteğinde ısrar etti. Bu münasebetle burada bazı hususların altını çizelim:

1. Öncelikle bu hadîs sadece Hz. Ebû Bekir'in, Efendimiz'den duyduğu ve yine sadece onun rivayet ettiği bir hadîs değildir. Hz. Ebû Bekir'in yanı sıra, Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Abbâs b. Abdi'l-Muttalib, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydillah, Zübeyr b. Avvâm, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe gibi ashabın ileri gelenleri farklı ifadelerle bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Özetle, hadîsin sıhhatinde şüphe yoktur.

2. Hz. Ebû Bekir, Efendimizin mirasını "Hz. Fâtıma'ya veremem." derken, aynı mirastan ezvâc-ı tahirattan olan kendi kızı Hz. Âişe'yi de mahrum ediyordu. Dolayısıyla ortada Hz. Fâtıma'ya karşı takınılan menfî bir tutum yoktu. Mesele, Allah Resûlü'nün konu ile ilgili talimatını, bir anlamda vasiyetini uygulamaktan ibaretti.

3. Hz. Ebû Bekir, devlet başkanı olarak, Hz. Fâtıma ve ehlinin, bütün ihtiyaçlarını karşılayacağına da söz veriyordu.

Hâdise bu şekilde iken, Hz. Fâtıma'nın miras ısrarındaki sebepler ne olabilir?

Hepimiz biliyoruz ki onlar, dünya menfaatine -ne kadar çok olursa olsun- aldırış edecek, bel bağlayacak insanlar değillerdi. Hele hele Hz. Fâtıma..! O nübüvvet ocağında yetişmiş, İslâm'ın ikbali adına her türlü maddî ve manevî fedakârlıkta bulunmuş, çile, ızdırap, gözyaşı ile özdeş bir hayat yaşamış birisiydi. Konu ile ilgili yapılan tahliller genelde şu üç nokta üzerinde yoğunlaşıyor;

a. Hz. Fâtıma bu hadîsten haberdar değildi.

b. Bu hadîse rağmen, devlet başkanı sıfatıyla Hz. Ebû Bekir'in,

kendi arzusunu yerine getirebilme yetkisi olduğunu ve bu yetkiyi kullanmadığını zannediyor, onun için ısrar ediyordu.

c. Hz. Peygamber'in mallarına mirasçı olmama gayrimenkul mallarda değil, para-pul gibi menkul, taşınabilir mallarda olduğunu zannediyordu. Kendisinin talep ettiği şey de Fedek arazisi ile Hayber'deki arazi ile ilgiliydi.

Hz. Fâtıma ve Hz. Ebû Bekir arasında cereyan eden bu olay tarih boyunca zıt kutuplarda değerlendirmelere konu olmuştur. Sahâbe telâkkimizi bir ölçüde sarsacak, "Tarihi inanç alanı olmaktan çıkartıp bütünüyle seküler boyutta inceleyelim." düşüncesinin ürünü olan böylesi değerlendirmeleri tekrar etmenin faydasına inanmıyoruz. Fakat Hz. Fâtıma'nın doğru bildiği ve beklentiye girdiği bu şeyin tahakkuk etmemesi sebebiyle az da olsa alınganlık gösterdiği bir gerçektir. Fakat bu alınganlık olduğu yerde kaldı ve daha ileriye gitmedi. Nitekim Hz. Ebû Bekir vefatı öncesi ölüm döşeğinde hasta yatarken, Hz. Fâtıma'yı ziyaret etti. O da bu ziyaretten memnuniyetini izhar buyurdu. Hz. Ebû Bekir'in daha sonraları bu konu ile ilgili bir cümlelik değerlendirmesi ile bu faslı noktalayalım. "Dini korumak, sülaleyi ve malı korumaktan daha önemlidir."

Gerek halîfe seçiminde Hz. Ali'nin bulunmayışı ve gerekse bu miras meselesi, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar -ki yaklaşık 6 ay- Hz. Ebû Bekir'e biat etmemesine sebebiyet verdi. Onun, halîfeye biat etmeyişi tarih boyunca bazılarının iddia ettiği gibi onu kabullenmemek, meşruiyetini reddetmek amacına yönelik değildi. Şayet böyle olsaydı, Hz. Fâtıma'nın vefatını müteakip, Hz. Ebû Bekir'e biat etmezdi. Doğru bildiği yolda yürür, ölümüne dahi olsa sonuna kadar mücadele ederdi. Biz Hz. Ali'yi öyle tanıyoruz. Ama biat etti. Hem de Ebû Süfyan'ın Hz. Ali ve Hz. Abbâs'a gelerek "Ey Ali, ey Abbâs! Nasıl oldu da halîfelik Kureyş'in bu değeri çok düşük ve nüfusu az olan kabilesinin eline geçti. Allah'a yemin

ederim ki ikiniz de isterseniz, Medine'yi sizi destekleyen ordu ile doldururum!" teklifine rağmen. Hatta Hz. Ali, bu teklifi yapan Ebû Süfyan'a şu cevabı vermiştir. "Vallahi ben buna asla izin vermem. Eğer biz Ebû Bekir'i bu halîfeliğe layık görmeseydik, kolaylıkla ona o makamı bırakmazdık. Ey Ebû Süfyan! Mü'minlerin karakteri samimiyet ve dürüstlüktür. Vücutları birbirinden uzak diyarlarda da bulunsa, onlar birbirinin iyiliğini ister, birbirini sever. İçi-dışı başka olmak, kalbi ile dili birbirine zıt olmak, sözü ile hareketi birbirini tutmamak, münafıklığın karakteridir."[70] Ona ait bu sözlerden sonra söylenecek her sözün zaid, bu çerçevenin haricinde yapılacak olan yorumun yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Biat olayı ise şöyle gerçekleşmişti: Hz. Ebû Bekir minberde hutbesini verdi ve Hz. Ali'ye "Ey Allah'ın Resûlü'nün amcasının oğlu ve damadı! Müslümanların birliğinin parça parça olmasını ister misin?" dedi. Hz. Ali "Ey Allah'ın Resûlü'nün halîfesi! Benim hiçbir şikâyetim ve dargınlığım yoktur." dedi ve biat etti.

Öyleyse "Madem Hz. Ali'nin genel düşüncesi ve tavrı bu idi de neden biatı altı ay geciktirdi?" sorusuna cevap aramak lazım. Konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan âlimlerimiz, genelde bir tek cevap üzerinde birleşirler. O da Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma ve Hz. Ebû Bekir ile olan hâdisesinden sonra Peygamber bahçesinin gülü olan hanımının duygularını nazara aldığı, onu kırmamaya özen gösterdiği, bu sebeple onun vefatına kadar biat etmediğidir.

Buraya kadar söylediklerimiz hemen herkes tarafından bilinen ve kabul gören yorumdur. Fakat İbn Kesir, bu meseleye daha farklı yaklaşmakta ve özetle şöyle demektedir: Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e, Hz. Peygamber'in vefatının ikinci günü biat etmiştir. İşin asıl ve gerçek yönü budur. Çünkü Hz. Ali, hiçbir zaman Hz. Ebû

---

70 Ali Tantavî, *Ebû Bekri's-Sıddîk*, s. 164'den naklen, Günal, M., *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, s. 22, İst. 1998, İnsan Yay.

Bekir'den ayrılmadı ve hiçbir namazda onun arkasında namaz kılmayı terk etmedi. Hz. Fâtıma'nın vefatını müteakip yaptığı biat ise birinci biatı yenilemek ve belgelemek düşüncesi iledir."[71] Onun hem bir hadîsçi hem de bir tarihçi olduğu hesaba katılırsa, bu yorum yabana atılmamalıdır.

Kaldı ki Hz. Ebû Bekir'in geri kalan hilâfeti döneminde Hz. Ali'nin ona sonuna kadar yardımcı olması, Hz. Ali hakkında söylenegelen şeylerin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Mesela, irtidat hâdiseleri esnasında, olayları bastırmak için hazırlanan ordunun başına Hz. Ebû Bekir kendisi geçmiş ve harekete geçmişti ki Hz. Ali halîfenin bindiği devenin zimamından tutarak ona şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisinin halîfesi! Nereye gidiyorsun? Ben sana Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı sırasında buyurduğu sözü söylüyorum. Kılıcını kınına sok ve hepimizi ebedî ayrılık felâketine düşürme. Medine'ye geri dön. Allah'a and olsun ki seni kaybetmekle başımıza bir felâket gelirse, İslâm için ebediyen dirlik düzenlik diye bir şey kalmaz." Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir geriye döndü.[72]

Buradan da anlaşılıyor ki şayet bazılarının iddia ettikleri gibi Hz. Ali'nin halîfe olmakta gözü olsaydı, onun meşruiyetini kabullenmeseydi, bu olaydan rahatlıkla faydalanabilir ve halîfenin gidişine engel olmazdı. Hâlbuki Hz. Ali'nin temel düşüncesi İslâm'ın kaderiydi ve bundan dolayı Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) savaşa gitmesine engel oldu.

Ayrıca Hz. Ebû Bekir'e bir hastalığı esnasında, Hz. Ali'nin yardımcı olması, kendi oğullarından birine Ebû Bekir adını vermesi de Hz. Ebû Bekir'i kabullenme konusunda Hz. Ali'nin görüş ve düşüncelerini yansıtması açısından önemlidir.

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'in vefatını duyar duymaz, ağlaya

---

71 İbn Kesir, *el-Bidaye*, 5/246.
72 İbn Kesir, *a.g.e.*, 6/314-315.

ağlaya onun başı ucunda söylediği sözler, halîfelik, biat, meşruiyet vs. deyip Hz. Ali üzerinde yapılan yanlış yorumların tümünü bertaraf edecek mahiyettedir. O, halîfenin başı ucunda ağlayarak ona şöyle sesleniyor: "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun ey Ebû Bekir! And olsun ki sen herkesten önce Müslüman oldun. Ve imanı herkesten çok kuvvetli olan sendin. İmanı en keskin olan sendin. Gönlünde Allah korkusunu en çok taşıyan ve Hz. Peygamber'e en çok güvenen sendin. Hz. Peygamber'e güzel ahlâkta, örnek oluşta, güzel ve yüce davranışta en çok benzeyen ve ilgisi olan sendin. Hz. Peygamber'e en sevimli ve en güvenilir olan sendin. Allahu Tealâ İslâm'dan sana en hayırlı mükâfat versin.

İnsanlar Hz. Peygamber'i yalanladıkları sırada, sen O'nu en güçlü şekilde tasdik ettin. Bu bakımdan Allah (celle celâluhû), kitabında seni "Sıddık" kabul etti ve "Doğruyu getiren ve doğruyu getireni tasdik eden, müttakilerdir"(Zümer, 39/33) buyurdu. Herkesin geri çekildiği sırada sen, Hz. Peygamber'i teselli edip, derdine ortak oldun. İnsanlar oturduğu hâlde, O'nunla birlikte ayağa kalktın. İnsanların O'ndan ayrılıp gittikleri felâket ve sıkıntı zamanlarında Peygamber'e arkadaş olup, yanından ayrılmadın. "İkinin ikincisi" ilâhî hitabına sahip olma şerefi taşıyan, hicret sırasında Peygamber'e arkadaş olan, O'nun gönlünü hoş edip, teskin eden, ümmet içinde O'na en güzel vekillik yaparak halîfelik görevini yerine getiren sendin. Hz. Peygamber'in arkadaşları gevşerken, sen sağlam durdun. Başkalarının tembel davrandığı sırada sen öne çıktın. Başkalarının başarısız olduğu anda sen başarılı oldun. İnsanlar bekleyip dururken sen sağlam bir şekilde yürüdün. Sen herkesten çok, uzun süre susan ve herkesten katı, yüksek sesle konuşandın. Çünkü herkesten daha cesaretli, işi herkesten daha güzel olandın. Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi sen, vücudu zayıf ama Allah'ın emirlerini yerine getirmede güçlü biriydin. Kendi şahsınla ilgili meselelerde alçak gönüllü, Allah katında heybetli,

yer ve göklere sevimli idin. Allahu Tealâ sana, bizim tarafımızdan ve İslâm tarafından en iyi karşılık ve mükâfat bahşetsin."[73]

b. Hz. Ömer Döneminde Hz. Ali

Hz. Ali'nin Hz. Ömer dönemindeki davranışları da Hz. Ebû Bekir dönemindekinden farklı değildir. Yani bu davranışlara bakarak, bugün Şia'nın iddia ettiği gibi hilâfetin öncelikle Hz. Ali'ye ait olduğu tezine dair deliller çıkartmak mümkün gözükmemektedir. Öncelikle Hz. Ali, Hz. Ömer'e ilk biat edenler arasındadır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ilişkilerinde belirttiğimiz üzere, bir görüşe göre halîfeye biatın gecikmesi durumu, Hz. Ömer'e biatte vâki olmamıştır. Şayet Hz. Ali gibi bir ilim kapısının ve şecaati ile maruf bir adalet kahramanının İslâmî açıdan genel değerlendirmesi, Hz. Ömer'in halîfe olmaması gerektiği, bunun İslâm'a uygun olmadığı merkezinde olsaydı, ona karşı çıkması gerekirdi. Sadece Hz. Ali değil, bu noktada gelmiş geçmiş zaman dilimlerinin en güzeli ve nesillerin en hayırlısı olan Asr-ı Saâdet insanının da bu gidişatı kabullenmeyip seslerini çıkartması gerekirdi.

Hz. Ömer'in hilâfete geçişi, kendisine biat edilmesi vb. hususta yer alan rivayetlerin aksine iddiada bulunmak, bu üç halîfeyi gâsıb, zalim, makam düşkünü (hâşâ) yapmaktır. Öte yandan, bunlara ses çıkarmayan ve bu zulmü (!) olduğu gibi kabullenen sahâbe-i kiramı, vazifelerini yapmayan günahkâr insanlar konumuna sokmaktır. Ne hilâfet makamına geçen güzide insanlar, ne de Ashab-ı Kiram, böylesine bir zulmü irtikâb etmekten fersah fersah uzaktırlar. Böylesi bir iddia, Allah'ın Arslanı unvanına gerçekten hak kazanmış Hz. Ali'yi de korkak, pısırık ve gizli iş çeviren birisi konumuna indirgemektedir. Öyleyse, bu iddianın tutarlı bir tarafı yoktur.

---

[73] Ebu'l-Hasan en-Nedvi, *Hz. Ali*, 117-118.

Ayrıca, Hz. Ali, Hz. Ömer'in hilâfetini kabullenmekle kalmamış, ona ve İslâm'a her türlü hizmeti yapmaktan, desteği vermekten hiçbir zaman geri kalmamıştır. Öyle ki Hz. Ali, Hz. Ömer'in istişare meclisinin başköşesinde yerini alan nadide bir şahsiyettir. Engin firaseti, basireti, uzak görüşlülüğü, olayları yorumlama kabiliyetini İslâmî bilgisi ile mezcedip, Hz. Ömer'e sunan bir Hz. Ali vardır o dönemde karşımızda. Bu yüzden Hz. Ömer'in kaç kere "Eğer Ali olmasaydı, Ömer mahv olmuştu!" dediği rivayet edilir. Yine tarih kitaplarına darb-ı mesel olarak geçen قَضِيَّةٌ وَلاَ اَبَا حَسَنٍ لَهَا "ortada karmaşık bir mesele var, ama onu çözecek Hasan'ın babası (Ali) yoktur." cümlesi, Hz. Ali'nin bu özelliğini nazara verir mahiyettedir.

Bu noktada istişare ile ilgili bir vak'ayı arz etmenin faydalı olacağına inanıyoruz. Nihavend Savaşı öncesi, İran şahı Yezdigerd, idaresi altında bulunan Sind'den Horasan'a kadar her taraftan asker toplayarak büyük bir ordu kurmuştur. İran kralı, askerlerinin dinî heyecanlarını, millî duygularını coşturacak vesilelere başvurmakta ve Müslümanları mutlaka yenmek kararlılığı içindedir. Buna karşılık, Hz. Sa'd da yukarıda zikredilen haberler karşısında ne yapması gerektiğini hilâfet makamına sorar. Hatta Kûfelilerin, bunlara karşı savaşmak arzusunda olduklarını da bildirir. İstişare meclisi toplanır. Hz. Ömer önce kendi görüşünü söyler, sonra heyetin fikirlerini sorar. Hz. Ömer "Şu anda çok tehlikeli bir durumla karşı karşıyayız. Ben, benimle olanları ve kendi idaremiz altında olanları alarak, iki şehrin arasında bir yere askeri yerleştirmeyi, sonra onları düşmanla çarpışmak üzere harekete geçirmeyi, kendim de onları arkasından takip etmeyi öneriyorum. Allahu Tealâ onlara zafer ve fetih kapılarını açıncaya kadar ve rızasına uygun hüküm verinceye kadar böyle yapmaya karar verdim. Eğer Allah onlara zafer verir de üstün getirirse, düşmanları kendi şehirlerinde mağlup ederim." dedi. Sonra Hz. Talha ve Hz. Osman

halîfenin görüşü istikametinde görüş beyan ettiler. Hz. Ali ise bu görüşlere katılmadığını, orduya birini komutan tayin etmesini, Basra ordusunun Irak'a gitmesini ve valilerin mutlaka vilayetlerinde kalması gerektiği görüşünde olduğunu söyledi ve ilave etti: "Müslümanların halîfesine Allah korusun bir musibet gelirse (yani öldürülürse) İslâm'ın ve Müslümanların şirazesi darmadağın olur da artık hiçbir şey onu düzene koyamaz. Hatta onun varlığı bile devam etmez." Hz. Ömer de Hz. Ali'nin bu görüşünü isabetli bularak, bu minval üzere hareket etti.

Şimdi, şayet Hz. Ali, Hz. Ömer'in hilâfet makamına zorla geçtiği fikrinde olup, ondan kurtulmanın çarelerini arayan birisi olsaydı, bundan daha iyi fırsat olur muydu?[74] Elbette olmazdı. Ama Hz. Ali'nin düşüncesi, iddia edildiği gibi değildi ve bundan dolayı o gibi İslâmiyet ve Müslümanlar için en uygun olan şeyi kendi görüşleri doğrultusunda halîfeye anlatıyordu.

Bu arada Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile akrabalık bağı tesis etme düşüncesinde olan Hz. Ömer'e kendi kızı Ümmü Gülsüm'ü eş olarak verdiğini hatırlatalım. Aslında sadece bu hadise bile Hz. Ömer ile Hz. Ali arasındaki münasebetin ne denli yakın olduğu konusunda bize fikir vermek için yeterlidir.

Son olarak Hz. Ömer'in şehit edilmesinin ardından Hz. Ali'nin tavır ve sözlerini aktaralım. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra Hz. Ali onun mübarek kefenini açtı, yüzüne bakarak şöyle dedi: "Ey Ebû Hafs (yani Hz. Ömer)! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah'a yemin olsun ki Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra senden başka bir kimsenin amel defteri ile Allah'ın huzuruna çıkmayı arzu ettiğim hiçbir insan yoktur." O, Hz. Ömer'in ölümü dolayısıyla ağladığı bir esnada "Niçin

74 Daha önce Hz. Ali'nin benzeri bir ifadeyi Hz. Ebû Bekir'e de söylediğini nakletmiştik.

ağlıyorsun?" diyenlere şöyle cevap vermiştir: "Ömer'in ölümüne ağlıyorum. Ömer'in ölümü, İslâm için öyle bir gediktir ki kıyamete kadar doldurulamaz."

c. Hz. Osman Döneminde Hz. Ali

Hz. Osman dönemi bir taraftan İslâm fütuhatının hayalleri bile aşan bir boyutta hızlıca gerçekleştiği, diğer taraftan dâhilî bünyede birtakım karışıklıkların -ki Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar uzamıştı- toplumu kuşattığı bir dönemdir.

Acaba Hz. Ali, bu kargaşalar esnasında hangi tarafta yer alıyordu? Hz. Osman'ın mı, yoksa ona karşı çıkan, fitne çıkartan grup içinde mi? Hz. Ali'nin Şia'nın iddia ettiği gibi hilâfetin kendisine ait olduğu, Hz. Osman'ın kendinden önceki halîfeler gibi -en azından- gâsıb olduğu tezine delil olabilecek tavırları veya sözleri var mı?

Öncelikle şunu ifade edelim ki Hz. Ömer'in teşkil ettiği halîfe seçimini gerçekleştiren altı kişilik heyetin içinde Hz. Ali de vardı. Uzun müzakereler sonucu varılan kararda mutlak mânâda Hz. Ali'nin görüşü de alınmıştı. Mescidde yapılan merasimde Hz. Osman'a biat edenler arasında Hz. Ali'nin de bulunduğu tarihî bir gerçektir. Dolayısıyla sadece bu hadise bile Hz. Ali'nin hilâfet makamına bakış açısını yansıtan, onun meşruiyetini kabullendiğini gösteren bir vâkıadır. Bu da bazı kesimlerin Hz. Ali'yi ve hilâfeti odak noktasına yerleştirdikleri görüşlerinin geçersizliğini ya da temelsizliğini göstermektedir.

Bunlar bir tarafa, Hz. Osman'ın hilâfet müddeti 12 yıldır. Bu sürenin özellikle ikinci altı yıllık devresi içinde idarî bazı karar ve uygulamaları protesto ederek, meşru hilâfete baş kaldıran çeşitli cereyanlar ortaya çıkmıştı. Önceleri fikrî daha sonraları da amelî plânda ortaya çıkan bu hilâfet karşıtı cereyanları, tamamıyla idarî uygulamalara bağlayarak açıklamak imkânsızdır.

Bu muhalif grup, genelde düşüncelerini hep bu uygulamalara bağlamış, propagandalarını bunlar etrafında yapmış, halîfeyi öldürmeye kadar uzanan isyan hareketlerinde hep bahsini ettiğimiz gerekçeleri ön plâna çıkartmıştır. Hâlbuki idarenin yanı sıra ekonomik, kültürel ve dinî sahadaki sebeplerden de bahsetmek elbette mümkündür.

İşte mevcut bu kargaşa ve isyan hareketleri esnasında Hz. Ali, daima Hz. Osman'ın yanında yer almıştır. Nitekim Muhammed b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Ebî Huzeyfe başkanlığında 600 kişilik bir grup zâhiren umre yapmak niyetiyle Medine'den yola çıkmışlardı fakat bunların asıl maksatları Hz. Osman aleyhinde faaliyetlerde bulunmaktı. Hz. Osman, onların bu faaliyetlerini akîm bırakma düşüncesi ile Hz. Ali'yi görevlendirir. Hz. Ali, Cuhfe adlı yerde bu kişilerle görüşür. Onların Hz. Osman hakkında ileri sürdükleri ve savundukları iddialara teker teker cevap vererek, o kalabalığın dağılmasını sağlar. Böylece hilâfet makamı aleyhine yapılacak olan bir faaliyet, daha organize olmadan, Hz. Ali vasıtasıyla engellenmiş olur.

Hz. Osman'ın öldürülmesi ile neticelenen muhasara olaylarında da Hz. Ali'nin halîfeyi korumak için oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i görevlendirdiği tarihen sâbittir. Hz. Osman'ın isyancılarla savaşmayacağı, Müslüman kanı akıtanın insan olamayacağı noktasındaki fikirlerine şiddetle karşı çıkan insanlardan biri de Hz. Ali'dir. O, halîfeyi korumak ve onlarla gerekirse silahlı çatışma yapmak için defaatle izin istemiştir. Her defasında "Allah'a inanan ve onu hak kabul eden, benim de kendisi üzerinde bir hakkım olduğunu kabul eden her kimse, Allah adını veriyorum ki bir ustura çiziğinden akan kan kadar bile benim hatırım için kan akıtmasın." cevabını almıştır. Yukarıda arz ettiğimiz hâdiseler Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı kabullendiğinin açık örnekleri değil midir?

Artık bütün bu tarihî gerçeklerden sonra Hz. Ali'yi farklı düşüncelerin insanı imiş gibi gösterme, aslında ona nifak isnat etmeye eşdeğer sözde fikirlerdir. Hz. Ali ise böylesi bir şeyden fersah fersah uzaktır.

Evet, bize göre Hz. Ali, hilâfet meselesi ile ilgili farklı bir düşünce içinde değildi. Şayet bu konuda hakkının yendiği fikrine sahip olsaydı onu geri almak için kesinlikle geri durmazdı. Hz. Ali, İslâm'daki geçmişi, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yakınlığı gibi özellikleri itibarıyla etrafında rahatlıkla taraftar toplayabilecek bir konumda bulunuyordu. Fakat o; adı, şahsiyeti ve konumu üzerinde yapılan bütün spekülâsyonların aksine sahih kaynaklara göre ilk üç halîfeye biat etmiş, onların meşruiyetlerini kabullenmiş ve ilk üç halîfenin toplam iktidar müddeti olan yirmi dört yıl boyunca hilâfet makamına yönelik muhalif hiçbir düşünce ve aksiyon içinde bulunmamıştır.

8. Hilâfeti Döneminde Hz. Ali

a. Halîfe Seçilmesi

Hz. Ali'nin hilâfete geçtiği dönem, hiç şüphesiz ilk dönem İslâm tarihinin en karışık dönemidir. Evvela, Hz. Osman'ın şehit edilmesi, isyancıların Medine'ye hâkim olması, ortada âdeta bir terör havası esmesi bu karışıklığa sebep olan hususların başında gelir.

Saniyen, Hz. Osman'dan sonra kimin halîfe olacağı konusundaki belirsizlik, karışıklık sebeplerinden bir diğeridir. Zira daha önceki üç halîfenin seçiminde -her birinin seçimi ayrı ayrı da olsa- ortada müşahhas bir esas vardı ve ona göre hareket ediliyordu. Fakat şimdi böyle bir esastan bahsetmek mümkün değildi. Nitekim Hz. Osman'ın şehit edilmesini müteakip, tam beş gün boyunca yeni halîfenin hâlâ seçilememiş olması bunun bir göstergesiydi.

Hz. Ali'nin bu devrede Medine içinde durmadığını, çeşitli mülâhazalara binaen -belki de halîfe olmak istemiyordu- hurma bahçelerine çekilerek halkın gözünden uzak durmaya çalıştığını rivayet etmektedir. Bu esnada Medine'de mevcut durumun nasıl çözüleceği hususunda öncülük yapan ve halkın görüşlerine müracaat edenlerin var olduğu bir gerçektir.

Yapılan araştırmalar halkın hemen hepsinin Hz. Ali'nin hilâfet makamına geçmesi gerektiği görüşünde birleştiği neticesini ortaya çıkarıyordu. Hz. Osman'ın şehadetini takip eden beşinci günü -ki o gün cuma idi- Hz. Ali mescide namaz için girdi. Orada bulunan herkes Hz. Ali'ye biat etti. Burada önemli bir hususun altını çizmek gerekir; Hz. Ömer'in halîfe seçmeleri için tespit ettiği altı kişilik şûra heyetinde bulunan sahâbe-i kiramın büyükleri ve Aşere-i Mübeşşere'den Hz. Talha ve Hz. Zübeyr de Hz. Ali'ye bu merasimde biat edenler arasındadır. Hâlbuki bu iki büyük sahabi daha sonra anlatacağımız Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'nin karşısına kılıçla çıkmış ve o savaşta –maalesef- şehit olmuşlardı. Bu gerçekler bizi aksine ihtimal vermeyecek şekilde, şu kanaate götürmektedir: Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in biatları, Hz. Ali'yi halîfe olarak kabullendiklerinin en büyük delilidir. Şayet onların hilâfet makamında gözleri olsaydı veya farklı düşüncelerde bulunsalardı, biat öncesi beş günlük dönemde bunu seslendirirlerdi. Seslendirmenin de ötesinde gereğini yaparlardı; zira Hz. Ali'den önce hilâfet teklifi kendilerine de yapılmıştı. Dolayısıyla Cemel'de Hz. Ali'ye karşı çıkmaları, hilâfete geçme veya onun hilâfetini kabullenmemeden dolayı değil Hz. Osman'ın katillerinin bulunup hemen cezalandırılması düşüncesinden kaynaklanmaktaydı.

Bu arada Ensar'dan bazılarının biat etmekte geciktiği, genel durum açığa çıktıktan yani Hz. Ali'ye büyük bir çoğunluk biat ettikten sonra onların da biat ettikleri tarihî bir vâkıadır.

Hz. Ali, mescidde gerçekleştirilen biatten sonra minbere çıkmış ve ilk hutbesini vermiştir. Hutbe, muhteva itibarıyla her şeyden önce o günkü toplumun içinde bulunduğu manzarayı resmetmektedir. Hutbenin ana teması Müslüman'ın haklarına saldırmanın haram oluşu, kanının haksız yere akıtılması, âhiretin ikinci plâna itilerek sanki Allah'a hesap verilmeyecekmişçesine sorumsuzca davranılması gibi konular idi. Belki bütün bunlara sebebiyet veren de insanların mazilerini unutması idi. Yani din-i mübin-i İslâm uğrunda, o güne kadar çekilen çile ve ıstırapların unutulması, gerçekleştirilen fetihler sonucu hayat standardının yükselmesi, bunun insanları rahat ve rehavet içine salarak dünya hayatını gaye-i hayal hâline getirmesi idi. İşte Hz. Ali, halka yaptığı bu ilk konuşmasında bunların hepsini bir çırpıda ve gayet veciz bir şekilde ifade etti.

Şimdi Hz. Ali'nin bu hutbesini, yukarıda arz ettiğimiz hususları nazara alarak birlikte okuyalım: "Allahu Teâlâ, doğru yolu gösteren, içinde iyiliği ve kötülüğü açıklayan Kitab'ını (size) indirdi. O hâlde iyiliğe yapışın, kötülüğü bırakın. Allahu Teâlâ birçok şeyi haram kılmıştır. Müslüman'a kötülük yapılmasının haram oluşunu, bütün haramların üstünde kılmıştır. Allahu Teâlâ Müslümanların haklarını, özellikle vurgulamıştır. Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden korunmuş olan kimsedir. Ancak dinin ve şeriatın hükümlerinin gereği olarak Müslüman'ın sorguya çekilmesi ve şeriat emrinin ona uygulanması müstesnadır. Hiçbir Müslüman'ın, diğer Müslüman'a eziyet etmesi caiz değildir. İnsanların haklarını yerine getirmekte acele ediniz. İnsanlar önünüzdedir, âhiret ise arkanızdan sizi öne doğru itmektedir. Kendinizi hafifletiniz ki varacağınız yere ulaşabilesiniz. Âhiret hayatı insanları beklemektedir. Allah'ın kullarının ve yeryüzünün haklarını yerine getirme hususunda daima Allah'tan korkun. Hayvanlar ve yeryüzü hakkında da sorguya çekileceksiniz. O hâlde ben

derim ki Allah'a itaat ediniz, O'nun emirlerine karşı gelmeyiniz. Hayır (iyi bir şey) görürseniz alınız. Şer (kötü bir şey) görürseniz bırakınız.

"Siz yeryüzünde (Mekke'de) az ve zayıf görüldüğünüz zamanı hatırlayınız. Kâfirlerin sizi çarpıp yakalamasından korkuyordunuz. Öyle iken Allah sizi Medine'de barındırdı, ev bark sahibi yaptı ve yardımı ile kuvvetlendirdi. Size en temiz şeylerden rızık verdi. Umulur ki artık şükredersiniz."[75] (Enfal, 8/26)

Hz. Ali minberden indikten sonra bir grup sahâbenin huzura gelerek "Bize had cezalarını tatbik etmemiz farz kılınmıştır. Hiç şüphesiz o malum topluluk, bu kişinin (Hz. Osman) kanının akıtılmasına iştirak etmiş ve bu işi kendilerine helal saymışlardır." demişlerdir. Hz. Ali onlara şöyle mukabele etti. "Sizin bildiklerinizi ben bilmiyor değilim fakat şu durumda bize hâkim olan ve kendilerine güç yetiremediğimiz bu insanlara had cezasını nasıl uygulayabilirim? O insanlar ki köleleriniz onlarla birlikte isyan etmiş ve onların peşinden gitmişlerdir. Bunlar aramızdadır ve diledikleri gibi size zulmediyorlar. Siz, bu yapmak istediğiniz şeyin üstesinden gelecek herhangi bir güç kaynağı biliyor musunuz?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. Hz. Ali, "Yemin ederim ki ben de sizin görüşünüzdeyim. Şüphesiz bu iş bir cahiliye işidir. O uğursuz topluluk da bunun kaynağıdır. Şurası da bir gerçektir ki şeytan artık kendi sistemini kuracak değildir ki mülk ve saltanat, sahibinin elinden çıkmış olsun. İnsanlar bu işten dolayı çeşitli kanaatlere varmıştır: Bir grup ise ne sizin ne de onların görüşünü benimsiyor. Hele insanlar bir sakinleşsinler, kalpler sükûnet bulsun, haklar alınacaktır. Şimdi beni rahat bırakın ve başınıza gelecek şeyleri bekleyin." dedi. Onlar da dönüp gittiler.

Gelenlerin bir kısmı, iş ileri varırsa, isyancılara karşı koyabileceklerini söylüyor, "Üzerimize düşeni yapacağız, bu işi

75 Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hz. Ali*, 174.

ertelemeyeceğiz." diyorlardı. Bir kısmı ise "Ali, kendi görüşüyle ve işiyle yetinip bize ihtiyaç duymuyor. Onun Kureyş'e karşı diğerlerinden daha sert davranacağını görüyoruz." şeklinde konuşuyorlardı.[76]

Hz. Ali ile bu bir grup sahâbenin konuşmasından da anlaşılacağı üzere, hakikaten Medine'de tam anlamıyla bir kargaşa yaşanıyordu. Bir taraftan Hz. Ali, kendisine şimdilik sadece Medine'de biat edildiğini, diğer İslâm beldelerinde henüz biat olmadığını, isyancıların büyük bir çoğunluğu teşkil ettiğini ve bunlar içinde katillerin kim olduğu bilinmediği gerçeğinden hareketle sükûnet tavsiye ediyor ve bahsini ettiğimiz her iki durum açıklığa kavuşuncaya kadar beklemek gerektiği görüşünü savunuyordu. Diğer taraf ise Hz. Osman'ın katillerinin aralarında olduğunu ve onlara savaş açarak hepsinin hem de hemen öldürülmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Fakat ne yazık ki bu fikir ayrılığı, farklı görüşleri benimseyen Müslümanların birbirleri ile savaşması neticesini vermiştir.

Zaman, Hz. Ali'nin görüşlerinde isabetli olduğu hakikatini ortaya çıkarmıştır. Zira o sırada Şam valisi bulunan Hz. Muaviye, henüz Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Katillerin kimlikleri ise tam tespit edilememiştir. Hz. Osman'ın hanımı bile bu konuda net bir şey söyleyememiştir. Hatta bir defasında Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerine kısas uygulanacağını söylediğinde, sayıları on binleri bulan askerler hep birlikte ayağa kalkarak, "Biz hepimiz Osman'ın katilleriyiz" demişlerdir.[77]

Aslında sadece şu örnek, Hz. Ali'nin, durumun bütün netliği ile vuzuha kavuşuncaya kadar acele edilmemesi gerektiği hususundaki görüşlerinin isabetini ortaya koymaktadır.

---

76 *İslâm Tarihi*, 2/226.

77 Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hz. Ali*, 178.

b. Cemel Vakası

Cemel vakasının tarihî zemininin daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Ali'ye yapılan biat hâdisesinin bir başka deyişle hilâfetin İslâm toprakları genelinde izlediği seyri bilmek gerekir. Tarihçilerin vermiş olduğu bilgilere göre Hz. Ali hilâfet makamına geçmiş olmasına rağmen Şam valisi Hz. Muaviye'nin hâlâ biat etmediği yani devlet otoritesini kabullenmediğini biliyoruz. Hz. Muaviye, bu harekette yalnız başına da değildi. İdaresi altında bulunan birçok yerdeki Müslüman halk, bu noktada ona destek veriyorlardı. Hz. Muaviye'nin Benî Ümeyye'ye (Emevî ailesi) mensup oluşu, bu sülâleye mensup büyük bir kalabalığın ona destek vermesini sağlamıştı. Zaten Benî Ümeyye'nin, Hz. Ali'nin mensubu bulunduğu Haşim Oğulları ile aralarında İslâm öncesine dayanan çekişmeler vardı. Nitekim bu çekişme, Hz. Muaviye'nin iktidarı döneminde Ehl-i Beyt düşmanlığına dönmüş ve Ehl-i Beyte mensup olan Müslümanlar -ne acıdır ki- büyük çile ve meşakkatlere maruz bırakılmıştı.

İşte bu ve benzeri sebeplerle Hz. Muaviye, aradan üç ay geçmesine rağmen hâlâ biat etmemişti. Üstelik kendini halîfe ilan etmiş ve Hz. Ali'yi itaate dâvet etmişti. Hz. Muaviye bu süreçte Hz. Osman'ın kanının içinde bulunulan şartlar gereği talep edilememesini, kâtillere kısas yapılamamasını çok iyi kullanmış ve Medine'de bulunan Hz. Ali'ye göndermiş olduğu elçiye bu konuda talimat vermişti. Aldığı talimat gereği, "Şam'da Hz. Osman'ın kanını taleb eden 60.000 insan var. Kısas taleb ediyoruz!" demiş, Hz. Ali de ona şu veciz cevabı vermişti; "Kimden? Bizden mi? Osman'ın kanının bedelini benden mi istiyorlar? Onların dostu gibi benim de dostum öldürülmüş (bu noktada Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın bacanağı olduğu hatırlanmalıdır) ve ben de hakkı çiğnenmiş bir kimse değil miyim? Allah'ım! Osman'ın kanını akıtmaktan sana sığınırım. Hz.

Osman'ın katilleri Allah'ın murad ettikleri hariç olmak üzere kaçıp kurtulmuştur."

Biat olayı etrafında dönen bütün bu olup-bitenlerden sonra Hz. Ali ne yapacaktı? Hz. Muaviye üzerine yani ehl-i kıble olan bir insan ve onun etrafındakiler ile savaşacak mıydı? Evet, başta Medine ahalisi olmak üzere herkes buna verilecek cevabı beklerken, bundan çok daha önemli ve hemen halledilmesi gereken başka bir hâdise patlak verdi.

Aşere-i Mübeşşere'den olan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr (radıyallahu anhumâ), Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve Hz. Ali'ye biat esnasında hac için Mekke'de bulunan Hz. Âişe validemizin yanına gittiler. Olaylardan kendisini haberdar ettiler. Hz. Âişe'nin kendi fikirlerinde olduğunu öğrenince onu da yanlarına alarak, Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere, etraflarına topladıkları insanlarla Basra'ya doğru ilerlediler. Aslında gerek Hz. Âişe validemizin, gerek Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in bu konuda düşünceleri alabildiğine samimi idi. Zaten daha farklı olması da düşünülemez.

Onlar İslâm'ın başlangıcından itibaren her biri destansı hüviyete sahip nice kahramanlıkların sahibi idiler. Mesela bu çizgide Hz. Âişe validemizin, Harem'de yapmış olduğu ve hareket felsefesini anlatan şu veciz konuşmaya bakalım. Validemiz konuşmasında Hz. Osman'ı şehit eden muhaliflerin öne sürdükleri uygulamaların haksızlığını dile getirir ve ardından şöyle der: "Bu insanlar herhangi bir delil ve özür bulamayınca bocaladılar. Düşmanlık yapmaya başladılar. Sözleri yaptıklarını ele vermiştir. Bunlar haram olan kanı akıtmışlardır, haram beldeyi ihlal etmişler, haram malı almışlar, haram ayı helal sayarak ihlal etmişlerdir. Vallahi Osman'ın kesip attığı tırnağı, onlar gibi dünya dolusu insandan daha hayırlıdır. Öyleyse onların cezalandırılması ve daha sonra geleceklerin de bunlardan uzak kalması için onların aleyhine

toplanmanız yegâne kurtuluş yoludur. Allah'a yemin ederim ki aleyhine düşmanlık ettikleri o kişi günahkâr olsa bile, altının cürufundan yahut elbisenin kirinden temizlendiği gibi günahından temizlenmiştir. Çünkü elbisenin su ile temizlenmesi gibi onu su ile temizlediler."

Hz. Âişe validemizin görüşü, bu suçluların cezalandırılması ve bunun için de devletin yapmadığı bu işi halkın yapması gerektiğidir.

Hz. Talha, Basra'ya hareket edecek ordunun toplandığı ve hareket stratejisinin belirlendiği sırada düşünceli bir şekilde kenarda durmaktadır. Alkame b. Vakkâs, onun bu hâlini görünce yanına varır ve "Görüyorum ki düşünceli bir hâlin var. Hoşuna gitmeyen bir şey varsa, otur, vazgeç bu işten!" der. Hz. Talha "Ey Alkame! Bir zamanlar biz, dışımızdakilere karşı tek bir yumruk gibi idik. Şimdi birbirimizi ezmeye çalışan demirden iki dağ oluverdik. Hz. Osman'ın kanının akıtılması hususunda bir kabahatim oldu. Artık onun kanını isteme uğrunda kanım akmadıkça, tevbem kabul olmaz."[78]

İşte bu düşüncelere, Hz. Osman tarafından tayin edilen Mekke, Yemen gibi merkezlerin valileri de fiilî destek verince, çok büyük bir kalabalık, Hz. Âişe validemiz başta olmak üzere, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr öncülüğünde Basra'ya doğru yola çıktılar.

Bütün bu gelişmelerden anında haberdar edilen ve Şam hazırlıkları ile meşgul olan Hz. Ali, önce bu problemi halletmenin gerekli olduğuna karar verdi. Kûfe'ye elçiler göndererek, bu konuda yardımcı olmalarını ve gerektiğinde harp edecek seviyede hazırlanmalarını emretti. Kendisi de Basra'ya doğru yola çıktı.

Hz. Ali'nin bu konudaki temel düşüncesi daha önce de ifade ettiğimiz gibi öncelikle ortalığın yatışmasını beklemek, sonra biat

78 *İslâm Tarihi*, 2/232.

meselesini hallederek hilâfeti meşru bir zemine oturtmak ve nihayet Hz. Osman'ın katillerini bularak cezalandırmak idi. Hz. Ali, kendisi ile birlikte hareket eden kuvvetlerle, Hz. Âişe ve beraberindeki insanlarla savaşmayı kat'iyen istemiyordu. Nitekim kendisi Basra'ya doğru giderken Zukar civarında karşılaştığı Kûfelilere görüşlerini şöyle dile getirmişti. "Ben sizi, Basralı kardeşlerimizin bizimle beraber olmalarını temin etmeniz için davet ettim. Eğer fikirlerinden dönerlerse bizim istediğimiz de budur. Düşünce ve tutumlarında ısrar ederlerse, onlara nezaketle muamele eder, fikirlerinde ıslah olmalarına çalışır, zulme başvuruncaya kadar onlarla anlaşırız. Bozgunculuğa götüren şeylere karşılık, faydalı ve doğru bulduğumuz şeyleri tercih eder, bunu kat'iyen elden bırakmayız."

Görüldüğü gibi her iki taraf da olanlardan hareketle, olması gerekenler üzerinde içtihat yapıyordu ve niyetleri hâlisti. Ama araya giren birtakım fitne faktörleri, her iki taraf itibarıyla doğruyu arayan, doğrunun peşinde koşan bu Müslümanların savaşmalarına vesile oldu. Öyle ki bu savaş sonunda en az 10.000 insan ölmüştü. (rahmetullahi aleyhim rahmeten vasia).

Hz. Ali, Basra yakınlarına geldiğinde Ka'ka b. Âmir'i Hz. Âişe validemizin yanına elçi olarak gönderdi. Ka'ka, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in de bulunduğu bir ortamda Hz. Âişe vâlidemize, neden böyle bir işe kalkıştıklarını sordu. Aldığı cevap netti: "Ey oğul! Beni buraya sürükleyen, insanların arasını ıslahtır." Bunun üzerine Ka'ka "Islah nedir?" diye tekrar sordu. Hz. Âişe vâlidemiz "Hz. Osman'ın kâtillerinin cezalandırılmasıdır." cevabını verdi. Bundan sonra Ka'ka, kendilerine Basra girişinde yapılan muharebede öldürdükleri insanlardan -ki 600 kişi kadardı- bahis açarak: "Bu iş, sizin kötü gördüğünüz olaydan çok daha büyüktür. O ülkelerdeki Mudar ve Rabîa kabilelerini kızdırdınız ve sizinle harp etmek üzere toplandılar. Sizin yardımdan mahrum bırakılmanız, o insanların yardım görmesi demektir. Nitekim bunlar, o korkunç

olayı ve büyük günahı tertipleyenleri desteklemek üzere toplanmışlardı. Öyle inanıyorum ki bu işin çaresi ancak sakin olmaktır. Sakinleşince onlar şüphe ile depreşmeye başlayacaklardır. Siz bize biat ederseniz, bu bir hayır alâmeti ve rahmet müjdesi olacak, bu ümmetin de afiyet ve selâmetiyle sonuçlanacaktır. Eğer ayak diretir ve biat teklifimizi kabul etmezseniz, bu da bir şerrin habercisi ve alınacak intikamın hüsrana uğramasına sebep olacaktır. Afiyeti tercih edin. Nimet elde eder, hayırlara vesile olursunuz. Nitekim sizler, hayır kapılarını açan kimselerdiniz. Bizi hedef almayınız, onu da hedef edinmeyin, bu bela bizi de sizi de yere vurur. Allah'a yemin ederim ki bunu size söylüyor ve sizi ona biate davet ediyorum. Vâridâtı azalan bu ümmetten Allah'ın verdiği nimeti geri almasından, ümmetin birliğinin tamamlanamamasından ve Allah'ın bir musibet indirmesinden korkuyorum. Zira ortaya çıkan bu mesele, güç yetecek bir iş değil. Sıradan işlere benzemez. Bir adamın diğerini öldürmesi, bir grubun bir şahsı öldürmesi yahut kabilenin bir kişiyi öldürmesi gibi değildir." dedi.

Hz. Âişe validemiz "Güzel söyledin, isabet ettin. Eğer Hz. Ali de senin dediğin gibi söylerse iş düzelir." cevabını verdi. Ka'ka sevinçle giderek Hz. Ali'ye durumu anlattı.

Fakat bu gelişme fitne unsurunun başı Abdullah b. Sebe ve taraftarlarını alabildiğine rahatsız etti. Zira bunlar, Hz. Osman'ın katli hâdisesinde adları karışan ve rolleri olan insanlardı. Onun için mutlaka bu barış girişiminin önüne geçilmeli, kendilerini temize çıkaracak ölçüde olayların seyri değiştirilmeli, ne olursa olsun, Müslüman kanı akıtılmalıydı.

Abdullah b. Sebe ve taraftarlarının kararlaştırdıkları şeylerden habersiz olarak, Ka'ka'nın verdiği haber üzere Hz. Ali Basra'ya indi ve orada geceledi. O gece İbn Sebe, her iki taraf içine, kendi adamlarından birkaç kişinin silahlı olarak girmelerini sağladı. Ertesi sabah durum fark edildi. Ne yazık ki her iki taraf da bunun

sorumlusu olarak birbirlerini suçladı ve neticede İbn Sebe'nin dediği gibi düşünmelerine fırsat verilmeden savaş başlamış oldu.

Cemel Savaşı'nın sebebi adına bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra artık savaşın tafsilatını anlatmaya gerek görmüyoruz. Fakat her şeye rağmen Cemel Savaşı ile ilgili şu birkaç hususun mutlak bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz:

1. Savaşta her iki taraftan öldürülenlerin sayısı İbn Kesir'in el-Bidâye'deki beyanına göre en az 10.000'dir. Bu rakamın daha fazla olduğunu söyleyenler de vardır.

2. Savaş sonunda Hz. Ali, her iki cepheden ölen ve öldürülenlerin cenaze namazını kıldırmıştır.

3. Savaş esnasında Hz. Âişe validemize hiçbir zarar gelmemesi için çırpınan insanların başında Hz. Ali gelir. Daha sonra Hz. Ali, Hz. Âişe'yi Basra'da misafir olduğu evde ziyaret etmiş, kendisine 12.000 dirhem takdim etmiştir. Sonra da muhafızlar eşliğinde Medine'ye uğurlamış ve yolculuğa çıkarken Hz. Ali, şehrin dışına kadar kilometrelerce giderek mü'minlerin annesini yolcu etmiştir.

4. Rivayetlere göre Hz. Âişe, neticesi savaş ve binlerce insanın ölümü ile son bulan bu harekete katıldığına pişman olmuştur. Onun, "Keşke Cemel gününden önce dünyadan çekip gitseydim!" dediği ve o günü hatırladığında devamlı ağladığı zikredilir. Hatta vedalaşma esnasında Hz. Âişe validemiz "Evlatlarım! Hiç birimiz diğerinden şikâyet etmesin. Bizimle Ali arasında geçmişte olan şeyler bir kimsenin kayınvalidesi ile arasında geçen şeyler nezdinde kalacaktır. Benim nezdimde yine de o, ümmetin en iyilerinden ve en âlim kişilerindendir." demiş, Hz. Ali de bu ifadelere karşılık "Vallahi mü'minlerin annesi doğru söylüyor. Bizimle onun arasında sadece bu kadar bir mesele vardı. O, Peygamberimiz'in dünya ve âhirette hanımı ve annemizdir." demiştir.

5. Hz. Zübeyr b. Avvâm, savaş esnasında yaralanmış ve bu yüzden Medine'ye gitmek üzere savaş meydanından ayrılmıştır. Amr b. Cürmûz isimli bir talihsiz, Hz. Zübeyr'i takip ederek yolda şehit etmiştir. Daha sonra mükâfat alabilmek ümidiyle Allah Resûlü'nün "Havarim" dediği o şanlı sahabînin başını Hz. Ali'ye getirmiş ve yanına girmek için izin istemiştir. Durumdan haberdar edilen Hz. Ali "İçeri girmesine izin vermeyin ve onu Cehennem'le müjdeleyin!" veya bir başka rivayete göre "Ben, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Zübeyr'in kâtilinin Cehennemlik olacağını onu Cehennem ile müjdele buyurduğunu işittim!" demiştir.

Cemel Savaşı faslını kapatırken önemli gördüğümüz bir hususa temas etmek gerekir. Günümüzde bazıları sahâbe-i kiramın ulviyetini hiç nazar-ı dikkate almadan, gerek Cemel ve gerekse Sıffîn Savaşı değerlendirmelerinde sahâbeyi alelâde, sıradan insanlar konumuna sokmaktadırlar. Bu ise Kur'ân ve sünnetin bize öğrettiği sahâbe telâkkisine alabildiğine terstir. Dolayısıyla ilmîlik adına bahsini ettiğimiz türden ortaya konan şeyler, bizleri derinden yaralamaktadır. Evet, Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslâm dünyasında açmış olduğu yara çok büyüktür ve hâlâ kapatılamamıştır. Bu olaylarda Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) en yakın olan sahabîler de bulunmuş, hatta öncü rol oynamışlardır. Bunlar doğrudur. Fakat bunların doğru olması Hz Ali'nin karşısında yer alan sahabîlere saygısızlık yapmayı gerektirmez ki? Bunların başında, Kur'ân'ın "Peygamber zevceleri sizlerin anasıdır." (Ahzâb, 33/5) buyurduğu Hz. Âişe validemiz ve Cennet'le müjdelenen, Bedir Ashabından oldukları için -belki de- hesapsız Cennet'e girecek olan Hz. Zübeyr ve Hz. Talha gelmektedir.

Bizim mülk ciheti (hâdiselerin dış görünüşü) itibarıyla kerih gördüğümüz, kabullenmekte ve yorumlamakta cidden zorlandığımız bu olayların, melekutî ciheti kim bilir nice hikmetlerle

doludur. Bu hikmetlerden 14 asırdan bu yana Ümmet-i Muhammed istifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim "Hoşlanmasanız da savaş size farz kılındı. Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Bakara, 2/216) buyurmuyor mu? İşte Cemel Savaşı da bu âyet ışığında değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır. Ayrıca Allah'ın kaderinin her şeye hâkim olduğunu, meşiet-i ilâhi'nin her şeyde esas olduğunu unutmayalım.

Bize göre konu ile ilgili ifrat ve tefritlerden uzak bir şekilde, Sahâbe-i Kiram'a saygı anlayışını koruyan ve aynı zamanda en doğru tahlili yapan Üstad Bedîüzzaman Hazretleri'dir. Ehemmiyetine binaen Üstad'ın tespitlerini aynen aktarıyor ve düşüncelerimizi bu istikamette yönlendirmemiz gerektiği hakikatini bu vesile ile bir kere daha hatırlatıyoruz:

"Cemel Vak'ası denilen, Hazret-i Ali ile Hazret-i Talha, Hazret-i Zübeyr ve Âişe-i Sıddıka (radıyallahü teâlâ aleyhim ecmaîn) arasında olan muharebe, "adâlet-i mahzâ" ile "adâlet-i izâfiye"nin mücadelesidir. Şöyle ki:

Hazret-i Ali, "adâlet-i mahzâ"yı esas edip, Şeyheyn (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihad etmiş. Muârızları ise; Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslâmiye adâlet-i mahzâya müsaid idi; fakat mürur-u zamanla İslâmiyetleri zaif muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeye girdikleri için adâlet-i mahzânın tatbikatı çok müşkil olduğundan, "ehvenüşşerri ihtiyar" denilen adâlet-i nisbiye esası üzerine içtihad ettiler. Münâkaşa-i içtihadiye siyasete girdiği için muharebeyi intaç etmiştir. Mâdem sırf "Lillâh" için ve İslâmiyet'in menâfii için içtihad edilmiş ve içtihaddan muharebe tevellüd etmiş; elbette hem kâtil, hem maktûl ikisi de ehl-i Cennet'tir, ikisi de ehl-i sevaptır diyebiliriz.

Her ne kadar Hazret-i Ali'nin içtihadı musîb ve mukabilindekilerin

hata ise de yine azâba müstahak değiller. Çünkü içtihad eden hakkı bulsa, iki sevap var. Bulmazsa, bir nevi ibadet olan içtihad sevabı olarak bir sevap alır. Hatasında mâzurdur. Bizde gayet meşhur ve sözü hüccet bir zât-ı muhakkik (meâlen) Kürdçe demiş ki:

'Sahâbelerin muharebesinde kıyl ü kal etme. Çünkü hem kâtil ve hem maktul ikisi de ehl-i Cennet'tirler.'

Adâlet-i mahzâ ile adâlet-i izâfiyenin izahı şudur ki:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا "*Kim, kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.*" (Mâide, 5/32). Âyetin mânâ-yı işârîsiyle: Bir mâsumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir ferd dahi, umumun selâmeti için feda edilmez. Cenâb-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için bir ferdin rızâsı bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyet namına rızasıyla olsa, o başka mes'eledir.

"Adâlet-i izâfiye" ise; küllün selâmeti için cüz'ü feda eder. Cemaat için ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenü'ş-şer diye bir nevi adâlet-i izafiyeyi yapmaya çalışır. Fakat, adâlet-i mahzâ kâbil-i tatbik ise adâlet-i izâfiyeye gidilmez; gidilse zulümdür.

İşte İmam-ı Ali (radıyallahu anh), adâlet-i mahzâyı "Şeyheyn zamanındaki gibi kâbil-i tatbiktir." deyip, hilâfet-i İslâmiye'yi o esas üzerine bina ediyordu. Mukabilleri ve muârızları ise "Kâbil-i tatbik değil, çok müşkilâtı var." diye adâlet-i izâfiye üzerine içtihad etmişler. Tarihin gösterdiği sâir esbab ise hakiki sebep değildir; bahanelerdir."[79]

Bu mevzu ile ilgili aynı çizgide değerlendirme yapan Fethullah Gülen Hocaefendi ise şöyle diyor: "Bize düşen İnsanlığın İftihar Tablosu'nun 'Ashabıma sövmeyin.' beyanları ile anlattığı düstura

---

[79] Bediüzzaman, *Mektubat*, s. 49-51, (15. Mektub, 2. Makam). Işık Yay.

sadık kalmalıdır. Asırlar önce cereyan etmiş hâdiseleri kurcalayarak yeni ihtilâflara sebebiyet verilmemelidir. Bu muharebelerde yer alan, ölen ve öldüren ashabın hepsini hayırla yâd etmelidir.”

c. Sıffin Savaşı

Cemel Savaşı acı da olsa sonuçlandıktan sonra Hz. Ali’nin hilâfet iddiası ile ortaya çıkan ve bu sebeple meşru devletin otoritesini tanımadığını söyleyerek kendisine biat etmeyen, Ebû Süfyan’ın oğlu Hz. Muaviye problemini halletmesi gerekiyordu. Dâhilî bünyedeki bu problem, Müslümanların vahdetini zedeliyordu. Hâlbuki vahdet İslâm’ın temel esaslarından biriydi.

Cemel Savaşı’nı Sıffin’i ele aldığımız gibi değerlendirmeyeceğiz. Aylarca devam eden, her iki taraftan elçilerin gelip gitmesiyle uzayıp giden, karşılıklı antlaşmalarla bazen ara verilen, sonra tekrar başlayan ve 70.000’i aşkın Müslüman’ın ölmesi ile sonuçlanan, Hakem Olayı ile birlikte Haricî adı verilen bir zümrenin ortaya çıkmasına sebep olan bu savaşın safahatı ilgili kitaplardan öğrenilebilir. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus, savaşın sebepleri ve neticeleridir.

Sebep adına tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği şey, Hz. Muaviye’nin hilâfet arzusudur. O, bu arzusunu gerçekleştirebilmek için Hz. Osman’ın kâtillerinin cezalandırılmamış oluşunu sebep göstermiştir. Nitekim bunu, savaş başlamadan önce Hz. Ali’nin sözcü olarak gönderdiği Şebes b. Remi et-Temimî, Hz. Muaviye’nin yüzüne şu şekilde ifade etmiştir: “Ey Muaviye! Senin reddettiğin şeyi ben iyice anlamış bulunuyorum. Yemin ederim ki senin neyin peşinde olduğun ve ne istediğin bize gizli değil. Sen, halkı saptırarak, arzularına meylettirecek ve itaatlerini celbedecek söz olarak ‘İmamınız mazlum olarak öldürüldü, biz ise onun kanını istiyoruz.’ sözünden başka bir şey bulamadın. Sana da bu hususta ayak takımı, azgın kimseler itibar etmiştir.

Biz iyice biliyoruz ki sen ona yardım etmek istemedin. Şu arkasına düştüğün halîfelik makamı yüzünden onun öldürülmesini istedin. Hâlbuki bir işi nice temenni edip isteyen vardır ki Allah kudreti ile o istenen şeyi başkasına verir. Bazen de bir şeyi temenni eden kimseye arzularının üstünde şeyler verilir. Yemin ederim ki bunlardan hiçbirisinde de senin için hayır bulunmamaktadır. Sen istediğin şeyi elde edemezsen, şu hâlde bu hususta Arap'ın en kötüsüsün. Temenni ettiğin şeye kavuşuncaya kadar Allah da seni Cehennem'e atar. Ey Muaviye! Allah'tan kork, bu davadan vazgeç. İşe layık olan kimse ile çekişme."

Hz. Ali'ye gelince, meşru halîfe olarak onun arzu ettiği şey yukarıda ifade ettiğimiz gibi ümmetin vahdetini sağlamak, devletin otoritesini hâkim kılmaktan ibaretti. Bu düşüncesi ile Hz. Ali, Ridde olaylarında "Namaz kılarız ama zekât vermeyiz!" diyenlere karşı "Vallahi Allah Resûlü'ne verdikleri bir keçi veya urganın zekâtını, bana da verinceye kadar onlarla savaşırım!" deyip, üzerlerine ordu gönderen Hz. Ebû Bekir'den farklı düşünmüyor ve farklı davranmıyordu. Hatta Hz. Ali'nin niyeti katiyen savaş değildi. O, ordu komutanına, Şamlılar doğrudan savaşa başlamadıkları sürece, kendilerinin önce davranmamalarını, hatta biat yapmak için tekrar tekrar onlara tavsiyelerde bulunmalarını, eğer biat etmezlerse, yine de savaşa başlamamalarını, onlar ilerlediği takdirde savaştan korkmuş, yılmış gibi uzakta durmamaları, düzeni ve intizamı bozmamalarını emreder.

Fakat Allah'ın takdiri, sulh görüşmelerinden bir netice alınamaz ve savaş başlar. Uzun muharebeler sonunda bir cuma günü Hz. Ali'nin ordusu, Şamlılara karşı kesin galibiyet elde eder ve onlar kaçmaya başlar. İşte tam bu arada Şam askerleri mızraklarının ucunda Kur'ân-ı Kerimleri yükselterek "Sizinle bizim aramızdaki çarpışmaya bu Kitap karar vermelidir. İnsanlar öldürülüp tükenirse, İslâm devletinin sınırlarını kim koruyacak, kim cihad edecek,

kim kâfirlere karşı koyacak?" derler. Bunun üzerine Hz. Ali'nin ordusu içinden farklı sesler yükselmeye başlar. Hz. Ali, bunun bir hile olduğu kanaatindedir. Mutlaka savaşa devam edilmesini emreder. O bu düşüncelerini şöyle ifade eder: "Ey Allah'ın kulları! Hakkınızı almaya ve doğru olan işinize devam edin. Ben onları sizden daha iyi tanırım. Onlar bu mushafları sadece sizi aldatmak için bir kurnazlık ve hile olarak kaldırıyorlar." Fakat daha sonra zuhur edecek Haricî fırkasının önde gelen elemanları olacak Temim ve Sebe grubu ile Tayy kabilesinden bazıları Hz. Ali'yi dinlemez ve "Ey Ali! Allah'ın Kitabı'na çağrıldığına göre onu kabul etmelisin. Eğer bunu yapmazsan, biz seni düşmanlarına teslim ederiz veya Hz. Osman'a yapılanı yaparız." Bu çıkışa Hz. Ali şöyle cevap verir: "Benim sizi bundan men ettiğimi asla unutmayınız, bana söylediğiniz sözleri de asla unutmayınız. Eğer sözüme inanıyorsanız, savaşa devam ediniz. Yok eğer bana karşı geliyorsanız, istediğinizi yapınız." Uzun müzakerelerden sonra her iki tarafı da birer hakemin temsil etmesi ve onların verecekleri karara göre hareket edilmesine karar verilir. Hz. Ali'yi Ebû Musa el-Eş'arî, Hz. Muaviye'yi ise Amr b. Âs temsil edecektir. Bu iki hakem bir araya gelerek ortaklaşa bir belge hazırlarlar. Belgede Hz. Ali ve Hz. Muaviye ile bunların ordularında bulunan herkesin kendilerinin, ailelerinin ve canlarının güven altında olacağı, bu hakemler ne karar alırsa, ümmetin bu kararda onlara yardımcı olup destekleyeceklerine dair söz alırlar. Ve bir tarih kararlaştırıp o tarihte Dûmetü'l-Cendel denilen yerde buluşmak üzere ayrılırlar.

ç. Hakem Hâdisesi

Kararlaştırılan tarihte ve Dûmetü'l-Cendel'de hakemler buluşurlar. Hz. Ali, Ebû Musa ile birlikte 400 insan gönderir. Taraflar arasında uzun müzakereler olur. Müzakerelerde her iki hakem de temsilcisi oldukları Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin haklı olduğu

fikrinde ısrar ederler ve bu fikirlerini çeşitli delillerle ortaya koyarlar; fakat bu uzun fikrî münazaralar müşahhas bir sonucun çıkmasını sağlamaz. Nihaî olarak iki hakem, her iki halîfenin de azledilmesine ve yeni halîfeyi halkın bizzat kendisinin seçmesine karar verir. Kararı bildirmek için beklemekte olan halkın önüne gelirler. Âmr b. Âs'ın "Kararı sen bildir." teklifini kabulle Ebû Musa şöyle başlar: "Ey insanlar! Biz, Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin ikisinin de azledilerek meselenin şûrâya havale edilmesinden, ümmetin bunu kabul edip daha sonra şu topluluğun istediğini kendilerine halîfe seçmelerinden daha uygun ve ümmetin düzenini devam ettirecek daha iyi bir çözüm yolu göremedik. Ben kendi adıma Hz. Ali'yi ve Hz. Muaviye'yi, ikisini de azlettim." der. Sonra Amr b. Âs konuşmaya başlar. "Ebû Musa'nın dediklerini duydunuz. O, arkadaşını (Hz. Ali'yi) görevinden azledilmiş kabul ediyor, ben de kendi arkadaşım Muaviye'yi bu göreve getiriyorum. Çünkü o, Affân oğlu Osman'ın hem akrabası hem de onun kısasının yapılmasını isteyendir ve herkesten daha çok onun yerine geçmeye hak sahibidir."

Bu söz üzerine başta Ebû Musa olmak üzere, herkes olabildiğine şaşırır. Taraflar arasında tatsız şeyler olur ve topluluk dağılır. Hâsılı, mevcut bir problemi ortadan kaldırmak üzere başvurulan hakem usulü, meseleyi çözmek bir yana, daha da içinden çıkılmaz bir hâle sokar.

Sıffîn Savaşı'nı Bediüzzaman Hazretlerinin yapmış olduğu değerlendirme ile bitirelim:

"…amma Hazreti İmam-ı Ali'nin vak'a-i Sıffîn'de, Hazreti Muaviye'nin taraftarlarıyla muharebesi ise hilâfet ve saltanatın muharebesidir. Yani: Hazreti İmam-ı Ali, ahkâm-ı dini, hakâik-i İslâmiyeyi ve âhireti esas tutup, saltanatın bir kısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını onlara feda ediyordu. Hazreti Muaviye ve taraftarları ise; hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeyi, saltanat siyasetleri ile takviye etmek için azîmeti bırakıp, ruhsatı

iltizam ettiler; siyaset âleminde kendilerini mecbur zannedip ruhsatı tercih ettiler, hataya düştüler."[80]

d. Hâricîler ve Nehrevan Savaşı

Sıffin Savaşı neticesinde hakem fikri kabul edilip, hakemler tespit edilir edilmez Hz. Ali, ordusu ile birlikte Kûfe'ye döner. Ordu Kûfe'ye yaklaştığı sırada, beklenmeyen ve istenmeyen bir şey olur. Tam 12.000 asker ordudan ayrılır, şehre girmez ve Hârura denen yere gider. *Hâricîler* adı verilen bu grubun temel görüşü "Hakem olayı"nı kabul ettiği için Hz. Ali ve taraftarlarının, Kur'ân'ın "Hüküm ancak Allah'a aittir." (En'am, 6/57) âyetine karşı çıktıkları için (hâşâ) kâfir olduklarıdır. Bu insanlar daha sonra beldelerine geri dönerler ve Abdullah b. Vehb'i lider olarak seçerler.

Bu arada Hz. Ali, bunlarla gerek bizzat konuşarak gerek mektup yazarak sıcak temasa geçti. Hâricîlere, hakem teklifinin Hz. Muaviye tarafından geldiğini, kendisinin bunun bir hile olduğu ve kabullenilmemesi gerektiğini bildirdiğini, fakat kendilerinin bunu kabullendiklerini, kabul etmediği takdirde "Seni Hz. Osman gibi öldürürüz!" dediklerini hatırlattı. "Hüküm ancak Allah'a aittir." âyetiyle bâtıl düşüncelerin kastedildiğini bildirdi. Nihaî olarak hakemlerin kararında isabet edemediklerini, kendilerinin de bu fikirlerden vazgeçerek Şam üzerine yürümeye hazırlanan orduya katılmalarını istedi.

Hâricîlerin Hz. Ali'ye verdikleri cevap ise şuydu: "Şüphesiz ki sen, Rabbin için değil de kendin için kızdın. Küfre girdiğine şehadet eder ve tövbe edersen seni aramızda düşünürüz. Yoksa aynı şekilde sana da muhalefet ederiz. Şüphe yok ki Allah korkakları sevmez." Bu cevap üzerine Hz. Ali onlardan ümidi kesti ve Şam'a hareket etti. Huhayle adı verilen karargâhta konakladı.

---

80 Bediüzzaman Saîd Nursi, *Mektubat*, 51, (15. Mektub, 2. Makam).

Bu konaklama esnasında, Hâricîlerin şehirde halktan bazı kimseleri öldürdükleri, bozgunculuk çıkardıkları, her tarafta yağmalama ve öldürme hareketine giriştikleri, yolları kestikleri haberi geldi. Haber tahkik edildiğinde doğru olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine ordudan bazıları Hz. Ali'ye, geride çoluk çocuk ve mallarının olduğunu, bunları Hâricîlerin eline bırakmanın doğru olmadığını, öncelikle bu problemi halledip sonra Şam'a gitmek gerektiğini söylediler. Hz. Ali bu teklifi olumlu karşıladı ve geri döndü.

Bu arada Hâricîler ülkenin dört bir yanına haber salarak kendi fikirlerinde olanları Nehrevan'da topladılar. Hz. Ali, ordusu ile birlikte Nehrevan'a gitti. Kâtillerin kendisine teslim edilmesini ve görüşlerinden vazgeçip dağılmalarını istedi. Onlar, "Hepimiz öldürülenlerin kâtiliyiz. Hepimiz onların ve sizin kanınızı helal sayıyoruz!" dediler. Artık savaşmaktan başka çare kalmamıştı. Savaş başlamadan önce Hz. Ali son defa "Sizden kardeşlerimizi öldürmeyen ve kendisinin öldürülmesini istemeyen kimseler, bu bayrağın altına geldikleri takdirde emniyettedir. Kûfe veya Medâin'e dönenler de emniyettedir. Kâtilleri bize teslim ettikten sonra burada kan akıtılmasına gerek yoktur!" dedi. Bu konuşmadan sonra bin kişilik bir grubun Hâricîler arasından ayrıldığı söylenir. Sonra kıyasıya bir savaş başlar ve Hâricîlerin birçoğunun öldürülmesi ile sona erer.

e. Şehit Oluşu

Haricî gailesi bertaraf edildikten sonra Hz. Ali, ordunun hemen Şam yani Hz. Muaviye üzerine gitmesini istedi ve bir konuşma ile bu isteğini anlattı. Fakat bu arada beklenmeyen bir şey oldu. Iraklılar savaş yapmak istemiyorlardı. Onlar düşüncelerini Hz. Ali'ye şöyle açıkladılar: "Ey Mü'minlerin Emiri! Oklarımız tamamen tükendi, kılıçlarımız köreldi, mızraklarımızın başından

demirleri düştü. Bizi evlerimize geri götür de iyice hazırlandıktan sonra daha çevik ve güçlü olarak ilerleyelim." Bu şok gelişme karşısında Hz. Ali çok şaşırdı. Veciz bir konuşma yaptı. Bu konuşma Iraklıları yerlerinden kımıldatmaya yetmedi. Hz. Ali'nin Iraklıları savaşa teşvik eden konuşmasını, eşsiz hitabetini göstermesi bakımndan aynen iktibas etmek istiyoruz. Bu, o ortamın daha iyi, daha net bir biçimde anlaşılabilmesini sağlayacak, olaylara Hz. Ali'nin diliyle vâkıf olunmasını temin edecek, aynı zamanda Iraklıların hâlet-i rûhiyesinin bilinmesi açısından da faydalı olacaktır. Şöyle diyordu Hz. Ali:

"(Salat ve selâmdan sonra) Cihad, Cennet'in bir kapısıdır. Kim bu kapıdan yüz çevirirse, Allahu Teâlâ ona aşağılanma ve rezil olma gömleğini giydirir. Hüsran ve zillet artık onun sıfatı olur. Ey insanlar! Ben sizi gece gündüz, açık ve gizli yollarla, her çeşit metotlarla, o insanlara karşı savaşmaya teşvik etmiştim. Onlar size saldırmadan önce, siz kendiniz onlara saldırın demiştim. Canım kudret elinde olan Allah'a hamd olsun ki her zaman şu kural geçerli olmuştur: Hangi millet, evlerine saldırılmak sureti ile tecavüz edilirse, o millet daima rezil ve zelil olur. Ama siz, yılgınlık gösterdiniz. Ellerinizi bağlayarak oturdunuz. Sözlerim size ağır geldi ve onu dikkate almadınız. Sonunda iş o noktaya geldi ki size arka arkaya saldırıldı. O Gâmit kabilesinin adamlarından olan askerler, el-Embâr'a saldırdılar. Genel valisi Hassan b. Hassan'ı öldürdüler. Onunla birlikte pek çok erkek ve kadını imha ettiler. Bir sipahî asker eve girerek Müslüman kadın veya zimmî kadın ayırt etmeden, ailenin kadınının kulağından küpelerini, ayaklarından da ayak süslerini soyup, rahatça çekip gitmekte ve ona hiçbir kimse bir kelime bile söyleyememektedir. Eğer izzet-i nefis sahibi bir Müslüman, bu durumu görerek üzüntüsünden ölürse, benim nazarımda kötülenmeye layık değil, aksine övülmeye layıktır. Yazıklar olsun, yazıklar olsun. Kalbi çatlatan, aklı mantığı durduran

ve insanı kedere boğan hâlinize yazıklar olsun ki yanlış yolda oldukları hâlde, onlar aralarında böyle kenetlenmiş olsunlar da siz haklı olduğunuz hâlde darmadağınık ve cesaretsiz olasınız. Siz hedef yapıldınız. Size oklar yağdırıldı ama siz hiç ok atmıyorsunuz. Size saldırıldı, siz buna cevap vermiyorsunuz. Açıkça gözünüz önünde Allah'a isyan ediliyor da sizin kılınız kıpırdamıyor. Eğer size, kışın onlara saldırın dersem; henüz şiddetli soğuk ve ayaz zamanıdır diyorsunuz. Eğer sıcak mevsimde düşmanınıza saldırın dersem; şimdi ortalığın alev alev yandığı bir sıradır, biraz ara ver de bu şiddetli sıcak dönem geçsin diyorsunuz. And olsun ki eğer siz soğuktan ve sıcaktan kaçıyorsanız, kılıçtan çok daha fazla kaçarsınız.

Ey erkek görünüşlü olup da erkek olmayanlar! Ey korkuluk gibi dikilen hayalî varlıklar! Ey ayağına süs takanlar gibi aklı olanlar! Vallahi siz itaatsizliklerinizle, benim bütün tedbirlerimi, düşüncelerimi mahvettiniz. Benim içimi elem ve öfke ile doldurdunuz. Nihayet Kureyşlilere 'Ebû Talip oğlu (Ali) yiğit olmasına yiğit ama savaş usulünü bilmiyor.' dedirttiniz. Hâlbuki benden daha fazla savaş usulünü bilen ve o işin eri olan kimdir? Allah şahittir ki ben daha 20 yaşından küçükken savaşmaya başladım. Şimdi ise 60 yaşını geçtim. Fakat bir kimsenin sözü dinlenmezse, onun görgüsü ve bilgisi ne işe yarar! Bin bir çeşit hüneri olsa da kimse inanmaz." (Bu son cümleyi üç kere tekrarladı).[81]

Hz. Ali, çaresiz, Iraklıların kendisini yalnız bırakmalarından sonra Kûfe'ye geri döndü. Bu beklenmeyen gelişme, onu bir hayli üzmüştü. İşte bu arada onun, sakalı ile başına işaret ederek "Bu (sakal), bunun (başın) kanı ile boyanacak." dediği rivayet edilir ki aynen öyle olmuştur.

Şehit edilişinin safahatınının özeti şeyledir: Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem, Temim kabilesinden Berk b. Abdullah ve

81 Ebu'l-Hasen en-Nedvî, *Hz. Ali*, s. 204-206.

Amr b. Bekr bir araya gelerek, Nehrevan'da ölenler için dua edip ardından "Eğer biz canlarımızı hak yolunda vererek, hak yolundan ayrılan liderleri öldürürsek, memleket onlardan kurtulur, biz de böylece kardeşlerimizin intikamını almış oluruz." diyerek Hz. Ali, Hz. Muaviye ve Amr b. Âs'e aynı günde suikast yapılmasına karar verirler. Suikast tarihi olarak da içinde bulundukları Ramazan ayının 17. gününü tespit ederler. Hz. Ali'yi İbn Mülcem, Hz. Muaviye'yi Berk, Amr b. Âs'ı da Amr b. Bekr öldürecektir. Bunun üzerine her biri zehirli kılıçlarını alıp, suikast yapacakları kişilerin yaşadığı şehirlere hareket ederler.

Kûfe'ye gelen İbn Mülcem niyetini hiç kimseye açıklamaz. Hz. Ali'yi takip etmeye koyulur. Nihayet Hicri 40. yılın Ramazan ayının 17. gününde Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece, Hz. Ali sabah namazı için evinden çıktığında, zehirli kılıcı ile Hz. Ali'nin başının ön tarafına vurur. Onun mübarek sakalı -dediği gibi- başından akan kanlarla boyanır. İbn Mülcem saldırı esnasında "Emir ve hüküm sadece Allah'a aittir Ey Ali! Sana ve arkadaşlarına değil!" diyerek haykırır. Sonra kâtil İbn Mülcem yakalanır. Hz. Ali, "Bunu hapiste tutun ve orada iyi davranın. Eğer yaşarsam ne yapacağımı düşüneceğim. Bağışlarım veya kısas yaparım. Eğer ölürsem, bir can karşılığında sadece bir tek can alınsın ve ona müsle yapılmasın." der.

Bu arada "Siz dünyadan göçüp giderseniz, Hasan'a biat edelim mi?" sorularına Hz. Ali "Ben size bunu ne emrederim ne de men!" cevabını verir. Hz. Ali oğullarına, Allah'tan korkmalarını, güzel amellerde bulunmalarını tavsiye ettikten sonra "Kim zerre kadar hayır (iyilik) yaparsa, onun karşılığını görecektir. Kim de zerre kadar şer (kötülük) yaparsa onun karşılığını görecektir." âyetini okuyarak 63 yaşında iken vefat eder. Onun hilâfet müddeti tam olarak 4 yıl 9 aydır. (Allah Onu da bizi de rahmetinden esirgemesin).

9. Sözlerinden ve Hitabelerinden Örnekler

Hz. Ali bütün bu özelliklerinin yanında, aynı zamanda bir düşünce adamıdır. Düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilen bir hatiptir. Hitabeti, belâgat, fesahat, selâset vb. hitabet kurallarına örnek olacak keyfiyettedir. Şerif er-Radî tarafından Hz. Ali'ye ait siyasî dinî konuşma ve mektupların derlendiği Nehcü'l-Belagâ, bu konuda eşsiz bir şaheserdir. Ona ait vecizelerden bir iki tanesini örnek olarak kaydedelim:

1. Asîl insanın acıktığı zaman, alçak insanın da doyduğu zaman saldırmasından çekin.

2. Yoksulluk zekâyı köreltir ve yoksul bir insan, kendi memleketinde bile garib (yabancı) olur.

3. Beceriksizlik bir felâkettir. Sabır, cesaret ve kahramanlıktır. Kanaat ve tok gönüllülük bir servettir. Allah'tan korkmak bir kalkandır.

4. Edeb ve ahlâk, tekrar tekrar giyilen yepyeni elbiselerdir. Zekâ ve düşünce berrak bir aynadır.

5. İnsanın gizleyip de dilinin altında işareti görülmeyen, yüzünün mimiklerinden anlaşılmayan hiçbir şeyi yoktur.

6. Hayâllere yaslanmaktan sakın. Çünkü onlar ahmakların malzemesidir.

7. İnsan, baba ve atalarından daha çok kendi devir ve dönemlerine benzer.

8. Kendi değerini bilen insan mahvolmaz.

9. İnsanların en üstünü ve Allah'ı en iyi bileni "Lâ ilâhe illallah" diyenlere en çok saygı ve sevgi gösterendir.

Hz. Ali bir ibadet kahramanıdır. Allah ile irtibatı bizim gibi sıradan insanların hayallerini aşacak boyuttadır. Ona isnat edilen el-Kasidetü'l-Cülcülûtiyye veya Celcelûtiyye bu konuda önemli

bir örnektir. Faziletleri saymakla bitmeyecek kadar çok olan bu devâsa şahsiyetin, kaderin tecellisi ile hilâfet ve imamet mevzuunda belki de İslâm tarihinin en karışık döneminde yaşaması, hem de olayların merkezinde bulunması, hakkında izleri günümüze kadar uzanan spekülasyonların yapılmasına neden olmuştur. Bu cümleden olarak, onun faziletine dair birçok hadîslerin uydurulduğu söylenebilir.

Siyasî olaylar Hz. Ali'nin hayatında ayrı bir yeri ve önemi hâizdir. O bugün Şia'nın iddia ettiğinin aksine hilâfet makamına geçme çaba ve gayreti içinde hiç olmamıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halîfe yapılmak üzere arandığı dönemde kaybolmayı tercih etmiş, nihayet ısrarları kıramayarak o makama geçmiştir. İlk üç halîfeye biat etmiş, onların otoritelerinin meşruiyetini tanımıştır. Kendi hilâfeti dönemi ise içtihat farklılıklarından kaynaklanan çeşitli siyasî ve askerî olaylara sahne olmuştur. Cemel, Sıffîn ve Nehrevan bu içtihad farklılığının bir uzantısı olarak yapılmış savaşlardır.

Yaklaşık 5 yıl devam eden hilâfeti, hep savaşlarla geçmiştir. Bu savaşlar tahmin edileceği gibi Hz. Ali'yi çok meşgul etmiş, gelişen şartlar çerçevesinde yapılması gerekli olan siyasî yapılanmaları gerçekleştirmesine imkân ve fırsat bulamamıştır. Mısır valisi Eşter en-Nehaî'ye gönderdiği mektup, bunun delili olduğu gibi Hz. Ali'nin siyasî dehasını da göstermektedir. Bugün bile yasama, yürütme ve yargı mekanizmalarında görev alan herkese fikir verecek, ışık tutacak mahiyette olan ve baştan sona devlet yönetimini ilgilendiren mezkûr mektubu ehemmiyetine binaen aynen aktarıyoruz:

"Bil ki ey Malik!

Seni, senden önce adaletle ve zulümle hüküm sürenlerin bulunduğu bir beldeye gönderdim. Sen, daha önceki yöneticilerin durumlarına baktığın gibi insanlar da senin durumuna bakacaktır. Sen onlar hakkında ne söylersen onlar da senin hakkında aynısını

söylerler. Salih kimseler, Allah'ın kullarının diliyle söylettiği gerçeği fark edip uygulayanlardır...

Halka karşı merhametli olmayı, sevgi ve iyilikte bulunmayı kendine şiar edin. Kesinlikle onların malını ganimet bilen yırtıcı bir canavar olma. O insanlar iki sınıftır: Birincisi, dinde kardeşin, ikincisi ise yaratılışta senin eşindir.

İnsanlara, yakınlarına, ailene ve insanlar arasında özel sevgi beslediğin kimselere karşı adaletli davran! Böyle yapmadığın takdirde zulmetmiş olursun. Allah'ın nimetini tahrif eden, azabının hemen gelmesine sebep olan şeyler içinde zulümden daha güçlüsü yoktur. Kuşkusuz Allah mazlumların ahını duyandır, zâlimleri de gözleyendir.

Sana en sevimli gelen şeyler şunlar olsun: Hak hususunda orta yolu tutmak, adaleti herkese yaymak ve halkın rızasını kazanmak...

Şüphesiz ki çoğunluğun öfkesi azınlığın rızasıyla, azınlığın öfkesi de çoğunluğun rızasıyla kaybolup gider."

Valiyle halkı arasında en zararlı olanlar, bollukta yardım eden, zorlukta yardımı kesen, ölçüsüz davranan, isteklerinde ısrar eden, ikram edildiğinde teşekkür etmeyen, yasaklara karşı duyarsız olan ve zamanın zorluklarına en az sabreden seçkinlerdir. Dinin direği olan, İslâm cemaatini oluşturan, düşmana karşı duran ümmetin çoğunluğunu meydana getiren halk ile istişare etmeli ve onlara meyletmelisin.

Halkın içinde en çok sevmediğin kimse, insanların ayıplarını araştıran kişiler olsun. Şüphesiz ki insanların ayıpları vardır. Valilere düşen de bunları örtmektir. Onlar hakkında bilmediğin ayıpları araştırmaya çalışma. Şayet suçları ortaya çıkarsa, senin için en uygun olan bunları kapatmaya çalışmandır. Senin bilmediklerin hakkında Allah hükmeder.

Vezirlerinin en şerlisi, senden önceki şerlilere vezirlik yapanlar ve onların suçlarına ortak olanlardır. Kesinlikle sana yakın olmasınlar. Çünkü onlar suç ortakları ve zâlimlerin kardeşidirler. Sen, aynı görüşte ve nüfuzda olup da onlar gibi suç ve zulüm işlemeyen, zâlimin zulmüne ve günah işleyenin günahına yardımcı olmayan daha iyi kimseler bulabilirsin. Bunlar yük olarak senin için daha hafif ve daha kolaydırlar. Sevgileri daha içten ve dışarıya olan ülfetleri daha azdır.

Bu ümmette daha önce yaşamış insanların ortaya koyduğu güzel âdetleri ve halkın üzerinde ittifak ettiği şeyleri kınama. Daha önceki insanların koyduğu örfe zarar getirecek yeni âdetler koyma. Öncekilerin gidişatının sevabı kendilerinedir. Şayet bunları ayıplarsan günahı da sanadır.

İdaren altında bulunan ülkenin istikrarının devamı için âlimlerle müzakerede bulunmayı, akıllılarla tartışmayı artır. Senden önce insanları yönlendiren şeyler bunlardı.

Unutma ki idaren altında bulunan insanlar sınıf sınıftır. Bir kısmının ıslahı diğerinin ıslahına bağlıdır. Bunlar birbirlerine ihtiyaç duymaksızın yaşayamazlar. Söz konusu sınıflar şunlardır: Allah'ın askerleri, genel ve özel işlere bakan kâtipler, adaletli kadılar, adalet ve hakkaniyetle çalışan memurlar, vergi veren Müslümanlar, cizye ve haraç veren zimmîler, ticaretle uğraşanlar, sanatla ilgilenenler ve en alt sınıfı oluşturan yoksul ve miskinlerdir. Allah bunların hakkını üstün kılmıştır. Bunların sınırlarını belirleyen hükümler, Kitap ve Sünnet hâlâ elimizde mahfuzdur.

Ordu, Allah'ın izniyle halkın koruyucusu, yöneticilerin zineti, dinin izzeti ve emniyetini sağlamak için bir araçtır. Halkın düzeni ancak orduyla sağlanabilir. Ordunun düzeni de Allah'ın onlara lûtfettiği haraçla mümkündür. Ordu, düzenini sağlamada düşmanlarına karşı güç oluşturmada ve ihtiyaçlarını karşılamada

aldığı bu vergiye dayanır. Bu iki sınıf ancak kadılar, memurlar ve kâtiplerden oluşan üçüncü bir sınıfla düzelip güçlenebilir. Bunlar ihtiyaç sahiplerini gözetir, vergileri toplar, toplumun ve fertlerin işlerini güvence altına alırlar. Bütün bunlar ancak, tüccarlar ve sanatkârlarla ayakta durabilir. Tüccarlar ve sanatkârlar, bir araya gelerek pazarlar kurarlar, insanların ihtiyaçlarını karşılayıp başkalarının elde edemediği kârı elde ederler.

Sonra yoksul sınıfta olup da yardım edilmesi, gözetilmesi gereken ihtiyaç sahipleri ve miskinler gelir. Bunların hepsi için Allah'ın katında ferahlık vardır. Bunların durumlarının düzeltilmesi, vali üzerindeki haklarındandır.

Orduda, Allah Resûlü ve senin imamın için en fazla nasihat edenleri komutan seç.

Şüpheye düştüğün konuları ve sana ağır gelen işleri Allah'a ve Resûlü'ne yönelt. Allah uyarılmalarını istediği topluma seslenerek şöyle buyurdu: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resûlüne ve sizden olan ulülemre de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilâfa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resûlüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.*" (Nisâ, 4/59) Allah'a döndürmek Kitab'ın hükmünü almak; Resûle döndürmek O'nun Sünnetine ayırt etmeksizin topluca sarılmaktır.

İnsanlar arasında hükmedecek kimseleri seçerken en değerli olanları seç. Sonra onların verdikleri hükümleri öğrenmeye çalış.

Memurların durumunu gözden geçir. Onları sevgin ya da eğiliminden dolayı seçme. Deneyip durumlarını öğrendikten sonra görevlendir. Onların ücretlerini gerektiği kadar ver. Bu davranış, hallerini düzeltmeleri ve elleri altındaki mallara göz dikmemeleri için bir destektir; dolayısıyla emrine karşı çıkmaları, emanetine ihanet etmeleri hâlinde bu, onların aleyhine delil olur.

Çiftçileri düzelterek ziraî toprakları verimli hâle getir. Çünkü bunların ıslah olması halkın da ıslah olması demektir. Çünkü bütün insanlar, çiftçinin ve ziraî arazinin iyali gibidir. Vergi toplamaktan ziyade gözün arazi ıslahında ve ülkenin imarında olsun. Çünkü vergi ülkenin ancak imarından sonra toplanabilir. Kim ülkeyi imar etmeden vergi toplamak isterse, ülkeyi harap, insanları bitap etmiş demektir. Bu gibilerin durumu pek az düzelir. Eğer insanlar verginin ağırlığından, sularının kesilmesinden, arazilerinin yok olmasından veya susuzluktan dolayı ürünlerinin az olmasından şikâyet ediyorlarsa durumlarının düzelmesi için vergilerin hafifletilmesi gerekir. Bunlar sana zor gelmesin. Böyle yaptığın takdirde halkın yükünü hafifleterek ülkeyi imar etmiş ve halkının hoşgörüsünü kazanmış olursun.

Kâtiplerin durumuna da bak. Yapılacak işlerini onların en iyisine yaptır. Bunları bu göreve seçmen kendi güvenine ve hoşgörüne dayanarak olmasın. Çünkü insanlar yapmacık davranışlarıyla kendilerini yöneticilere iyi göstermeye çalışırlar. Bunun arkasından ise ne öğüt dinlerler ne de emanete riayet ederler. Bunun için sen, daha önceki sâlih insanların seçtiği kişilere itibar et. Bunları seçerken topluma en iyi muamele edenleri ve emanete gerekli önemi gösterenleri seç.

Tüccarları ve sanatkârları gözetip onlara iyi tavsiyelerde bulun. Onlardan kimi bulundukları yerlerde, kimi de şehirleri dolaşarak bu işle meşgul olurlar. Ve yine bir kısmı da insanların ihtiyaçlarını elleriyle hazırlamaya ve insanlara faydalı olmaya çalışırlar. Onlar insanların ihtiyaç duyduğu şeyleri, dağları ovaları, denizleri ve karaları aşarak zorluklara ve uzaklıklara göğüs gerek temin etmeye çalışırlar. Bunların gittiği yerlere insanlar ne gidebilirler ne de gitmeye cüret edebilirler. Onlar emin kimselerdir. İhanetlerinden korkulmaz. Barış içindedirler, isyanlarından korkulmaz. Bulunduğun yerde ve ülkenin değişik bölgelerinde onları

denetle, tüm bu anlattıklarımın yanı sıra şunu da bil, onların çoğunda aşırı hırs, çirkin bir cimrilik, stokçuluk ve pazarlara tekel kurma arzusu vardır.

Bu, insanlar için bir zarar kapısı ve yöneticiler için bir eksikliktir. Onları stokçuluk yapmaktan alıkoy. Çünkü Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu yasaklamıştır. Alan ve satan her iki tarafın zarara uğramayacağı bir şekilde ve adalet ölçüleri doğrultusunda bir alış veriş ortamı olsun. Yasakladıktan sonra kim stokçuluk yaparsa onu aşırı gitmeksizin cezalandır.

Hilesi, düzeni olmayan yoksulların, kimsesizlerin ve çaresizlerin oluşturduğu aşağı tabakayı Allah için koru. Bunların içinde yoksul olduğu hâlde seslerini çıkarmayanlar da vardır. Bunlar için Allah senden neyi korumanı istiyorsa onu koru. Onlara devlet hazinesinden belli bir pay ayır. Diğer şehirlerde devlete ait arazilerde elde edilen gelirden de onlara belirli bir pay ayır. Onlardan o şehre uzak olanlar, yakın olanlar gibidirler. Onların hakkını koruyup gözetle. Nimetler içerisinde yüzmen, önemli işlerle uğraşman bu zayıflara bakmaman için özür teşkil etmez. Onların sorunlarını dinle ve yardımını eksik eyleme. İnsanlar tarafından horlanıp da haberinin olmadığı kimseleri araştır. Bunların durumlarını sana ulaştırmaları için güvendiğin ve mütevazı kimseleri bu işle görevlendir.

Hiçbir çaresi olmayan yetimleri ve yaşlıları gözet. Doğrusu bu, valiler için ağırdır. Ne var ki hak bütünüyle ağırdır. Allah, iyi bir akıbeti dileyip kendisinin vaadine güvenerek sabreden kimselerin yükünü elbette hafifletecektir. Zamanın bir kısmını ihtiyaç sahiplerine ayırarak onlarla umumî meclislerde oturup dertlerini dinle. Bu mecliste seni yaratan Rabbine karşı mütevazı ol. Askerlerini, koruyucularını ve yardımcılarını yanına oturt. Ta ki onlardan konuşmak isteyen senden çekinmeden konuşabilsin. Ben Resûlullah'ın birçok yerde; "Allah, zayıfın hiç çekinmeden

güçlüden hakkını alamadığı bir toplumu yüceltmez!" dediğini işittim...

Valilerin, zulmeden, aşırı giden, ilişkilerinde insafsız dostları, yardımcıları olabilir. Bu durumun nedenlerini ortadan kaldırarak onların iyi olmayanlarını etrafından uzaklaştır.

Senden önceki âdil sistemleri, değerli yolları, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve O'nun takipçilerinin izlerini, Allah'ın Kitabındaki emirleri hatırlaman, bizim bilerek yaptığımızı gördüğün şeylere uyman ve sana belirttiğim bu emirlere uymaya çalışman gerekir. Allah'tan beni ve seni razı olduğu şeylere muvaffak kılmasını istiyorum."

10. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Hz. Ali, aktarmaya çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı gibi İslâm tarihinin en parlak şahsiyetlerinden biridir. Allah Resûlü'nün beyanları içinde Hz. Ammâr ve Hz. Selmân'la birlikte Cennet'in kendilerine müştak olduğu insanlardan biridir.[82] Nübüvvet Güneşi'nin içinde doğacağı evde ve çocukluğundan itibaren Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) eliyle terbiye olmuş, cahiliyeye ait bütün kötülüklere fikren ve amelen kapalı kalmış ve daha çocuk denecek yaşta Müslüman olması ile faziletlerin kaynağına çok erken çağlarda kavuşmuştur.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğinden sonra dünyaya gelen yegâne kızı Hz. Fâtıma'ya eş olarak seçilmesi, aslında onun kadr ü kıymetini gösteren başlı başına bir vâkıadır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sülâlesinin bu evlilikten olma çocuklarla devam etmesi de kaderin ayrı bir cilvesi olsa gerek. Bediüzzaman'ın ifadeleri içinde, umum fazilet noktasında Hz. Ali, kendinden önceki diğer Ashaba yetişemese de Âl-i

---

82 Tirmizî, *Menâkıb*, 34.

Beyt-i Nübüvvetin mümessili olma noktasında kimse kendisine yetişemez.[83]

Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) gayb perdesini aralayarak Hayber'de "Sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resûlü onu sever, o da Allah ve Resûlü'nü sever."[84] buyurarak tavsif ettiği zât Hz. Ali'dir. Şecaati, cesareti, Allah Resûlü'ne her şart altında sahip çıkışı, İslâm tarihinin altın sahifeleri arasında mutlaka zikredilmesi gereken özellikleridir. Allah Resûlü'nün hicretinde Hz. Ali'nin iman, itminan ve güven içinde korkusuzca yaptıkları şeyler ise hiç unutulmamalıdır.

Hz Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hususî tebcillerinin yanı sıra, Kur'ân'ın haklarında, "Allah onlardan razı, onlar Allah'dan razı" ifadesiyle beyan ettiği sahâbe silsilesinin en parlak şahsiyetlerinden biri olan Hz. Ali hakkındaki bu bölümü M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin şu sözleri ile bitirelim:

"Hz. Ali ki husûsî fazilette sahâbenin en büyüğü idi. Umûmî fazilette ilk üç halîfenin, ondan üstün olduğuna dair genel bir kanaat ve ittifak vardır. Fakat husûsî durumu, Allah Resûlü'ne cibillî yakınlığı, o haneye ait bazı esrâra vukûfiyeti, Allah Resûlü'nün neslinin ondan devam etmesi ve bütün evliyanın sertâc-ı ibtihâcı olması.. evet bütün bu durumlarda, onun bir eşi daha yoktu. Yedi yaşında Müslüman olmuştu. Küfrün tozu toprağı onun eteklerine asla bulaşmamıştı. 9 yaşlarındaydı ki Allah Resûlü, Kureyş'in ileri gelenlerine: "Bana içinizde yardımcı olacak kim var?" dediğinde elindeki su testisini bırakıp, eliyle göğsüne vuran ve "Ben varım ya Resûlallah!" sözleriyle kükreyen bir yiğitti. Yaşı 22'ye ulaştığında Allah Resûlü hicret edeceği zaman ona, kendi yerine yatmayı, yani ölmeyi teklif etmişti; etmişti de bu çiçeği burnunda delikanlı, bu teklifi Cennet'e dâvet gibi sevinerek kabul etmişti.

---

83 Bediüzzaman, *Lem'alar*, s. 32, (4. Lem'a, 4. Nükte), Işık yay. İst. 2004.

84 Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 32; Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

Evet, Hz. Ali hayatında hiç tereddüt soluklamamış bir insandı ve bu koç yiğit, Bedir'de Muhacirînin başında bulunuyordu. İsabetine kurban olayım. Allah Resûlü nasıl da adam seçmesini biliyordu!"[85]

Rabbim bizleri onun ve diğer Ashab-ı Kiram'ı örnek alabilen ve âhirette şefaatine nâil olabilen kullarından eylesin. Âmîn.

85 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 2*, Nil Yay. İzmir 2003.

İSTİFADE EDİLEN ESERLER

Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut-1993.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul-1981.

Ahmet Nedvî ve Saîd Sahib Ansarî, *Asr-ı Saadet Peygamberimizin Ashabı*, Çev.: Ali Genceli, Haz: Eşref Edib, Sebilürreşad Neşriyat, İstanbul-1967.

Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul-1994.

Ali el-Müttakî, el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1985.

Bediüzzaman Saîd Nursî, *Mektubat*, Sözler Yayınevi, İstanbul-1994.

Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Heyet, Çağ Yayınları, İstanbul-1989.

Ebu'l-Fidâ el-Hâfız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hz. Ali el-Murtezâ*, Ter.: Yusuf Karaca, Risale Basın Yayın Ltd. İstanbul-1995.

Ebu Nuaym Ahmet b. Abdi'r-Rahman el-İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'r-Reyyân, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1987.

Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya*; İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, Çev.: Heyet, Şûle Yayınları, İstanbul-1995.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yayınları, İstanbul-1979.

Hakim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1990.

Prof. Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul-1985.

Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul-1986.

İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, Daru İbn-i Haldun, Kahire-1994.

İbn-i Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.

İbn-i Mâce, *Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn-i Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut.

İbnü'l-Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut-1971.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, çev.: Dr. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul-1986.

İmam Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali*, Ter.: Naim Erdoğan, Haz: Yusuf Özbek, İstanbul-1992.

İsmail Mutlu, *Dört halîfe Ahlâk ve Faziletleri*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul-1993.

——, *Tarihte ve Günümüzde Caferîlik*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul-1995.

İzzü'd-dîn İbnü'l-Esîr Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğabe fî Marifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1989.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Feza Gazetecilik, İstanbul-1996.

M. Fethullah Gülen, *İnsanlığın İftihar Tablosu Sonsuz Nur*, Feza Yayıncılık, İstanbul-1994.

——, *Zamanın Altın Dilimi*, T.Ö.V. Yayınları, İzmir-1997.

Muhammet Fuat Abdü'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li el-Fâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kahire-1994.

Dr. Muhammed Umara, *İslâm ve İnsan Hakları*, Ter.: Asım Kanar, Denge Yayınları, İstanbul-1992.

Müslim, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

Nesâi, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

Nurettin el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1988.

Ömer Rıza Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saadet*, Eser Neşriyat, İstanbul-1978.

Saîd Havva, *el-Esas fi's-Sünne*, Daru's-Selam, 1989.

Prof. Dr. Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat-İstanbul.

Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

Yusuf Kandahlevi, *Hayatü's-Sahabe*, Hadislerle Müslümanlık, Kalem Yayınevi, İstanbul-1978.